

УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СЛУЖБИ ТА ФІНАНСІВ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КІКАЛІШВІЛІ МАРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 343.9.01

ДИСЕРТАЦІЯ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ
СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;

кримінально-виконавче право

(081 Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ М.В. Кікалішвілі

Науковий консультант:
доктор юридичних наук, професор
Шаблистий Володимир Вікторович

Дніпро – 2021

Кікалішвілі М. В. Теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Університет митної служби та фінансів, Дніпро, 2021; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021.

У дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему формування цілісної концепції стратегії й тактики протидії корупції злочинності в Україні.

Проаналізовано увесь плюралізм наукових думок щодо понятійного апарату протидії та запобігання корупції, здійснено всеосяжний огляд антикорупційних стратегій іноземних держав, а також запропоновано перелік заходів із вдосконалення стратегічних та тактичних напрямків протидії корупційній злочинності в Україні.

Надано авторське визначення поняття «корупційний злочин», під яким автор розуміє передбачене в положеннях КК України діяння небезпечного характеру, що містять ознаки корупції та вчиняються посадовою особою органу державної влади або місцевого самоврядування із застосуванням власного службового становища заради власного збагачення, корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості чи аби задовольнити інтереси третіх осіб.

Для наочності за даними МВС України (звіти про стан протидії корупції за 2013-2019 рр. за формою № 1–КОР) сформовано таблицю «Кримінально-правова структура корупційних злочинів в Україні у динаміці за 2013-2019 рр.».

Надано авторське визначення поняття «заходи протидії корупційній злочинності», під якою слід розуміти комплекс дій та/або засобів, за

допомогою яких втілюється в життя складна та багатоаспектна діяльність, яка поєднує в собі елементи соціального управління з приватними й громадськими ініціативами та спрямовується на створення перешкод вчиненню корупційних діянь, здійснення опору їх поширенню, а також на відповідне реагування відносно тих діянь, які вже проявилися у фактично скоєних правопорушеннях.

Сформульовано низку конкретних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення фінансової самоокупності вітчизняних медіа, що повинно сприятливо відобразитися на рівні їхньої автономія, котра необхідна для здійснення важливих профілактичних дій.

Виділено пропозиції із удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності, основними з яких є наступні: побудова сучасної та прогресивної загальнодержавної Стратегії антикорупційного розвитку країни; подальший розвиток системи антикорупційних органів; створення дійсно незалежної судової системи; внесення змін до Кримінального кодексу України, аби впорядкувати неузгодженість та прорахунки, які там містяться в статтях щодо притягнення до кримінальної відповідальності за корупційну злочинність; вчиняти дії, направлені на підвищення правосвідомості громадян, здійснювати просвітницьку діяльність щодо явища корупції серед населення, підвищуючи обізнаність останнього та сприяючи формуванню антикорупційної культури; створити при Міністерстві юстиції України постійно діючий науково-дослідницький комітет, який би вивчав явище корупції, його видозміни та розробляв би наукові методи запобігання корупції, виходячи із даних, отриманих шляхом наукових досліджень та державного моніторингу.

Ключові слова: право, закон, запобігання, корупція, стратегія, тактика, ідеологія, антикорупційна діяльність, протидія корупції, інформаційно-аналітичне забезпечення, правове виховання, програмування протидії корупційній злочинності.

SUMMARY

Kikalishvili M.V. Theoretical and applied bases of formation and realization of strategy and tactics of counteraction to corruption crime. – On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law (081 – Law). – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2021.

In the dissertation on the basis of generalization of concepts of domestic and foreign scientists, legislation and long-term practice of law enforcement agencies of Ukraine and other countries scientific positions are developed and results which together solve an important scientific problem of formation of the integral concept of strategy and tactics of counteraction to corruption in Ukraine.

The whole pluralism of scientific opinions on the conceptual apparatus of counteracting and preventing corruption is analyzed, a comprehensive review of anti-corruption strategies of foreign countries is carried out, and a list of measures to improve strategic and tactical directions of combating corruption crime in Ukraine is proposed.

The author's definition of the term "corruption crime" is given, by which the author understands the dangerous acts provided for in the provisions of the Criminal Code of Ukraine, which contain signs of corruption and are committed by an official of a state or local government using his official position for personal gain, selfish motives and other personal motives. interest or to satisfy the interests of third parties.

For clarity, according to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (reports on the state of anti-corruption for 2013-2019 on the form № 1-KOR) formed a table "Criminal law structure of corruption crimes in Ukraine in the dynamics of 2013-2019."

The author's definition of "measures to combat corruption crime" is given, which should be understood as a set of actions and / or means by which complex and multifaceted activities are implemented, which combines elements of social management with private and public initiatives and aims to create obstacles committing acts of corruption, resisting their spread, as well as responding appropriately to those acts that have already manifested themselves in the actual offenses committed.

A number of specific proposals and recommendations aimed at achieving financial self-sufficiency of domestic media have been formulated, which should be reflected in the level of their autonomy, which is necessary for the implementation of important preventive actions.

Proposals for improving the strategy and tactics of combating corruption crime are highlighted, the main of which are the following: building a modern and progressive national Strategy for anti-corruption development of the country; further development of the system of anti-corruption bodies; creation of a truly independent judiciary; amendments to the Criminal Code of Ukraine to streamline the inconsistencies and miscalculations contained in the articles on criminal prosecution for corruption; to take actions aimed at raising the legal awareness of citizens, to carry out educational activities on the phenomenon of corruption among the population, raising awareness of the latter and promoting the formation of anti-corruption culture; to establish a permanent research committee at the Ministry of Justice of Ukraine to study the phenomenon of corruption, its modifications and to develop scientific methods of preventing corruption, based on data obtained through research and state monitoring.

Without real political will, it is impossible to reform any sphere, especially anti-corruption. If the economic situation in the country is unstable, then no matter how good the laws are, they are simply impossible to implement. Negotiation in state organizations, bureaucratization of processes, meager wages, unclear laws that help to avoid criminal liability, negligent behavior of law enforcement officials and judges leads to general frustration of society and their unwillingness

to mobilize for active anti-corruption activities. A true assessment of government corruption, the extent of corruption, the nature of corruption helps to properly assess the situation with corruption, its structure, predict its possible development and consequences, to form effective strategies and tactics of anti-corruption activities, and to identify adequate means to prevent corruption.

In order to radically transform the Ukrainian population and the system of public administration, it is necessary to overcome not only the traditional nature of Ukrainian society, its tolerance for bribery and the predominance of unrestrained consumption of material values. We should not forget about illegal behavior within all levels of society, overcome the legal nihilism of society, more actively create mechanisms of external restrictions on unethical socially significant behavior, overcome social conditions that promote corruption, significantly improve working and living conditions of ordinary civil servants. , to improve legal and political institutions that provide internal and external systems of corruption deterrence and prevention of corruption.

Prevention of corruption in Ukraine, in addition to political will, requires appropriate legislative support, creation of an effective system of anti-corruption bodies in the state, ensuring proper formation and implementation of anti-corruption policy, preventive measures to prevent corruption and overcome it. Particular attention should be paid to further scientific and theoretical substantiation of methods of formation and implementation of effective anti-corruption strategy of Ukraine, based on national characteristics and best international experience, as well as the development of recommendations and proposals to improve aspects of theoretical and organizational nature in Ukraine. .

Keywords: law, law, prevention, corruption, strategy, tactics, ideology, anti-corruption activities, anti-corruption, information and analytical support, legal education, programming to combat corruption crime.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Кікалішвілі М.В. Стратегія й тактика протидії корупційній злочинності в Україні: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 416 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Кікалішвілі М.В. Основні проблеми в здійсненні сучасної антикорупційної політики України. *Правові новели*. 2019. № 9. С. 146–153.

2. Кікалішвілі М.В. Незалежність в роботі як ключовий фактор ефективної протидії корупції з боку мас-медіа. *Приватне та публічне право*. 2019. № 4. С. 170–175.

3. Кікалішвілі М.В. Західноєвропейські моделі стратегії протидії корупційній злочинності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Юридичні науки*. 2019. Том 30 (69) № 6. С. 124–130.

4. Кікалішвілі М.В. Визначення поняття стратегії й тактики протидії корупційній злочинності як елементів антикорупційної політики та їх співвідношення. *Право і суспільство*. 2019. № 6. Ч. 2. С. 86–92.

5. Кікалішвілі М.В. Удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 143–146.

6. Кікалішвілі М.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. *Правова позиція*. 2019. № 4. С. 173–178.

7. Кікалішвілі М.В. Політика й ідеологія протидії корупційній злочинності. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 24. С. 57–65.

8. Кікалішвілі М.В. Програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 59. Т. 2. С. 90–94.

9. Кікалішвілі М.В. Методи індивідуальної профілактики корупційних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 300–306.

10. Кікалішвілі М.В. Роль мас-медіа у профілактиці корупційних злочинів. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск Т. 2. С. 102–106.

11. Кікалішвілі М.В. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 66–69.

12. Кікалішвілі М.В. Параметри національної стратегії протидії корупційній злочинності. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 10. С. 141–147.

13. Кікалішвілі М.В. Світові моделі стратегії протидії корупційній злочинності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 41. С. 79–83.

14. Кікалішвілі М.В. Сучасні тенденції корупційної злочинності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 63–67.

15. Кікалішвілі М.В. Соціально-психологічні чинники корупції та корупційного середовища. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 136–141.

16. Кікалішвілі М.В. Стан, структура й динаміка корупційної злочинності в Україні. *Правові новели*. 2020. Вип. 10. Т. 2. С. 117–125.

Публікації в наукових періодичних виданнях іноземних держав за профілем дисертації

1. Kikalishvili M. Socio-psychological and subcultural characteristics of the corrupt environment. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 6. С. 125–131.

2. Кікалішвілі М.В. Світовий досвід реалізації антикорупційної політики та його застосування в Україні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 6. С. 151–154.

3. Кікалішвілі М.В. Місце стратегії у протидії корупційній злочинності. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2020. № 1. С. 114–117.

4. Kikalishvili M. The phenomenon of corruption criminality. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. P. 2. С. 113–116.

Праці апробаційного характеру

1. Кікалішвілі М.В. Окремі питання удосконалення антикорупційної діяльності в Україні. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Одеса, 12–13 квітня 2019 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 117–119.

2. Кікалішвілі М.В. Особливості індивідуальної профілактики корупційних злочинів. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Одеса, 13–14 травня 2016 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 95–98.

3. Кікалішвілі М.В. Профілактика корупційних злочинів крізь призму діяльності засобів масової інформації. *Права та обов'язки людини у сучасному світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Одеса, 8–9 листопада 2019 р. Одеса: ГО «Причорно-морська фундація права», 2019. С. 167–171.

4. Кікалішвілі М.В. Про головні елементи антикорупційної політики держави. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22–23 березня 2019 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 97–100.

5. Кікалішвілі М.В. Про роль стратегії у протидії корупційній злочинності. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних*

країн: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22–23 вересня 2017 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 88–93.

6. Кікалішвілі М.В. Про ідеологію протидії корупційній злочинності. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 98–102.

7. Кікалішвілі М.В. До питання про системність протидії корупційній злочинності. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 15–16 лютого 2019 року. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 84–87.

8. Кікалішвілі М.В. До питання про інформаційно-аналітичне забезпечення протидії корупційній злочинності. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 листопада 2016 року. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 130–132.

9. Кікалішвілі М.В. Про базові складові протидії корупційній злочинності. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 2–3 червня 2017 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 86–89.

10. Кікалішвілі М.В. Окремі питання спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 11–12 січня 2019 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 68–71.

11. Кікалішвілі М.В. Корупційне середовище як культурологічний феномен. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6–7 грудня

2019 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. Ч. 1. С. 109–113.

12. Кікалішвілі М.В. Нормативно-правове забезпечення національної стратегії протидії корупційній злочинності. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 5–6 жовтня 2018 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 98–103.

13. Кікалішвілі М.В. Корупційна злочинності я об'єкт наукового дослідження. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 червня 2018 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 45–47.

14. Кікалішвілі М.В. Досвід окремих зарубіжних країн у сфері протидії корупції. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 вересня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 31–35.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	26
1.1. Феномен корупційної злочинності	26
1.2. Стан, структура й динаміка корупційної злочинності в Україні.....	47
1.3. Сучасні тенденції корупційної злочинності в Україні.....	67
1.4. Соціально-психологічні та субкультурні особливості корупційного середовища	85
Висновки до розділу 1.....	107
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	112
2.1. Місце стратегії у протидії корупційної злочинності	112
2.2. Світові моделі стратегій протидії корупційній злочинності... ..	133
2.3. Параметри національної стратегії протидії корупційній злочинності.....	160
Висновки до розділу 2.....	181
РОЗДІЛ 3. ТАКТИКА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	186
3.1. Поняття та система заходів протидії корупційній злочинності.....	186
3.2. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів.....	212
3.3. Роль мас-медіа у профілактиці корупційних злочинів	236
3.4. Методи індивідуальної профілактики корупційних злочинів... ..	262
Висновки до розділу 3	285

РОЗДІЛ 4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	290
4.1. Програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності	290
4.2. Політика й ідеологія протидії корупційній злочинності	317
4.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності.....	341
4.4. Удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності.....	363
Висновки до розділу 4	389
 ВИСНОВКИ	393
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	405
 ДОДАТКИ	464

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

GRECO – The Group of States against Corruption (орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу)

АРМА – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів

ВАКС – Вищий антикорупційний суд

ВРУ – Верховна Рада України

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДСЗ – Державна служба зайнятості України

ЄС – Європейський союз

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗМК – засоби масової комунікації

КК України – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

МВС України – Міністерство внутрішніх справ України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

НКРЕКП – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг

НСДМК – національна система державного моніторингу корупції

ООН – Організація Об'єднаних Націй

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба безпеки України

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

п. – пункт

ч. – частина

ст. – стаття

ВСТУП

Актуальність теми. Об'єктивна оцінка кримінологічної ситуації, що склалась в нашій країні, підтверджує те, що сучасний стан корупційної злочинності й рівень боротьби з нею є одними з основних чинників, які дестабілізують соціально-економічну та політичну обстановку в Україні.

Заради ведення боротьби із корупційною злочинністю, перш за все потрібно її пізнати. Поступово учені починають досліджувати дане проблемне питання, аналізувати його характерні риси, зміст, стан, структуру та динаміку, а також тенденції, що пов'язані з корупційною злочинністю, та з плином часу нарешті реформувати і вдосконалювати антикорупційну сферу, із врахуванням позитивного досвіду прогресивних країн в боротьбі із корупцією.

Проблематику теоретико-прикладних засад формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності в Україні досі не було комплексно, ґрунтовно опрацьовано в рамках вітчизняної юридичної науки, проте вона потребує неодмінного розгляду, особливо зважаючи на зміни, що сталися в системі антикорупційного законодавства та нових органів, що створилися заради боротьби із корупційними проявами.

Пізнання засад формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності стає можливим лише за умови вивчення змісту, властивостей, проявів, характеристик, сучасного стану й кримінологічного аналізу корупційної злочинності, стратегії й тактики протидії їй, а також забезпечення останніх.

Українські вчені приділяють достатньо багато уваги вивченню проблематики корупції в нашій державі, досліджують методи запобігання та протидії корупційній злочинності, аналізують антикорупційну політику, стратегічні аспекти протидії злочинності в кримінологічному розрізі. Так, серед фундаментальних праць можна виокремити такі авторські прізвища, як: Бандурка О. М., Баулін Ю. В., Бездольний М. Ю., Боднарук О. Г.,

Буроменський М. В., Гвоздецький В. Д., Денисова Т. А., Денисов С. Ф., Голіна В. В., Джу́жа О. М., Жалінський А. Є., Заброда Д. Г., Закалюк А. П., Зеленецький В. С., Кальман О. Г., Коваленко А. В., Колодяжний М. Г., Литвак О. М., Литвинов О. М., Михненко А. Н., Молдован Е. С., Мусієнко О. П., Савінова Н. А., Супрун Т. М., Хавронюк М. І., Шаблистий В. В., Шостко О. Ю., Ярмиш Н. М. та інші.

За час незалежності України було розглянуто ознаки корупційної злочинності в межах дисертаційних досліджень, що проводилися О. Ю. Бусол, О. О. Дудоровим, В. С. Лукомським, Є. В. Невмержицьким, А. М. Новаком, М. І. Мельником, О. В. Терещуком, В. М., Трепаком, О. В. Шевченко та ін.

Разом з тим, незважаючи на існуюче розмаїття досліджень вчених й не применшуючи їх здобутки, варто зазначити, що комплексного наукового дослідження проблематики теоретико-прикладних засад формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності України не здійснювалося, що і зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження та потребує ґрунтовного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями р. 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015; р. 4 Національної стратегії у сфері прав людини; р. 7 Координаційного плану наукових досліджень з проблем кримінології на 2017 р., затвердженого на засіданні Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України 24.03.2017 року; плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Університету митної служби та фінансів на 2020 рік.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності в Україні.

Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання ряду дослідницьких завдань, серед яких зокрема:

- здійснити кримінологічний аналіз корупційної злочинності в Україні;
- з'ясувати сутність та встановити наукові визначення феномену корупції та корупційної злочинності;
- охарактеризувати стан, структуру та динаміку корупційної злочинності в Україні за допомогою статистичних даних;
- описати та проаналізувати сучасні тенденції корупційної злочинності в Україні;
- розкрити соціально-психологічні та субкультурні особливості українського корупційного середовища;
- описати поняття, зміст, особливості, місце антикорупційної політики України та її складової – стратегії протидії корупційній злочинності;
- пояснити співвідношення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності як елементів антикорупційної політики;
- охарактеризувати світові моделі стратегій протидії корупційній злочинності;
- з'ясувати які існують параметри національної антикорупційної політики та стратегії протидії корупційній злочинності;
- розглянути поняття, природу та роль тактики протидії корупційній злочинності як елемента антикорупційної політики України;
- охарактеризувати спеціально-кримінологічну профілактику корупційних злочинів, а також методи індивідуальної профілактики корупційних злочинів;
- проаналізувати роль мас-медіа у профілактиці корупційних злочинів;

- дослідити шляхи забезпечення стратегії і тактики протидії корупційній злочинності;
- охарактеризувати програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності;
- з'ясувати особливості, предмет, зміст й інші аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності;
- здійснити характеристику інформаційно-аналітичного забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності;
- запропонувати шляхи вдосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері визначення способів і засобів утримання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб від діяльності, що не ґрунтується на Конституції та законах України.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні засади формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності.

Методи дослідження. Методологічним базисом здійсненого дослідження визначається система загальнонаукових та спеціальних засобів, прийомів пізнання, застосування яких у їх складній сукупності дозволило реалізувати поставлену мету, що сприяло забезпеченню обґрунтованості, повноти, комплексності характеристики визначеного предмету дисертації і стало основою для надання науково достовірних і переконливих висновків та пропозицій. В основу методології дослідження покладені сукупність філософських, загальнонаукових, приватно-наукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання.

Дисертація включає і спеціальні методи, наприклад було використано документальний, порівняльно-правовий метод, тощо. Базовою методологічною основою проведення дослідження постає діалектичний

метод, що допомагає обґрунтувати взаємозв'язок всіх соціальних процесів та суспільних явищ.

Завдяки формально-догматичному та логіко-семантичному методам здійснювалося дослідження сутності, особливості різних форм та стадій профілактичної діяльності, характерних для протидії корупційній злочинності (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4), визначилися риси, за якими можна відмежувати одну профілактичну форму від іншої, а також було здійснено зовнішню наукову обробку емпіричного матеріалу. Логіко-юридичний метод наукового пізнання став основою формулювання авторського розуміння таких правових категорій, як «корупційний злочин» (підрозділ 1.1), «параметри стратегії протидії корупційній злочинності» (підрозділ 2.3), «заходи протидії корупційній злочинності» (підрозділ 3.1), «індивідуальна профілактика» (підрозділ 3.4), «програмування» (підрозділ 4.1), «політика» та ідеологія» (підрозділ 4.2) тощо.

Метод статистичної обробки емпіричного матеріалу було застосовано при аналізуванні статистичних даних щодо стану, структури, динаміки корупційної злочинності, інформації звітів МВС України про стан протидії корупції за 2013-2019 рр. за формою № 1-КОР, статистичних даних глобального рейтингу «Індекс сприйняття корупції», котрі складено міжнародною організацією Transparency International, а також у розгляді результатів соціологічних досліджень ставлення громадян до стану корупції в Україні та довіри до антикорупційних органів (підрозділ 1.2., 1.3.).

Застосування системно-структурного методу наукового пізнання дозволило здійснити комплексний аналіз сучасних тенденцій корупційної злочинності в Україні (підрозділ 1.3), структурне вивчення позитивного закордонного досвіду у протидії корупційній злочинності (підрозділ 2.2), систематизацію заходів протидії корупційній злочинності, виокремивши найбільш потенційно успішні з них (підрозділ 3.1), а також виявити шляхи удосконалення антикорупційної стратегії й тактики (підрозділ 4.4).

Використання історико-правового методу сприяло дослідженню питання розвитку уявлень про політичну науку та ідеологічні аспекти, пов'язані з політикою (підрозділ 4.2.).

Діалектичний метод пізнання реальної дійсності та метод абстрагування застосовані у процесі пізнання сутності національної антикорупційної стратегії (підрозділи 2.1, 2.3), профілактики корупційних злочинів та різноманітних її форм (підрозділи 3.2, 3.4), а також особливостей інформаційної та аналітичної діяльності (підрозділ 4.3).

Застосування філософського, логіко-семантичного та формально-логічного методів сприяло поглибленню понятійного апарату, визначенню особливостей таких юридичних категорій, як «корупція», «корупційна злочинність», «субкультура», «антикорупційна політика», «стратегія», «протидія корупції», «запобігання корупції», «боротьба з корупцією», «тактика антикорупційної діяльності», зіставленню термінів «ЗМІ», «ЗМК» та «мас-медіа», (підрозділи 1.1, 1.4, 2.1, 3.1-3.3, 4.1). Використання порівняльно-правового методу дозволило здійснити порівняльний аналіз національного та зарубіжного законодавства в сфері протидії корупційній злочинності та оцінити можливості застосування зарубіжного досвіду у вітчизняних реаліях (підрозділ 2.2), а також порівняльний аналіз національних та зарубіжних особливостей програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності (підрозділ 4.1). та ін.

Нормативною базою дисертації є національне законодавство, що регулює питання протидії корупційній злочинності, зокрема норми Конституції України, Кримінального кодексу України, Закону України «Про запобігання корупції», інших законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів України, а також міжнародного законодавства, наприклад Статуту Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) Ради Європи від 05.05.1998 р., Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р., Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р., Рамкової конвенції ООН проти організованої злочинності від

21.07.1997 р., Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 р., тощо.

Емпіричною базою дисертації є статистичні дані щодо стану, структури, динаміки корупційної злочинності, інформація звітів МВС України про стан протидії корупції за 2013-2019 рр. за формою № 1–КОР, рішення Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією із перших у вітчизняній кримінологічній науці, в якій, із врахуванням постійних змін антикорупційного законодавства та передового досвіду країн ЄС, запропоновано систему сучасних знань стосовно теоретико-прикладних засад формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності в Україні, зокрема:

вперше:

– на основі узагальнення праць вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено цілісну концепцію стратегії й тактики протидії корупційній злочинності в Україні;

– проаналізовано увесь плюралізм наукових думок щодо понятійного апарату протидії та запобігання корупції, здійснено огляд антикорупційних стратегій іноземних держав, на підставі чого розроблено перелік заходів із вдосконалення стратегічних та тактичних напрямків протидії корупційній злочинності в Україні.

– надано авторське визначення поняття «корупційний злочин», під яким авторка розуміє передбачене в положеннях Кримінального кодексу України діяння суспільно небезпечного характеру, яке містить ознаки корупції та вчинене посадовою особою органу державної влади або місцевого самоврядування із застосуванням власного службового становища заради власного збагачення, корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості чи аби задовольнити інтереси третіх осіб;

– надано авторське визначення поняття «заходи протидії корупційній злочинності», під якою слід розуміти комплекс дій та/або

засобів, за допомогою яких втілюється в життя складна та багатоаспектна діяльність, яка поєднує в собі елементи соціального управління з приватними й громадськими ініціативами та спрямовується на створення перешкод вчиненню корупційних діянь, здійснення опору їх поширенню, а також на відповідне реагування відносно тих діянь, які вже проявилися у фактично скоєних правопорушеннях;

- сформульовано низку конкретних пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення фінансової самоокупності вітчизняних медіа, що повинно сприятливо відобразитися на рівні їхньої автономії, котра необхідна для здійснення важливих профілактичних антикорупційних дій;

- виділено пропозиції із удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності, основними з яких є наступні: побудова сучасної та прогресивної загальнодержавної Стратегії антикорупційного розвитку країни; подальший розвиток системи антикорупційних органів; внесення змін до Кримінального кодексу України, аби впорядкувати неузгодженість та прорахунки, які там містяться в статтях щодо притягнення до кримінальної відповідальності за корупційну злочинність – законодавчо закріпити поняття корупційного та пов'язаного із корупцією кримінального правопорушення; створити при Міністерстві юстиції України постійно діючий науково-дослідницький орган, який би вивчав явище корупції, його видозміни та розробляв би наукові методи запобігання корупції, виходячи із даних, отриманих шляхом наукових досліджень та державного моніторингу;

удосконалено:

- аналізування сучасної статистичної інформації про стан, структуру, динаміку та тенденції корупційної злочинності в Україні;

- дослідження світових моделей стратегій протидії корупційній злочинності;

- аргументацію критеріїв для систематизації заходів протидії корупційній злочинності;

- наукові підходи до розуміння співвідношення понять «ЗМІ», «ЗМК» та «мас-медіа»
- наукові положення щодо з'ясування сутності програмування та планування, а також понять «політика» та «ідеологія»;
- практичні підходи до удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності, запропоновані дієві шляхи подолання корупційної кризи;

дістало подальшого розвитку:

- дослідження соціологічних опитувань громадян стосовно їх відношення до корупції в Україні, її стану та прагнення влади її подолати, довіри до антикорупційних органів та готовності різноманітно допомагати із організованою боротьбою з корупцією;
- визначення ролі та місця кримінологічного інституту програмування в стратегії протидії корупційній злочинності;
- положення важливості та пріоритетності профілактичних заходів впливу на корупцію порівняно із репресивними заходами;
- питання необхідності прийняття профільного закону «Про профілактику правопорушень»;
- необхідність розробки національної системи державного моніторингу корупції (НСДМК), яка дозволить кожній особі в державі мати актуальну, достовірну та об'єктивну інформацію щодо реального стану корупції, що дозволить підвищити ефективність всієї антикорупційної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Результатом практичного впровадження положень дисертації є те, що її висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані в:

науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення теоретико-прикладних засад формування та реалізації стратегії й тактики протидії корупційній злочинності, шляхів і способів ефективного запобігання проявам

корупції в Україні;

правотворчій діяльності – для розробки, вдосконалення та уточнення норм такого документу, як Антикорупційна стратегія, низки інших законодавчих та підзаконних актів, що регулюють питання в сфері антикорупційної діяльності;

сфері правозастосування та практичній діяльності – для вдосконалення та підвищення ефективності функціонування таких антикорупційних органів (Національного антикорупційного бюро України; Національного агентства з питань запобігання корупції; Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; Державного бюро розслідувань; Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів), судової системи України, зокрема Вищого антикорупційного суду;

навчальному процесі – положення й висновки дисертації можуть доповнити викладання таких навчальних дисциплін, як «Кримінологія», «Кримінальне право», тощо, а також під час підготовки лекцій, підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів з кримінологічної науки, антикорупційного процесу, в науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження, його основні висновки й рекомендації оприлюднено на наступних всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті (м. Одеса, 12–13 квітня 2019 р.); Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні (м. Одеса, 13–14 травня 2016 р.); Права та обов'язки людини у сучасному світі (м. Одеса, 8–9 листопада 2019 р.); Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку (м. Запоріжжя, 22–23 березня 2019 р.); Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн (м. Запоріжжя, 22–23 вересня 2017 р.); Актуальні проблеми реформування системи законодавства України (м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 року); Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства (м. Харків, 15–16 лютого 2019

р.); Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід (м. Харків, 18–19 листопада 2016 р.); Сучасне правотворення: питання теорії та практики (м. Дніпро, 2–3 червня 2017 р.); Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього (м. Дніпро, 11–12 січня 2019 р.); Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії (м. Харків, 6–7 грудня 2019 р.); Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин (м. Харків, 5–6 жовтня 2018 р.); Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права (м. Львів, 15–16 червня 2018 р.); Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи (м. Львів, 20–21 вересня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено в 1 одноособовій монографії, 20 наукових статтях, із них 16 опубліковано у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, 4 статті – у зарубіжних наукових періодичних виданнях за профілем дисертації, а також у 14 тезах доповідей на науково-практичних конференціях різного рівня.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що вміщують п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 474 сторінки, з яких 389 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складається із 515 найменувань.

РОЗДІЛ І

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Феномен корупційної злочинності

В сучасному світі корупційні правопорушення завдають шкоди не лише внутрішній безпеці держави, а й безпосередньо негативно впливають на міжнародне співробітництво, адже мало хто з розвинених держав буде охоче співпрацювати з країною, яка заражена вірусом корупції майже в усіх ланках забезпечення життєдіяльності цієї країни [427]. Певним чином негативний імідж корумпованої країни спостерігається відносно України. На жаль, стан корумпованості (особливо серед вищих посадовців) в нашій державі постійно зростає. Зазначена негативна тенденція спостерігається, не дивлячись на позитивні зрушення, які стали відбуватися починаючи з 2014 року (створення ряду антикорупційних органів із спеціальними повноваженнями, вдосконалення нормативно-правової бази антикорупційного характеру, загальне формування негативного відношення до корупції серед населення шляхом залучення до подібної роботи громадських об'єднань та ЗМІ).

Виходячи із зазначеного вище, очевидним стає, що питання протидії корупції набуває все більшої актуальності для нашої держави. Аби дієво протидіяти явищу корупції, необхідно повністю вивчити зазначений соціокультурний феномен. Аби мати повноцінне уявлення про таке явище, як корупція, не останнє місце займає задача дослідження феномену корупційної злочинності

Українські вчені приділяють достатньо багато уваги вивченню проблематики корупції в нашій державі, досліджують методи запобігання та протидії корупційній злочинності. Проте, слід відмітити, що високий рівень корупційної злочинності в Україні зумовлює потребу в подальшій науковій

розробці даної проблематики. Також зауважимо, що до питання феномену корупційної злочинності вчені звертаються у своїх дослідженнях мало, а, відтак варто чітко дослідити основні та проблемні аспекти корупційної злочинності. Задля досягнення поставленої мети слід дослідити легітимне й наукове визначення поняття «корупція», «корупційні злочини», а також розібратися із поняттям, місцем, роллю та ознаками феномену корупційної злочинності.

Переходячи до дослідження питання корупційної злочинності, варто зазначити, що як зауважує А. С. Політова, корупційною злочинністю постає складова ширшого суспільного явища – корупції [336]. Корупцією постає явище, що існує стільки, скільки існує людство. Тож, спершу спробуємо розібратися з поняттям корупції.

Розглянемо термінологію поняття «корупція». Так, воно походить від латинського *corri* (обов'язкова причетність кількох представників однієї із сторін до справи) й *rupture* (порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати). З часом утворився самостійний термін – *corrupture*, що означає участь у діяльності кількох (не менше двох) осіб, метою котрих є пошкодження, псування та руйнація процесу керування справами суспільства чи нормального розвитку судового процесу [301].

Як зазначає М. І. Марич, термін «корупція» широко розпочали застосовувати наприкінці 80-х років ХХ ст. До кінця 80-х років застосовували такі дефініції, як «зловживання службовим становищем», «хабарництво», «попуск» тощо [252].

З 18.05.2013 (дня набуття чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією») [349] всі корупційні правопорушення, котрі пов'язуються із одержанням неправомірної вигоди, постають злочинами. Як зазначає у своїй роботі О. Ю. Бусол, крім того, термін «хабар» було замінено на поняття «неправомірна вигода». Тож поняття «корупційні злочини»

цілком «легалізувалося» не лише на рівні міжнародного права, однак і на рівні вітчизняного [52].

Важкість визначення та розуміння феномену «корупція» зумовлено певним чином поєднанням мультиполярних чинників політичного, правового, економічного, соціального та психологічного характеру, що доводять результати великої кількості досліджень [152].

Так, М. І. Мельник у власній монографії зазначає, що корупцією є не тільки соціальне, однак і явище психологічного й морального типу. Адже корупція не може існувати без людей – їхньої поведінки та діяльності. Корупцією є спосіб мислення, котрим обумовлюється спосіб життя [265].

Як зазначає М. І. Карпенко, корупція – це явище соціально-політичного характеру, що є комплексом нелегітимних дій осіб, що наділені владними повноваженнями, котрі пов'язано із задоволенням особистих потреб та інтересів, що надалі ведуть до корупційних злочинів та їх приховування. Саме ця дефініція корупції вказує на приналежність не всіх корупційних проявів до числа кримінально-караних. Однак найбільша суспільна небезпека належить корупційній злочинності. Через це, зважаючи на масштабність розповсюдження й високі матеріальні збитки, котрі завдають такі злочини, автор вважає потрібним виокремлення корупційної злочинності поміж інших різновидів злочинів, визначення її характерних рис й ознак [152].

Поняття «корупція» в межах політичної сфери означає «підкуп» й «продажність» службовців, та охоплює два пов'язаних між собою аспекти однієї із форм відчуження «слуг народу» від безпосередньо народу [252].

Науковці-правознавці України й інші практики не знайшли єдності при дефініції терміну «корупція». Як вважає І. Жданов, головні підходи до визначення корупції зводяться до наступного:

– корупцію розглядають як підкуп-продажність службових осіб держави;

– корупцією є владне зловживання чи застосування посадового становища, що реалізовано через певні суб'єктивні інтереси;

– корупцією розуміється застосування повноважень посадовців, посадового статусу, а також її авторитету аби задовольнити особистий інтерес чи інтерес третіх осіб;

– корупція розглядається через категорію елементу (ознаки) організованої злочинності [118].

Л. І. Аркуша розуміє під поняттям «корупція» протиправну діяльність певних осіб, котру спрямовують на використання свого статусу службової особи або іншого суспільного статусу для мети особистого збагачення, чи збагачення власних родичів, тощо або отримання інших переваг й благ всупереч інтересам суспільства [14].

Як відмічає в своїх дослідженнях Л. Шестопалова, корупція є складовою частиною злочинності загалом, як кримінологічної сукупності [489].

С. С. Рогульським запропоновано визначити поняття «корупція» через категорію незаконного прийняття майнових й немайнових послуг, благ та переваг особами, що є уповноваженими на реалізацію функцій держави, чи особами, котрі згідно із законом дорівнюються до них, із застосуванням власного правового статусу й пов'язаних із ним можливостей, а також підкупу наведених осіб через незаконне надання фізичними й уповноваженими представниками юридичних осіб їм даних благ, послуг і переваг аби отримати від уповноважених державою осіб чи осіб, котрі дорівнюються до них, певних привілеїв [399].

В рамках Кодексу поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку [164] в результаті проведення Генеральною Асамблеєю ООН міжрегіонального семінару з проблем корупції (Гавана, 1990 рік) корупцію визначили в якості зловживання службовим становищем задля досягнення власної чи групової вигоди, а також незаконне одержання службовими особами держави вигоди через службове становище [258].

Як вважає А. І. Мізерій, корупцією є соціальне явище, котре полягає в розпаді суспільства та країни, коли державні (муніципальні) службові особи,

а також особи, що є уповноваженими на реалізацію державних й інших функцій управлінського характеру, зокрема і в межах комерційного сектору, застосовують власне положення службовця, статус та авторитет посади, яка обіймається, всупереч інтересам служби чи інших осіб та закріпленим нормам права й моралі, в межах корисливих цілей задля особистого збагачення чи через групові інтереси [268]. Так, аналізуючи дане визначення, можна казати про його характерну рису, а саме те, що автором було включено до переліку суб'єктів корупційних проявів визначення представників приватного сектору.

Рядом науковців, зокрема С. В. Максимовим, І. М. Мацкевичем, В. С. Овчинським, Г. Ф. Хохряковим й В. Є. Еміновим [465] зауважується, що корупцією постає застосування уповноваженими на реалізацію функцій держави (чи прирівняних до таких) особами власного статусу й пов'язаних з ним можливостей аби отримати непередбачені законом матеріальні й інші блага та переваги, а також протиправне надання їм таких благ й переваг фізичними та юридичними особами.

Схожу думку підтримує О. Ю. Шостко, що корупцію визначає зловживанням службовцями та посадовцями власними правами й повноваженнями аби отримати неправомірну вигоду й особисто збагатитися, а також активними діями з підкупу громадянами наведених осіб. Корупція на даний момент не є обмеженою одержанням неправомірної вигоди виключно державними службовцями із метою їх підкупу, вона поширюється в бізнесі (в рамках приватного сектору), відносинах комерційних структур між собою й органами держави. О. Ю. Шостко також зауважила види корупції, до яких було віднесено зокрема:

- побутову, котра пов'язується з буденним життям громадян;
- бюрократичну (адміністративну), котра зароджується під час взаємодії громадян, підприємців із чиновниками нижчої та середнього рівня;
- політичну (корупційна поведінка осіб, котрими приймаються політичні рішення) [494].

Як небезпідставно зазначає М. І. Марич, всі існуючі на даний час визначення корупції поєднує спільна риса – кожне з них так чи інакше можна використати по відношенню до органів держави, як носія влади. Проте, не беручи це до уваги, певні науковці зробили акцент й на виробленні спеціальних дефініцій, котрими враховуються характерні риси діяльності органів державної влади [252].

Якщо звернутися за визначенням до Рекомендації Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи з Європейського кодексу політичної етики, то знайдемо наступне: «корупція» охоплює дуже різноманітні дії: підкуп, підробку або знищення доказів, фаворитизм, непотизм («кумівство»). Загальним для всіх таких дій видається те, що вони обов'язково передбачають зловживання повноваженнями та посадою службовця. Окрім того, визнається те, що корупція має бути розглянута в якості постійної загрози чесності посадових осіб та її нормальному функціонуванню в рамках верховенства права в усіх державах-учасницях [396].

У законодавстві України звернемо увагу на наступне визначення корупції. Під корупцією ст. 1 закону України «Про запобігання корупції», розуміє використання уповноваженими особами, перелік яких зазначений у Законі, своїх повноважень або тих можливостей, які службове становище надає особі задля отримання неправомірного доходу або обіцянка отримання подібного доходу іншій особі за умови виконання певних дій, що носять характер зловживання [356].

В історії законодавства України та в кримінальних доктринах нашої держави існувало два періоди, які по-своєму визначали чи підпадає злочин під ознаки корупційності, залежно від тих законодавчих приписів, що тоді містилися в законодавстві країни. Так, в період до 25 січня 2015 року питання чи є злочин корупційним вирішувалося, виходячи із законодавчого визначення поняття «корупція». Після 25 січня 2015 року в силу вступили зміни внесені до ст. 45 КК України й відповідно до цього питання

корупційності злочину вже вирішувалося з того, які діяння зазначалися у примітці до зазначеної статті КК України [385].

Відповідно до тієї інформації, що містить примітка статті 45 КК України, корупційними визнаються злочини, передбачені статтями: 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем). А, крім того злочини, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² КК України [208].

Як відмічає в своїх дослідженнях В. І. Тютюгін, корупційні злочини мають ряд ознак, які допомагають відмежувати їх від інших правопорушень (в тому числі корупційного характеру) [452]:

1) корупційні злочини поділені на дві самостійні групи: злочини, що є безумовно корупційними та такі, що є корупційними за умови їх вчинення через зловживанням службовим становищем (в першому випадку діяння суб'єкту завжди пов'язане із зловживанням службовим становищем, а в другому об'єктивна сторона злочину у вигляді зловживання службовим становищем є факультативною й наявна не завжди);

2) для корупційного злочину характерне саме зловживання службовим становищем, а не просто його використання (це можуть бути, як дії, так й бездіяльність та головне – повинно суперечити професійним інтересам [207]);

3) будь-який корупційний злочин передбачає умисне ставлення до його вчинення (тобто особа завжди усвідомлює, що вона зловживає своїми повноваженнями та бажає поступити саме таким чином, не зважаючи на мотив та мету, оскільки вони можуть бути різними);

4) корупційні злочини напряму пов'язані із отриманням або надаванням незаконної вигоди (неправомірною вигодою не обов'язково виступають грошові кошти, це можуть бути й еквіваленти не матеріального характеру, які можуть бути обіцяні на майбутнє; неправомірна вигода характеризує суб'єктивну сторону складу злочину; в певних видах

корупційних злочинів неправомірна вигода може виступати предметом злочину або метою);

5) в усіх корупційних злочинах виокремлюється специфічний суб'єкт – службова особа (посадовець), тобто та особа, яка наділена можливістю впливати на адміністративний ресурс;

б) перелік встановлених у КК України видів корупційних злочинів є вичерпним та не підлягає іншому тлумаченню (більш широкому), що пояснюється необхідністю збігання всіх ознак для відношення діяння до корупційного злочину [452].

Виходячи із перелічених вище ознак, можна дійти проміжного висновку, що корупційні злочини – це завжди умисні дії суспільно небезпечного характеру, яким притаманні всі ознаки корупційності, а вчинення зазначених дій завжди пов'язане із зловживанням службовими повноваженнями всупереч професійному відношенню до справи.

Наразі спробуємо розібратися, що ж саме представляє собою корупційна злочинність. Різноманітні погляди науковців на визначення терміну «корупція» й «корупційні злочини» ведуть до різноманіття визначення терміну «корупційна злочинність». Відтак, наведемо думку І. Мезенцевої, яка вважає, що визначення корупційної злочинності не слід дорівнювати до сукупності корупційних злочинів, що передбачаються Особливою частиною КК України. Зважаючи на загальнотеоретичні визначення злочинності термін «корупційна злочинність» розглянемо в якості історично мінливого, відносно масового, стійкого, соціально негативного, самодетермінуючого явища, котре є системою корупційних злочинів [260].

Відповідно до позиції О. В. Шевченко корупційною злочинністю є сукупність умисних злочинів, котрі вчиняються особами завдяки застосуванню наданих їм повноважень владного чи службового типу, через корисливі мотиви й заради незаконного отримання неправомірної матеріальної чи нематеріальної вигоди для себе або третіх осіб чи ж за

допомогою надання пропозицій таких вигод іншим особам із метою незаконного використання наданих їм повноважень владного чи службового типу [483; 484]. Розробники підручника «Проблеми протидії злочинності» корупційну злочинність («злочини з ознаками корупції») визначають в якості сукупності умисних злочинів, що вчинюють службові особи через корисливі мотиви, інші особисті інтереси третіх осіб із застосуванням влади чи службового становища [386].

Корупційна злочинність, як зазначає В. Д. Малков [201], являє собою цілісний, відносно масовий комплекс злочинів (а також осіб, що їх вчинили), котрим здійснюється зазіхання на авторитет державної служби в межах органів державного самоврядування, що виражається в незаконному одержанні або наданні благ й переваг матеріального чи іншого характеру особам, уповноваженим на реалізацію державних, службових чи муніципальних функцій в структурах комерційного чи іншого недержавного типу.

Досить обґрунтовану дефініцію терміну «корупційні злочини» надав М. І. Мельник, що наводить наступне визначення: «злочини, які полягають у неправомірному використанні (зловживанні) посадовими особами органів державної влади або місцевого самоврядування наданої їм влади або свого посадового становища в особистих інтересах або інтересах третіх осіб» [263].

Здійснюючи розкриття змісту корупційної злочинності, вважаємо за необхідне звернути увагу на її організовані форми. Так, багато вітчизняних та закордонних науковців вивчали цю тему, звернемося до деяких з їх праць. Наприклад, О. В. Філімоновим зазначається, що в певних ситуаціях організована злочинність та корупція об'єднані так тісно, що це надає підстави науковцям виокремлювати корупцію в якості однієї з характерних рис організованої злочинності [460]. О. І. Гуровим [94], звертаючись до питання про корупцію, вказується на вічний зв'язок посадовців із організованими злочинцями. Л. І. Аркуша розуміє під поняттям корупції елемент організованої злочинної діяльності. Так, науковець дотримується

позиції, що застосування корумпованих зв'язків являє собою обов'язковий елемент у діяльності формувань, що здійснюють спеціалізацію на вчиненні злочинів в економічній сфері [15]. Л. В. Багрій-Шахматов визначив, що корупція постає обов'язковою складовою організованої злочинності, однією з головних її характерних рис [19].

Рамкова конвенція ООН проти організованої злочинності від 21.07.1997 р. закріпила, що корупцією постає один із трьох головних засобів (два інші – насильство та залякування), що допомагають ватажкам організованої злочинності одержувати прибуток, здійснювати контролювання території, ринки зовнішнього й внутрішнього типу, продовжувати власну злочинну діяльність та проникати до легальної економіки [395].

І. М. Ключовська в докторській дисертації визначає, що корупційною злочинністю є складне явище кримінологічного типу, що постає комплексом злочинів, в котрих в якості спеціального суб'єкту виступає посадовець, що застосовує власну службову позицію й діє, зважаючи на корисливі мотиви чи іншу особисту зацікавленість, як у власних інтересах, так й в інтересах третіх осіб; корупцією постає цільовстановлююча система, котра характеризується деформацією влади держави за допомогою нелегального обміну власного ресурсу на вигоду економічного типу [161]. Такими дефініціями ученої, на думку О. Ю. Бусол, чітко зображено співвідношення корупції й корупційної злочинності. Корупцією є ширше й загальніше поняття (система деформації влади держави), частиною котрої постає корупційна злочинність (комплекс злочинів чи, як доповнює О. Ю. Бусол – статистично обумовлена сукупність злочинних дій (чи бездіяльності) осіб й груп). Вищенаведене додатково підтверджує те, що корупційна злочинність не може розглядатися окремо від корупції [52].

На думку О. В. Шевченко, загалом корупційна злочинність являє собою результат перетину комплексів факторів криміногенного та анти криміногенного характеру, виявлення котрих та аналізування питань їх

взаємодії постає необхідною передумовою наукового забезпечення діяльності щодо протидії корупційній злочинності [486].

Утворення розвинутого комплексу запобігання та протидії корупційній злочинності загалом залежить від методології пізнання даного соціального феномену й характерних рис його проявів. Як зазначає А. М. Бойко, методологією є вчення про наукове пізнання, принципи й способи організації діяльності наукового характеру, комплекс методів, котрі використовуються в межах науки або наукового дослідження [36].

Цілий комплекс задач повинен бути вирішеним при дослідженні корупційної злочинності, зокрема:

- пізнання природи й змісту корупційної злочинності та характерних рис її проявів в Україні сьогодення;
- здійснення порівняльного аналізу корупційної злочинності та комплексу адміністративних правопорушень корупційного спрямування;
- визначення структури й механізму визначення корупційної злочинності із застосуванням наукових положень соціологічної, політологічної, психологічної наук, економічної теорії, тощо;
- формування основних наукових гіпотез стосовно змісту й характерних рис формування детермінуючої системи корупційної злочинності, а також здійснення їх теоретичного узагальнення;
- пропозиція та наукове обґрунтування концепції запобігання й протидії корупційній злочинності [36].

Дослідження корупційної злочинності перш за все базується на визначенні окремої кримінологічно-вагомої кількості емпіричних даних, котрі насамперед мають відношення до кількісно-якісних показників корупційної злочинності й показників, котрими характеризуються явища, процеси та умови, в залежності від яких є замовлення корупційної злочинності, її існування й зміни.

Так, можна окреслити наступні задачі: визначення реального стану корупційної злочинності; обґрунтоване, точне та предметне встановлення тих

явищ й процесів, котрими зумовлюється становище й природа корупційної злочинності, а також виявлення рівня їх детермінуючого впливу. Розв'язавши ці методологічні питання, можна зрозуміти та наблизитися до практичного вирішення основної задачі – запобігання та протидія корупційній злочинності.

Аби дослідити корупційну злочинність України, варто визначити реальний стан такого виду злочинності, характерних рис її проявів й розуміння їх визначеності. Далі варто логічно й емпірично опрацювати це соціальне явище завдяки висуненню й перевірці певних гіпотез. Завершити наукове дослідження варто оформленням цілісної концепції із запобігання та протидії корупційній злочинності чи доповнити й уточнити вже існуючу.

Однак інколи в межах кримінологічних досліджень корупційної злочинності користуються іншим підходом. Так, дослідження розпочинають зі збору статистики, на базі якої реалізують узагальнення статистичних даних та формують певні рекомендації та висновки. В такому підході є суттєві недоліки, поміж яких виділимо:

- неповноту даних статистики, що часто мало мають спільного із реальними проявами корупційної злочинності;

- складність уникнення суб'єктивізму, адже кожен науковець застосовує власний комплекс цінностей уявлення, що так чи інакше має вплив на його інтерпретацію отриманих даних статистики;

- виключно об'єднання методів емпіричного та теоретичного типу може гарантувати повноту дослідження, адже не лише емпіричний збір даних статистики має бути частиною дослідження, однак і теоретичний аналіз певних проблем суті корупційної злочинності й механізмів її прояву [36].

Зауважимо також, що важливо розрізняти фактори зовнішнього й внутрішнього типу щодо корупційної злочинності, що в комплексі зумовлюють певну поведінку злочинного характеру за відповідної криміногенної ситуації. Пропонуємо до зовнішніх причин скоєння злочину включити несприятливі умови морального формування особи злочинця, а до

внутрішніх – соціальні погляди негативної природи, інтереси, установки та орієнтації. Все вищенаведене становить причинність злочинності, котра є лише одним різновидом взаємозв'язку явищ, об'єктивний зміст котрого зводиться до зародження причинного наслідку.

Як зазначає О. В. Шевченко, причинна сукупність корупційної злочинності формується із взаємодії елементів об'єктивної та суб'єктивної природи, сукупності взаємопов'язаних та взаємообумовлених умов й причин, що із врахуванням криміногенної ситуації в своєму комплексі і зумовлюють здійснення діянь суспільно-небезпечного характеру в рамках сфери службової діяльності [486].

Фактори корупційної злочинності, зважаючи на складну природу їх системи, можливо класифікувати у відповідності до контексту визначення типу зв'язків між певними складовими факторів корупційної злочинності. Загалом найзагальнішою класифікацією факторів корупційної злочинності є їх поділ на причини, умови та інші категорії, зокрема на мотивацію, криміногенну ситуацію, тощо, що різняться механізмом впливу (глибиною впливу) на визначення корупційної злочинності.

Також виділяється і інша класифікація факторів злочинності, котрою передбачається поділ всіх факторів на три види: об'єктивного, об'єктивно-суб'єктивного й суб'єктивного типу. Загалом об'єктивними факторами є соціальні протиріччя щодо стану економіки, соціального устрою тощо, а фактори суб'єктивного характеру, котрими можуть виступати як причини, так і умови, утворюються людською діяльністю (як приклад наведемо суб'єктивні фактори хабарництва – корумпованість, бюрократизм, низька правова культура) [486].

Задля розробки адекватних заходів протидії корупційній злочинності встановлення змісту й сфери існування певних факторів корупційної злочинності має істотне значення. За цим критерієм Н. А. Беляєвим [203] виділяються фактори економічного, соціального, політичного й духовного типу, а І. М. Даньшин [352], додаткового виділяючи також суспільно-

психологічні, організаційно-управлінські та негативно-правові, звертає увагу на не виключний характер цього переліку факторів злочинності, що може доповнюватись, наприклад, факторами злочинності в рамках культурно-виховної сфери суспільного життя.

Фактори корупційної злочинності у відповідності до своєї сутності можна поділити на соціальні й біологічні. Як справедливо зазначає В. Д. Малков [200], проблематика співвідношення соціального та біологічного відіграє не лише теоретичну, проте і практичну роль, а також певну спрямованість методологічного характеру.

Важко погодитись із розповсюдженою в науці тезою, що біологічні причини відіграють вагому роль лише стосовно відповідних злочинів корупційного характеру, а не всієї корупційної злочинності. Це обумовлюється тим, що як соціальні, так і біологічні причини корупційної злочинності опосередковуються особливостями мисленнєвої діяльності та психологічного складу особистості, що дозволяє виокремити психологічний чинник корупційної злочинності.

Економічна сфера постає одним із рівнів функціонування не тільки виключно злочинності економічної природи, однак і корупції, котрою вона супроводжується, через що розвиток відносин економічного характеру стає живильним середовищем проявів корупційної злочинності.

Так, О. В. Шевченко між факторів економічного порядку виділяє наступні характерні риси економічної державної системи:

- нерівномірність розвитку галузей господарства;
- недоліки стратегії й тактики реформ економічного сектору;
- розхитана ситуація з економікою;
- нераціональність при розподілі бюджетних асигнувань;
- незайнятість населення;
- ріст майнової диференціації;

- співвідношення свободи ринку й обсягів державного регулювання, тощо [486].

Поруч із вищенаведеними економічними факторами злочинності також виокремлюють наступні:

- загальна криза економіки;
- протиріччя між економічними суспільними потребами та можливостями у їх задоволенні;
- фактор безробіття;
- інфляція;
- поляризація суспільства за рівнем доходів;
- існування та розповсюдження тіньової економіки;
- недостатня інтегрованість економіки національного рівня до світової, тощо.

Беручи до уваги соціальну зумовленість злочинності, безперечним є те, що головну роль у причинному комплексі корупційної злочинності відіграють соціальні (зокрема і соціально-культурні та соціально-демографічні) фактори. Життєвий рівень населення, забезпеченість певними благами соціально-побутового характеру (такими як житло, товари, послуги, тощо), рівень доходів населення, мають безпосередній вплив на формування корисливої спрямованості у злочинності.

Виділяють також наступні соціальні фактори загальної злочинності: менталітет, освітній та культурний рівень населення, звичаї, традиції й стереотипи поведінки, а також рівень розвитку й духовної організації певної особи та всього суспільства загалом [486].

Говорячи про менталітет населення, що звичайно відіграє свою роль у причинному комплексі корупційної злочинності, варто зауважити, що в нашій державі він доволі виразно характеризується схильністю до корупції та громадською толерантністю до даного способу вирішення особистих потреб, а також моральним деградуванням чиновницького апарату.

Дія соціально-демографічних факторів є меншою порівняно із детермінантами економічного й соціального характеру у причинному комплексі корупційної злочинності, проте варто зауважити те, що в незалежності від інтенсивності дії всякого фактору, безпосередньо їх сукупність загалом і здійснює детермінацію злочинності.

Окрім зазначеного варто виділити також такі фактори злочинності, як політичні й правові, котрі через недоліки політико-правової системи істотно впливають на рівні загальної злочинності, зокрема і корупційної. Такі загальні причини як правовий нігілізм, юридична легковажність, брак культури політичного й правового типу, проблеми якості правового регулювання державної служби ведуть до здійснення злочинів корупційного характеру (отримання, давання й пропозиція хабара).

Також окремо виділяють нестабільність політичного режиму й кримінальної політики, брак розвитку партійної системи, недоліки підбору керівних кадрів, практику лобіювання інтересів певних груп соціального характеру, відмежування від участі у державному управлінні більшої кількості населення, а також бюрократизацію й корумпованість управлінського апарату й системи судів [486].

Під час профілактики й протидії корупційній злочинності варто враховувати, що дія правових причин має пряме відношення до відповідних умов злочинності, зокрема недосконалості законодавства, недоліків правозастосовної практики, неефективності правового виховання й профілактики. Все вищеперераховане є підґрунтям того, що певні науковці як головну причину розвитку корупції виділяють незабезпечення країною необхідного суспільного реформування [20], і чим на концептуальному рівні важко не погодитись.

Наступним завданням, яке варто розв'язати при розгляді питання щодо феномену корупційної злочинності, є її ознаки та характерні риси. Так, цікавою є думка В. М. Киричка, який відмічає в своїх дослідженнях, що корупційну злочинність характеризують такі групи ознак, як:

- категорія складу злочину, передбаченого КК України;
- ознаки корупційного правопорушення [154].

Корупційна злочинність можна охарактеризувати наступними ознаками:

- історичною мінливістю;
- відносною масовістю;
- стійкістю (сталістю);
- самодетермінацією (самовідтворенням);
- системною структурністю;
- соціальною негативністю явища [152].

Нижче пропонується розглянути детальніше всі вище перелічені ознаки.

Розпочнемо із історичної мінливості, що в якості ознаки корупційної злочинності, можна розуміти так, що у різноманітних формаціях соціально-політичної й економічної природи є власна специфічна корупція. У новітніх демократичних системах життя політики й управління корупцією здійснюється перехід «в тінь» чи вона частково виявляється й перебуває у стані неконтрольованої. На дану ознаку корупційної злочинності також вказує зародження нових практик корупційного характеру, зокрема:

– посадове призначення за хабар на відповідний строк, що спершу обговорюється з «покупцем» (зазвичай посадовий розпродаж був безстроковим);

– не здійснення підлеглими прямих наказів керівників, у випадку, коли це йде всупереч інтересам корупційного типу (переважання в межах правоохоронних органів) [503].

Другою ознакою вказується на виявлення корупційної злочинності не у певних злочинах корупційного характеру, а у множині діянь, кількість котрих повсякчас варіюється. Звернемо увагу на глобальне розповсюдження корупційної злочинності як на бідні, так і на багаті країни. Здійснюючи

аналізування та розгляд корупційної злочинності як масового явища й використовуючи закон великих чисел, виявляються тенденції корупційної злочинності, прогнозується її майбутній стан, а отже, завдячуючи цьому планування якісних заходів протидії є можливим.

Стійкість (сталість) в якості ознаки корупційної злочинності можна пояснити неможливістю очікування різкої зміни структури або стану корупційної злочинності із плином відносно незначних проміжків часу (місяць, півроку, рік, тощо). Зміна певних показників злочинності корупційного характеру скоріше показують недолугий облік корупційних злочинів або зміни кримінального закону, що криміналізує окремі форми поведінки корупційного типу, а ніж реальні зміни стану злочинності корупційного характеру.

Корупційна злочинність на відміну від злочину корупційного типу характеризується самовідтворенням. Завдяки негативному впливу на майбутній державний порядок соціально-економічного й політичного спрямування корупція утворює умови власного відтворення. В такій ситуації чим тривалішою буде масштабна корупція, тим більш проблемне буде процес із протидії корупційній злочинності та усунення її наслідків (навіть якщо ліквідувати певні корупційні фактори).

Системно-структурна природа корупційної злочинності перш за все вбачається в її притаманності системних властивостей, про що свідчить розвиток корупційних мереж, до складу котрих входять:

- угруповання чиновників держави, котрими забезпечуються певні рішення;
- структури комерційного й фінансового спрямування, котрими реалізуються одержувані доходи, вигоди, пільги, тощо;
- силове прикриття з боку правоохоронних органів, тощо [152].

Переважно керівники корупційних мереж займають посади високопоставлених чиновників й політиків. Зазвичай робота корупційних мереж виявляється у формуванні взаємозв'язків між чиновниками по

вертикалі й горизонталі управління, на різноманітних рівнях, між представниками різних відомств та структур. Корупційні мережі можуть структуруватися за характерними рисами родинного, дружнього, релігійного, корпоративного тощо типу, мають численні цілі й включають різноманітні види діяльності [433]. Останнім часом безпосередньо корупційні мережі є базовим й найсильнішим інструментом корупційних угод. Проте, нажаль, правоохоронні структури більш за все спрямовують свою увагу на «низову корупцію», що існує за межами корупційних мереж й функціонує завдяки «поборам» з населення.

Корупційна злочинність в якості соціального явища проявляється в тому, що корупція є соціальним інститутом, елементом системи управління, що тісно пов'язаний з іншими соціальними інститутами — політичними, економічними, культурологічними [152].

Кримінально-правова властивість корупційної злочинності перш за все впливає з абстрактності явища, що найбільш очевидно проявляється у формі корупційних злочинів. Нажаль, законодавцем України корупційному злочину не надано легальне визначення, однак спробуємо надати власне визначення, виходячи із юридичної дефініції злочину (ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України – КК України) [208], переліку статей КК України, що охоплюють цей вид злочинів, та визначення корупційного правопорушення (абз. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції») [356]. Так, під корупційним злочином розуміємо передбачене в положеннях Кримінального кодексу України (зокрема статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем); 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² КК України) діяння суспільно-небезпечного характеру, яке містить ознаки корупції та вчинене посадовою особою органу державної влади або місцевого самоврядування із застосуванням власного службового становища заради власного збагачення, корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості чи аби задовольнити інтереси третіх осіб.

Отже, підсумовуючи усе вищевикладене можна дійти висновку, що проблеми корупційної злочинності й боротьби з нею відіграють істотну роль в межах сфери протидії злочинності загалом [259].

Корупційна злочинність найбільш очевидно проявляється у корупційних злочинах. Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають довіру до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших владних організацій, а крім того завдають шкоду фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди. Проте необхідно звернути увагу на те, що корупційну злочинність не мають ототожнювати із загальною кількістю вчинених корупційних злочинів, адже їй додатково притаманні ознаки, котрими надаються специфічні властивості соціального явища негативної природи. Таким чином, аби з'ясувати специфіку корупційної злочинності варто уточнити сутнісний зміст її характерних рис в межах сучасних умов.

Кримінологічно-важливою постає класифікація факторів корупційної злочинності в залежності від їх природи на фактори об'єктивного й суб'єктивного характеру; зовнішньої й внутрішньої природи; політичного, економічного, організаційно-управлінського, соціально-психологічного, правового й ідеологічного типу. Зважаючи на це, заходи протидії корупційній злочинності мають бути спрямовані на подолання її причин та умов із врахуванням особливості їх формування й дії, а також рівня взаємного зв'язку із рештою факторів злочинності [456].

Процедура із вивчення корупційної злочинності має відобразити сутність великої кількості соціальних процесів та явищ, установити закономірності, якими відображаються дійсні обумовлюванні зв'язки поміж ними, й надати їм наукове трактування. До них відносять складності у виявленні взаємозв'язку та обумовленості корупційної злочинності й державного розвитку політичної та економічної сфер, характеру чинників криміногенного та антикриміногенного типу в рамках сучасного українського суспільства, вивчення моделей управлінського характеру щодо

їх потенціальної криміногенності, аналізування взаємного зв'язку та зумовленості соціальних протиріч й закономірності поведінки злочинного типу в рамках службової діяльності, колізії інтересів службовців та приватних осіб й правила поведінки суб'єктів відносин управлінського спрямування, тощо. Вирішення таких непростих з боку кримінології задач вбачається можливим виключно внаслідок додержання методологічних принципів, засобів й норм дослідження. Лише за таких умов наукова розвідка матиме шанс на розв'язання задач формування онтологічної складової дослідження корупції [36].

1.2. Стан, структура й динаміка корупційної злочинності в Україні

Наприкінці ХХ століття корупція набула світового розмаху й стала суттєвою перепоною розвитку міжнародних економічних зв'язків. Не винятком стала й Україна, яка вже протягом тривалого часу за даними міжнародної організації Transparency International знаходиться в числі країн з високим рівнем корупції.

Так, згідно зі статистичними даними глобального рейтингу Індекс сприйняття корупції, котрі складено міжнародною організацією Transparency International, Україна зайняла 120 місце серед 180 країн світу. Transparency International зазначила, що Україна поліпшила свої показники в Індексі сприйняття корупції на два бали – з 30 у 2017 році до 32 в 2018 році – і зайняла 120 місце. Сама організація зазначає, що ключовим показником індексу є кількість балів від 0 до 100, а не місце в рейтингу – чим більше балів набирає країна, тим краще в ній є ситуація з корупцією [13]. Однак у 2019 році Transparency International оприлюднила новий рейтинг індексів корупції 180 країн світу, в якому за 2019 рік Україна посіла 126 місце, знизивши свої показники на два бали та повернувшись за показниками до 2017 року. На одному рівні з Україною за рівнем корупції опинилися Киргизстан, Джибуті, Азербайджан. Відповідну доповідь опублікували на сайті організації [147].

Нажаль, стан корумпованості (особливо серед вищих посадовців) в нашій державі постійно зростає. Зазначена негативна тенденція спостерігається, не дивлячись на позитивні зрушення, які стали відбуватися починаючи з 2014 року (створення ряду антикорупційних органів із спеціальними повноваженнями, вдосконалення нормативно-правової бази антикорупційного характеру, загальне формування негативного відношення до корупції серед населення шляхом залучення до подібної роботи громадських об'єднань та ЗМІ).

Згідно зі Стратегією національної безпеки України однією з актуальних загроз національній безпеці України є корупція та неефективна система державного управління, зокрема:

- поширення корупції, її укорінення у всіх державно-управлінських сферах;
- слабкість, дисфункціональність, застаріла модель інститутів публічного типу, депрофесіоналізація та деградація державної служби;
- реалізація органами держави діяльності в інтересах особистої й корпоративної природи, котра веде до порушення прав, свобод та законних інтересів громадян й суб'єктів господарської діяльності [383].

Виходячи із зазначеного вище, очевидним стає, що питання протидії корупції набуває все більшої актуальності для нашої держави. Задля дієвої протидії явищу корупційної злочинності, необхідно повністю вивчити зазначену правову категорію. Заради повноцінного уявлення про таке явище, як корупційна злочинність, запропоновано дослідити питання стану, структури й динаміки корупційної злочинності.

Однак, перш ніж перейти до зазначених вище питань, звернемо увагу на думку О. Ю. Бусол [53], котра навела комплекс причин й умов критично високого рівня корупційної злочинності в Україні, поміж яких можна виокремити наступні:

- *чинники економічного характеру.*

Так, істотним чинником корупції та економічної злочинності в Україні все ще є високий рівень безробіття населення. Відповідно до показників – інфографіка «Ситуації на ринку праці», що було опубліковано Державною службою зайнятості (ДСЗ), зайняте населення України на I квартал 2018 р. складає 16 млн. 035 тис. (рівень зайнятості – 55,2%). У порівнянні із I кварталом 2017 р. (15 млн. 886 тис. – зайняте населення, зайнятість – 55,9%) у 2018 році за I квартал збільшилася частка зайнятого населення на 0,7%. Безробітне населення на момент I кварталу 2018 року складає 1 млн. 713 тис. (рівень безробіття – 9,7%). У порівнянні із I кварталом 2017 року (1 млн. 787

тис. – безробітні, рівень безробіття – 10,1%) за I квартал 2018 р. частка безробітного населення України зменшилася на 0,4% [68]. У II кварталі 2019 року рівень безробіття серед робочої сили віком 15 років і старше склав 7,7%, а серед осіб віком 15-70 років – 7,8%.

За даними ДСЗ, рівень безробіття у 2015 р. становив 9,1%, у 2016 р. – 9,9%, а у 2017 р. – вже 10,1%. Загалом такий стан трохи змінюється впродовж 2018-2019 рр. Однак статистика все ще каже про те, що майже 8 млн. громадян України виїжджають на заробітки за кордон [53]. А зараз у 2020 році, зважаючи на пандемію COVID-19 тенденція зростання безробіття взагалі перевалила за всякі статистичні рамки. Весь світ стикнувся з проблемою кризи через пандемію та безробіттям, і Україна не є виключенням. Так, від початку карантину в Україні, з 12 березня приблизно 90 тисяч безробітних громадян встали на офіційний облік у Службі зайнятості. Станом на 16 квітня 2020 року в Державній службі зайнятості зареєстровано трохи більше 400 тисяч безробітних. Це на третину більше (на 86,5 тисяч осіб або на 27%) ніж кількість громадян без роботи на цього ж дня рік назад [426].

– чинники політичної природи.

Їх пов'язують із реалізацією незваженої політики держави в межах економічної сфери, гальмуванням реформ економічного сектору, недосконалістю правової бази для протидії економічній злочинності й істотними недоліками регулювання економічних відносин, зокрема існуванням певних прогалин та колізій окремих його положень. Так, як приклад автор наводить майже повну відсутність регулювання ринку Біткоїнів (позадержавна платіжна система й одночасно розрахункова одиниця в межах цієї мережі, котрою забезпечується функціонування та захист системи за допомогою використання криптографічних методів). Брак консолідованої позиції стосовно регулювання ринку Біткоїнів в Україні й штучне затягування ухвалення певних законодавчих актів веде до

застосування даної криптовалюти в злочинних цілях й в корупційних схемах [499].

– *чинники організаційного й управлінського типу.*

У зв'язку із неефективним управлінням та недостатнім рівнем верховенства права Україна на протязі останніх п'яти з лишком років недоотримала близько 70 млрд. доларів США надходжень до державного бюджету, про що свідчить дослідження Центру економічної стратегії. Ця сума перевищує весь український зовнішній борг.

Україні потрібні не постійні управлінські перестановки, ротація кадрів, а системна діяльність та постійне вдосконалення роботи правоохоронних органів на основі накопиченого досвіду.

– *чинники нормативно-правового характеру.*

Поміж недоліків правового регулювання економічного сектору, що мають вплив на зріст корупційної злочинності, можна виокремити:

- прогалини в межах правового регулювання;
- неузгодженість законодавчих актів з рішеннями суспільно-економічного типу й відставання правового регулювання від закономірностей розвитку економічної природи;
- існування колізії між правовими нормами;
- низький рівень якості нормативних актів, а отже їх неефективний характер;
- брак механізмів виконання приписів нормативних актів, тощо.

– *науковий чинник.*

Процес із залучення науки до здійснення реформ допомогло б не лише покращити якість заходів реформ та їхнього правового супроводу, однак і стало б справжнім показником того, наскільки серйозними є наміри проводити реформи та чи будуть такі реформи виконуватись із збереженням принципів демократії.

– *чинники соціально-психологічної природи.*

Можна стверджувати про незалежне виконання роботи та діяльності певних соціальних сфер (таких як політика, економіка, тощо) від мотивації морального характеру окремих індивідів та населення. Останнім часом мають місце важкі й істотні зміни в межах системи моральних цінностей й ідеалів, що можна визнати моральною кризою.

Задля розуміння широти проблематики із корупцією та рівня цинічності топ-корупціонерів України, наведемо п'ятірку найбільших хабарів в українській історії:

- Так, беручи до уваги інформацію, надану українськими журналістами, п'яте місце із неправомірною вигодою у 5 мільйонів доларів посідає чиновниця Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що у 2017 році була затримана співробітниками Генеральної прокуратури України спільно з управлінням «К» СБУ.

- Четверту позицію серед українських хабарників зайняв колишній нардеп Ігор Скосар (2002-2006 рр. депутат Київради від Солом'янського району, входив до комісії з питань містобудування та землекористування та особисто відстоював питання забудови земельної ділянки біля готелю «Салют», де раніше був дитячий садок, а сьогодні зведено найбільш елітний в Києві ж/к Diamond Hill), котрим у 2012 р. було куплено 58-ме місце у виборчому списку за 6 млн. \$. Тоді поліграфом було доведено, що Скосар насправді оплатив А. Яценюку й М. Мартиненку можливість бути депутатом.

- Третє місце посідають голова кримського селища Партеніт М. Конєв та місцевий депутат О. Бородай, котрих у 2008 році було затримано правоохоронцями, за вимогу оплати послуги знаходження чоловіками підприємцеві ділянку під будівництво спортивно-розважального комплексу у розмірі 6,8 мільйона доларів. 5,2 млн. \$ чиновниками планувалося покласти в кишені, а решту записати на рахунок селищної ради.

- Другу позицію займають директор інституту педагогіки Академії педагогічних наук України В. Мадзігон та його син, котрі у 2012 році від представника фірми «Армада-кво» вимагали 11 млн. 500 тисяч \$ хабаря за

обіцянку підписати на 49 років договір оренди приміщення площею понад 2 тис. кв. м на вул. Богдана Хмельницького, що належить Академії педагогічних наук. Правопорушників затримали після одержання авансу в 250 тис. доларів та 800 тис. грн. В 2013 році їх було засуджено до п'яти років позбавлення волі у в'язниці умовно, в той же час судом ухвалено рішення щодо конфіскації всього майна засуджених, крім житла.

- Найбільшим хабаром за всю історію України виявилась сума у 42 млн. \$, що посідає перше місце. У 2008-2009 роках чиновники із Броварської райдержадміністрації вирішили отримати від сирійського інвестора Алхадж Яхьї Ахмата 42 мільйони доларів за надання дозволу на будівництво 2-х котеджних містечок із площею 40 та 36 га, що складає близько 40-ка футбольних полів. Розслідування даної справи йшло три довгих роки, однак вина порушників так і не була доведена [122].

Переходячи до дослідження питання корупційної злочинності, варто зазначити, що як зауважує А. С. Політова, корупційною злочинністю постає складова ширшого суспільного явища – корупції [336]. Під корупцією абз. 7 ч. 1 ст. 1 закону України «Про запобігання корупції», розуміє використання уповноваженою особою, перелік яких зазначений у Законі, своїх повноважень або тих можливостей, які надає особі службове становище задля отримання неправомірного доходу або обіцянка отримання подібного доходу іншій особі за умови виконання певних дій, що носять характер зловживання [356].

Відповідно до позиції О. В. Шевченко корупційною злочинністю є сукупність умисних злочинів, котрі вчиняються особами завдяки застосуванню наданих їм повноважень владного чи службового типу, через корисливі мотиви й заради незаконного отримання неправомірної матеріальної чи нематеріальної вигоди для себе або третіх осіб чи ж за допомогою надання пропозицій таких вигод іншим особам із метою незаконного використання наданих їм повноважень владного чи службового типу [483]. Розробники підручника «Проблеми протидії злочинності»

корупційну злочинність («злочини з ознаками корупції») визначають в якості сукупності умисних злочинів, що вчинюють службові особи через корисливі мотиви, інші особисті інтереси третіх осіб із застосуванням влади чи службового становища [386].

Злочинність корупційного типу, як і загалом злочинність, можна охарактеризуватися такими показниками, як її станом, структурою, динамікою. М. І. Мельником вказується, що аби з'ясувати реальний стан й тенденцій корупції варто звертатися до офіційних даних (статистики) щодо вчинення корупційних правопорушень, осіб, котрі їх здійснили, сфери розповсюдження таких діянь тощо [265].

Так, зокрема за дванадцять місяців 2019 року МВС України задокументовано **2987** кримінальних корупційних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням (з яких тяжких та особливо тяжких – 1599), зокрема: ч.2-5 ст.191 КК України – 1106; ч. 2, 3 ст. 262 КК України – 1; ст. 364 КК України – 199; ст. 364¹ КК України – 44; ст. 365² КК України – 44; ст. 368 КК України (одержання хабара) – 506; ст. 368² КК України – 2; ст. 368³ КК України – 61; ст. 368⁴ КК України – 37; ст. 369² КК України – 165; ч. 2, 3 ст.410 КК України – 4; інші корупційні правопорушення – 818 [140].

Протягом 2018 року відповідно до статистичних даних МВС України було зареєстровано **3679** кримінальних корупційних злочинів, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням, зокрема: ч.2-5 ст.191 КК України – 1733; ст. 364 КК України – 277; ст. 364¹ КК України – 62; ст. 365² КК України – 21; ч.2 ст.366 КК України – 1; ст. 368 КК України – 691; ст. 368² КК України – 5; ст. 368³ КК України – 27; ст. 368⁴ КК України – 20; ст. 369² КК України – 270; ч.2,3 ст.410 КК України – 6; інші корупційні – 566. Разом з тим, відповідно до Звіту про стан протидії корупції у 2018 році, підготовленого Міністерством внутрішніх справ України, до суду направлено **3650** кримінальних проваджень з обвинувальним актом щодо корупційних злочинів [139].

Розглянемо також статистичні дані МВС України 2017 року. Так, на протязі 2017 року було зареєстровано **2831** корупційний злочин, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням, зокрема: ч. 2-5 ст.191 КК України – 1031; ч. 2,3 ст. 262 КК України – 3; ст. 364 КК України – 252; ст. 3641 КК України – 56; ст. 365 КК України – 3; ст.3652 КК України – 21; ч. 2 ст. 366 КК України – 7; ст. 368 КК України – 744; ст.3682 КК України – 1; ст. 3683 КК України – 35; ст. 3684 КК України – 32; ст. 3692 КК України – 229; ч.2,3 ст.410 КК України – 26; інші корупційні – 391. Разом з тим, відповідно до Звіту про стан протидії корупції у 2018 році, підготовленого Міністерством внутрішніх справ України, до суду направлено **2786** кримінальних проваджень з обвинувальним актом щодо корупційних злочинів [138].

Таким чином, як показує аналіз статистичних даних корупційних злочинів, амплітуда коливань протягом 2017-2019 років цікава тим, що у 2018 році був значний стрибок зареєстрованих корупційних злочинів, майже на 700 випадків злочинів у порівнянні з 2019 роком та 900 у порівнянні з 2017 роком. На протязі аналізованого періоду абсолютний приріст корупційних злочинів є доволі нестабільним. В межах структури корупційних злочинів найбільш розповсюдженими стали наступні кримінальні правопорушення: ч. 2-5 ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» КК України, ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» КК України, ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України, ст. 368³ «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» КК України, ст. 369² «Зловживання впливом» КК України.

Здійснюючи оцінку стану протидії корупційній злочинності, варто проаналізувати ефективність роботи органів держави, якими виконуються функції стосовно протидії корупції. Головним чином пропонуємо дослідити

роботу Національного антикорупційного бюро України. Стосовно розгляду кримінальних проваджень НАБУ, то, відповідно до даних викладених на офіційному веб-сайті Національного антикорупційного бюро України, станом на 31 грудня 2019 р. цей орган має наступні результати:

- скеровано до суду – 245;
- в стадії розгляду – 892;
- повідомлено про підозру – 221;
- винесено вироків – 38 [322].

Станом на кінець першого кварталу 2020 року до відповідальності за корупційні чи пов'язані з корупцією правопорушення притягнуто 1012 осіб. З них 236 осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності, 736 – до адміністративної відповідальності, ще до 40 осіб було застосовано дисциплінарне стягнення. Серед осіб, що було притягнуто до відповідальності є: 350 депутатів місцевих рад, 163 посадовців юридичних осіб публічного права, не зазначених в ч. 1 ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції»), 95 працівників органів поліції, 53 державних службовця, 42 посадовці місцево-самоврядних органів [509].

Найбільше осіб за I квартал 2020 року було притягнуто до кримінальної відповідальності у зв'язку із:

- пропозицією, обіцянкою чи наданням неправомірної вигоди службовій особі – 133 осіб;
- прийняттям пропозиції, обіцянки чи одержанням неправомірної вигоди службовцем – 38 осіб;
- зловживанням впливом – 35 осіб;
- привласненням, розтратою майна чи заволодінням ним із зловживанням службовим становищем – 17 осіб;
- підкупом працівника підприємства, установи чи організації – 10 осіб.

Низький економічний результат показує рівень ефективності органів, спрямованих на боротьбу із корупцією: до державного бюджету за весь період існування НАБУ повернулося тільки 0,26% від завданого державі збитку, що було орієнтовно встановлено при слідчих діях [321]. Жару у вогонь додає те, що голова НАБУ А. Ситник внесений до «реєстру корупціонерів».

Низька ефективність НАБУ доводиться за допомогою статистичних даних. Так, за 2019 рік з подання НАБУ до державного бюджету повернулося 158,95 млн. грн. з 229,7 млрд. грн., що було орієнтовно нараховані детективами в рамках заведених розслідувань.

При цьому, відповідно до даних звітів Державної казначейської служби, на рік утримання одного тільки НАБУ витрачаються суми набагато більші, ніж антикорупційним органам вдалося повернути за весь період свого функціонування (785,5 млн. грн.). Загалом ефективність діяльності НАБУ доцільно оцінювати по співвідношенню розміру відшкодування органом нанесених державі збитків та виділених з держбюджету коштів на його утримання. Так, станом на 31 грудня 2019 р. за весь час роботи НАБУ всього відшкодовано 601,59 млн. грн. з них 193,39 млн. грн. – у 2019 році [137].

Відповідно до Структури та обсягу бюджетних коштів Національного антикорупційного бюро України у 2019 році (відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018) на функціонування НАБУ із державного бюджету виділено 867 541, 4 грн., з яких тільки на оплату праці було заплановано витратити 514 674,5 грн. [429].

Що стосується 2020 року, то згідно з Структурою та обсягом бюджетних коштів НАБУ у 2020 році (відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019) з державного бюджету на 2020 рік виділено ще більше коштів, а саме 1038178,1 грн. [430].

Офіційними показниками стану корупційної злочинності не відображається дійсна картина, а отже, не надається повне уявлення щодо обсягів й характеру її проявів. С. М. Іншаковим доцільно зауважено, що

беручи до уваги високий рівень латентності злочинності корупційного типу, динаміка зареєстрованого її елементу показує не так реальну кримінальну обстановку в цій сфері, як стан протидії злочинності корупційного типу. Зважаючи на наведену інформацію, приріст зареєстрованих випадків злочинів розцінюємо в якості показника підвищення активної діяльності органів правоохоронного типу, а зменшення кількості зареєстрованих злочинів – свідчить про зниження такої діяльності [144].

Характерною рисою корупційної злочинності можна визнати її високий рівень латентності, що сильно ускладнює кримінологічну характеристику даного виду злочинності.

За оцінками науковців, правоохоронні органи реєструють не більше 1-5% корупційних злочинів. Решта мають латентний характер, а правопорушники лишаються непокараними, адже не притягаються до кримінальної відповідальності та продовжують злочинну діяльність [171]. Отже, офіційні дані про корупцію цілком не відображають дійсного її стану, а лише – активність правоохоронних органів у протидії злочинам.

Ситуацію ускладнює той факт, що досі в Україні не вигадали методик по дослідженню латентності злочинності корупційного спрямування. Через це про стан корупційної злочинності судять зазвичай у відповідності до висновків міжнародної організації Transparency International, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, громадських організацій національної природи чи ж досліджень окремих вчених. В своїх роботах вищенаведені суб'єкти застосовують різні цілі та використовують різні методики визначення стану злочинності корупційного спрямування. Зазвичай прийнято порівнювати показники умов економічного розвитку (рівень конкуренції економічного характеру, інвестиційний клімат, незалежність судової системи, захист права власності, тощо) й оцінювати контрольню-наглядову діяльність органів держави та якість процедури із надання державними виконавчими та місцево-самоврядними органами адміністративних послуг [11; 178]. Звичайно, що ці дослідження загалом розкривають стан речей

тільки за окремими параметрами, проте не повсякчас зображують реальну й повну картину стану злочинності корупційного спрямування. Зазначимо також те, що емпіричним даним не завжди характерна наявність репрезентативності без відповідної науково обґрунтованої методики та програми дослідження. Так, здійснюючи дослідження рівня природної латентності злочинів корупційного характеру, доцільним виглядає застосування методики кримінологічної стратифікації суспільства, однак із проведенням широкомасштабного віктимологічного дослідження. Опитуючи людей важливо виокремити ту частку населення, котрій притаманний корупційний досвід, зрозуміти періодичність таких корупційних проявів, а також їх чинники. Оскільки окрім загально соціальних чинників злочинності корупційного спрямування, істотним вважається визначення індивідуальних чинників корупційних проявів й механізм їхньої реалізації [36].

Аби отримати достовірніший висновок стосовно рівня латентності корупційних злочинів слід застосувати також і додаткові методи дослідження, наприклад:

- статистичне аналізування (порівняння динамічних рядів злочинності корупційного типу з даними щодо певних соціальних процесів; співставлення даних щодо злочинності в рамках країни та у регіонах; аналізування динамічних закономірностей злочинності корупційного спрямування, тощо);

- факторне аналізування (розкрити залежність між рівнем злочинності корупційного спрямування та криміногенними чинниками, якими здійснюється детермінація такого виду злочинності);

- дослідження циклічності динаміки злочинності корупційного спрямування (при динаміці злочинності можна звернути увагу на певну циклічність, що виникає через певну природну циклічність соціальних процесів (процес по «зниженню-зростанню»);

- аналізування тренда злочинності корупційного спрямування (трендом є тенденція злочинності, що проявляється за значний період,

починаючи з 5 років. Для цього застосовуються математичні моделі: лінійну, експоненціальну, гіперболічну, параболічну, логістичну. Тренд майже неможливо фальсифікувати, він показує тенденцію реальної злочинності);

- аналіз відхилень від нормальної величини кореляційної залежності;
- структурне аналізування злочинності корупційного спрямування [439].

Тож, разом з усім вищенаведеним, одержати певне уявлення про стан, структуру й тенденції корупції, зважаючи виключно на офіційну статистику, все ж не постає можливим. Адже у зв'язку із недосконалістю статистичного обліку, високим рівнем латентності, труднощами виявлення та низькою ефективністю діяльності спеціально уповноважених суб'єктів в межах сфери протидії корупції кримінально-правова статистика своїми показниками не може відбити дійсні обсяги таких злочинів. Через що, зважаючи на офіційні статистичні дані стосовно виявлення службових злочинів, більшість з котрих законодавець відносить до злочинів корупційного характеру, А. С. Політова дійшла до висновку щодо активності діяльності Національного антикорупційного бюро України, органів прокуратури й Національної поліції, Національного агентства з питань запобігання корупції стосовно їхнього виявлення, однак не щодо реальної кількості проведених заходів задля її подолання [336].

Доказом розповсюдження корупційної злочинності в рамках всіх сфер українського суспільного життя можна визнати її розподіл за державними органами, в межах котрих є корупційні прояви. Так, за результатами соціологічного дослідження, здійсненого у лютому 2019 р., корупція, на думку респондентів, котрі оцінювали рівень корумпованості державних органів за п'ятибальною шкалою («1» означає повну відсутність корупції, а «5» – що цей орган є повністю корумпованим) найбільше поширена у таких органах державної влади:

- митна служба – 4.3;

- податкова служба – 4.2;
- суди – 4.2;
- прокуратура – 4.1;
- Міністерство внутрішніх справ – 4.1;
- Міністерство юстиції – 4.0;
- служба безпеки України – 3.9 [425].

Як бачимо, на думку українців, найбільш корумпованими органами державної влади є: митна, податкова служби й суди.

У 2018 році Фондом «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва разом із Центром Разумкова було проведено опитування українського населення на всій території України окрім Криму та окупованих територій ДНР й ЛНР. Згідно з опитуванням 83% респондентів вважають корупційну боротьбу в Україні безуспішною (2017 рік – 80%), 50% – повністю провальною (2017 рік – 46%), 9% – бачать успіх у корупційній боротьбі (в 2017 – 15%), та тільки 1% – оцінюють таку боротьбу в якості повністю успішної (в 2017 – 2,5%).

Так само варто зауважити, що 48% опитаних не бачать в Україні ніякої інстанції, що б активно здійснювала боротьбу із корупцією (в 2017 р. – 43%). Поміж активних захисників руху протидії корупції 26% респондентів визнали засоби масової інформації та журналістів (2017 рік – 26%), 18% – зазначили антикорупційні громадські організації (2017 рік – 21%), 11% – НАБУ (2017 рік – 24%), 10,5% – населення безпосередньо (у 2017 р. – 12%), 10% відійшло окремим політикам, громадським діячам, 6% – країнам Заходу. Отже, можна відмітити, що позитивні оцінки зменшуються, в той час як негативні – збільшилися [300].

Соціологічна група «Рейтинг» на замовлення Міжнародного Республіканського Інституту в проміжок 15-31 березня 2018 р. опитала 2400 жителів віком від 18 років, що вже отримали право голосувати (опитування проводилося на всій території України, окрім окупованих територій Криму і Донбасу), та провела дослідження «Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні», яким засвідчується наступне:

- 85% опитаних впевненні в осіданні державних коштів в кишенях наділених владою чиновників через корупцію;
- 81% – корупція веде до зuboжіння населення;
- 80% – корупцією підривається українська економіка;
- 74% – корупцією здійснюється деморалізація суспільства;
- 72% – корупція підвищує нерівність соціального та економічного типу;
- 64% опитаних впевненні, що корупція може призвести до втрати здоров'я чи навіть життя людей;
- 51% – корупція відлякує іноземні інвестиції;
- 58% – корупцією не забезпечується більша кількість та вища якість публічних послуг;
- 64% – корупція зупиняє розвиток підприємництва;
- 74% – корупція не є ознакою безпечності держави [108].

Беручи до уваги Національне антикорупційне опитування, що проводилося Програмою сприяння громадській активності «Долучайся!» та із підтримкою USAID, варто звернути увагу, що 36,4% українців готові різноманітно допомагати із організованою боротьбою з корупцією. 12,6 % опитаних вважають найпопулярнішими формами протидії – повідомлення щодо корупційних випадків у ЗМІ чи соціальних мережах (12,6%). Близько 9% респондентів готові виступати на публічних акціях протесту, здійснювати підтримку антикорупційних громадських організацій і підписувати петиції, чи сповіщати правоохоронні органи стосовно корупційних випадків, що каже про вищий рівень підготовки залучення української громадськості до боротьби із корупцією, порівнюючи із минулими роками [233].

Як вважає 92,5 % опитаних громадян, корупцію можна визнати однією з трьох найтяжчих українських проблем після високої вартості життя й низьких заробітних плат, військових дій в Донецькій і Луганській областях, при чому, безпосередньо політичною корупцією на найвищому рівні

передбачається найбільша загроза. Це ще раз підкреслює актуальність проблеми саме політичної корупції на найвищому рівні. В якості менш серйозної проблеми 53,4 % опитаних українців вважається побутова корупція, з котрою респонденти «спілкуються» у повсякденному житті. 47,4% опитаних серйозною проблемою вважають корупцію в межах бізнес-середовища. Також, як вважають опитані особи, найбільше прагнуть боротися з проявами корупції прості люди (72,7%), ЗМІ (47,3%), та неурядові організації (41,9%).

На думку опитаних, самі корумповані сфери суспільного життя – це:

- судова система (в цьому секторі корупція має надто поширений характер на думку 62,2% опитаних);
- одержання послуг медичного характеру (є надто корумпованою сферою на думку 55 %);
- прокуратура (54,3% опитаних віддали свій голос) [233].

Наведена корисна наукова інформація має братися керівництвом антикорупційних органів, у першу чергу новостворених, не тільки «до відома», проте і застосовуватися під час службової діяльності аби виявити корупційні злочини й викрити злочинну діяльність корупціонерів в межах певних сфер та роботі безпосередньо тих державних органів, де існують найбільші корупційні ризики [253].

Звернемо увагу на те, що одним з показників стану злочинності є її структура. Структурою злочинності є якісна характеристика, котрою здійснюється пояснення її внутрішньої будови як співвідношення між видами злочинів, що аналізуються за критеріями кримінально-правового, соціально-демографічного або кримінологічного типу. Одним із основних показників структури злочинності можна визнати питому вагу окремих груп чи різновидів злочинів по відношенню до їх загальної кількості [220].

Аналізування структури корупційних злочинів показує, що з 2013 року по теперішній час переважну їх частину становлять наступні три склади:

- 1) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) – 51,9 %;
- 2) зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) – 19,3 %;
- 3) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) – 10,1 % [171].

Окрім вищенаведеного, істотний відсоток, а саме 7,7 %, охоплює викрадення, привласнення або вимагання документів, штампів і печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК). Питома вага решти корупційних злочинів, котрі у своїй сукупності займають 41 % загальної кількості, коливається в рамках 0,1 % - 1,6 %. Виняток становить тільки злочин, котрий охоплюється ст. 369 КК України (пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), питома вага котрого складає 2,7 %, що доказує значне розповсюдження корупції не тільки між чиновниками, проте і серед осіб, в чиїх інтересах вони діють (Додаток 1). Також звернути увагу пропонується на Додаток 2, в межах якого можна наочно побачити кримінально-правову структуру корупційних злочинів в Україні у динаміці за 2013-2019 рр.

Надати структуру корупційної злочинності можна й за тяжкістю злочинів корупційної спрямованості. Так, як зазначалося вище, у 2018 році було розслідувано 3679 кримінальних корупційних правопорушень, з них тяжких та особливо тяжких злочинів – 2392, з них виявлено працівниками органів внутрішніх справ – 1899. При цьому спостерігається негативна тенденція, що відбивається в якісній характеристиці корупційної злочинності. Наразі відбувається збільшення частки особливо тяжких злочинів та злочинів середньої тяжкості. Зазначені показники мають обов'язково враховуватись антикорупційними органами при реалізації оперативно-розшукової діяльності, що повинна бути, перш за все, спрямована на тих службовців, що утворили організовані злочинні групи й

злочинні організації, котрі є винними у розкраданні сотень мільйонів Державного бюджету України, а не дрібних корупціонерів, котрі отримують незначні суми неправомірних вигод.

Злочинність у зв'язку з її соціальним характером й історичною мінливістю варто досліджувати в якості явища, котре рухається та видозмінюється у часі й просторі як загалом, так і у своїх структурних складових. Через це стан та структуру цього негативного соціального явища варто проаналізувати і в динаміці. Динамікою злочинності є відношення рівня та структури злочинності окремого періоду до рівня й структури злочинності іншого періоду [171]. При аналізованні динамічних рядів злочинності за тривалі проміжки часу розкриваються закономірності та тенденції її розвитку, що відіграє виняткову роль задля оцінювання стану злочинності, її прогнозу на найближче й віддалене майбутнє та для розробки стратегії й тактики боротьби зі злочинністю [240].

Тепер пропонуємо проаналізувати динаміку злочинності корупційного спрямування на прикладі приватного сектора.

Перш за все, варто навести визначення терміну «динаміка злочинності», яким можна визнати комплексний показник, який характеризує злочинність з кількісно-якісного боку. Динамікою злочинності відображаються зміни рівня, інтенсивності й структури злочинності чи окремого її різновиду на протязі певного відрізка часу [128].

Динаміку досліджуваних злочинів відобразимо у Додатку 3.

Як можна помітити з графіку у Додатку 3, з 2014 по 2018 рр. відбувається поступове збільшення кількості облікованих корупційних злочинів, передбачених ст. 364¹ КК України, з 16 у 2014 році до 62 у 2018 р. відповідно. У 2014 році бачимо шалений приріст кількості облікованих злочинів корупційного спрямування, передбачених ст. 368³ КК України – з 2 випадків у 2013 до 66 у 2014 році. У період з 2017 по 2019 роки відбувається істотне збільшення кількості облікованих корупційних злочинів, передбачених ст. 365² КК України. Відносно стабільною є динаміка

корупційних злочинів у приватному секторі, що передбачені ст. 368⁴ КК України.

Хоча інформація офіційної статистики і не відображає в повній мірі обсяги корупції у приватній сфері, проте на їх підставі можна побачити стан й результати протидії злочинам корупційного спрямування в цій сфері зі сторони правоохоронних органів. В той же час, результати аналізування стану корупції у приватному секторі доводять існування високого рівня її поширення й істотний вплив на державну економіку [308].

Таким чином, підсумовуючи усе вищевикладене можна сказати, що проведене аналізування стану, структури, динаміки корупційної злочинності дозволяє дійти наступних висновків:

1. Корупційною злочинністю постає результат перетину системи криміногенних та антикриміногенних факторів, знайдення котрих, а також аналізування питань їх взаємодії можна визнати обов'язковою передумовою забезпечення наукової природи діяльності щодо протидії злочинності корупційного характеру [49].

2. Відомостями статистичних даних офіційного типу не можна відобразити справжній рівень злочинності корупційної природи, оскільки в корумпованій державі органи правоохоронного спрямування також вражаються корупцією, як й інші сфери державної діяльності [336].

3. Прогрес у подоланні корупції в Україні останніми роками було забезпечено головним чином реформами, що започаткувалися ще у 2014 році. Проте одним із найбільших стримуючих факторів антикорупційної програми все ще є брак політичної волі [53].

4. Вивчення сучасного стану корупційної злочинності показує, що на протязі 2017–2019 рр. вона має досить нестійку позицію. Так, у 2018 році був значний стрибок зареєстрованих корупційних злочинів, майже на 700 випадків злочинів у порівнянні з 2019 роком та 900 у порівнянні з 2017 роком.

5. Проблеми корупційної злочинності й боротьби з нею відіграють істотну роль в межах сфери протидії злочинності загалом [260]. Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають довіру до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших владних організацій, а крім того завдають шкоду фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди.

Однією з причин відсутності позитивних зрушень у боротьбі з корупцією є те, що ті особи, котрі мають з нею боротися, самі є корумпованими. Сюди відносять і деякі громадські організації з протидії корупції [53].

Вирішення наведених вище проблем вимагає від законодавчої й виконавчої гілок влади неординарних заходів з розповсюдження і контролювання законності й наведення порядку в економічній сфері а також, перш за все, посилення функцій по контролюванню, фінансових та владних функцій. Вироблення державної антикорупційної політики вимагає постійного комплексного науково-практичного аналізування усіх сфер діяльності та реалізації вжиття всіма державними органами й громадянським суспільством скоординованих заходів.

1.3. Сучасні тенденції корупційної злочинності в Україні

Питання корупції постає одним із найбільш гострих проблем сучасного суспільства. Разом з тим, даному явищу притаманна давня історія, однак, як засвідчує досвід, жодна держава все ще не змогла її побороти. Втім окремі держави на певний період завдяки силовим антикорупційним методам змогли відчутно знизити корупційні масштаби, однак із плином часу з'являлися оновлені схеми, методи й форми прояву корупції.

Корупційна злочинність є однією з головних проблем для будь-якої держави, яка прагне побудувати демократію та в повній мірі дати змогу населенню реалізовувати свої конституційні права. Зовсім не новина, що корупція представляє собою реальну загрозу національній безпеці країни та виступає тим чинником, який підриває імідж держави в очах світового співтовариства.

В умовах сучасного життя, майже жодна країна не може існувати відокремлено. З кожним днем поширюються транснаціональні зв'язки, а світове суспільство стає мультикультурним, оскільки кордони між державами стають все менш й менш відчутними. При таких вихідних положеннях відбувається не лише людська міграція із перемішуванням різних культур, а й спостерігається активний розвиток та популяризація певних видів злочинності, які вже очевидно перестали зосереджуватися лише на деяких країнах, а переросли в глобальні проблеми всього світу. Одним із таких глобальних видів злочинності, яка торкається інтересів всіх держав світу є корупційна злочинність.

Істотного розмаху корупційна злочинність набула ще наприкінці ХХ століття й з того часу невпинно кріпне та зростає, підкорюючи собі все більшу кількість осіб зі всіх куточків земної кулі. Наївно було б думати, що хворобливе явище корупції мине Україну. Ні, наша держава не тільки виявилася зараженою корупцією, а й дала плідне підґрунтя даному явищу для

його розвитку та перетворенню в одну з головних загроз українській економічній безпеці.

Корупційні прояви пройняли всі ланки суспільних відносин в Україні. За даними авторитетних статистичних порталів, наша держава перебуває на найнижчих щаблях рейтингів щодо рівня корупції в світі та сусідує з такими нерозвиненими країнами, як Гамбія та М'янма.

А. С. Політова відмічає, що такий високий рівень корупції всередині нашої держави й, як наслідок, низьке місце у загальносвітовому рейтингу корупційності держав світу пояснюється тим, що донедавна в нашій країні фактично було відсутнім антикорупційне законодавство у відповідності до прогресивних міжнародних стандартів [336, с. 53].

Втім, само собою, що не тільки в цьому проблема активного поширення корупційної злочинності на теренах нашої держави. Можна створювати новітні стратегії та програми боротьби із корупцією, запозичувати досвід тих країн, що успішно протидіють корупційній злочинності, створювати новітні органи суто антикорупційного спрямування, проте не досягнути жодних позитивних зрушень [261, с. 251]. Це пояснюється тим, що, по-перше будь-яка добра ідея та починання повинно не тільки декламуватися, а й мати чіткий план втілення в життя на практиці; по-друге, українська громадськість, на жаль, досить типово відноситься до корупції й, як наслідок, в Україні за роки незалежності так й не вийшло побудувати ідеологію крайньої нетерпимості до корупційної злочинності.

Аби дієво протидіяти корупції та поступово її викоринити з українського життя, кожному в нашій країні потрібно чітко усвідомлювати ті тенденції щодо корупційної злочинності, які актуальні тут й зараз. Лише розуміючи тенденції розвитку корупційної злочинності, можна виробити дієву антикорупційну стратегію змін.

Для успішної євроінтеграції України, чого вкрай прагне український народ, наша держава повинна відповідати вимогам європейської спільноти, де в абсолютній більшості спостерігається набагато нижчий рівень корупції,

на відміну від України. Більш того, держави Європейського Союзу щорічно покращують показники рівня корупції, чому допомагають розробки новітніх методик протидії та запобігання цьому негативному явищу. Натомість в Україні рівень корупції з року в рік підвищується й вже є не відмінним атрибутом суспільного життя. Відтак нам очевидно треба розібратися із тим, які процеси відбуваються із корупційною злочинністю в нашій державі, аби впритул зайнятися антикорупційною діяльністю задля більш скорішого євроінтеграції.

До найвагоміших факторів організаційно-управлінського типу економічної злочинності в Україні відносять корупцію. У відповідності до даних міжнародної організації «Transparency International», котрою розраховується індекс корупції у 180 країнах світу, Україна в 2010 році посіла 134 місце, в 2013 – 144 місце, в 2017 році – 130 місце, в 2019 – 126 місце. Так, майже докорінна зміна в системі протидії корупції в Україні, що сталася в останні п'ять років через активний вплив міжнародної спільноти, не призвела до зниження рівня корупції, що залишається на досить високому рівні, та формує передумови задля криміналізації діяльності організаційно-управлінського типу в межах економічної сфери [499, с. 116].

Зважаючи на те, що корупційна злочинність та антикорупційне законодавство є динамічними категоріями, що постійно змінюються, питання сучасних тенденцій корупційної злочинності весь час перебуває у необхідності постійного вивчення та аналізування, виходячи з нових викликів, що ставляться сьогодні. Приймаються нові нормативно-правові акти антикорупційного спрямування, з'являються нові суб'єкти протидії корупційній злочинності, відтак розробка відміченого питання вимагає постійної наукової уваги.

Нижче пропонується дослідити тенденції корупційної злочинності, що спостерігаються на сучасному етапі розвитку України, проаналізувати їх особливості, а також дійти до висновків, який вектор розвитку надалі треба тримати Україні.

Дієвість протидії злочинності перебуває в безпосередній залежності від одержання інформації повного й достовірного характеру стосовно кількісних і якісних показників відповідного різновиду злочинів й визначення тенденцій розвитку корупції [499, с. 110].

Як зазначається О. О. Акімовим, аналізування кількісних та якісних показників сучасної вітчизняної державної служби свідчить про те, що в Україні, на жаль, зберігається тенденція збільшення корупційних проявів. Найпоширенішим видом корупційних злочинів визначається давання хабара (неправомірної вигоди) та отримання його (її) [2, с. 182]. У 2018 році був значний стрибок зареєстрованих корупційних злочинів, майже на 700 випадків злочинів у порівнянні з 2019 роком та 900 у порівнянні з 2017 роком.

Переходячи до викладення основного матеріалу, перш за все звернемо увагу на понятійний апарат. Зауважимо на тому, що як у вітчизняних, так й в зарубіжних наукових колах досі немає єдиного підходу до визначення корупції та корупційної злочинності, щоб значно спростило розробку загальносвітових антикорупційних доктрин та стратегій.

Популярною є думка, відповідно до якої під ознаки корупційності потрапляє будь-яка дія особи із службовими повноваженнями, якщо вона вийшла за рамки своїх безпосередніх обов'язків, навіть якщо не було факту настання неправомірної вигоди для кого-небудь [284, с. 31]. Прихильники подібного підходу ставлять в голові кута не наявність отримання чи надання неправомірної вигоди, а безпосередньо наявність зловживання тими повноваженнями, якими наділений службовець. Сам факт цього зловживання – корупція.

Деяка частина науковців-правників вважає, що корупцію можна визначити через відхилення від певних норм поведінки та професійно-морального боргу.

Виходячи із зазначеного, можна констатувати наявність істотних розбіжностей у поглядах на визначення корупції та корупційної злочинності, що, іноді, призводить до відсутності розуміння сутності відмічених явищ.

Неоднорідність підходів до визначення корупції та корупційної злочинності, як доречно зауважує Д. Г. Заброта, призводить до того, що науковці мають лише часткове уявлення про корупцію, як об'єкт наукового дослідження [124, с. 275].

Розглянемо також визначення поняття «тенденція». Зважаючи на визначення словнику української мови, тенденцією є:

1. напрям розвитку чого-небудь;
2. прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь/ потяг, схильність до чогось;
3. провідна думка, ідея художнього, наукового й т. ін. твору; ідейне спрямування;
4. упереджена думка, ідея, теза, що не випливає логічно з самого розвитку подій, з художніх образів, а нав'язується читачеві [420, с. 72].

Тенденцією постає (від лат. *tendo* – направляю, прагну) можливість тих чи інших подій розвиватися в даному напрямку [437].

Більшість вчених наголошує на тому, що корупційна злочинність в Україні сьогодення відрізняється очевидно низьким рівнем розслідування корупційних злочинів. За статистикою менше половини кримінальних проваджень, відкритих за ознаками корупційного злочину розслідується та доводиться до судового вироку (який далеко не завжди засуджує корупціонера при очевидній його винуватості). Деякі види корупційних злочинів на території певних областей України взагалі не розслідується й, здається, що справа тут не в тому, що на даних територіях не відбувається відмічених злочинів, а в тому, що вони не афішуються. Так на теренах Центральної та Західної України в період з 2015 року по 2018 не фігурує жодного злочину, пов'язаного із зловживанням владою або службовим становищем. Цікаво, що при такій статистиці, в пресі виникають тривожні

сигнали щодо наявності відміченого виду злочинів в зазначених регіонах. Домогтися правди тут важко, адже з одного боку журналісти можуть проводити замовні розслідування, які нічого не мають під собою. З іншого – сигнали журналістів можуть бути правдивими, а правоохоронні органи покривають впливових службовців, які очевидно замішані у корупційних схемах.

Цікавим є невідповідність змін рівня злочинності корупційного спрямування тенденціям злочинності в державі загалом (при тенденції стрімкого зросту випадків злочинності, рівень корупційних злочинів лишається майже не зростаючим чи навіть знижується), що доводить правдивість висновку щодо впливу уваги з боку держави й суспільства на рівень корупційної злочинності. Проте такий висновок може мати двоякий характер: він може свідчити як про дієвість заходів протидії корупції, так і про спробу підведення статистичних даних під очікування громадськості й міжнародної спільноти [171, с. 143].

Кримінально-правове забезпечення корупційної протидії в Україні реалізується поетапно, а не системно, іншими словами єдиної ідеології стосовно зниження кількості корупційних проявів до соціально допустимого рівня немає, адже це явище, як і злочинність загалом, неможливо повністю побороти, подолати або викоринити [191, с. 125; 476, с. 171].

Прийняття ВРУ законів антикорупційного характеру в 2014 році розпочало новий етап розвитку антикорупційної державної політики. Нормативно-правові акти приймалися із врахуванням передових стандартів світового рівня в сфері корупційної боротьби й рекомендацій міжнародних інституцій, зокрема Ради Європи, ЄС й Венеціанської комісії [84, с. 73].

Загалом, починаючи з 2014 до 2018 року, за офіційними даними, які періодично оприлюднюються, спостерігається тенденція щодо певного зменшення вчинення корупційних злочинів в Україні. Так, в Кіровоградській, Волинській, Київській, Сумській, Запорізькій та Миколаївській областях на 51% зменшалась кількість розслідуваних фактів отримання неправомірної

вигоди. Цікаво, що зменшалась саме кількість розслідуваних злочинів, а не загальна кількість вчинюваних злочинів, в чому, на наш погляд, постає принципіальна різниця. Позитивна тенденція робиться штучно, реальні антикорупційні механізми наразі працюють ще в режимі малої ефективності. Відтак звідки взялося таке істотне покращення? Нагадаємо, що такий позитивний антикорупційний інститут, як Вищий антикорупційний суд (ВАКС) почав працювати лише восени 2019 року (й то, з перших днів існування, його роботу блокували політичні пропагандисти та популісти). Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), за офіційними даними, теж поки що працює більше з перемінним успіхом, адже дійсно великої кількості розслідуваних корупційних злочинів немає. При всьому цьому, населення стає біднішим, гривня знецінюється, а корупційних злочинів стає менше. Виникає безліч сумнівів. В Україні сьогодні чудові умови для існування корупції та її поширення, адже антикорупційна стратегія, яка на папері виглядає конкурентоспроможною, поки що працює на невеличку частину своєї потужності, більш того з початку 2018 така стратегія взагалі відсутня в нашій державі.

Підтвердженням тих сумнівів, що виникають при аналізі ситуації в країні слугує й той факт, що близько 70% українців схильні вважати, що рівень корупції за останній час не те що знизився, а підвищився, а позитивна статистика діло рук урядовців, які штучно замулюють очі населенню. Українці не безпідставно вважають, що найбільше скупчення корупціонерів є наявним серед державних службовців та народних депутатів (близько 68%). Процентний залишок розділили між собою поліцейські, судді та представники податкової служби [456].

Населення держави не вірить у позитивні дані правоохоронців й тому, що на побутовому рівні нічого не змінюється й пересічний громадянин все так же, як й раніше зіштовхується з корупційними проявами у дитячих садках, медичних закладах, школах та університетах.

Як зазначає М. І. Мельник, зазвичай з'ясування стану й тенденцій розвитку будь-якого різновиду злочинів або інших правопорушень реалізується, перш за все та головним чином, завдяки офіційним даним щодо вчинених правопорушень, осіб, котрими їх було вчинено, сфери розповсюдження наведених діянь, тощо. Проте по відношенню до корупційних правопорушень це не так просто зробити, перш за все через те, що офіційною статистикою фіксуються певні показники щодо тільки відповідної частини правопорушень корупційного характеру [264, с. 152-153].

Так, певні статистичні форми обліку передбачають відображення інформації про кількість, структуру злочинів, характеристику осіб, що їх здійснили, тощо, виключно щодо частини діянь, що визначено КК України в якості злочинних. Одержати певне уявлення щодо рівня, структури, тенденцій та географії корупції загалом, а також її окремих різновидів в Україні, застосовуючи офіційну статистику, все ж можна.

Аналіз статистичних даних про кількість кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням, свідчить про те, що у 2013-2019 роках в Україні спостерігалась тенденція до спаду кількості випадків одержання неправомірної вигоди (що можна побачити в Додатку 2). Якщо у 2013 р. в Україні було зареєстровано 1072 випадків одержання неправомірної вигоди (хабара), то у 2019 р. кількість таких злочинів впала до надзвичайно низької – 506 випадків. При цьому найбільшу кількість зазначених злочинів було зареєстровано у 2013 р. (1072), а найменше – у 2017-2019 роках (відповідно 744, 691, 506).

Аналіз проблематики боротьби із хабарництвом також допомагає констатувати те, що вітчизняні офіційні статистичні дані не віддзеркалюють справжніх масштабів такого явища, як хабарництво, його стану й динаміки, адже цьому явищу притаманна надзвичайно висока латентність. Це так чи інакше має відношення також і до інших злочинів

корупційного спрямування [264, с. 157]. Тож, реальні масштаби хабарництва наразі правоохоронна система не може визначити.

Як вважає російський вчений О. Й. Кирпічніков, що розслідував справи щодо хабарництва та займався кримінологічними дослідженнями проблем протидії йому, цифра у 5 відсотків виявлення випадків хабарництва є завищеною щонайменш у тисячу разів. Ще у 70-ті роки, здійснюючи дослідження проблеми латентності хабарництва, науковець відмітив те, що кожного засудженого за хабарництво було викрито в середньому тільки на двадцятий випадок отримання хабара [155, с. 275].

Цікаві результати, що у певній мірі пояснює та вносить ясність на латентність хабарництва, було отримано у результаті соціологічного опитування, що провели харківські кримінологи. У відповідності до їх даних, майже кожен опитаний громадянин давав хабара службовцям, а більше 70 % робили це не один раз [216, с. 151].

Вивчення проблематики хабарництва допомогло виявити ще ряд тенденцій, що є характерними сфері протидії цьому негативному явищу. Як виявляється, в більшості випадків хабарництво викривається не через цілеспрямовані дії окремих підрозділів правоохоронних органів, а більш за все через безпосередньо повідомлення хабародавців. Більшість викритих фактів хабарництва має відношення до діяльності службовців нижчого рівня (керівники структурних підрозділів підприємств, голови та секретарі сільських рад, спеціалісти районних установ та організацій, оперативні уповноважені, слідчі, інспектори тощо) [264, с. 156].

У період з 2013 по 2019 роки чітко прослідковується тенденція значного зросту кількості привласнення, розтрати майна чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим. Так, якщо у 2013 р. кількість випадків такого виду розкрадання у структурі злочину, передбаченого ст. 191 КК України, становила 410 злочинів, то у 2018 р. – вже 1733 випадки. При цьому найбільшу кількість зазначених злочинів було зареєстровано у 2018 р. (1733), 2019 р. (1106), 2017 р. (1031), а найменше – у 2013 році (410). Такий зріст

можна пояснити, з однієї сторони, за допомогою збільшення масштабів викрадення, а з іншої – інфляційними процесами, через які багато коли сума викраденого майна по факту була мізерною, хоча формально досягала особливо великого розміру.

Як зазначає О. Ю. Шостко про структуру злочинності корупційного спрямування, найбільшу питому вагу мають злочини, що передбачено у ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, до зміни КК України – одержання хабара) та кримінальні корупційні правопорушення, що передбачено статтею 191 КК України – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

У 2017 році встановлена сума матеріальних збитків від корупційних правопорушень (за закінченими кримінальними провадженнями) становила 16 329 млрд. грн. Проте в цій ситуації більш красномовною постає сума відшкодованих збитків, що складає 312 494 млн. грн., тобто до державного бюджету було повернуто лише 2 % загальної суми матеріальних збитків, що було завдано, що є ще одним індикатором недостатньої дієвості роботи органів кримінальної юстиції в рамках сфери запобігання та протидії корупції [496, с. 180-181].

Варто дослідити й тенденції щодо найбільш розповсюджених видів корупційних злочинів, передбачених приміткою до ст. 45 КК України, що спостерігається в українській громадськості. За даними звітів органів кримінальної юстиції, в період з 2013 по 2019 роки найбільше корупційних злочинів відбувалося за ознаками ст. 191 КК України, а саме привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. На долю відміченого виду корупційної злочинності за звітний період прийшовся більше 50% усіх корупційних злочинів в державі [171, с. 146].

Відмічений процент вчинення саме зазначеного виду корупційних злочинів яскраво свідчить про те, що в Україні сьогодні найбільшого

розмаху має корупційна злочинність, так званого, елітного блоку – вищих посадовців, службовців та політиків. Пересічний громадянин чи навіть умовний суддя, поліцейський або взагалі не мають, або мають куди менші можливості привласнювати, розтрачувати та заволодівати майном через зловживання службовим становищем. Точніше буде сказати, що пересічний громадянин взагалі немає такої можливості, адже немає він й службового становища.

Якщо виявляти певний топ з трьох найбільш розповсюджених злочинів корупційного характеру станом на 2019 рік, то окрім відміченого лідеру у вигляді ст. 191 КК України – 1106 випадків, ще два місця на п'єдесталі варто віддати злочину, передбаченому ст. 368 КК України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) – 506 випадки та злочину, передбаченому ст. 364 КК України (зловживання владою або службовим становищем) – 199 випадків.

Відмічені корупційні злочини склали понад 80% усіх корупційних злочинів, що вчинюються в державі. Процент відмічених злочинів то трохи зменшується, то трохи підвищується, але цифру 80 можна вважати цілком собі об'єктивною середньою величиною. Виходить, що 80% корупційних злочинів в нашій державі це, по суті, злочини, вчинені в найвищих колах, іншими словами, політична корупція й в цьому теж спостерігається певна негативна тенденція.

Цікаво, але політична корупція в нашій країні, за відчуттям, збільшується з кожним роком й при зміні однієї політичної верхівки на іншу відбувається ще більший сплеск корупційної активності. Адже новітнім лідерам треба захопити свій ласий шматок наживи.

Політична складова життя дає безліч корупційних можливостей для осіб, що причетні до управління державою. Одним з варіантів корупційної діяльності для політиків є лобіювання певних законів чи змін до законодавства, які потрібні впливовим особам для досягнення якихось власних цілей. Важливо, що очевидно корупційну діяльність політиків легко

можна замаскувати під політичну доцільність, що робить вкрай важким притягнення винних до відповідальності.

Як ми бачимо, статистичними даними показується викривлена «картина боротьби» з кримінальними правопорушеннями корупційного спрямування, що майже повністю перебувають в латентному стані [496, с. 182].

Слід відмітити, що корупційна злочинність в Україні сьогодення, як й раніше, відрізняється високою долею латентності – перебуванням у прихованому вигляді. Відмічена тенденція цілком зрозуміла, адже, як й будь-який інший вид злочинності, корупційна злочинність передбачає настання кримінальної відповідальності, що не є бажаним для особи корупціонера.

Для корупційної злочинності залишається притаманним високий рівень латентності, яка за різними підрахунками сягає 90-95 %. Така особливість корупційної злочинності як її висока латентність ускладнює надання кримінологічної характеристики цього виду злочинності. Так, у відповідності до різних оцінок науковців, до поля зору правоохоронців потрапляють не більше 1-5 % злочинів корупційної спрямованості. Решта мають латентний характер, а винні особи залишаються безкарними, адже їх не притягають до кримінальної відповідальності, а самі вони продовжують злочинну діяльність [171, с. 142].

Зважаючи на те, що кримінально-правовою статистикою в своїх показниках не відбиваються справжні обсяги корупційних злочинів у зв'язку із недосконалістю їх статистичного обліку, високим рівнем латентності, труднощами виявлення й низькою ефективністю діяльності спеціально уповноважених суб'єктів в межах сфери корупційної протидії, одержати певне уявлення щодо стану, структури й тенденцій корупції, виходячи з офіційних статистичних даних, все ж лишається неможливим.

Через це, виходячи з офіційної статистики стосовно виявлення злочинів службової природи, більшість з котрих законодавець відносить до злочинів корупційного спрямування, можна зробити висновок виключно щодо

активності діяльності органів прокуратури, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, Національного агентства з питань запобігання корупції стосовно їхнього виявлення, а не щодо реальної кількості виконаних заходів по її подоланню [336, с. 158].

Через розгалужену систему прикриття корупційних злочинів, пересічному громадянину неможливо уявити собі реальний стан корупційності в країні, адже навіть статистичні дані, як вітчизняних опитувальників, так й міжнародних не можуть надати повної картини.

Показники рівня корумпованості, що надаються певними міжнародними організаціями (це, зокрема, Transparency International – про індекс сприйняття корупції) не є точним зображенням кількості корупційних злочинів, їх характеру тощо. Ними фіксується загальне відношення світової громадськості до рівня корумпованості влади в певній державі. Однак, навіть так, беручи до уваги останній індекс сприйняття корупції, наразі існують усі підстави задля серйозних думок над проблематикою корумпованості вітчизняної влади й пошуком шляхів по її розв'язанню [264, с. 167].

Досить вірно зауважують деякі вчені, що латентність, про яку стали частіше вести мову в контексті корупційної злочинності, стала актуальним поняттям через підвищення обережності в своїх діях з боку корупціонерів та хабарників різного рівня [253, с. 125]. З огляду на появу широкого кола суб'єктів суто антикорупційного призначення, кожен, хто бере участь у корупційних схемах, почав більш обачно підходити до будь-якої корупційної дії.

Справді, якщо задуматися, то в Україні наразі функціонує досить розгалужена система органів антикорупційного спрямування. Окрім вже відмічених НАБУ та Вищого антикорупційного суду, в системі кримінальної юстиції нашої держави з'явилися та намагаються побудувати успішну діяльність такі органи, як Національне агентство з питань запобігання корупції, Державне бюро розслідувань, Національне агентство України з

питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів та Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Недоліки у роботі відмічених органів на початковому етапі їх існування, а також високий рівень обережності корупціонерів пояснюється й тим, що зазвичай корупційні злочини вчинюються службовими особами із владними повноваженнями. Істотний об'єм відмічених повноважень дозволяє особі корупціонера не тільки використовувати службові можливості задля незаконного збагачення, а й вчинювати певні дії, направлені на захист своєї діяльності, прикриваючи її досить якісно. Тут спостерігається очевидна геометрична прогресія – чим вище посада в корупціонера, тим більше в нього службових можливостей захистити свої незаконні дії від уповноважених антикорупційних органів й, відповідно до цього, тим більше в нього можливостей прикриття своєї діяльності, чим дедалі більше розвивається латентність корупційної злочинності [210, с. 185].

Те, що населення сприймає корупцію в якості належного явища, деякими фахівцями та науковцями визначається як показник її надвисокого рівня поширеності на всіх суспільних рівнях [282, с. 208-216].

Тривожним соціальним симптомом є і те, що більшість українських громадян (більше 62% опитаних) вважають, що останніми роками існує тенденція зросту розповсюдження корупції [335, с. 15-16].

Існує різниця між офіційно зафіксованою інформацією щодо кількості виявлених кримінальних корупційних правопорушень і їхнім реальним розповсюдженням, наприклад, серед посадовців та службовців органів та установ державного й недержавного типу в сучасній Україні. У відповідності до альтернативних джерел інформації, корупційні прояви в Україні мають широко розповсюджений характер. Для системи кримінальної юстиції не постає можливим адекватно виявляти, розслідувати та притягати до відповідальності винних у корупційних злочинах осіб, адже вона є так само корумпованою, як і інші інституції держави. Незважаючи на проголошені та

проведені реформи, очищення органів правового порядку від корупціонерів, на жаль, не сталося.

Рівень проявів корупції не можна зменшити без виконання цілеспрямованих заходів, що відносяться до загально-соціального запобігання. Корупція виступає в якості системного соціального явища в Україні. Вона не може існувати в ізоляції від явищ політичного, економічного, іншого соціального характеру, адже перебуває в органічному взаємозв'язку із ними. Зважаючи на той факт, що в існуванні корупційних відносин зацікавленими є не лише особи, що уповноважені на реалізацію функцій, що належать державі чи місцево-самоврядним органам й прирівняним до них особам, однак і звичайні громадяни, важливу роль відіграє така складова, як їх підтримка та заохочення до активних дій по запобіганню цього феномену. Саме через це державою повинні бути забезпечені ефективні механізми із захисту прав тих, хто викриває корупційні прояви.

Однак в країні, де не функціонує принцип невідворотності кримінальної відповідальності за корупційні злочини, не слід очікувати зменшення їхньої кількості. Прийняття багатьох нормативно-правових актів, різних стратегій (як на центральному, так і на місцевому рівні) в межах сфери корупційної протидії без ефективного правозастосування тільки робить розчарування й апатію громадян більш глибокою, збільшує їхню недовіру у спроможність держави втілити успішну реформу проти корупції. Хоч збільшення числа спеціалізованих суб'єктів по запобіганню корупції не призводить до автоматичного зменшення рівня корупції в державі, в межах сучасного українського виміру без ефективною роботи комплексу антикорупційних органів не обійтись. «Верхівка» (вище керівництво) держави нарешті має показати існування власної політичної волі та почати цілеспрямовано діяти задля реального зниження рівня корупційних проявів [496, с. 183].

Говорячи про наведені негативні тенденції, пов'язані і з корупційною злочинністю в сучасній Україні, слід відмітити й позитивні моменти, які сприяють поступовому викоріненню корупції з життя українців.

Так, найбільш гарною антикорупційною тенденцією останніх років здається розвиток антикорупційного законодавства та поширення кількості суто антикорупційних органів. Всі нові антикорупційні органи отримали належне нормативно-правове забезпечення й їх діяльність базується на відповідних нормативно-правових актах. Авжеж, діяльність кожного суб'єкту антикорупційної діяльності з новоприйнятих, поки що, залишає бажати кращого, але певні поштовхи вже відбуваються й це не може не радувати.

Загалом, кажучи про те, як змінити негативні тенденції відносно корупційної злочинності, слід зауважити, що українська антикорупційна доктрина повинна приділити прискіпливу увагу таким комплексним запобіжним антикорупційним заходам, як: формування ідеології державної служби, забезпечення прозорості державної влади та удосконалення антикорупційного законодавства [143, с. 37-38].

Отже, підводячи підсумок, варто зазначити, що на сучасному етапі розвитку України, в нашій державі спостерігається ряд негативних тенденцій щодо корупційної злочинності. Корупційні злочини погано розслідуються, а позитивна динаміка створюється штучно при відсутності реальних змін. Корупційна злочинність стає дедалі більш латентною та все більше охоплює політичні кола.

Як було зазначено М. І. Мельником в межах своєї монографії «Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії)», завдяки офіційній статистиці неможливо змалювати точну картину про рівень й тенденції корупції в Україні. До причин можемо віднести недоліки форм статистичної звітності, котрим притаманна, перш за все, наявність нестабільного характеру, по-друге, офіційною статистикою не відображається інформація про велику кількість корупційних

правопорушень, по-третє, формами статистичної звітності не завжди враховуються істотні по відношенню до кримінологічного дослідження аспекти вчинення тих чи інших злочинів, і, останнє, вони вміщують дані суперечливого типу про один і той же різновид правопорушень корупційного спрямування [264, с. 167].

Статистичними даними стосовно результатів по боротьбі із корупцією характеризується тільки одна сторона проблеми – правоохоронна активність та дієвість таких органів, однак ніяк не корупційний рівень [150, с. 90] і самотійно не може бути забезпечено утворення повної картини стосовно стану і тенденцій корупції в Україні.

Аналіз поточних кількісних і якісних показників корупційної злочинності та порівняння з відповідними даними за попередні роки загалом свідчать про наявність низки негативних тенденцій у поширенні корупційних злочинів в Україні, зокрема активно розвивається та збільшується кількість вчинених злочинів, передбачених ст. 191, ст. 364 та ст. 368 КК України. Значні прогалини в регулюванні економічних відносин, недієвість контролювання за сферою державних закупівель, лобіювання інтересів відповідних виробників, низька дієвість вжитих в державі заходів антикорупційного спрямування та брак комплексної нормативної бази по протидії корупційній злочинності ведуть до неефективності спорадичних анти-криміногенних заходів в зазначеній сфері [499, с. 116].

Все вищезазначене стоїть на шляху у чіткого та однозначного визначення кола корупційних правопорушень, зокрема і найнебезпечнішого їх виду – корупційних злочинів, а отже, заважає і виявленню справжньої ситуації із рівнем, структурою, тенденціями, географією корупційних правопорушень.

Очевидно, що прагнучи євроінтеграції, Україна повинна дієво протидіяти корупційним проявам, розпочати поступове викорінення явища «корупція» та знизити її рівень. Зробити це можливо й перші кроки для цього вже робляться, оскільки поряд з негативними тенденціями постають й

позитивні зрушення в державній антикорупційній політиці. Так створюються нові антикорупційні органи, розвивається та стає більш розгалуженою система нормативно-правових актів антикорупційного спрямування. При неухильному русі в цьому напрямку Україна вправі розраховувати на істотну зміну негативних тенденцій щодо корупційної злочинності вже в найближчі роки.

Одержання об'єктивної інформації про рівень, структуру й тенденції розвитку корупційної злочинності в Україні – це одне із найбільш важливих задач, котре постає під час реалізації антикорупційної діяльності. Цим забезпечується виконання корупційної протидії системного, науково обґрунтованого характеру, а отже, і досягнення мети, що стоїть перед нею [264, с. 173].

Правдива оцінка владної корумпованості, масштабів розповсюдження корупції, природи корупційних проявів допомагає здійснити правильну оцінку ситуації зі станом корупції, її структурою, спрогнозувати її можливий розвиток та наслідки, сформувані дієві стратегію та тактику антикорупційної діяльності, а також визначити адекватні засоби запобігання корупції в Україні.

1.4. Соціально-психологічні та субкультурні особливості корупційного середовища

Наразі в Україні сформовано такий морально-психологічний стан суспільства, котрий робить можливим й вірогідним зловживання владою та існування корупції на всіх рівнях. Переважна більшість населення, незважаючи на розуміння деструктивності нинішнього стану стосунків у суспільстві, перебувають в «атомізованому» соціальному стані (роз'єднаність, коли люди не прагнуть орієнтуватися на спільну дію попри спільний інтерес чи мету, навіть якщо вони особисто для них мають істотне значення), не готова на психологічному рівні до активного протистояння корумпованим суб'єктам влади. Економічний занепад та безробіття як фактори досить непростой соціально-економічної ситуації у державі, відсутність реальних структур громадянського суспільства (профспілкових організацій, партій) чи лідерів, котрим можна довіритись при подоланні корупційних тенденцій, постають доволі несприятливими чинниками.

Корупція являє собою складне соціально-правове явище, яке відрізняється істотною універсальністю та масштабними ризиками настання очевидно негативних наслідків для економічної безпеки держави. Окрім безпосередньо національної безпеки держави в економічній сфері, корупція завдає болісного вдару по морально-етичним принципам громадськості. Відмічене явище руйнує своїм негативним впливом образ добропорядного громадянина та чесного службовця, перетворюючи його у щось продажне та огидливе. Корупціонер – це особа, позбавлена високих ідеалів та принципів, головною метою існування якої є отримання наживи в якомога більших розмірах.

Корупція, при відсутності належної відносно неї протидії, підпорядковує собі все більше людей та все більше верств населення. Маючи сприятливі умови для свого розвитку та трансформації відповідно до сучасних процесів змін життя, корупція дедалі більше поширює свій вплив та

формує окреме корупційне середовище, яке існує за власними правилами та відрізняється частиною особливостей, притаманних лише цьому середовищу.

Науковці відмічають, що хоча корупція й існує в усіх державах світу без виключення, особливої загрози та найбільших розмахів відмічене явище набуло в тих країнах, що на певному етапі свого розвитку потрапили в глибокі економічні, політичні чи соціально-правові кризи [291, с. 34]. Україна, на жаль, належить до тих держав, де корупція розкинула розвинуту мережу своєї діяльності. Досить справедливим буде пояснити таку істотну чуттєвість України до корупційних проявів через вже відмічений чинник потрапляння в кризу, що й сприяє поширенню корупційної злочинності в державі. Україна за невелику історію своєї незалежності вже тричі стикалася з серйозними загальнонаціональними процесами змін, які раз по разу методично гнали державу в кризову яму. Першим важким епізодом українського буття стала безпосередньо незалежність, адже тоді, в 1991 році ще ніхто не знав, як це бути самостійними й яким чином будувати нову державу, яка сама собою опікується. Перші роки незалежності Україна очевидно йшла навмання, а державні управлінці отримували необхідні знання керування державою методом спроб та помилок. Два інших істотних вдару, що пізніше вилилися у державні кризи це дві революції через політичні негаразди – Помаранчева (2004 рік) та революція Гідності (2014 рік). Після кожної з відмічених революцій суспільство відчувало істотні кризові видозміни. Знецінювалася національна валюта, роз'єднувалося суспільство, відбувалися суттєві зміни у суспільному житті. Наслідки революції Гідності кожен українець може відчувати й по сей день, у 2019 році, оскільки повністю з поза революційної кризи наше суспільство ще не вийшло.

Справедливо буде зауважити, що після кожної події, яка спричинила кризу в державі, міцнішало злочинне корупційне середовище. Корупціонери все більше тіснилися один до одного, покриваючи діяння товаришів.

Поступово, таке враження, створився певний вакуум, в якому відокремлено від всієї держави співіснує громада корупціонерів.

Сліпо чекати на значні зміни одразу ж після прийняття законів або підписаних зовнішньополітичних угод видається дивним, беручи до уваги соціально-психологічну реальність, котра є гальмом при їх впровадженні через безініціативність більшості населення, саботаж незацікавлених контрагентів, тощо. Через це реформуванням мають передбачатися заходи запровадження морально-психологічної готовності та бажання людей змінюватися, а також кадровий відбір тих осіб, хто може їх реалізувати [244, с. 218-219].

Причиною корупції поруч із недолугою роботою органів держави при боротьбі з корупцією, економікою, недосконалим законодавством є слабке українське суспільство. Хоча, суспільство останнім часом активізується – громадські організації по боротьбі з корупцією утворюються та активно функціонують, вони завдяки успішним адвокатським кампаніям здійснюють вплив на прийняття державних рішень, здійснюють також незалежні журналістські розслідування, котрими викривається велика кількість корупційних схем, реалізується організація освітньої й право-просвітницької антикорупційної діяльності, створюються громадські ради при державно-владних органах. Однак, при оцінці масштабів даної діяльності бачимо, що активною громадською діяльністю займається тільки невеличка кількість населення, а загалом у суспільства деформоване уявлення щодо корупції, подвійні стандарти стосовно її сприйняття (корупція на рівні побуту вважається традиційною, проте на державному має осуджуватися суспільство), недовіра до органів правоохоронного й судового типу, правовий нігілізм. Загальне розчарування населення України яскраво зросло також після Революції Гідності, що так і не принесла бажаних змін, за які активісти боролися. До соціально-психологічних причин корупції можна віднести також і реальне ставлення антикорупційних органів (та й загалом державно-владних органів) до боротьби із корупцією [334].

Зазначимо вельми влучну дефініцію М. І. Мельника, котрий розуміє корупцію в якості своєрідного дзеркала суспільства, його моральної та правової чистоти, стану економічної, політичної й соціальної природи. З однієї сторони, корупцією характеризуються базові соціальні процеси, котрі мають місце в межах держави та суспільства, з іншої – здійснюється вплив на політику, економіку, ідеологію, право, суспільну психологію тощо [264, с. 28].

Українські вчені приділяють достатньо уваги вивченню проблематики корупції в нашій державі, досліджують різноманітні причини корупції та намагаються запропонувати дієві методи запобігання та протидії корупційній злочинності. Так, аналізування причин і умов корупційної злочинності з боку кримінологічних й соціально-психологічних досліджень, визначення місця цих категорій у механізмі злочинної діяльності українського суспільства було реалізовано І. В. Гурьєвою, Н. О. Гусак, О. В. Литвин, О. М. Лозинським, О. Я. Прохоренко, В. О. Саламатовим, О. В. Шевченко, І. О. Шинкаренко, тощо.

Хоч українські та іноземні вчені намагаються досліджувати питання соціально-психологічних факторів корупції та субкультурних особливостей корупційного середовища, проте, слід відмітити, що високий рівень корупційної злочинності в Україні зумовлює потребу в подальшій науковій розробці даної проблематики. Виходячи із зазначеного вище, очевидним стає, що питання соціально-психологічних та субкультурних особливостей корупційного середовища набуває все більшої актуальності для нашої держави.

Аби дієво протидіяти явищу корупції, необхідно повністю вивчити зазначений соціокультурний феномен. Ефективна протидія корупції вимагає з'ясування всього комплексу її чинників. Задля досягнення такої мети варто виходити не тільки зі сфери економічно-правових відносин, але й соціально-психологічних умов функціонування державних органів. Дослідження соціально-психологічних та субкультурних особливостей, які є характерними

для корупційного середовища, має допомогти краще зрозуміти корупційну злочинність як таку задля подальшого її максимального викорінення з терен держави.

Не є секретом, що вітчизняне суспільство в абсолютній своїй більшості потребує від держави та тих, хто нею наразі керує, успішної євроінтеграції до європейської спільноти. Очевидно, аби в нас була змога увійти до європейського співтовариства, нам потрібно дієво протидіяти корупції та викорінити її з терен країни. Для того, аби подібні дії з викорінення корупції не були хаотичними та безглуздими, нам треба на загальнонаціональному рівні розуміти усі особливості пов'язані із існуванням корупційного середовища, як специфічної частини української громадськості. Саме в цьому, на нашу точку зору, полягає актуальність даного наукового дослідження.

Важливість належного наукового дослідження корупційного середовища важко переоцінити, адже не даремно все частіше лунає думка, що корупційне середовище являє собою специфічні умови роботи правоохоронних органів, які істотно гальмують реалізацію антикорупційних програм в державі [57, с. 39].

Чіткого визначення поняттю «корупційне середовище» наразі не надано, а сама по собі дефініція лише іноді згадується в окремих наукових працях. Певні елементи поняття «корупційне середовище», так чи інакше зачіпаються при розгляді питань пов'язаних із корупцією чи, наприклад, антикорупційною діяльністю. Проте ґрунтового визначення «корупційне середовище» Україна так й досі не отримала.

За поглядами деяких вчених, «корупційне середовище» слід розглядати через призму головного слова в даному словосполученні, яким виступає «середовище». Тобто, на думку прихильників цієї точки зору, можна надати визначення «корупційному середовищу» через дослідження дефініції «середовище» та розгляді її в розрізі тих чинників, що характеризують корупційність, як ознаку протиправного діяння. Узагальнено таке визначення

буде виглядати наступним чином: сукупність умов життєдіяльності особи, за яких вона вдається до використання свого положення та тих можливостей, що з ним пов'язані заради отримання певних благ, як матеріального, так й нематеріального характеру. На наш погляд таке визначення виглядає дещо усіченим та не зовсім відповідає сутності досліджуваного поняття.

Більш вдалим буде визначити «корупційне середовище», як комплекс умов, обставин, факторів, динамічних змін, процедур, подій, які об'єктивно існують та мають своє відображення в усіх сферах життя громадськості й проявляються через практичну діяльність певних осіб із повноваженнями, які або одного разу, або системно виконують свої обов'язки в незаконній площині, маючи на меті індивідуальне збагачення [57, с. 42-43].

Виходить, що передумови, в яких корупціонер вдається до корупційних дій та подальша обстановка, в якій він перебуває й є певним середовищем, в якому він об'єктивно існує.

Загалом соціально-психологічний фактор корупції посідає важливе місце та різноманітно проявляється. Зокрема суспільство все ще позбувається «спадщини» СРСР, зокрема на рівні менталітету, що на рівні з низькою громадянською свідомістю є соціально-психологічним чинником корупції. З часів СРСР у нас з'явилися поняття «по блату» й «стадний інстинкт». «Блат» зумовлювався бажанням бути виділеним й посісти особливу сходинку в системі, де «у всіх рівні права». Однак зважаючи на те, що більшою половиною людей було засвоєно такий стиль поведінки, то хабарі швиденько стали «нормою», з'явилась ідея «так всі роблять», та вкорінився «стадний інстинкт». З'являється колективна звичка, що, на жаль, стає спадковою для декількох поколінь наших співвітчизників. Дана «звичаєва корупція» стала нормою як для тих, хто давав, і для тих, хто брав хабар. Багато людей і сьогодні не бажають помічати побутову корупцію («подарунки та подяки»). Тут психологічна причина стає когнітивною, коли люди навіть не знають що ж таке корупція, та що вона має відношення не лише до посадових осіб й

державних представників. Проте побутовий рівень корупції існує й навпаки підкреслює різноманіття корупції в державі [69].

Р. П. Натуркач звернув увагу на цікаву причину давання хабара, котру пояснюють за допомогою психології людини пострадянської доби та її звичок «переходити дорогу не там, де потрібно», а там, де їй заманеться в цю хвилину та в цьому конкретному місці. Це плата за гарантію отримання чогось не завжди законного (всі «послуги» спрямовані на допомогу людині, котра дала хабар, оминати чи порушити законодавчі приписи й норми) чи отримання чогось несправедливим шляхом (в СРСР гонитва за дефіцитним товаром, а сьогодні – скорочені термін на розгляд документів, надання дозволів, тощо). Проте, як кажуть «попит формує пропозицію», а отже доки будуть ті, хто готов підтримувати попит, доти буде існувати пропозиція [291, с. 37].

Нижче пропонується дослідити різні погляди вчених на соціально-психологічні чинники корупції. Так, Д. О. Калмиков, Д. В. Сінченко, О. О. Сорока, М. І. Хавронюк та Г. Л. Шведова в якості соціально-психологічних чинників корупції виділяють наступні:

- бідність суспільства;
- нерозвиненість громадянської свідомості у великої кількості населення, зокрема розуміння нового становища людини в рамках державі, котра вибудовується на засадах демократії;
- розповсюдження корисливої мотивації державних службових осіб, їхня готовність до порушення законодавства, моральних норм, професійної честі;
- деформація професійного й морального характеру частини керівників та посадовців, котрі обіймають відповідальні посади, котра проявляється під час вчинення чи при поблажливому ставленні до корупційної діяльності, порушень службової етики [133, с. 53-54].

О. М. Литвинов виділяє з соціально-психологічних факторів виникнення корупційної злочинності наступні:

– зосередженість великої кількості населення на протиправному вирішенні життєвих питань, через що корупція перебуває на стадії перетворення із аномалії соціального характеру до правила поведінки;

– низька громадська готовність психологічного типу протидіяти корупції й бракуванню відповідної системи залучення громадян здійснювати соціальне контролювання за діяльністю службовців владних та місцево-самоврядних органів;

– корисливі мотиви значної кількості державних службових осіб, що веде до порушення законодавства, моральних норм й професійної етики;

– деформація моралі частини керівників, котру можна спостерігати як під час вчинення ними злочинів, так і при поблажливому ставленні до корупційної діяльності підлеглих («кругова порука») [212, с. 424-425].

Соціальні передумови мають зовнішній, порівнюючи із психологічними умовами, характер по відношенню до людини, котрими провокується, допускається чи схвалюється корупційно-небезпечна поведінка. На сьогоднішній день, як показує практика, провідними соціальними передумовами корупційний небезпечної поведінки можна визнати:

- девальвацію цінності чесного служіння суспільству;
- потенційно несприятливі соціальні установки та цінності (наприклад, «слід багато жити», «робота має годувати», тощо);
- соціальні традиції («вдячність» за виконану послугу);
- соціальні міфи («гроші все вирішують», «аби працювати слід навчитися брати та давати хабарі»);
- пасивна позиція оточення (небажання колег та друзів сповіщати про корупційно-небезпечну поведінку співробітника);
- несприятливе середовище соціального типу – оточення так чи інакше залучене до корупційної поведінки;

- характерні риси управління (протекціонізм, кумівство, зловживання владою, особиста відданість, тощо);
- невідповідність заробітної плати працівників у порівнянні із соціальною значущістю, відповідальністю та об'ємом здійснюваної роботи;
- поступове навмисне залучення співробітника до діяльності протиправного типу (працює правило «все починається з малого»);
- брак пошани до працівника, тощо [490, с. 318].

До психологічних передумов корупційної небезпечної поведінки варто включити своєрідність особи співробітника, котра обумовлюється деформаціями та дефектами різноманітних її сфер й індивідуально-психологічних особливостей. На корупційну поведінку осіб впливають особливості розвитку наступних сфер:

1. Мотиваційно-моральна та ціннісна (базова складова особи): усвідомлення та прийняття комплексу цінностей морально-матеріального характеру; чітко сформована та непохитне світоглядне судження, власна думка («внутрішній стержень»); втрата довіри до влади (співробітники не мають довіри до позитивного спрямування реформ); антикорупційна поведінкова мотивація (свідома відмова від «привілеїв» корупційної діяльності, особисте зважання та повага до власних зобов'язань, заборон, непідкупність); співвідношення індивідуальних мотивів життя (мотиви, що характеризують ставлення особи до життя (матеріальне благополуччя, тощо), мотиви, котрими зачіпаються відношення до інших людей та товариства, мотиви, котрі характеризують особисте відношення); самореалізація в професії та житті; уміння підтримати задоволеність працею, позитивно відноситися до себе як до професіоналу; позитивний характер стосунків з оточенням, гармонійність сімейних стосунків.

2. Інтелектуально-пізнавальна сфера: вміння усвідомлення протиправності корупційну небезпечність поведінки; прогностичні здібності в оцінці розвитку конфлікту інтересів як протизвага самовпевненості (пояснюється в гаслі «всі попадаються на хабарах, але це не про мене»);

інформованість співробітника стосовно допустимих рамок правомірності у поведінці.

3. Емоційно-вольова сфера: розвинене емоційне віддзеркалення, котре відбувається через корупційно-небезпечну поведінку (емоційне переживання, провина, сором, тощо); виражена воля, вольова стійкість проти спокуси корупційної діяльності; здатність подолання індивідуального протесту проти умов життєдіяльності та існування [490, с. 319].

Окрім наведених вище чинників можна враховувати й ситуаційні передумови – важко прогнозовані і контрольовані людиною життєві обставини, що обумовлюють корупційну поведінку (потреба в швидкому дорогому лікуванні, тощо).

Мотивація службової діяльності посадовців підміняється корупційною поведінкою, що порушує ефективне функціонування державного апарату, бізнесу й громадян у їх взаємовідносинах один із одним та дискредитує владні органи. Апарат держави функціонує для тих осіб, хто оплатить послуги окремих посадовців, та відмовляє в обслуговуванні тим, хто його по суті утримує, здійснюючи оплату податків, зборів й інших платежів, встановлених національним законодавством.

В. О. Саламатовим було виділено наступні групи проблем й перешкод на шляху втілення положень, правил та норм антикорупційної поведінки під час практичної діяльності державних службових осіб:

1) Традиційність неформальних норм і цінностей людей, якими регулюються взаємини між службовцями держави та населенням:

- суспільна терпимість до прояву корупції у владі;
- духовна криза, а також криза цінностей суспільства;
- розповсюдження поведінки незаконної природи, неформальне нормування поведінки незаконної природи).

2) Правовий нігілізм та бракування «зовнішніх» обмежень неетичної поведінки суспільно-значимого типу:

- суспільна неповага до норм права;

- примирення із беззаконням;
- суспільне незнання чи нерозуміння законів, власних прав та невміння їхнього відстоювання;
- брак механізмів по реалізації норм антикорупційної поведінки;
- несумлінне відношення службових осіб державного та муніципального рівнів до власних зобов'язань;
- велика різниця між реально діючими стандартами ставлення правосуддя до поведінки державних службових осіб вищого рівня та представників середнього й нижнього рангів;
- структурна неадекватність системи правоохоронного типу до цілей боротьби з корупцією;
- брак ефективної статистики адміністративного й кримінального типів з корупційних злочинів;
- відсутність спеціалізованого позабюджетного фонду для фінансування спеціальних заходів, що націлено на боротьбу із злочинністю корупційного спрямування;
- надто низька навчально-методична забезпеченість підготовки фахівців по боротьбі зі злочинністю корупційного типу.

3) Умови соціальної природи та думка громадськості стосовно влади та корупції:

- поширеність відсутності ставлення людей до себе як до особи, що безумовно є гідною поваги;
- суспільство не розглядає себе в якості носія влади у державі;
- невиразність персоналістської культури й етики відповідальності;
- існування значної автономності країни та буденного суспільного життя, що постають постійними джерелами загроз взаємного характеру;
- громадська терпимість до корупційних проявів;

- психологічна готовність великої кількості населення до процесу підкupu службових осіб держави задля втілення в життя інтересів як законної, так і незаконної природи;

- наднизький суб'єктивно сприймаємий ризик бути притягнутим до відповідальності за реалізацію корупційного діяння.

4) Умови життя та праці, якими ускладнюється належна реалізація зобов'язань службовими особами держави;

- низький рівень оплати праці (заробітна плата) великої кількості держслужбовців, їх незахищеність соціального типу та невизначеність у майбутньому для них та членів їх родин;

- брак належного матеріально-технічного забезпечення реалізації зобов'язань службовців;

- оцінка підлеглих із застосуванням принципу особистісної відданості, однак не професійної компетентності;

- ідея затвердження Кодексів етичної поведінки постає для переважної більшості держслужбовців в якості ще одного механізму, що надає можливість вільного покарання керівниками власних підлеглих;

- поширення атомізації (клановості) (навіть в окремому колективі) в комплексі державної служби;

- брак об'єктивного комплексу оцінювання діяльності держслужбовців, особливо керівного складу;

- відсутність чіткого визначення загальних цілей та цінностей системи державного управління як критеріїв регуляції професійної діяльності держслужбовців;

- брак послідовного стратегічного бачення в системі державного управління;

- значна кадрова плінність;

- широкі повноваження посадовців;

- недостатній рівень гласності й прозорості їх діяльності;

- поява досить великої кількості населення, що мають надто високі прибутки, тож і вільні гроші, котрі можна застосувати для підкупу;
- брак дієвої ринкової конкуренції, котра дозволяє одержувати необґрунтовані надприбутки;
- нестабільний характер економіки [411, с. 72-74].

Зазначені проблеми й бар'єри стосовно безкорупційної професійної поведінки державних службовців показує їх розмаїття та багатогранність. Кожна із вищенаведених груп чинників, котрими обумовлюється існування корупції в межах державної служби, налічує категорії, котрим притаманний історичний, психологічний, соціальний, економічний, політичний характер.

Комплексна модернізація нашої країни має звертати увагу на буття людини та становлення нової організаційної культури в межах системи державного управління. Під час формування нової організаційної культури істотну роль відіграють цілі, актуальна людська поведінка та цінності, а отже і характерна для всього людства й професійні етики відносин. Необхідно не лише здійснювати планування, однак і «жити та діяти як слід» й створювати нову систему, застосовуючи й базуючись на нових принципах та правилах. Тоді крок за кроком з'явилися б люди, котрі б наслідували такі ідеали, а зовнішні суспільні обставини стали б сприятливішими для нового життя, адже їх би стабілізувало життя груп людей, що організували б певні ціннісні та етичні схеми, котрі наслідували б їх як світоутворюючі поняття та світові схеми.

Світоутворююче питання й світові етичні схеми постають одним з найбільш складних аспектів становлення (соціальної інженерії) [339, с. 23]. Стосовно державотворення дані схеми мають представлятися не лише на рівні законодавства, однак і під час реалізації діяльності системи державного управління, що виступає в якості змінюю чого фактора.

В корупційному середовищі перебуває певна кількість людей, що формують конкретну групу, яка має специфічні властивості. Подібне вже має відношення до такого поняття, як «субкультура». Досить цікаво, що термін

«субкультура» має декілька різних визначень та представляється неоднорідною категорією через відсутність єдності у підходах до його визначення. З латинського префікс «суб-» означає вторинність того слова (тієї основи), до якого він прилягає. Виходить, що субкультура це вторинна культура. Й, хоча подібне звучить досить просто та очевидно, проте воно досить яскраво демонструє чим насправді є субкультура – культурою в культурі.

Найбільш вдалим визначенням дефініції «субкультура» на наш погляд є наступна дефініція: субкультура – це сукупність цінностей та уявлень про життя окремо взятої соціальної групи, яка відрізняється цілісністю та існує в межах головної культури (домінуючої) [59, с. 189].

Деякі вчені пропонують додати у визначення поняття «субкультура» обов'язкове зауваження, що окремо взята соціальна група, яка складає субкультуру повинна відрізнятися ізольованістю від загальної кількості населення та від інших специфічних соціальних груп. В подібній пропозиції є певна доля сенсу, але саме слово «ізольовані», мабуть є не досить вдалим. Так виходить, що будь-яка окрема взята соціальна група людей, котра представляє собою субкультуру не є ізольованою від інших осіб в прямому сенсі, адже представники субкультури активно зіштовхуються в процесі своєї життєдіяльності з іншими людьми, контактують з ними та перебувають у певних відносинах. Очевидної ізоляції не відбувається. Більш вдалим було б зауважити, що окремі соціальні групи, які представляють собою субкультуру, повинні обов'язково відрізнятися не ізольованістю, а більш дрібним характером свого угруповання відносно існуючої більш великої групи осіб із стандартними поглядами та уявленнями [415, с. 34].

Не варто заперечувати, що поряд із вже звичними для пересічного громадянина безпечними субкультурами на кшталт рокерів, панків, вегетаріанців та хіпстерів, існує вкрай небезпечна субкультура – кримінальна. Відмічена соціальна група людей (кримінальної субкультури)

має свої уявлення про життя, свої правила та кодекс поведінки, які йдуть в розріз із загальноприйнятими.

Кримінальну субкультуру прийнято розглядати, як систему збочених уявлень про життя, які характеризуються перекрученням загальноприйнятих традицій та цінностей, й що слугують формуванню злочинної верстви населення [424, с. 211]. Кримінальну субкультуру прийнято вважати злочинним та аморальним явищем. На жаль, слід констатувати, що з течією часу все більше й більше підлітків захоплюються романтикою злочинного життя та прагнуть стати частиною кримінальної субкультури [111, с. 499]. Причин такій тенденції безліч – від суто суб'єктивних у вигляді бажання красиво жити та мати все від життя, незважаючи на шляхи отримання такого комфорту, до об'єктивних, які проявляються, наприклад, у формуванні в населення прийняттого відношення до злочинців через романтизацію їх образів у літературі та кінематографі (хто не співчував чотирьом друзям з кінострічки «Бригада», які вели очевидно незаконну злочинну діяльність).

Безперечно до загального масиву кримінальної субкультури відноситься й корупційна субкультура, адже корупційна злочинність передбачає вчинення злочинів, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [208]. Авжеж, якщо порівнювати корупційну злочинність із, скажімо, пов'язаними з вбивствами злочинами, зґвалтуваннями, крадіжками та грабежами, здається що корупційна злочинність значно більш безпечніша та нешкідлива. Частково це вірно, але не повністю, оскільки оцінити ту шкоду, яку завдає корупційна злочинність вкрай складно через важкість розуміння загальної кількості вчинених корупційних злочинів та через те, що корупційна злочинність пов'язана напряду з економічною безпекою держави. Виходячи з того, що держава це могутнє формування із значним запасом коштів, в кожному окремо взятому корупційному випадку важко оцінити реально завдану шкоду. Здається, що після вчинення корупційного злочину нікого не вбили, фізичної шкоди нікому не завдано, але кожна корупційна дія, перш за все, відгукується на

заможності держави та заможності зокрема кожного громадянина. Відтак говорити, що корупційна злочинність менш шкідлива аніж деякі інші види злочинів буде невірним (менш небезпечна для життя та здоров'я – так, проте шкода є досить значною, хоча відразу її й майже неможливо оцінити).

Будь-яка субкультура має певний ряд факторів та характерних рис, притаманних лише їй або декільком спорідненим субкультурам. Достатню кількість особливостей субкультурного характеру має й корупційне середовище (що загалом виокремлює дане середовище, як субкультуру).

Кожна субкультура виражається у сильній або слабкій організаційній структурі. Субкультура корупційного середовища відрізняється сильною організаційною структурою. Подібне проявляється у відмінній згуртованості середовища, підтримці один одного та наявності одного чи декількох лідерів [243, с. 183]. Важливо, що при сильній організаційній структурі ті особи, що не займають ролей лідерів, добровільно підтримують лідерів.

Вчені єдині в думці, що в кожній субкультурі із сильною структурною організацією найбільш важливе місце відводиться вже відміченим лідерам та їх оточенню, які реалізують діяльність всіх інших за певним вектором. Лідери можуть застосовувати або санкцій, або заохочення до інших членів субкультури, переслідуючи головну мету існування своєї організації. Подібне вкрай актуально для корупційного середовища, адже без керівників дана субкультура цілком може розвалитися через внутрішні розлади та нерозуміння того, де чия «територія».

Якщо говорити про безпосередні субкультурні ознаки корупційного середовища, то вони є наступними:

- організація відрізняється клановим типом;
- всі члени середовища та ти, хто з ними так чи інакше пов'язаний перебувають у злочинній змові та складають собою певну групу (організацію) всередині іншої більш великої організації (наприклад, всередині державної установи);

– відмічена організація корупційного середовища веде подвійний спосіб існування (іншими словами, відмічена група здійснює свою діяльність у двох площинах – в першій площині вони проповідують загальноприйняті, офіційні принципи, що виступає певним прикриттям для другої площини, в якій відмічена організація таємно використовує важелі впливу для втілення в життя певних корупційних схем, прагнучи підвищення рівня власної заможності);

– найнижчі за своїм статусом представники корупційного середовища фактично не мають реальних можливостей для здійснення тих чи інших масштабних корупційних дій й головною своєю задачею мають захист вищих представників від правоохоронних органів, невдоволеної громадськості тощо (за якісне виконання усієї непрестижної роботи на благо вищих представників корупційного середовища, нижчі представники отримують свою долю наживи та перебувають у клані, хоча й не мають питомої ваги) [340, с. 198].

Остання субкультурна особливість корупційного середовища заслуговує уваги. Кожен українець при певній зацікавленості тим, які корупційні викриття в нашій державі відбуваються, може спостерігати певну тенденцію. В пресі з конкретною періодичністю виникає інформація про викриття корупційної дії певної особи та відкриття відносно даної особи кримінального провадження. Якщо дедалі слідкувати за подіями, то зовсім не буде неочікуваним, що така особа буде засуджена чи позбавиться своєї посади. Все начебто нічого, але ж, зазвичай, подібним чином викриваються саме найнижчі представники корупційного середовища, які ціною власної посади прикривають елітну частину корупційного середовища, за що отримують не афішовану винагороду. Виходить цікава картина з умовною шаховою дошкою, де є сильні фігури на другій лінії ігрового поля та пішаки на першій половині, які захищають більш сильні фігури та ведуть початкову розвідку оперативної обстановки.

Напевно, найбільш характерною субкультурою особливістю корупційного середовища є подвійність його існування: офіційна для всіх та неофіційна для обраних. Подібної особливості немає в жодній легальній субкультурі. Така ознака відрізняє лише кримінальну субкультуру та й ще не кожна. Створення позитивної репутації організації для сторонніх осіб є одним з ключових завдань в побудові розгалуженої мережі корупційного середовища. Цим завданням опікуються дійсно гарні спеціалісти корупційного середовища, які вміють вибудувати такий фіктивний імідж, який, майже неможливо, відрізнити від реальності [243, с. 187].

Певною особливістю існування корупційного середовища є той факт, що з течією часу в особи, яка поступово втягується в корупційні схеми притупляється сумління та моральність, значно знижується чутливість емоційного плану й, як наслідок, така особа цілком прийнятно відноситься до своїх дій. Більш того, чим довше особа перебуває у корупційних схемах, тим більше вона утверджується у думці, що нічого протизаконного та не природнього не відбувається. Формується певна корупційна свідомість, яка відрізняється заміною звичайного світогляду замуленим поглядом на речі. Зазвичай особу, що зазнала такого морального розбещення вже неможливо повернути до звичайного світосприйняття. Якщо певна організація заражена корупційним світоглядом, то усунути керівників такої організації з надією, що без них все нормалізується, не вийде. В такому випадку на відсіч повинна йти вся заражена кінцівка, як у випадку з гангреною. Весь колектив треба змінювати.

Формуванню субкультури корупційного середовища сприяють певні соціально-психологічні процеси, які впливають на особу, що набирається рішучості та вдається до вчинення корупційних злочинів.

Розбираючись із психологічними особливостями корупційного середовища, перш за все треба чітко розуміти, що будь-яка корупційна дія зав'язана на двох елементах – існує той, хто дає хабар заради отримання чогось, в чому зацікавлений, та безпосередньо той, хто цей хабар бере,

маючи можливість втілити в життя зацікавленість першого. Психотипи цих елементів схожі, але ж мають й істотні розбіжності.

Особа, яка вдається до дачі хабара керується, найчастіше, логікою немов би то так значно простіше та швидше, аніж йти законним шляхом. Іноді це відбувається через просте незнання законних шляхів та небажання їх пізнати, іноді через заспокійливу думку: «всі так роблять». В будь-якому разі ми бачимо сформований під впливом умов життя психотип особи, для якої неважливо законно чи ні вирішується питання, а важливо, аби воно було вирішено тут і зараз. Навпроти відміченого психотипу постає інший психотип тієї особи, яка охоче приймає хабар. Особа, що бере хабар, зазвичай, не вважає це злочинною дією чи чимось аморальним. Така особа, скоріше, сприймає власні дії, як елемент товарно-ринкових відносин, коли один купляє послугу, а інший її продає. Психотип хабарника характеризується через те, що він прагне наживи. Прагне заробляти більш, аніж дає йому його службове становище офіційно. Якщо службові обов'язки особи зумовлюють появу певних можливостей для вирішення чиїхось питань в обхід законодавства, виникає спокуса зробити це та заробити свій бонус.

Цікаво, що, зазвичай, хабарник вважає, що ризик бути пійманим на хабарі приблизно такий само, якщо в тебе потрапить блискавка. Тому в більшості випадків хабарники діють розкуто, не боячись можливих наслідків.

Як доречно відмічає Р. П. Натуркач психологія корупційного середовища – це психологія окремо взятих індивідів, які однаково відносяться до певних подій. Головна особливість корупційного середовища в психологічному аспекті це те, що корупційна дія не сприймається як щось незаконне та зле. Відношення до корупції в корупційному середовищі схильне та позитивне, як до певного стимулу працювати, що йде у явний розріз із західноєвропейськими уявленнями про чесне виконання службових обов'язків [291, с. 38].

З соціальної точки зору корупція в Україні набула великих розмірів через те, що пересічний громадянин України є інертною особою, зацикленою

на грошах та багатстві, що пояснюється природною бідністю більшості населення в нашій державі, яке не завжди може дозволити собі навіть такі прості радощі життя як відпустка на морі [303, с. 24]. В Україні з року в рік все більше спостерігається розрив між заможними особами та бідняками, в той час як так званий середній клас поступово взагалі стирається (ти або багатий, або бідний). В такому разі той, хто має гроші не бачить необхідності йти законним шляхом заради отримання чого-небудь, коли вони можуть просто заплатити, як за певну річ в магазині. Інші, в свою чергу, не можуть дозволити подібного й, навіть коли від них не вимагають хабара, а просто сама по собі процедура є довготривалою через бюрократичність державних послуг, впевнені в тому, що все в державі робиться за гроші й ним начебто натякають на хабар.

В самому корупційному середовищі соціальна особливість полягає у тому, що кожен член середовища пов'язаний корупційними діями й наявною є кругова порука. Будучи членом подібного колективу особа не може діяти по-іншому. Якщо особа не приймає правила гри, роблять все аби її приборати й вона не заважала іншим йти в одному напрямку. Кожен, хто потрапляє до корупційного середовища або соціалізується та стає одним з представників такого середовища, або йде звідти не в змозі виконувати свою частину обов'язків через певні морально-етичні чи інші принципи.

В кримінальному середовищі люди об'єднуються навколо ідей заробітку та підтримки один одного задля подальшого дієвого функціонування всього механізму. Формуванню відмічених поглядів слугує невпевненість в собі людей (неможливість сказати ні), бажання заробляти багато грошей та вистрибнути з бідняків до багатіїв (знівелювати різницю між собою та іншими), ментальні особливості прийняттого відношення до хабарництва тощо.

Отже, підводячи підсумок, варто зазначити, що корупція – це складне системне явище, яке здійснює вплив на всі прошарки суспільства та змінює психологічні властивості учасників суспільного процесу.

Корупційним середовищем є певний комплекс обставин й умов, за яких особа вдається до вчинення корупційних злочинів. Корупційне середовище відрізняється рядом соціально-психологічних та субкультурних особливостей, які безпосередньо впливають на формування та існування зазначеного середовища. Головними відмінними рисами існування корупційного середовища постають: його існування всередині більш ширшої організації, подвійний спосіб ведення роботи – офіційний із загальноприйнятими принципами та не офіційний – підпільний, формування кланового типу відносин, де в голові кута ставиться «кругова порука» та підтримка один одного кожним із членів клану заради отримання наживи та подальшого існування середовища в тому вигляді, в якому воно існує.

Задля радикальної трансформації українського населення й системи державного управління, необхідно займатися подоланням не тільки традиційності українського суспільства, його терпимості до хабарництва та перевагу нестримного споживання матеріальних цінностей. Варто не забувати про незаконну поведінку в межах всіх ланок суспільства, побороти правовий нігілізм суспільства, більш активно утворювати механізми зовнішніх обмежень стосовно неетичності суспільно-значимої поведінки, подолати умови соціального характеру, котрими здійснюється сприяння корупції, істотно поліпшити умови праці та життя рядових робітників державної служби, покращити інститути правового та політичного типу, котрими забезпечуються внутрішні й зовнішні системи корупційного стримування й попередження корупції [411, с. 76-77].

Без реальної політичної волі неможливе реформування будь-якої сфери, тим більше антикорупційної. Якщо в країні нестабільне економічне становище, то наскільки би хорошими не були закони, їх просто неможливо втілити в життя. Кумівство в державних організаціях, бюрократизація процесів, мізерна заробітна плата, нечіткі закони, котрі допомагають уникати кримінальну відповідальність, халатна поведінка представників правоохоронних органів та суддів веде до загального розчарування

суспільства та їх небажання мобілізуватися для реалізації активної антикорупційної діяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Питання корупції постає одним із найгостріших проблем сучасного суспільства. Разом з тим, даному явищу притаманна давня історія, однак, як засвідчує досвід, жодна держава все ще не змогла її побороти. Зовсім не новина, що корупція представляє собою реальну загрозу національній безпеці країни та виступає тим чинником, який підриває імідж держави в очах світового співтовариства.

Корупційні прояви пройняли всі ланки суспільних відносин в Україні. За даними авторитетних статистичних порталів, наша держава перебуває на найнижчих щаблях рейтингів щодо рівня корупції в світі. Протягом тривалого часу, за даними міжнародної організації Transparency International, Україна знаходиться в числі країн з високим рівнем корупції.

Проблеми корупційної злочинності й боротьби з нею відіграють істотну роль в межах сфери протидії злочинності загалом. Корупційна злочинність є однією з головних проблем для будь-якої держави, яка прагне побудувати демократію та в повній мірі дати змогу населенню реалізовувати свої конституційні права.

Корупційна злочинність найбільш очевидно проявляється у корупційних злочинах. Під корупційним злочином розуміємо передбачене в положеннях Кримінального кодексу України (зокрема статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем); 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² КК України) діяння суспільно-небезпечного характеру, яке містить ознаки корупції та вчинене посадовою особою органу державної влади або місцевого самоврядування із застосуванням власного службового становища заради власного збагачення, корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості чи аби задовольнити інтереси третіх осіб.

Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають довіру до органів державної влади, органів місцевого

самоврядування та інших владних організацій, а крім того завдають шкоду фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди. Проте необхідно звернути увагу на те, що корупційну злочинність не мають ототожнювати із загальною кількістю вчинених корупційних злочинів, адже їй додатково притаманні ознаки, котрими надаються специфічні властивості соціального явища негативної природи.

Кримінологічно-важливою постає класифікація факторів корупційної злочинності в залежності від їх природи на фактори об'єктивного й суб'єктивного характеру; зовнішньої й внутрішньої природи; політичного, економічного, організаційно-управлінського, соціально-психологічного, правового й ідеологічного типу. Зважаючи на це, заходи протидії корупційній злочинності мають бути спрямовані на подолання її причин та умов із врахуванням особливості їх формування й дії, а також рівня взаємного зв'язку із рештою факторів злочинності.

Аналізування стану, структури, динаміки корупційної злочинності дозволяє дійти наступних висновків:

1. Відомостями офіційних статистичних даних не можна відобразити справжній рівень корупційної злочинності, оскільки: в корумпованій державі правоохоронні органи також вражаються корупцією, як й інші сфери державної діяльності; офіційній статистиці характерні недоліки форм статистичної звітності; статистикою не відображається інформація про велику кількість корупційних правопорушень, тощо.

2. Статистичними даними стосовно результатів по боротьбі із корупцією характеризується тільки одна сторона проблеми – правоохоронна активність та дієвість таких органів, однак ніяк не корупційний рівень і самотійно не може бути забезпечено утворення повної картини стосовно стану, структури, динаміки і тенденцій корупції в Україні.

3. Прогрес у подоланні корупції в Україні останніми роками було забезпечено головним чином реформами, що започаткувалися ще у 2014

році. Проте одним із найбільших стримуючих факторів антикорупційної програми все ще є брак політичної волі.

4. Вивчення сучасного стану корупційної злочинності показує, що на протязі 2017–2019 рр. вона має досить нестійку позицію. Так, у 2018 році був значний стрибок зареєстрованих корупційних злочинів, майже на 700 випадків злочинів у порівнянні з 2019 роком та 900 у порівнянні з 2017 роком.

5. Аналіз поточних кількісних і якісних показників корупційної злочинності та порівняння з відповідними даними за попередні роки загалом свідчать про наявність низки негативних тенденцій у поширенні корупційних злочинів в Україні, зокрема активно розвивається та збільшується кількість вчинених злочинів, передбачених ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем) та ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) КК України.

На сучасному етапі розвитку України, в нашій державі спостерігається ряд негативних тенденцій щодо корупційної злочинності. Корупційні злочини погано розслідуються, а позитивна динаміка створюється штучно при відсутності реальних змін. Корупційна злочинність стає дедалі більш латентною та все більше охоплює політичні кола.

Значні прогалини в регулюванні економічних відносин, недієвість контролювання за сферою державних закупівель, лобіювання інтересів відповідних виробників, низька дієвість вжитих в державі антикорупційних заходів та брак комплексної нормативно-правової бази по протидії корупційній злочинності ведуть до неефективності анти-криміногенних заходів в зазначеній сфері.

Все вищезазначене стоїть на шляху у чіткого та однозначного визначення кола корупційних правопорушень, зокрема і найнебезпечнішого їх виду – корупційних злочинів, а отже, заважає і виявленню справжньої

ситуації із рівнем, структурою, тенденціями, географією корупційних правопорушень. Вирішення наведених вище проблем вимагає від законодавчої й виконавчої гілок влади неординарних заходів із розповсюдження і контролювання законності й наведення порядку в економічній сфері, а також, перш за все, посилення функцій по контролюванню, фінансових та владних функцій. Вироблення державної антикорупційної політики вимагає постійного комплексного науково-практичного аналізування усіх сфер діяльності та реалізації вжиття всіма державними органами й громадянським суспільством скоординованих заходів.

Задля радикальної трансформації українського населення й системи державного управління, необхідно займатися подоланням не тільки традиційності українського суспільства, його терпимості до хабарництва та перевагу нестримного споживання матеріальних цінностей. Варто не забувати про незаконну поведінку в межах всіх ланок суспільства, побороти правовий нігілізм суспільства, більш активно утворювати механізми зовнішніх обмежень стосовно неетичності суспільно-значимої поведінки, подолати умови соціального характеру, котрими здійснюється сприяння корупції, істотно поліпшити умови праці та життя рядових робітників державної служби, покращити інститути правового та політичного типу, котрими забезпечуються внутрішні й зовнішні системи корупційного стримування й попередження корупції.

Без реальної політичної волі неможливе реформування будь-якої сфери, тим більше антикорупційної. Якщо в країні нестабільне економічне становище, то наскільки би хорошими не були закони, їх просто неможливо втілити в життя. Кумівство в державних організаціях, бюрократизація процесів, мізерна заробітна плата, нечіткі закони, котрі допомагають уникати кримінальну відповідальність, халатна поведінка представників правоохоронних органів та суддів веде до загального розчарування

суспільства та їх небажання мобілізуватися для реалізації активної антикорупційної діяльності.

Правдива оцінка владної корумпованості, масштабів розповсюдження корупції, природи корупційних проявів допомагає здійснити правильну оцінку ситуації зі станом корупції, її структурою, спрогнозувати її можливий розвиток та наслідки, сформулювати дієві стратегію та тактику антикорупційної діяльності, а також визначити адекватні засоби запобігання корупції в Україні.

Очевидно, що прагнучи євроінтеграції, Україна повинна дієво протидіяти корупційній злочинності, розпочати поступове викорінення явища «корупція» та знизити її рівень. Зробити це можливо й перші кроки для цього вже робляться, оскільки поряд з негативними тенденціями постають й позитивні зрушення в державній антикорупційній політиці. Так, створюються нові антикорупційні органи, розвивається та стає більш розгалуженою система антикорупційних нормативно-правових актів. При неухильному русі в цьому напрямку Україна вправі розраховувати на істотну зміну негативних тенденцій щодо корупційної злочинності найближчим часом.

РОЗДІЛ II

СТРАТЕГІЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Місце стратегії у протидії корупційній злочинності

Україна сьогодні являє собою державу із високим рівнем корупції, що вже визнано не лише українськими чи міжнародними аналітичними службами та структурами або небайдужої громадськістю, а й безпосередньо вітчизняними представниками законодавчої та виконавчої гілок влади. Сучасні умови склалися таким чином, що Україна перебуває у важкій геополітичній та економічній обстановці, що зумовлює появу певних негараздів у суспільному житті. На шляху до остаточної демократизації наша країна зазнає реформування та поступово звикає жити із європейськими цінностями, які планомірно впроваджуються в ужиток замість радянських пережитків. Цілком природно, що подібні процеси не можуть відбуватися абсолютно безболісно. Одним з пріоритетних напрямків реформування та видозмін, безумовно, є антикорупційна політика нашої держава, яка, нарешті, повинна запрацювати на якісне викорінення феномену корупції.

Постійна боротьба із корупційною злочинністю та загалом корупцією в Україні все ще залишається в центрі уваги суспільства, оскільки сучасні масштаби та системний характер цього явища є значною загрозою не лише економічній стабільності нашої держави, однак і національній безпеці.

Нажаль, стан корумпованості (особливо серед вищих посадовців) в нашій державі постійно зростає. Зазначена негативна тенденція спостерігається, не дивлячись на позитивні зрушення, які стали відбуватися починаючи з 2014 року (створення ряду антикорупційних органів із спеціальними повноваженнями, вдосконалення нормативно-правової бази антикорупційного характеру, загальне формування негативного відношення

до корупції серед населення шляхом залучення до подібної роботи громадських об'єднань та ЗМІ).

Починаючи з 2014 року, коли завдяки Революції Гідності в Україні була пробуджена національна свідомість, в державі спостерігаються досить впевнені та необхідні кроки для боротьби із корупційною злочинністю. Втім, по недобрій традиції, зазначені кроки, які відрізнялися прогресивністю, наразі, так й не реалізовані повністю. Поступово, чим більше затихають відгомони революційних дій, тим більше політична верхівка України сповільнюється в своєму бажанні винищення корупційних проявів з терен країни. Подібна ситуація викликає обурення в активної громадськості, яка все голосніше вимагає змін. Лише поборовши корупцію або, хоча б, звівши її прояви до мінімуму, ми можемо казати про потенційну розбудову сильної держави із європейським майбутнім. В іншому разі нас чекає закріплення серед держав третього світу, які зовсім не мають впливу в міжнародній політиці через постійні негаразди у внутрішньополітичній сфері.

Виходячи із відміченого, одним з найбільш нагальних питань для України є посилення боротьби із корупцією та ефективна протидія цьому явищу. Для реалізації відмічених дій в нашій країні необхідно розробляти новітні плани дій із викорінення корупції, ретельно вивчати зарубіжний досвід в контексті його можливого застосування в українських умовах, а також вдосконалювати вітчизняну антикорупційну доктрину [70].

Перелічені дії неможливо вчинити без належного стратегічного обґрунтування, адже саме стратегія окреслює головні пріоритети та загальне бачення державної політики в певній сфері.

Виходячи із зазначеного вище, очевидним стає, що питання розуміння антикорупційної політики з його елементом – стратегією (а також тактикою) в рамках протидії корупції набуває все більшої актуальності для нашої держави. Аби дієво протидіяти явищу корупції, необхідно повністю вивчити зазначений феномен.

Певні автори зауважують, що кримінологічна політика постає науково обґрунтованою стратегією й тактикою запобігання злочинності завдяки системі заходів спеціально-кримінального характеру, а також завдяки відверненню певних злочинів та покладання їм краю. Виходячи із поняття кримінологічної політики, стає зрозумілим, що державною антикорупційною політикою постає науково обґрунтовані стратегія й тактика держави щодо запобігання корупційній злочинності.

Антикорупційною політикою постає головний вектор політики протидії корупційній злочинності, що перетворюється в стратегію й тактику реалізації політики протидії корупції. Стратегія й тактика відповідають на наступні два одвічні запитання: що робити і як робити. На перше запитання відповідає стратегія, а на друге – тактика [449, с. 186].

Переходячи до безпосереднього розгляду питання стратегії та її місця під час протидії корупційній злочинності, задля більш детального розуміння стратегії протидії корупційній злочинності, перш за все, визначимося із тим, що саме представляє собою поняття «стратегія».

Слід відмітити, що у понятійному апараті науки кримінології поняття «стратегія» є дещо новим та введеним до ужитку відносно недавно. Історично стратегія це щось більш притаманне військовій справі. Вперше відмічене поняття з'явилося ще за часів Давньої Греції та означало організацію масштабних військових операцій [229, с. 170].

Надалі, з розвитком людства та з течією часу, стратегія набула вже більш цивільного значення та стала розглядатися, як діяльність із вибору вектору розвитку в певній сфері та, як сукупність певних дій, направлених на досягнення глобальної, конкретизованої мети.

Сучасна кримінологія розглядає стратегію, як набір засобів, що слугують досягненню цілей та сприяють веденню якісної боротьби із всією злочинністю або конкретними її проявами. Також, з кримінологічної точки зору, стратегію можна представити у вигляді вибору кінцевого напрямку для досягнення тих цілей, що були окреслені заздалегідь [38, с. 13].

Деякі науковці вважають, що стратегію необхідно визначати через вид державної діяльності. Тобто, вони визначають поняття стратегії більш розгорнуто та дають йому тлумачення, як галузі державної діяльності, яка втілює в життя концептуальні питання теорії та практики запобігання злочинності, боротьби з нею та її профілактики. Подібна державна діяльність конкретизується у програмуванні, плануванні, прогнозуванні та безпосередньому здійсненні певних дій, направлених на досягнення загально визначеної мети [78, с. 30]. На наш суб'єктивний погляд таке визначення вбачається одним з найбільш вдалих в науковій літературі.

Менш популярною є позиція тих науковців, які схильні розглядати стратегію, як правовий феномен через її обов'язкові ознаки. До таких ознак відмічений табір дослідників відносить:

- сукупність теоретичних положень та ідей політико-правового характеру, які розроблені та висунуті на довгострокову перспективу;
- визначення загальної направленості діяльності та фундаментальних цілей;
- обумовлюється тими викликами, які ставляться перед нею тим чи іншим видом злочинності [422, с. 497-499].

Певні кримінологи вважають, що стратегією постають засоби досягнення мети, мистецтво боротьби зі злочинністю загалом або окремими її різновидами, вибір вирішального напрямку задля досягнення раніше накресленої мети [199, с. 327].

Метою кримінологічної стратегії завжди є довготривалий розвиток держави в певній галузі. Цікаво, що поряд із загальнодержавними стратегіями існують регіональні, адже не кожен регіон держави страждає від певних проблем однаково сильно з іншим. Регіональні кримінологічні стратегії конкретизують ті цілі загальнонаціональної стратегії, які характерні для чітко визначеного регіону.

Глобальне завдання кримінологічної стратегії – поступове обмеження дії криміногенних факторів задля усталення принципу законності на теренах всієї держави.

Треба зауважити, що кримінологічна стратегія дозволяє зробити загальний механізм протидії злочинності (в тому числі й корупційній) більш стабільним, системним та чітко спрямованим. Стратегія виступає відправною точкою для подальших планів та задач окремих суб'єктів. Вона збирає та акумулює усі сучасні наукові доробки задля формування вірного погляду на певне явище.

Зупиняючись та детальніше аналізуючи питання стратегії протидії корупційній злочинності, зауважимо, що як вважає О. М. Литвинов, кримінологічною стратегією можна визнати систему обґрунтованих й прийнятих в офіційному порядку поглядів, принципів та норм щодо шляхів, засобів та механізмів із захисту життєво істотних громадських, суспільних, державних, правових інтересів від загроз злочинності внутрішнього та зовнішнього характеру [236, с. 138].

Кримінологічна стратегія завжди відрізняється специфічними аспектами, характерними лише їй. Так, О. М. Литвинов зауважує, що для кримінологічної стратегії протидії злочинності завжди характерна наявність кінцевої, остаточно сформованої мети, визначення державного вектору на досягнення цієї сформованої мети, чітко визначені настанови на успішне досягнення мети та обмеження часовим проміжком [237, с. 387].

Здійснюючи аналізування однієї з найбільш пріоритетних стратегій запобігання та протидії злочинності, С. С. Шрамко [497, с. 195] зазначив, що, зважаючи на поняття та специфіку стратегії зменшення вчинення злочинів і правопорушень, ця стратегія вперше була розроблена в якості соціального методу містобудування, архітектурного та дизайнерського убезпечення підприємств промислового типу, освітлення, житлових приміщень, бізнесу, банків, магазинів, застосування систем із контролювання, формування ефективніших фізичних перепон, бар'єрів для проявів злочинного типу,

здійснення поліцейського патрулювання разом із громадянами, тощо. У сучасному вигляді дана стратегія може бути представлена в якості стратегії «захисного простору і фізичних бар'єрів для злочинності» [92, с. 64-65].

Стратегія – це визначення перспективних цілей і пріоритетів діяльності, чільних напрямів і засобів реалізації зазначених цілей на основі державницької, національної ідеології правової соціальної держави [449, с. 187].

Нижче пропонується зупинитися трохи детальніше на тактиці протидії корупційній злочинності (в якості складової стратегії протидії корупційній злочинності), що постає оптимальним сполученням індивідуальних форм впливу, оперативно-розшукових заходів гласного й негласного типу, методів та засобів переконання й примусу аби здійснити профілактику й припинити корупцію. Велика кількість науковців зауважують, що криміналістичною тактикою обіймається центральна позиція в криміналістиці, тактикою є загальна система розслідування злочинів [72, с. 28]. Дана роль їй відведена через те, що криміналістичну техніку застосовують за допомогою тактики, без неї вона є безпредметною. Методикою розслідування певних різновидів злочинів здійснюється розробка прийомів тактичного характеру із розслідування певних різновидів злочинів, іншими словами знову відбувається ґрунтування на тактиці [435].

Тактикою постає елемент стратегії, ті визначені поточні задачі, котрі вирішують в рамках стратегій аби досягти її кінцеві цілі [78, с. 243]. Стосовно діяльності із запобігання злочинності, під тактикою розуміється найбільш спрямована до досягнення цілей система прийомів, методів, способів правомірного, науково обґрунтованого характеру, а також винахідок під час виконання заходів аби реалізувати стратегії, що зазначаються в рамках Державної програми стратегій запобігання злочинності [81, с. 151-196].

Нижче пропонується дослідити тактичні прийоми під час розслідування корупційних злочинів. Так, тактичними прийомами в цій

ситуації є комплекс слідчих (розшукових) дій гласного та негласного типу й інших заходів, котрий направлено на доказування фактів й обставин, що відіграють важливу роль задля розслідування злочинів із корупційною складовою [153, с. 142-143].

Співробітництво слідчого й оперативних працівників після одержання інформації щодо вчинення кримінального корупційного правопорушення відіграє істотну тактичну роль. Зважаючи на тактичні характерні риси розслідування злочинів з корупційною складовою, слідчий має здійснити аналіз та прийняти рішення виключно беручи до уваги надані йому матеріали або досліджені особисто обставини. Це правило пояснюється тим, що слідчий може бути введений в оману оперативними працівниками стосовно окремих обставин здійснення злочину, зокрема, завдяки неофіційному повідомленню оперативної інформації, що надалі буде легалізовано й визнано доказом [152, с. 143].

Важливу роль під час досудового розслідування відіграє ефективне слідче проведення огляду місця події, а також затримання особи, що підозрюється у здійсненні корупційного злочину. Здійснюючи аналізування слідчих ситуацій, котрі реалізуються при розслідуванні корупційних злочинів, виділяють три основні місця проведення огляду, зокрема: службове приміщення, де працює злочинний суб'єкт (наприклад, робочий кабінет, тощо); житло або інше володіння особи; інші місця, огляд котрих може знадобитися: місце зустрічі корупціонерів не в службових приміщеннях (наприклад, кафе, інші громадські місця, тощо), автомобілях, житлових приміщеннях, тощо [152, с. 143].

Складність затримання підозрюваного у здійсненні злочину обумовлюється зазвичай характерними рисами суб'єкта злочину, пов'язаного із корупцією. Слідчий й прокурор мають бути готові до імовірних спроб впливання на них заради (не) прийняття відповідних рішень процесуального характеру, зокрема і стосовно процедури затримання. Такий вплив може бути виражено в побажаннях (не) вчинити певні дії за матеріальну вигоду, через

погрози настання наслідків негативного характеру у випадку реалізації слідчих дій, тощо.

Починаючи досудове розслідування також здійснюють проведення обшуків місця проживання (роботи) підозрюваної особи, інших місць (дачі, гаражів), а інколи і місце проживання близьких й рідних осіб підозрюваних, у відповідності до приписів ухвали слідчого-судді. За потреби проведення обшуку в декількох місцях (групові обшуки), ці слідчі дії бажано здійснювати одночасно, а отже варто сформувати декілька угруповань оперативних працівників, що будуть скеровуватися слідчим чи прокурором.

Тактичні прийоми допиту (як обов'язкової слідчої дії) підозрюваних в справах щодо злочинів, пов'язаних із корупцією, дуже відрізняються від тактики допиту, що застосовується під час розслідування решти злочинів. В складних проблемно-конфліктних випадках, що заявляються при розслідуванні злочинів корупційної спрямованості, до головних прийомів допиту підозрюваних осіб прийнято відносити пред'явлення доказів, перш за все, різноманітних документів, знайдення та пред'явлення допитуваній особі логічних суперечностей в її свідченнях, зупинення брехні, нейтралізацію мотивів протидії. Обрання та здійснення прийомів допиту підозрюваного обумовлюється змістом реального слідчого випадку, характерними рисами особистості допитуваного [29].

За наявності протиріч між показаннями допитаних осіб при розслідуванні злочинів корупційної природи варто одночасно допитати декількох й більше раніше допитаних осіб аби з'ясувати причини розбіжностей в їх показаннях.

Надалі при розслідуванні злочинів, пов'язаних із корупцією, можуть бути призначені різноманітні види судових експертиз, а саме експертизи:

- судово-економічного характеру – аби перевіряти фінансові та господарські операції підприємств, організацій чи окремих посадовців; задля перевірки планування промислової, товарної, фінансової природи;

- судово-товарознавчого типу – аби встановити якість готових промислових та продовольчих товарів, їх сортність, вартість, тощо;
- судово-технічного спрямування – аби з'ясувати причини порушень процесів технологічного характеру, термінів будівництва тощо;
- криміналістичної (техніко-криміналістичної) природи – аналізування документів;
- почеркознавчого, фоноскопичного й інших типів особливих експертиз [152, с. 146].

За потреби при розслідуванні злочинів, що пов'язано із корупцією, здійснюється проведення слідчого експерименту, пред'явлення особи або речей задля впізнання й інші слідчі дії.

Реалізація тактичних прийомів під час слідства у справах щодо корупційних злочинів надасть можливість завершити досудове розслідування та скласти обвинувальний акт й гарантує належну процедуру розгляду справи в суді.

Важливо, що зазвичай стратегія не існує лише в теоретичному полі. Вона конкретизується та проявляється у прийнятих нормативних документах, таких як: програми, плани тощо. В контексті протидії корупційній злочинності, питання стратегії проведення такої діяльності є вкрай нагальним, адже вона визначає загальні пріоритети державної політики в контексті запобігання та боротьби із корупцією, як явищем. Стратегія в контексті протидії корупційній злочинності це не лише кримінологічне поняття, а й однойменний документ, який відрізняється високим рівнем важливості. Важливість відміченого документу полягає в тому, що він є підставою для формування державної антикорупційної політики на чітко визначений часовий період, а також єдиною основою для визначення загальнодержавного плану дій з викорінення корупції, тобто для утвердження Державної програми з реалізації Антикорупційної стратегії.

Державна програма з реалізації Антикорупційної стратегії більш конкретизує ті дії, які необхідно вчинювати для дієвої та ефективною протидії

корупційній злочинності. В ній передбачені обов'язки та плани дій для всіх суб'єктів антикорупційної діяльності (сюди входять й безпосередньо органи кримінальної юстиції, й державні органи, й громадські організації).

Відмічена Програма має істотні відмінності від Антикорупційної стратегії, адже вона не лише визначає загальний вектор розвитку на найближчий період, а безпосередньо ставить локальні задачі, висуває строки для реалізації цих задач та відмічає відповідальних суб'єктів за реалізацію таких локальних задач. Саме на підставі відміченої Програми кожен державний орган, а також орган місцевого самоврядування в Україні виробляє внутрішні документи антикорупційного спрямування.

Виходячи із відміченого, яке ж місце в загальній протидії корупційній злочинності відводиться стратегії? Напевно що, відповідь на відмічене риторичне питання занадто очевидна. Стратегія, чи краще буде сказати антикорупційна стратегія, займає центральне місце у протидії корупційній злочинності, виступаючи базисом для подальшого формування державної антикорупційної політики, тобто, виступаючи першочерговою основою для державної боротьби із корупцією.

Додатково, варто зауважити, що стратегія відіграє важливу роль при формування антикорупційного законодавства. Адже, коли законодавство формується, повинна дотримуватися така схема: стратегія – закон – програма – підзаконні акти. На жаль, через той факт, що певні нормативно-правові акти приймалися в різний час і за відсутності єдиної науково обґрунтованої стратегії протидії корупції, зазначена схема не була реалізована належним чином в нашій державі [31].

Без антикорупційної стратегії заходи по боротьбі з корупцією несистемні та нескоординовані [505]. Крім цього, відсутність антикорупційної стратегії зумовлює незлагодженість у роботі суто антикорупційних суб'єктів, які й без того наразі працюють із змінним успіхом, адже весь час конфліктують та не можуть компромісно вирішувати

розбіжності, які виникають під час ведення ними безпосередньо професійної діяльності.

Антикорупційна стратегія покликана окреслити ціль, навести шляхи її досягнення та обумовити часові рамки для досягнення цієї цілі. Без подібного програмного документу, який визначає основні засади антикорупційної діяльності держави на найближчі роки ніхто нічого не знає та не розуміє, що треба робити. Можливо буде певним перебільшенням зауважити, що стратегія для протидії злочинності це те ж саме, що Конституція для загального законодавства країни, але, втім, подібне порівняння має певну логіку. Все вітчизняне законодавство будується на тих основоположних принципах, що закладаються (чи були закладені) Конституцією. Будь-які норми кодексів чи окремо взятих законів покликані захистити права, законні інтереси та основоположні свободи людини та громадянина, що безпосередньо непорушно закріплено у Основному законі України. Так, виходить, що в загальному масиві нормативно-правових актів завжди є, так би мовити, головний документ, на основі якого (та з дотриманням вимог якого) приймаються всі інші. Такий закон в Україні це Конституція й вона є фундаментом всієї законотворчості в державі.

Так само й із стратегією. Антикорупційна стратегія – це фундамент загальної антикорупційної діяльності держави, куди входить антикорупційна політика, тактика та інші дії, що конкретизують ті основи, які закладаються стратегічно.

Ще одне порівняння можна зробити із воєнною справою, адже не даремно термін «стратегія» був запозичений саме звідти. Так, наприклад, під час Другої світової війни фашистська Німеччина мала стратегію її ведення, про яку, напевно що, чув кожний – блицкриг – ведення швидкоплинних воєнних дій, які дозволяють захопити важливі інфраструктурні об'єкти ворога в короткий строк. Ця стратегія реалізовувалася вже шляхом вчинення безпосередніх воєнних операцій та втілювалася у боях, які велися за певною

тактикою. Проте, весь набір воєнних дій, що вчинювався, був підпорядкований загальній стратегічній цілі.

Таким чином, стратегія в протидії корупційній злочинності займає центральне місце, виступаючи тією основою, що формує та координує загальну політику держави в антикорупційній сфері. Без стратегічної основи, будь-які антикорупційні дії будуть відрізнятися хаотичністю та безсистемністю.

Тим більш жахливо звучить інформація, що вже більше, ніж два роки Україна живе без актуальної антикорупційної стратегії, начебто зберігаючи прагнення подолати корупцію. Проте як її подолати без стратегії такого подолання?

Цілком зрозуміло, що протидія корупції залежить від загальнонаціональної стратегії держави по викоріненню цього явища. Наявність антикорупційної стратегії й плану дій по її втіленню в життя, що спрямовані на допомогу ефективнішому втіленню заходів по запобіганню корупції, повинні сприяти належній координації дій різноманітних суб'єктів й дозволять слідкувати за станом виконання запланованих заходів. Фактично антикорупційна стратегія повинна бути тією основою, на базі котрої розбудовується весь комплекс заходів антикорупційного характеру. Стаття 5 Конвенції ООН проти корупції, що для нашої країни набула чинності в 2010 році, зобов'язує кожну державу-учасницю здійснювати розробку та ефективну антикорупційну політику, що сприяє участі суспільства та відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності [5, с. 44].

Зазначимо негативний факт: наша держава з кінця 2017 - початку 2018 року живе без антикорупційної стратегії (нагадаємо, що наразі вже 2020 рік), що є вкрай неприпустимим, адже без належної антикорупційної стратегії неможливо визначитися із загальною антикорупційною політикою.

Остання, наразі, Антикорупційна стратегія в Україні була сформована на період 2014 – 2017 років та затверджена Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» [357]. За планом, відмічена стратегія повинна була закінчити свою дію в грудні 2017 року та втратити чинність. Проте, новітня Антикорупційна стратегія на 2018-2020 роки, розробкою якої займалося Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) так й не була прийнята, й весь цей час наша держава, теоретично, боролася із корупцією за стратегією 2014-2017 років. Вже триває 2020 рік й Україні потрібна нова стратегія.

Попередня Антикорупційна стратегія, що була прийнята ВРУ в жовтні 2014 році, розраховувалася на 2014-2017 рр. Аналогічно, Державна програма по реалізації даної стратегії, що прийнята в квітні 2015 року КМУ, також розраховувалася до кінця 2017 року. Хоч обидва наведені документи все ще формально є чинними, проте ними було втрачено власну актуальність, а через це 2018 рік в нашій державі мав розпочатися із оновлення засад державної антикорупційної політики на наступні декілька років.

Державною програмою в межах плану заходів чітко передбачалося як й в які строки мала бути здійснена процедура підготовки нової Антикорупційної стратегії: НАЗК не пізніше червня 2017 року мало провести аналізування корупційних показників кількісного й якісного характеру, виконання старої Антикорупційної стратегії й державної програми з її втілення в життя; не пізніше вересня – виконати розробку проекту нової стратегії проти корупції на базі результатів аналізування таких показників, як: корупційний ризик, стан виконання діючої стратегії, реалізація широкого громадського обговорення проекту, організація міжнародної експертизи документу. Не пізніше останнього місяця 2017 року ВРУ, як і передбачено в Законі «Про запобігання корупції», мала визначити засади державної антикорупційної політики, шляхом прийняття Закону «Про Антикорупційну стратегію на 2018-2020 роки». Проте даний план так і не було виконано.

Лише у квітні 2018 р. проект Закону «Про Антикорупційну стратегію на 2018-2020 роки» було внесено на розгляд ВРУ. Після його розгляду Комітет ВРУ з питань запобігання і протидії корупції рекомендує повернути законопроект на доопрацювання суб'єкту законодавчої ініціативи. Проте дотепер, станом на 2020 рік, ні рішення про прийняття даного законопроекту, ні щодо його відхилення, ні про його повернення на доопрацювання, ні стосовно повторного першого читання так і не прийнято. В даній ситуації найлегшим та швидким способом розв'язання проблеми могло би бути відкликання цього законопроекту Кабінетом Міністрів – такий сценарій був можливим протягом кількох місяців, але оскільки 18 вересня 2018 року законопроект включено до порядку денного, то тепер відкликати його можна лише після відповідного рішення ВРУ [5, с. 45-46].

Беручи до уваги те, що законопроект Антикорупційної стратегії на 2018-2020 роки так і не було затверджено, то проект Державної програми з реалізації засад державної антикорупційної політики, зважаючи на відсутність легітимної стратегії, так і не було підготовлено та оприлюднено. Також має відбуватися оприлюднення ключових документів стосовно реалізації Антикорупційної стратегії: Закон «Про запобігання корупції», зокрема ч. 1 ст. 20 передбачає, що дана інформація повинна вміщуватися в рамках національної доповіді стосовно реалізації засад антикорупційної політики, котру кожного року до 1 квітня готує НАЗК та подає її на розгляд КМУ, а Верховна рада затверджує доповідь та має оприлюднити її на власному офіційному веб-сайті. Проте, ні у 2017, ні у 2018 роках така національна доповідь не була навіть розглянута ВРУ. Більше того, якщо проект національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики за 2016 рік хоча б було опубліковано на сайті ВРУ як додаток до проекту постанови, то проекту національної доповіді за 2017 рік немає навіть в такому вигляді [5, с. 48].

Відповідно до законодавства про боротьбу з корупцією, зокрема ч. 2 ст. 18 Закону України «Про запобігання корупції», Верховна Рада щороку не

пізніше 1 червня має проводити парламентські слухання щодо протидії корупції, повинна затвердити й оприлюднити щорічну національну доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики. У 2019 році такі слухання не відбулися, наразі у 2020 сподіваємося на реалізацію законодавчих приписів та проведення слухання й визначення державних пріоритетів в межах сфери протидії корупції [389].

Варто розуміти, що стратегія протидії корупційній злочинності повинна відповідати вимогам сучасності. Неможливо говорити про дієву протидію корупції, коли ми боремося із нею на основі концепцій, актуальних для минулих років. Новий період – нова стратегія. Лише в такому разі діяльність, направлена на протидію корупції, буде відповідати тим корупційним проявам, що характерні тут і зараз. Відсутність актуальної стратегії призвела до того, що органи кримінальної юстиції, які спеціалізуються на корупційних правопорушеннях та злочинах працюють розбалансовано та неефективно, а частина державних органів та органів місцевого самоврядування приймають такі антикорупційні рішення та заходи, які вважають необхідними та вірними суто інтуїтивно [39].

Аналізування минулих стратегії та запровадження нових із всіма необхідними експертизами відповідності міжнародним вимогам є прямим обов'язком НАЗК, на якому, до речі, й лежить відповідальність за життя країни без антикорупційної стратегії вже більше двох років.

Тож НАЗК порушило строки представлення стратегії 2018-2020, а всі необхідні експертизи проводило формально. В тому вигляді, в якому НАЗК пропонувало стратегію, приймати її, очевидно, було не можна. Далі почалася бюрократія та тотальне недотримання строків не тільки з боку НАЗК, а й з боку уряду, який вчасно не передав проект стратегії до профільних комітетів. А далі президентські вибори, парламентські вибори та розмови про перезавантаження НАЗК [33].

Що ми маємо в залишку? Стратегії немає, винні не покарані, два роки життя без антикорупційної стратегії – «не біда». Подібна логіка

неприпустима. Очевидно, що відсутність стратегії протидії корупційній злочинності сприяє тому, що корупція дедалі міцнішає та дедалі більше загрожує національній безпеці України. Без стратегічного розуміння заходів, які необхідно вчинити для викорінення корупційних проявів, Україні не вдасться побороти відмічене хворобливе явище.

На сьогоднішній день триває робота над одним з основних документів законодавчого характеру, котрим буде визначатися антикорупційна політика України в найближчій перспективі – проектом стратегії протидії корупції. Беручи до уваги те, що проект Антикорупційної стратегії на 2018 – 2020 роки [273, с. 10], котрий розроблявся Національним агентством з питань запобігання корупції, хоч і було ухвалено урядом України, експерти доволі критично поставилися до змісту цього документу, адже певні із заходів Антикорупційної стратегії було сформульовано таким чином, що здається, що розробники проекту писали законопроект не для мети корупційного запобігання, а із турботою про корупціонерів й до них наближених. Таким чином, з 2018 року в нашій державі нема Антикорупційної стратегії – комплексного документу загальнодержавного рівня, котрим визначаються заходи із запобігання та протидії корупції.

Аби перервати «коло безвідповідальності» за відсутність Антикорупційної стратегії, варто:

1. Якнайшвидше утворити міжвідомчу (НАЗК – Уряд – Парламент) робочу групу, яка б розробила принципово нову Антикорупційну стратегію.

До складу такої групи слід включити:

- співробітників НАЗК (включно з головою Агентства);
- представників КМУ й кожного з міністерств, інших робітників виконавчої гілки влади, а також представників Ради суддів України;
- прокурорів, представників Національної поліції й Національного антикорупційного бюро України;
- представників Комітету ВРУ щодо питань запобігання й боротьби з корупцією;

- експертів міжнародного й вітчизняного рівня з формування та реалізації державної антикорупційної політики.

2. Здійснити розробку проекту іншої абсолютно нової Антикорупційної стратегії, що повинна стати результатом всебічного аналізування нинішнього стану корупції, ґрунтуватись на основі фундаментального аналізу попереднього досвіду, зусиль, має бути узгоджено із європейськими антикорупційними тенденціями, а також котра має врахувати позитивний досвід зарубіжних країн у боротьбі із корупцією. Доцільним є використання вже вироблених зауважень й пропозицій експертів вітчизняного і міжнародного рівня.

3. Після завершеного етапу з підготовки проекту нової Антикорупційної стратегії його варто оприлюднити в усіх ресурсах, і перш за все на сайті НАЗК. Обов'язково має бути забезпечене громадське обговорення законопроекту.

4. Здійснити проведення міжнародної експертизи нового проекту Антикорупційної стратегії.

5. Узгодити новий проект із КМУ та внести його до ВРУ в якості документу, що має бути затверджено постановою Верховної Ради, а не спеціальним законодавчим актом [39].

Відсутності актуальної Антикорупційної стратегії й Державної програми з її реалізації притаманний характер негативного впливу на запровадження антикорупційної політики держави. Такий брак фундаментальних антикорупційних документів не сприяє ефективній діяльності державних органів по запобіганню корупції, не встановлює суті таких заходів, обсягів й строків їхньої реалізації. Зважаючи на це, варто якомога скоріше сформуванати проект нової, якіснішої Антикорупційної стратегії й направити її на розгляд ВРУ [5, с. 49].

I. Коліушко та А. Марчук в рамках Альтернативного звіту з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики зазначають наступне:

1. Антикорупційна стратегія повинна бути адаптована до існуючого рівня корупції в державі, має зважати на серйозні ризики, що виникають під час втілення в життя антикорупційної політики, зокрема у зв'язку із зниженням політичної волі до виконання заходів антикорупційного характеру. Тож слід проаналізувати також, чи всім рекомендаціям організацій міжнародного рівня на цій стадії притаманна доцільність й які саме наслідки вони принесуть. Антикорупційна стратегія повинна вміщувати чіткі пріоритети антикорупційної політики держави. Зауважується те, що істотні умови з проведення моніторингу й оцінки реалізації повинні визначатися в самій Антикорупційній стратегії й гарантувати належну та ефективну участь представників громадськості в таких процесах.

2. Беручи до уваги новоприйняту стратегію якомога скоріше варто розробити й прийняти Державну програму щодо її реалізації, котра вміщувала б вичерпний перелік заходів, строків їх здійснення, відповідальних осіб за її реалізацію, джерел фінансування їх виконання, тощо. В Державній програмі також мають визначатися загальні очікувані результати; детальні процеси з моніторингу, оцінки реалізації, перегляду Державної програми.

3. Неприйнятним постає ігнорування ВРУ власного зобов'язання по затвердженню національних доповідей стосовно стану реалізації засад антикорупційної політики. Зміст проектів національних доповідей, підготовлених НАЗК, також викликає великі сумніви та занепокоєння, адже вони мають однобокий характер, є неповними, їм бракує відомостей. Варто істотно посилити спроможність Національного агентства з питань запобігання корупції проводити оцінку впровадження політики. Слід також належно оприлюднювати проекти національних доповідей й спростити процедуру їх пошуку для громадян. Додатково рекомендується подавати хоча б частину інформації таких доповідей скорочено та в простішому викладі задля сприйняття широким колом громадян.

4. Зважаючи на велику довіру суспільства до міжнародних партнерів та представників громадськості, варто залучити їх до процедури по розробці, імплементації, моніторингу й оцінці реалізації Антикорупційної стратегії, що допоможе зробити антикорупційну політику більш дієвою та ефективною, уникнути виключно формального характеру реалізації передбачених заходів й створити передумови підвищення суспільної довіри до процедури імплементації. Тож державним інституціям варто через різноманітні механізми забезпечити широке залучення громадськості й міжнародних партнерів до процесів створення й втілення антикорупційної політики [5, с. 50].

Варто пам'ятати, що стратегія протидії корупції повинна ґрунтуватися на чіткому розумінні системності цього виду злочинів. Стратегія повинна розробити таку модель протидії, при якій на корупцію буде вчинюватися відповідний вплив в однаковому режимі по всій вертикалі влади й повсюдно [432, с. 115].

Антикорупційна стратегія постає істотною структурною складовою антикорупційної політики. За відсутності стратегічних концептуальних ідей й мети, принципів й пріоритетів, довгострокових програм загальнодержавного типу, що засновуються на науковому підґрунті, не може бути жодної антикорупційної політики, а виключно її видимість. В стратегічних напрямках антикорупційної політики формується антикорупційна тактика, котрою передбачено розробку визначених задач та способів їхнього вирішення. Системне поєднання проаналізованих стратегічних напрямків корупційної протидії можна визнати як запоруку дієвості антикорупційної політики, вони вимагають подальшого наукового поглибленого аналізу [229, с. 180].

Природно, що подібна Стратегія потрібна державі й стратегічні плани по боротьбі з корупцією повинні оновлюватися, оскільки сама корупція зазнає постійних динамічних змін, проте, багато в чому зазначена Стратегія

дублює ті, що вже стали історією. Відтак зазначена Стратегія та подібні їй нормативні документи не дають реальних шляхів протидії корупції в державі.

Стратегія протидії корупційній злочинності є системою узгодженої, безперервної й постійно діючої на рівні міжнародного, державного, міжрегіонального, регіонального типу організації заходів стосовно усунення корупційних проявів, причин її існування та умов поширення. База даної різнопланової діяльності формується із системи взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих й упорядкованих заходів протидії (подолання, нейтралізації, стримування) корупційної злочинності.

Крім цього, важливо, аби новітня стратегія протидії корупції була побудована на трьох важливих елементах:

- усвідомленні небезпеки від корупційної злочинності;
- попередженні та запобіганні вчиненню корупційних злочинів;
- верховенстві закону.

Політико-правові осередки нашої держави, останнім часом, активізують питання необхідності прийняття Антикорупційної стратегії на 2019-2023 роки (проект якої вже був представлений Центром політико-правових реформ), де пропонують, серед іншого, істотно змінити модель роботи НАЗК, аби подібної тяганини, як із стратегією 2018-2020 більше не було [505].

Враховуючи відмічені елементи можна домогтися того, аби нормативно-правові акти приймалися так, щоб з їхньої суті не породжувалося корупційних можливостей, а для дієвої протидії корупційній злочинності більш активно залучалася небайдужа громадськість.

Треба окремо зауважити, що основні принципи забезпечення антикорупційної стратегії були запроваджені центральним антикорупційним нормативно-правовим актом нашої держави – Законом України «Про запобігання корупції» [356].

Отже, підсумовуючи усе вищевикладене можна дійти висновку, що антикорупційною політикою постає головний вектор політики протидії

корупційній злочинності, що перевтілюється в стратегію й тактику реалізації політики протидії корупції. Антикоруptionною стратегією є той компас, що дозволяє віднайти єдино вірний шлях до науково обґрунтованих, раціональних рішень в межах сфери протидії корупційній злочинності, а тактика протидії корупційній злочинності допомагає реалізувати такі рішення та саму стратегію.

Стосовно співвідношення двох елементів антикорупційної політики, можна сказати, що стратегія і тактика дають відповіді на два одвічні питання: що робити і як робити. На перше питання дає відповідь стратегія, на друге – тактика.

Формування стратегії в межах сфери протидії корупційній злочинності має вагоме значення задля втілення в життя як антикорупційної, так і державної політики протидії злочинності в цілому, оскільки в ній знаходить вираження політична воля суспільства, у формі політико-правових ідей втілюються основні засади організації та провадження відповідної діяльності, визначаються пріоритети її гуманітарної, економічної та правозастосовної основи, створюються передумови для формування адекватних механізмів реалізації правоохоронного потенціалу та запровадження новітніх підходів із метою оптимізації та підвищення ефективності функціонування системи як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Стратегія займає одне з провідних місць у загальній протидії корупційній злочинності. Стратегія протидії корупції постає важливим елементом всієї антикорупційної політики держави. За відсутності стратегії, яка визначає довгострокові цілі та пріоритети, а також затверджує заходи протидії корупції, неможливо казати про дієву антикорупційну політику, адже такої політики по суті немає. Важливо усвідомлювати той факт, що дієва антикорупційна політика України та ефективна протидія й запобігання корупції можливі лише за умови чіткого розуміння теоретичних положень усіх питань, пов'язаних із корупцією. Тільки в такому разі можна казати про успішну антикорупційну стратегію нашої держави.

2.2. Світові моделі стратегій протидії корупційній злочинності

Розвиток сучасної української державності супроводжується рядом гострих проблем, які потребують негайного вирішення. Однією з найбільш істотних та нагальних таких проблем виступає корупція. Той негативний вплив, який корупція вчиняє на державу набагато більш глибокий, аніж може здатися на перший погляд. Окрім розвитку тіньової економіки, яка завдає болісного вдару звичайній, корупція підриває авторитет державних інституцій, руйнує морально-етичні принципи громадян, призводить до поступового формування негативного суспільного менталітету, який виражається у схильності людей вирішувати справи в обхід законних шляхів.

Боротися із корупційними проявами та самою корупцією, як явищем, складне та багатоаспектне завдання, не останню роль при вирішенні якого відіграє той факт, чи є в держави грамотна стратегія протидії даному виду злочинності. В протидії корупційній злочинності стратегія займає провідне місце, виступаючи тією основою, що формує та координує загальну політику держави в антикорупційній сфері. Без антикорупційної стратегії заходи по боротьбі з корупцією несистемні та нескоординовані, а діяльність антикорупційних правоохоронних органів відрізняється дисбалансом та неузгодженістю.

Той факт, що Україна досі перебуває скутою корупційними проявами яскраво свідчить про те, що антикорупційна стратегія нашої держави залишає бажати кращого. Варто наголосити, що в Україні, як раніше зазначалося, наразі взагалі не існує сучасної антикорупційної стратегії, яка б відповідала викликам сьогодення. Зараз наша держави керується тими стратегічними приписами, які були закладені у Антикорупційній стратегії на 2014-2017 роки (затверджена Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» [357]), діяльність якої повинна була припинитися у грудні 2017 року, а на зміну повинна була прийти нова Антикорупційна стратегія 2018-2020,

чого не відбулося. Наразі, вже розроблений проект Антикорупційної стратегії на період 2019-2023 років, проект якої запропонували та розробили експерти Центру політико-правових реформ України. Даний документ все ще знаходиться на стадії обговорення. При цьому на даному етапі дослідження запропонованого проекту є можливість вносити певні корегування та правки. На наш погляд, аби зробити нову Антикорупційну стратегію України дійсно революційним документом, покликаним викоринити корупцію з держави, конче необхідно запровадити до неї прогресивні світові доробки. Для цього необхідно змістовно дослідити найбільш дієві світові моделі стратегії протидії корупції задля визначення найбільш прогресивних та таких, які можна було б реалізувати в українських умовах.

Переходячи до викладення основного матеріалу, перш за все, розберемося із понятійним апаратом, зокрема з такої дефініцією, як «стратегія».

Слід відмітити, що наукова література рясніє різноманітними підходами до визначення поняття «стратегія». Зазначена дефініція має відношення до різних сфер суспільного буття й в кожній з цих сфер відрізняється певними характерними особливостями. Етимологічно слово стратегія має давньогрецьке походження та означає «мистецтво воювати». Іншими словами, спочатку стратегія виступала суто воєнним терміном та передбачала під собою певний детальний план щодо ведення воїни на чітко визначений, зазвичай, довготривалий період [241, с. 132].

Цивільного значення термін «стратегія» довгий час не мав та використовувався суто у воєнних та пов'язаних з ними науках. В інших науках, які ми зараз не можемо уявити без використання терміну «стратегія», як, наприклад, економіка, перші згадки про стратегію датуються серединою ХХ століття.

З розвитком людського пізнання, стратегія почала відходити від свого першочергового воєнного значення та почала розглядатися як певний план довготривалих дій, направлених на досягнення конкретизованої, чітко

окресленої мети, сформованої в залежності від сьогоденних потреб тієї чи іншої сфери. На сьогоднішній день поняття «стратегія» використовується не лише в науці як такій, а й в абстрактних сферах, прямо не зв'язаних з наукою. Наприклад, популярним є використання поняття стратегія та стратегічні цілі, коли йде мова про розвиток певного підприємства.

Якщо говорити про кримінологічне визначення дефініції «стратегія», то воно з'явилося відносно нещодавно, що пояснюється багато в чому й молодістю самої кримінології, як однією з юридичних наук. З кримінологічної точки зору стратегію прийнято розглядати, як сукупність прийомів, які покликані на реалізацію ведення ефективної боротьби із злочинністю загалом та окремими її проявами зокрема. Іншими словами, статистика – це обрання кінцевого вектору досягнення тієї мети, яку було визначено заздалегідь [38, с. 13].

З нашої точки зору, найвдалішим визначенням терміну «стратегія» в кримінологічному сенсі є інше визначення. Так, стратегія – це певний вид державної діяльності, яка реалізує концептуальні питання теорії та практики запобігання злочинності, боротьби з нею та її профілактики [78, с. 30].

Отже, аналізуючи зазначені теоретичні підходи до визначення поняття «стратегія», можна дійти проміжного висновку, що стратегія виступає певним базисом для подальшого формування державної антикорупційної політики, тобто вона являє собою першочергову основу для державної боротьби із корупцією. При побудові антикорупційної стратегії можна керуватися різними підходами до розуміння загальної сутності цього інституту. Зазвичай, виокремлюють три найбільш популярні підходи:

- підхід «війни» із корупцією (при відміченому підході основними обираються каральні засоби, як головна зброя боротьби із корупцією; в державі приймають нормативно-правові акти із жорсткими санкціями);
- підхід системного усунення причин корупції (суттєво менш суворий підхід порівняно із першим, який поєднує в собі й просвітницькі

засоби боротьби з корупцією й репресивні, внаслідок чого створюється певна комбінована система протидії корупційній злочинності);

- підхід свідомої пасивності відносно корупції (напевно що, найбільш своєрідний підхід, який полягає в думці, що активні дії не здатні подолати корупційні прояви, а сама корупція тимчасовий фактор, який зникне сам по собі з трансформацією суспільства на більш демократичне та ліберальне) [134, с. 191-195].

В сучасному світі своє відображення знаходить кожен із наведених підходів. Найбільш недієздатний та неефективний, безумовно, підхід свідомої пасивності відносно корупції. Такий підхід характерний для вкрай слабо розвинутих країн Африки та Азії, де панує суцільна анархія та безлад. Власне кажучи, подібний підхід й формує поступове перетворення держави у клептократію – державу, яка повністю пройнята злочинністю й якою безпосередньо керують шахраї різних верств. Відмічений підхід простий та не затратний, проте, він й безглуздий, адже не дає жодного практичного результату. З корупцією, як й з хворобою, неможливо розраховувати на те, що вона зникне сама по собі, варто лише почекати. Лише належні дії, лише адекватне «лікування» може допомогти державі скинути з себе хворобливі кайдани корупції.

Підхід війни із корупцією має ряд переваг, але теж не ідеальний. По суті, даний підхід розрахований на залякування корупціонерів. Створення системи жорстких покарань начебто повинно утримати осіб від вчинення корупційних злочинів чи правопорушень, проте зазвичай відбувається трохи інакше. Корупціонери не утримуються від вчинення корупційних дій, а лише намагаються стати ще більш обережними та ще більше приховати власну незаконну діяльність. Подібне відбувається, оскільки корупціонерів залякують, а не намагаються змінити їх усвідомлення власних дій. Не відбувається належного перевиховання населення із націленістю на формування законослухняної поведінки. Крім того, зазвичай будь-які репресії сприймаються негативно, що рано чи пізно призведе до активної

протидії подібній антикорупційній державній політиці з боку різних прошарків населення.

Підхід війни з корупцією не винищує її, а лише змушує корупційну злочинність переходити у більш витончені форми. Яскравим прикладом країни, яка бореться із корупцією суто «воєнним» підходом є Китайська Народна Республіка. У відміченій країні навіть присутня смертна кара за хабарництво, проте за статистичними даними та різними соціологічними дослідженнями в Китаї все одно присутня корупційна злочинність, яка вміло маскується та рідко проривається назовні.

Як вже можна було б здогадатися, найбільш популярний та ефективний підхід – це системне усунення причин корупції. При відміченому підході є можливість комплексно та довгостроково поліпшити ситуацію із корупцією в державі. Перед іншими підходами тут суттєвою перевагою виступає вплив саме на причини появи корупції, а не на її зовнішні прояви.

Державою, яка найбільш ідеально втілила підхід системного усунення причин корупції при формуванні власної стратегії протидії корупційній злочинності, виступає Королівство Нідерланди (мається на увазі лідерство серед країн Європи). Досвід цієї держави пропонується розглянути більш детально трохи згодом.

Зазвичай, більшість країн світу схильні поєднувати в своїх антикорупційних стратегіях підхід війни із корупцією та підхід системного усунення причин корупції. Так, зокрема, подібне поєднання двох підходів характеризує успішну антикорупційну політику, проведену диктаторським урядом Нігерії наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Жорсткі покарання корумпованих чиновників (тюремні строки від 10 років) поєднувалися тут із прищепленням нації антикорупційної етики, для чого створювалися відповідні державні структури, які несли принципи такої етики в народні маси та володіли істотним рівнем престижності в очах пересічних громадян.

На основі відмічених підходів кожна держава світу формує власне бачення своєї стратегії подолання корупції. Тобто створює певну модель –

певне інформаційне та натурально-матеріальне уявлення об'єкту (в нашому випадку об'єкт – стратегія протидії корупційній злочинності). Тобто, модель стратегії протидії корупційній злочинності це те, як саме та чи інша держава бачать цю стратегію у власних умовах, як її запровадити та реалізувати.

Окрім наведених вище Нідерландів, в Європі ще достатня кількість країн із ефективними моделями стратегії протидії корупційній злочинності. Моделі деяких з них ми проаналізуємо.

Так за загальним індексом рівня корупції, європейськими лідерами за найнижчими показниками цього явища виступають далеко не Франція чи Німеччина, як дехто міг би подумати, зважаючи на економічну та промислову потужність відмічених держав. Безумовно, й Франція, й Німеччина мають низький рівень корупції, проте, справжніми антикорупційними лідерами являються країни Скандинавії та Прибалтики. Якщо відносно скандинавських держав особливих сумнівів не виникає, адже ці країни заможні та успішні з найвищим рівнем середньої заробітної плати на всій материковій Європі, то успішність прибалтійських держав у протидії корупції викликає певне здивування, адже економіка зазначених держав не виглядає монументально з огляду на майже відсутню промисловість в регіоні (яка, як відомо, є основою стабільності економічної системи).

Успіх Прибалтики пов'язують, в першу чергу, із правильними змінами у світосприйнятті населення, які відбулися після отримання країнами цього регіону незалежності. Найкращою моделлю антикорупційної стратегії протидії корупції виокремлюється Естонія.

Досліджуючи антикорупційну стратегію Естонії, слід відмітити, що після розвалу СРСР для Естонії були характерні ті ж самі бурхливі події 90-х років ХХ століття, що й для більшості інших радянських республік. Мова йде про тотальний розбій, рекетирство й звичайно поширення корупції на такому плідному ґрунті анархії. Виходить, що початкові умови в Україні та Естонії були однаковими, але одна держава залишилася у корупційній владі, а інша якісно та рішуче її подолала. На рубежі століть Естонія розробила свою

найбільш дієву модель антикорупційної стратегії, яка полягала у розбудові електронної держави (прибирався людський фактор при отримання різних довідок та документів; весь процес документообігу поступово автоматизувався). В рамках цієї стратегії був прийнятий Кримінальний кодекс Естонії, який ввів суворі покарання за корупційну злочинність. Хабарництво за естонським Кримінальним кодексом карається позбавленням волі на строк до п'яти років, а у разі повторного вчинення даного злочину – від десяти років. Крім безпосередньо позбавлення волі, до винних осіб активно застосовується додатковий вид покарання – конфіскація майна.

Приблизно в період 2008-2010 років Естонія дещо видозмінила модель своєї антикорупційної стратегії, зосереджуючи увагу на дієвій профілактиці корупційним злочинам із активним залученням до цього громадських організацій. В державі офіційно діє Програма «Чесна держава і нагляд», суть якої в тому, що будь-який тривожний сигнал щодо корупційного діяння негайно розслідується всіма уповноваженими на боротьбу з корупцією правоохоронними органами [438, с. 34]. Як бачимо, Естонія в своїх моделях антикорупційної стратегії активно використовує поєднання двох підходів, відмічених вище – «війни» з корупцією та системного усунення причин корупції, що дає свої позитивні результати. Литва та Латвія будують свої антикорупційні стратегії, беручи за основу саме естонські напрацювання.

Серед Скандинавських країн очевидним антикорупційним гігантом постає Швеція, але про неї ми зауважимо окремо дещо пізніше. Інші держави, такі як: Норвегія, Данія та Фінляндія перебувають приблизно на однаковому рівні, тому дослідити їх моделі стратегії протидії корупції можна на прикладі якоїсь однієї країни. Ми візьмемо для прикладу Фінляндію. Дана держава є членом Європейського союзу (далі – ЄС), а відтак приєднується до більшості нормативних документів транснаціонального характеру, що затверджуються відміченою організацією. Проте, запровадження норм ЄС до масиву внутрішніх норм права робиться Фінляндією вкрай обережно та

виважено. Головний принцип в цьому процесі – якомога менше змінити вітчизняне законодавство, додаючи в нього загальноєвропейські норми.

Фінська модель антикорупційної стратегії ґрунтується не на боротьбі чи протидії корупції, як явищу, що вже сформовано, а на тому, аби не допустити формування корупції та винищувати її на початкових стадіях. До речі, такий підхід стосується всіх інших видів злочинності також. Кримінальний кодекс Фінляндії, на відміну від Естонського, містить більш гуманні санкції. Так, за хабарництво передбачена санкція у вигляді або штрафу, або позбавлення волі на строк до чотирьох років, залежно від ступені серйозності вчинюваного діяння. Не менш важливо, що, не дивлячись на низький рівень корупції в державі, в Фінляндії ніколи не було спеціального закону про корупцію [434, с. 213].

Виходить, що центральне місце у фінській моделі стратегії протидії корупційній злочинності відводиться профілактиці корупційних проявів, роботі із населенням щодо формування в останнього законослухняного образу життя та створення умов комфортного життя для кожного члена громадянськості, аби ні в кого не виникало думки про спробу вчинити злочинне діяння (майже немає «війни» із корупцією, натомість величезна увага приділяється системному усуненню причин корупції). Авжеж, подібне можливо лише за умови заможного стану держави та суцільної довіри пересічних громадян до політичної верхівки. Для України, в її сьогоденних реаліях, подібне виглядає утопічним.

Подібно із фінською моделлю стратегії протидії корупційній злочинності обстоють справи й в Ісландії. Ця держава, територіальна віддалена від материкової Європи, майже не визнає силові способи боротьби із злочинністю. Ставка робиться на високий рівень культури громадян. Цікаво, що в Ісландії один з найменших за кількістю штат поліцейських, адже рівень злочинності настільки низький, що в країні просто немає потреби у великому скупченні поліціантів. Ісландія є передовою державою в плані використання новітніх технологій. Так, в зазначеній державі активно

використовується Інтернет, як засіб пізнання громадської думки. Через всесвітню мережу ісландці голосують за ті чи інші антикорупційні заходи, чим створюється атмосфера причетності всіх без виключення до загальнодержавної анти-злочинної боротьби [82, с. 96].

Активною розбудовою співпраці громадськості та державних органів, як стратегічної задачі антикорупційної діяльності, займається й Молдова, яка істотно просунулась вперед у питанні викорінення корупції [146, с. 72].

У світлі дослідження питання світових моделей стратегій протидії корупційній злочинності, варто зазначити також те, що кримінологія як наука на основі різноманітних наукових досліджень поступово дійшла думки, що в світі існує дві базові моделі формування стратегії протидії корупційній злочинності. Це так звані сінгапурська модель (азіатська) та шведська модель (європейська/скандинавська).

Перша отримала назву від найменш корумпованої азіатської країни – Сінгапуру, який до того ж є прабатьком цієї моделі, характеризується швидким досягненням результату через не повне винищення корупційних проявів, а їх зведення до прийняттого для всіх членів суспільства рівня. Інакше відмічену модель можна назвати вертикальною (чіткий вплив на корупцію зверху донизу) [34, с. 48].

Горизонтальна модель, тобто шведська (скандинавська) передбачає тривалу антикорупційну діяльність, яка будується на певних антикорупційних заохоченнях. Хоча, традиційно й прийнято відмічену модель називати шведською чи скандинавською, з огляду на той регіон, який дав їй поширення, ця модель є дійсно загальноєвропейською, якою керується абсолютна більшість держав в Європі. Шведська модель відрізняється від сінгапурської, насамперед тим, що передбачає активне виховання населення на тлі нетерпимості до корупції й вже на цьому будуються інші заходи, направлені на протидію корупційній злочинності. Саме принцип недопущення формування злочинної поведінки лежить в основі шведської моделі.

Серед західноєвропейських держав, які найбільш вдало застосовують шведську модель стратегії протидії корупційній злочинності, слід виокремити три сусідні країни, які утворюють, так званий «БеНіЛюкс» (Бельгія, Нідерланди, Люксембург). За даними міжнародної агенції Transparency International Нідерланди та Люксембург перебувають у першій десятці держав з найнижчим рівнем корупції. Бельгія, останні роки, випала з першого десятку та облаштувалась на 13-14 позиції рейтингу, що, втім, теж є високим показником. Щоб більш яскраво дати зрозуміти, наскільки це низький рівень корупції всередині країни, зазначимо, що в першій десятці, окрім Нідерландів та Люксембургу серед європейських країн перебувають лише Фінляндія, Швеція, Норвегія, Данія (перше місце), Швейцарія. Інші три місця в першій декаді дістались Сінгапуру, Південній Кореї та Японії.

Але ж, де звичні нам світові лідери та керівники світової політики, як-то США, Франція, Великобританія, Німеччина та інші? Всі вони не те, що за межами десятки, вони за межами п'ятнадцяти найменш корумпованих країн світу (справедливості заради, відмітимо, що Німеччина замикає п'ятнадцяту сходинку).

З наведеного, очевидним стає той факт, що економічна стабільність, розвинута промисловість та всесвітній авторитет не завжди гарантують низький рівень корупції. Що ж вдалося здійснити такого країнам «БеНіЛюксу», щоб звести корупційній прояви на своїх теренах до мінімуму?

Аналіз бельгійського досвіду дає змогу казати про істотне зосередження державних потужностей не на каральних заходах по відношенню до корупційної злочинності, а на попередженні формування корупційних уявлень в населення. В рамках державної антикорупційної політики діє антикорупційна стратегія з реалізації фінансової програми «СОPERNIC», яка передбачає тотальний контроль за статками всіх представників державної влади та органів місцевого самоврядування, а також всіх осіб, що перебувають на державній службі [146, с. 72]. Кожен державний службовець має особистий кабінет у програмі, куди вносить всі свої

відомості щодо доходів, які перевіряються уповноваженими особами на предмет відповідності офіційним даним. При виявленні невідповідності розпочинають службові перевірки. Якщо буде викрито корупційний злочин, то винна в такому злочині особа позбавиться можливості в майбутньому обіймати будь-яку державну посаду.

Для кожного представника державної влади в Бельгії обов'язковим є слідування нормам кодексу етики державного посадовця, який був вироблений провідними науковцями-кримінологами країни. Гідні фінансові умови та можлива загроза у вигляді втрати посади назавжди виступають гарним запобіжним механізмом, який втримує бельгійських службовців від вчинення корупційних злочинів. Додамо сюди ефективну роботу органів кримінальної юстиції та щорічний аудит тих антикорупційних реформ, які приймаються в державі постійно, не дивлячись на низький рівень корупції і без цього. Останнім часом бельгійська стратегія протидії корупційній злочинності все більше зосереджується на пошуку нових шляхів правового виховання молоді в потрібному руслі задля формування свідомих громадян з самих ранніх років життя кожного бельгійця.

Свого роду феноменом є Люксембург, адже держава по суті не веде жодної антикорупційної політики та немає глобальної антикорупційної стратегії. Само собою, що й антикорупційного законодавство в країні не існує. Аби зрозуміти незвичну ситуацію цієї держави, треба пригадати, що існує географічна гумореска, яка називає Люксембург не країною, а світовим банком. Й, дійсно громадяни Люксембурга отримують щомісячні платежі просто за те, що вони народилися в цій країні (до речі, іноземцю отримати громадянство цієї країни неможливо; тільки по праву народження). До того ж ці платежі є досить відчутними. Подібне є винагородою люксембургців за те, що їх банки використовуються багатіями всього світу (в тому числі в якості офшорів). Авжеж, при таких вихідних даних, жодному громадянину Люксембурга не прийде до тями вчинювати корупційний злочин, коли його рівень заможності набагато вищий, аніж в інших державах світу. Єдиною

антикорупційною мірою в цій країні можна вважати проведення щотижневих зустрічей школярів із представниками організацій, які відповідають за виховання доброчесності в молоді.

Що ж до Нідерландів, то ця країна найбільш успішно дублює скандинавську модель та серед не скандинавських європейських держав має найнижчий показник корупції. Модель антикорупційної стратегії Нідерландів передбачає втілення в життя таких антикорупційних заходів:

- жорстке контролювання громадськості за роботою чиновників;
- ЗМІ в цій державі відрізняються високим рівнем незалежності, що дозволяє їм реалізовувати пропаганду законослухняного образу життя та розкривати корупційні злочини, якщо такий матеріал з'являється, без боязку перед олігархами чи політиками;
- зазвичай усі корупційні діяння підлягають широкому оприлюдненню;
- особа, викрита у корупційному злочині, не вправі більше обіймати будь-які державні посади;
- в штаті поліції діє спеціальний антикорупційний підрозділ із винятковими повноваженнями (без погодження із судом затримувати будь-яку особу будь-якого статусу, окрім монарха) [445, с. 241].

Цікавим є момент із неможливістю особи, викритої у здійсненні корупційного злочину, займати будь-яку державну посаду надалі. Подібне супроводжується втратою пенсійних та соціальних пільг й, як наслідок, корупціонер не тільки відбуває покарання за своє діяння, передбачене законом (позбавлення волі, штраф, виховні роботи тощо), а й потрапляє у складну соціальну ситуацію, коли знайти робоче місце потребує багатьох зусиль та вдачі. Не слід забувати, що це може бути умовний міністр чи депутат, який відбув покарання, а після цього готовий влаштуватися на роботу хоч продавцем до пекарні. Чи можливо таке в Україні? Авжеж, ні. Принаймні поки що. Здається, що подібна ініціатива не була б зайвою в

нашій країні та могла б допомогти утримати частину службовців на законному шляху.

До осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів, в Нідерландах активно застосовують додатковий вид покарання – конфіскацію.

Крім всього відміченого, голландська поліція та уповноважені антикорупційні структури активно співпрацюють із громадськістю, що призводить до високого рівня довіри з боку населення до правоохоронних органів. Різні опитування демонструють, що робота поліцейського в Нідерландах є однією з найбільш бажаних серед молоді, адже це престижно та відповідально, а сумлінне ставлення до своїх обов'язків та відповідальність перед громадою – це те, що прищеплюються в Нідерландах кожному з малечку.

Тож, антикорупційна стратегія Нідерландів будується на таких елементах: постійна звітність та гласність стосовно вчинених корупційних злочинів посадовцями перед населенням; щорічні звіти Міністра внутрішніх справ щодо виявлених фактів політичної корупції; моніторинг ситуації із корупцією в державі (виявлення найбільш потенційно корумпованих сфер суспільного життя із подальшим пріоритетним на них впливом); створення системи покарань за порушення професійної етики; головне покарання до особи, яка вчинила корупційний злочин – заборона працювати в державних організаціях із позбавленням всіх пільг, що передбачені для держслужбовця, в тому числі пенсійних та соціальних; створення в усіх державних органах спеціальних служб безпеки, які ретельно слідкують за неприпустимістю корупційних дій у підзвітній структурі чи організації [391].

Вартим уваги здається й досвід стратегії протидії корупційній злочинності Італії. Слід відмітити, що Італія не є лідером серед борців з корупції за своїми результатами, проте це зовсім не свідчить про неефективність їхньої антикорупційної політики. Справа в тому, що Італія довгий час своєї історії потерпала від мафіозних кланів й цей процес подекуди зустрічається й зараз. Природно, що мафія пробралася в політичну

верхівку, внаслідок чого в країні поширеними стали корупційні рішення чиновників, направлені на задоволення потреб мафії. Як вже відмічалось, цей процес існує в державі й зараз, через що Італія не є провідною державою Європи в контексті низького рівня корупції, але при цьому антикорупційна політика італійців одна з найбільш дієвих. Виходячи з того космічного рівня корупції, який був в Італії ще у 90-х роках ХХ століття, зараз країна зробила шалений ривок. Виходить, що антикорупційні механізми та антикорупційна стратегія працює й корупція дедалі меншає. Такими темпами італійці опиняться в першій десятці рейтингу Transparency International вже через 10-15 років.

З огляду на зазначене, для України досвід Італії конче необхідно досліджувати, адже, якщо така криміналізована країна може ефективно долати корупцію, то чим гірша Україна?

Модель стратегії протидії корупційній злочинності Італії теж ґрунтується на скандинавській моделі, однак із своїми вкрапленнями. Так, в Італії задля дієвої боротьби із корупцією активно співпрацюють громадськість й державні інституції. Для підвищення ефективності антикорупційної діяльності Парламентом були створені такі органи, як: Генеральна рада боротьби із організованою злочинністю, Державне управління боротьби із мафією, окружні управління по боротьбі із мафією та організованою злочинністю [26, с. 19].

Сама антикорупційна стратегія в державі напрацьовувалася багато років. Наразі вона зосереджена на таких головних задачах:

- більш ретельний контроль з боку громадськості за діяльністю державних інституцій;
- розгалужена мережа суб'єктів антикорупційної діяльності між якими присутній чіткий розподіл функцій та гарний взаємообмін оперативною інформацією;
- істотна незалежність суддів та прокурорів у своїй роботі.

Якісну роботу по викриттю корупційних зв'язків між мафією та політиками проводить організація «Управління розслідувань «Антимафія», яка є міжвідомчим правоохоронним органом. Цей орган та ті, що були наведені вище безпосередньо займаються:

- створенням загальної стратегії протидії корупційній злочинності (схожа функція із українським Національним агентством з питань запобігання корупції), як в рамках всієї держави, так й для окремо взятих поліцейських підрозділів;
- залученням новітніх технологій та ІТ- спеціалістів для дієвого співробітництва;
- циклічним моніторингом отриманих результатів від антикорупційної діяльності із відповідним корегуванням певних дій за необхідністю [176, с. 230-233].

Вся робота уповноважених органів із викорінення корупції є відкритою для громадських діячів, ЗМІ та політичних партій.

Одним з найбільш ефективних механізмів протидії корупції в Італії слід визнати ту обставину, що за законодавством цієї держави слідчі, судді та прокурори є представниками однієї професії – юрист, й вони системно змінюють один одного на різних посадах. В такій ситуації зменшується можливість зловживання службовим становищем, адже посада не закріплена за особою до пенсії (як в українських реаліях). Також виходить, що особи на відмічених посадах краще розуміють специфіку роботи своїх колег та більш ефективно співпрацюють один з одним з огляду на те, що в майбутньому їм належить змінитися ролями. Не менш важливим фактором є те, що при розслідуванні будь-якого злочину, в Італії обов'язковим повинен бути прокурорський нагляд [174, с. 237-240].

Правоохоронні органи в Італії щорічно звітують перед громадськістю щодо виконання антизлочинних заходів та анонсують ті зміни, які вносяться у стратегію протидії тому чи іншому виду злочинності. Головним же в усій моделі стратегії протидії корупційній злочинності в Італії, слід визнати саме

чіткий розподіл обов'язків між уповноваженими суб'єктами, що тягне за собою високий рівень розслідування корупційних випадків.

Не можна оминати увагою й таку країну, як Німеччина. Відмічена держава є одним з тих стовпів, що тримають на собі всю важкість існування Європейського союзу (разом із Францією). Як вже зазначалося вище, Німеччина не перебуває серед європейських антикорупційних лідерів, проте рівень корупції в цій державі також є доволі низьким.

Модель антикорупційної стратегії Німеччини, головним чином, побудована на унеможливленні «відмивання» коштів, адже будь-яка німецька банківська установа зобов'язана надавати повну інформацію стосовно своїх клієнтів та руху коштів за їх рахунками правоохоронним органам при наявності відповідного запиту [332, с. 126]. Цікавим антикорупційним елементом політики Німеччини є й реєстр корумпованих юридичних осіб. В разі потрапляння в такий реєстр, юридична особа позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, а правоохоронні органи починають впритул стежити за таким суб'єктом підприємницької діяльності. Подібний елемент антикорупційної політики було б доцільним запровадити й Україні, адже в нашій державі непоодинокі випадки корупційних схем за участі не лише впливових посадовців, а й певних підприємств, які так чи інакше пов'язані із особою з повноваженнями (класичні випадки надання неправомірної вигоди на підставі особистих інтересів/стосунків).

Німецька стратегія протидії політичній корупції будується на тому, що всі чиновники та державні службовці є позапартійними та працюють на благо інтересів народу, а не окремо взятої партії [105]. В Німеччині чітко прописаний інститут подарунків, що нині актуально й для України. НАЗК взагалі вважає це найбільш істотним елементом всієї антикорупційної політики держави. Німецькі чиновники не обмежені в праві отримувати та приймати подарунки, проте такий подарунок не повинен перевищувати чітко визначені грошові еквіваленти. До того ж, про подібний факт обдарована

особа зобов'язана негайно докласти своєму керівництву, подавши детальний рапорт. Безпосередньо керівник вже вирішує чи не було перевищено дозволених меж. Якщо на думку керівника службовець не мав права брати подарунок, такий подарунок залишається у власності держави, а службовця чекає догана.

В багатьох німецьких федеральних землях діють локальні нормативні акти, які забороняють державним службовцям брати на роботу близьких родичів чи, навіть тих осіб, з якими вони разом навчалися в університеті (зокрема, подібні акти діють у Баварії).

Міжнародні організації та дослідники відносно німецької моделі стратегії протидії корупції не мають згоди. З одного боку, Німеччина має ряд прогресивних норм та високу правову культуру, що дозволяє її віднести до країн з прогресивною динамікою зменшення корупції, але, з іншого боку, в державі існує ряд недоліків, які заважають вийти на якісно новий рівень та зайняти місце поряд з умовною Данією. Серед недоліків треба відмітити доволі м'які санкції відносно держслужбовців, які були викриті в корупційному діянні, малу кількість випадків вчинення корупційних злочинів, які доводяться до відома громадськості та труднощі з ухваленням низки антикорупційних законів та актів, які прийняті більшістю країн ЄС. Німеччина не бажає ратифікувати такий масив норм права через те, що вони вимагають змін у вітчизняному законодавстві.

Маємо цікавий парадокс: в Німеччині не ідеальна модель стратегії протидії корупції, яка значно відрізняється від прогресивних скандинавських схем, але при цьому корупція в країні на доволі низькому рівні. На наш погляд, це пояснюється високим рівнем культури та заможністю більшості верств населення. Також існує негласне правило серед німецьких чиновників, які, у разі їх викриття в певному корупційному діянні, самі звільняються та добровільно відходять від будь-якої державної діяльності. Було б непогано, аби й в Україні чиновники могли проявляти подібну етику у разі вчинення певного правопорушення.

Якщо говорити про Францію, то стратегія протидії корупційній злочинності в цій державі зосереджена на контролі за діяльністю держслужбовців, адже дана сфера суспільного життя визнається найбільш вразливою для корупції [446, с. 197].

Основні стратегічні напрямки протидії корупції є наступними:

- заборона поєднувати чиновникам свою посаду із політичним мандатом;
- в разі вчинення корупційного злочину, винна особа позбавляється усіх колишніх службових привілеїв у вигляді певних пільг, вислуги років тощо;
- чіткі правила поведінки чиновників прописані у кодексі етики чиновника;
- щорічний перегляд масиву антикорупційної законодавчої бази з метою її покращення за необхідності.

Влітку 2017 року у Франції був прийнятий новий антикорупційний закон, який торкнувся інтересів юридичних осіб. Нині всі фірми у Франції підлягають жорсткому аудиту на предмет наявності корумпованих зв'язків. У разі викриття корупційної схеми, винна юридична особа буде зобов'язана заплатити штраф в розмірі до 1 млн. євро. Також на фірми покладається обов'язок самостійно виконувати ті антикорупційні приписи, які містяться у новому законі (Sapin II).

В Ізраїлі атмосфера антикорупційної боротьби забезпечується механізмом «певного дублювання моніторингу» за імовірними діями корупційного характеру. Він реалізується урядовими організаціями та спеціальними підрозділами поліції, відомством Державного контролера, котре має незалежність від міністерств та державних відомств, а також громадськими організаціями на кшталт «Відомства за чистоту уряду». Наведені організації займаються дослідженням можливих корупційних точок, а коли такі виявляють – інформують органи розслідування. В Ізраїлі майже нема низової корупції у зв'язку із значними соціальними пільгами для

урядовців й їх безжальним покаранням у випадку виявлення корупції. Кількість корупційних злочинів в Ізраїлі, котрі було б доведено до суду не перебільшує 5 %, однак репутація особи, яка замішана в корупційній справі, є вкрай небажаною [110].

Антикорупційну систему Великобританії можна охарактеризувати існуванням високих стандартів поведінки громадян, дієвим соціальним контролюванням за держслужбовцями, скасуванням парламентського імунітету для осіб, якими було вчинено корупційні діяння.

Національне законодавство Великобританії у сфері боротьби з корупцією є досить розгалуженим, оскільки певні норми матеріального права, які стосуються правовідносин, що виникають унаслідок вчинення посадовими особами корупційних дій, можуть міститися у різних нормативних актах (не тільки кримінального, а також інших галузях права) [434].

Основа законодавства антикорупційного спрямування складається із Закону про хабарництво в публічних організаціях 1889 р. та законів про попередження корупції 1906 і 1916 рр. Законом «Про продаж посад» 1809 р. в редакції Закону «Про кримінальне право» 1967 р. передбачається відповідальність за такі види корупції, як продаж, купівля, угоди заради одержання будь-якої посади, зокрема і роботи по найму. Порушники мають каратися позбавленням волі до двох років та позбавленням права обіймати посаду назавжди [493, с. 361-362].

У Великобританії 2011 року набирає чинності закон «Про боротьбу з хабарництвом», що інтегрує в собі усі потрібні положення чинних законодавчих актів в даній сфері, додає комплекс нових положень, закріплює наступні принципи політики антикорупційного спрямування: екстериторіальність; вчасність процесів по оцінці ризиків корупційної природи; обов'язковість для службових осіб всіх рівнів вимог законодавства антикорупційного спрямування; систематична перевірка кадрів на їх благонадійність; вільний доступ до інформації, котра має відношення до

корупційної складової; систематичне контролювання та нагляд [434, с. 200-201].

За прояви корупції у Великобританії відповідає Комітет зі стандартів публічної сфери (Комітет Нолана), що зазвичай діє здійснюючи моніторинг діяльності членів парламенту, що виступають в ролі консультантів фірм, котрі жадають мати вплив на державну політику; колишніх міністрів й інших посадовців, котрі займаються справами тих галузей індустрії, регулювання котрих перед тим цікавило уряд [438, с. 30-31].

Ще в 1995 році Комітет Нолана сформулював такі 7 принципів державної роботи чиновників, що закладено в такому собі Кодексі поведінки:

1. Відсутність користолюбства – служити посадовець повинен виключно громадським інтересам, відмова від всяких дій, націлених на отримання вигод матеріального й фінансового плану чи то для себе, чи то власної родини, або друзів.

2. Непідкупність – недопущення будь-якої фінансової або іншої залежності від зовнішніх осіб чи організацій, що можуть мати вплив на реалізацію офіційних зобов'язань осіб.

3. Об'єктивність – вирішення усіх запитань неупереджено.

4. Підзвітність – несення відповідальності за здійсненні дії перед населенням та надання повних даних у випадку перевірки публічного типу.

5. Відкритість – інформування населення на максимальному рівні щодо всіх рішень та дій, їхньої обґрунтованості.

6. Чесність – обов'язкове інформування щодо власних приватних інтересів, котрі пов'язуються із громадськими обов'язками, вжиття усіх заходів аби вирішити можливі конфлікти на користь громадських інтересів.

7. Лідерство – додержання принципів лідерства та власного прикладу при виконанні стандартів громадського життя [401, с. 40-45].

У Великобританії робітники держслужби на протязі двох років після досягнення пенсійного віку чи звільнення не можуть займати посаду в приватному підприємстві, не отримавши дозвіл свого відомства. Даним

привалом користуються і при намірах колишніх службовців відкрити свою фірму задля консультування приватних підприємців. Такі дозволи видаються виключно тоді, коли дії відповідного чиновника «не викликають підозри», що ним під час своєї роботи в державній установі надавалися певним фірмам пільги й переваги через розрахунок на певну «подяку» з їх сторони в майбутньому. Загальним правилом постає заборона колишнім службовим особам на перехід на роботу в ті приватні компанії, з котрими мають справи їх колишнє відомство [288, с. 23-27].

Істотне значення мають інститути громадянського суспільства, зокрема багаточисленні неурядові організації, ЗМІ. Не останнє місце займає заохочення доносів, котрі вважаються у Великобританії проявом активної громадянської позиції. Саме дані громадськості, експертів неурядових організацій та ЗМІ зазвичай є причинами основи найгучніших антикорупційних справ Великобританії [409, с. 7-16].

Вивчаючи питання світового досвіду в боротьбі із корупцією важко оминати увагою таку державу, як Сполучені Штати Америки, де діє система спеціалізованих інституцій антикорупційного спрямування, що включає інституції, виконуючі перш за все превентивні функції, а їх діяльність спрямовується на аналізування корупції, підготовку певних нормативних актів, контролювання за реалізацією вимог стосовно недопущення конфлікту інтересів, процес із розробки й запровадження кодексів етики, тощо. Прикладом такої інституції в США є Управління з урядової етики [309, с. 55].

З початку ХХ ст. федеральний уряд США запроваджує Програму боротьби із організованою злочинністю. Так, створюються «Ударні групи», котрі функціонували під загальним керівництвом Міністерства юстиції США й тісно співпрацювали із правоохоронними органами. До їх головних задач відноситься виявлення корупції, груп організованої злочинності, а також знаходження доказів діяльності злочинного характеру учасників незаконного підприємництва й корумпованих чиновників [440, с. 69]. Аби виконати зазначені задачі у складі кожної ударної групи є державні обвинувачі та

оперативні співробітники ФБР, Адміністрації із застосування законів про наркотики, Бюро внутрішніх доходів, Служби еміграції і натуралізації, представники Берегової охорони та Митної служби США. Тож у кожного підрозділу були повноваження тих служб, співробітники котрих входили до його складу. Результативність діяльності наведених федеральних інститутів базувалася на поєднанні зусиль найдосвідченіших робітників правозастосовних органів [404, с. 71].

Провідну позицію в межах системи установ стосовно запобігання відмиванню коштів у США займає Управління по боротьбі з фінансовими злочинами, головною функцією котрого постає допомога правоохоронним органам під час їхньої протилегалізаційної діяльності як на території Америки, так і у світу.

США визнається першою державою, що передбачила в рамках власного національного законодавства кримінальну відповідальність за здійснення підкупу за межами своєї держави [132, с. 52-55]. Саме тут вперше приймається закон «Про закордонну корупційну практику» (1977 р.), котрим забороняється підкуп іноземних чиновників.

Останніми роками в США розробляються нові шляхи позбавлення чиновників, що були помічені в корупційних справах, доступу до багатства, що було набуто ними завдяки корупційним схемам, та використовують нові виверти по відстеженню їх активів. Зокрема, в Америці затверджена стратегія міжнародних дій з протидії корупціонерам. Одним з найбільш важливих методів такої протидії постає відмова в «притулку» чиновникам, що були помічені в корупційних справах, а також оновлення та відповідний розподіл доходів від корупції. В першому випадку мова йде про відмову на право в'їзду до Сполучених штатів Америки, адже такі особи є причетними до корупції державного рівня [198, с. 263-264].

В США наразі втілюються в життя різні заходи стосовно профілактики правопорушень корупційної природи, зокрема програми, що створюються й реалізуються правоохоронними органами США. В Америці також

розповсюдженими є програми, що функціонують у органах державної влади, муніципальних органах та громадськості, а їхньою спільною метою можна визначити зниження рівня корупційної злочинності й їх профілактику. Зазвичай такі програми реалізуються безкоштовно завдяки громадськості, чи за допомогою залучення правоохоронними органами США за окрему плату бажаючих стежити за рівнем злочинності й виявляти причини корупційних діянь. Такі програми та заходи мають позитивний вплив на динаміку зниження кількості вчинених корупційних правопорушень в США [56, с. 197-198].

Слід відмітити, що ефективна боротьба із корупцією можлива навіть без численних законів й утворення спеціальних антикорупційних структур, про що свідчить досвід Японії, котрій не характерна наявність єдиного кодифікованого антикорупційного акта (а положення стосовно запобігання й протидії корупції вміщено в різних нормативних актах, що регламентують діяльність державної служби). До основних пріоритетів даної країни входять: кадрова політика, встановлення заборон щодо лобіювання чиновниками інтересів бізнесу, впровадження відповідних правил етики поведінки політиків і чиновників, публічність та прозорість інформації про державних службовців, встановлення суворих обмежень щодо фінансування виборчих кампаній [98, с. 114].

Слід відмітити, що кожна країна світу має власні моделі стратегії протидії корупційній злочинності, дослідити кожна з яких в межах одного підрозділу нажаль неможливо. Окрім наведених вище моделей певних країн, в рамках даної наукової роботи, ми дослідимо ще дві держави, антикорупційний досвід яких, є вкрай важливим. Мова йде про Швецію та Сінгапур. Природно, що такий вибір є не раптовим.

Справа в тому, що сучасна кримінологія, коли мова заходить про моделі стратегії протидії корупції, умовно виокремила дві найбільш дієві та перевірені, на основі яких існують та видозмінюються всі інші. Цими базисними моделями вступають сінгапурська та шведська. Зазначені моделі

характеризуються рядом специфічних ознак та мають певні відмінності одна від одної, проте схожі в одному – високій ефективності кожної. Як в Сінгапурі, так й в Швеція корупція перебуває на неймовірно низькому рівні й, якщо погоджуватися із тезою, що корупцію неможливо викоринити повністю, то слід визнати, що відміченим державам це майже вдалося й вони близькі до повної перемоги над корупційною злочинністю як ніхто інший.

Якщо казати більш детально, то зокрема в Сінгапурі діє розгалужена мережа органів кримінальної юстиції суто антикорупційного призначення, які ретельно вивчають будь-яку інформацію щодо вчинення корупційного злочину певною особою. Особливо ефективно працює Бюро з розслідування корупції, яке має широке коло повноважень та може завдавати впливу навіть на політичних діячів, представників найвищих державних посад [464, с. 97].

За хабарництво в Сінгапурі відбирають майно та кошти й, що цікаво, не лише в розмірі завданих збитків. Часто загальна вартість такої матеріальної санкції може перевищувати суму хабара. Особа, яка вчинила корупційний злочин, позбавляється можливості займати будь-які державні посади й загалом її подальше працевлаштування питання вкрай важке. В пресі можна побачити інформацію стосовно сінгапурських чиновників, які були замішані у корупційній справі, за наслідком якої були позбавлені посади та значної кількості матеріальних благ (та чудом не були позбавленні волі) й після цього не могли влаштуватися на роботу навіть офіціантами в кафе. Можна сказати, що клеймо корупціонера в Сінгапурі вибиває з-під ніг такої особи весь соціальний ґрунт та робить життя очевидно складним.

Вартий уваги той факт, що бути чиновником в цій державі велика честь. Всі матеріальні та соціальні проблеми чиновника та його родини вирішуються на багато років вперед. В той же час, і розплата за корупційне діяння вкрай сувора. Корупціонеру загрожує великий тюремний строк, втрата всіх матеріальних та соціальних благ/пільг та ганьба.

Сінгапурська модель стратегії протидії корупції була започаткована ще в 70-х роках ХХ століття й досі актуальна. Головні її елементи полягають в наступному:

- за хабарництво несе жорстку відповідальність не тільки особа, що взяла хабар, а й та особа, яка його запропонувала;
- особистий приклад політичних лідерів щодо кристально чистої та чесної роботи;
- невідворотність покарання незалежно від статусу винного;
- гідна оплата праці чиновникам;
- втрата всіх благ особами, які будуть викриті в корупційному діянні [102, с. 298].

Здається, що кожен з відмічених постулатів зовсім не був би зайвим в українській антикорупційній стратегії.

Що ж до Швеції, то в цій державі домогтися суттєвих успіхів в боротьбі із корупцією допомогло створення незалежної та ефективної системи правосуддя. Паралельно з цим, шведська модель стратегії протидії корупційній злочинності зосередилась на підвищенні етичних стандартів чиновників. Робота державного службовця поступово становилась вельми іміджевою, а статки держслужбовців істотно перевищували заробітні плати представників інших професій (на початку реформування державної служби особи, що знаходились на такій службі, заробляли в 12-15 разів більше, ніж була середня заробітна плата по країні). На сьогоднішній день пересічний службовець заробляє вдвічі більше робочих професій. Істотною особливістю шведського підходу до викорінення корупційних проявів є активне залучення громадськості до антикорупційної політики держави [281]. Так в Швеції успішно функціонує «Інститут проти хабарів», який займається ретельним моніторингом рівня корумпованості всередині країни ще з 20-х років ХХ століття.

Зазначений інститут працює в частині суспільної моралі, намагаючись дати громадянам вірне уявлення стосовно того чи є діяння корупційним.

«Інститут проти хабарів» активно співпрацює із антикорупційною прокуратурою та антикорупційною поліцією (яка налічує лише 25 осіб, які займаються розслідуванням суто корупційних випадків).

В цілому слід наголосити, що в Швеції майже немає антикорупційних програм чи нормативних документів, а протидія корупції ведеться не за допомогою жорстких санкцій, а через дієвий вплив на свідомість громадян, яким прищеплюється законослухняна поведінка. Саме системний розвиток держави, її поступове зміцнення та збагачення разом із належними просвітницькими та анти-злочинними профілактичними діями складають основу шведської моделі стратегії протидії корупції, яка в свою чергу є основою та прикладом для інших держав. Так, наприклад, сусідня із Швецією Норвегія на основі шведської моделі стратегії протидії корупційній злочинності побудувала загальнодержавну програму профілактики корупції, яка називається «нульова терпимість до корупції» та передбачає формування в населення тотальної відрази до будь-яких корупційних дій.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що корупція – це небезпечне явище, яке притаманне будь-якій державі сучасного світу. Різниця полягає в тому, що деякі країни змогли побудувати дієві моделі стратегії протидії корупційній злочинності й їх досвід не завадило би проаналізувати та вибірково застосувати Україні, особливо з огляду на її євроінтеграційні прагнення. Треба відмітити, що ефективна модель стратегії протидії корупційній злочинності повинна поєднувати в собі, як «воєнні» (репресивні) дії щодо викорінення корупції, так і направлені на системне усунення причин корупції дії. Такий підхід якісно зарекомендував себе в різних світових моделях антикорупційних стратегій, а Україна, яка в найближчий період повинна прийняти власну, нову антикорупційну стратегію, може врахувати відмічене та внести відповідні новели до своєї стратегії.

Більшість західноєвропейських держав мають низький рівень корупції, навіть, якщо сама антикорупційна стратегія цих держав не є ідеальною. Подібне пояснюється через високий рівень правової культури та загальну

заможність населення цих держав. Втім, що цікаво, навіть маючи низький рівень корупції, західноєвропейські країни все одно весь час модернізують власну антикорупційну політику, аби не дати змоги корупції адаптуватися та поширитися. Головні елементи західноєвропейських моделей стратегії протидії корупційній злочинності, які б Україна могла запозичити у вітчизняну Антикорупційну стратегію є наступними: детальний кодекс честі чиновників; тотальний контроль за діяльністю державних службовці із заборною ним бути будь-яким чином зв'язаними із політикою; детальна регламентація інституту подарунків; контроль за діяльністю юридичних осіб на предмет їх корумпованих зв'язків із державними органами (створення відповідного реєстру); запровадження великих штрафів за корупційній правопорушення; активне залучення громадськості до профілактичних та запобіжних антикорупційних дій; постійне та системне підвищення правового виховання всього населення, особливо молоді. Подібні дії повинні сприяти зменшенню рівня корупції в Україні та стабілізації вітчизняної економіки.

Цілком природно, що використання зарубіжного досвіду може істотно допомогти нашій державі у подоланні негативного явища корупції, але подібне використання зарубіжного досвіду повинно відбуватися із розумом та з урахуванням специфічних особливостей українського буття.

2.3. Параметри національної стратегії протидії корупційній злочинності

Корупція на сьогоднішній день є проблемою, вирішити котру намагаються багато держав, серед яких і Україна, для якої корупція також постає актуальним питанням. В якості соціального явища, корупція існує в усіх державах та в межах багатьох сфер, а ось можливість інституцій держави, що мають на меті запобігання та протидію корупції, ефективно використовувати спеціальною інструментарією антикорупційного типу задля контролювання, зменшення, зупинення явищ й виявів корупційної природи, є істотною задачею держави, спеціальною державною функцією, котрі мають забезпечуватись й захищатись особливими засобами державного впливу.

Наразі корупція давно вийшла за рамки державних кордонів та стала транснаціональним явищем, що можна визнати проявом глобалізації. Міжнародними організаціями корупція визначається в якості загрози державі, демократії, правовому порядку, особистим правам та свободам, верховенству права, соціальній справедливості, тощо. Формування дієвої національної системи протидії корупції постає однією із умов становлення членом ЄС, а реалізацію антикорупційної реформи як основу подальшої співпраці вимагають такі організації, як МВФ, Рада Європи, Світовий Банк. У даному форматі раціональна антикорупційна політика постає не тільки питанням української суверенності, нею характеризується її статус міжнародного типу [304, с. 2].

Намагання нашої держави бути рівноправним членом міжнародного співтовариства, спрямованість на євроінтеграцію української політики формування основ демократичної, соціальної та правової держави потребує забезпечення певного рівня правового порядку, що робить потрібним серйозне вивчення і реалізацію досвіду закордонних країн щодо розбудови громадянського суспільства, діючих у цих державах механізмів політичної, економічної, соціальної, правової природи стосовно подолання корупції.

Істотну роль для суспільства посттоталітарного типу відіграє створення комплексу антикорупційних органів та розвитку національного законодавства, вивчення закордонного досвіду щодо повсякчас діючих інститутів при президенті, уряді, парламенті. Саме в даних умовах досить дієвим засобом раціоналізації національної антикорупційної політики країни вбачається впровадження норм міжнародних правових актів й досвіду корупційної боротьби в окремих державах та, засновуючись на цьому, визначення базових елементів адаптації українського антикорупційного законодавства до положень міжнародного права [304, с. 40].

Варто відмітити, що корупція розповсюджується в суспільних сферах політичного, економічного, соціального типу за допомогою деформації нормативно передбачених форм, методів й механізмів діяльності державно-управлінського характеру. За такої ситуації більшість наслідків корупційних правопорушень ведуть до фрагментації політики держави, здійснюють негативний вплив на стан захищеності людських прав та свобод. Саме через це при формуванні й реалізації національної антикорупційної політики в Україні особливу позицію займає визначення стратегії, тактики й відповідних антикорупційних заходів. Таким чином, до основи такої політики повинно входити не лише прийняття комплексу антикорупційних законодавчих актів, однак і розповсюдження знань щодо корупції, причин її зародження й поширення, заходів із попередження й протидії, що матиме позитивний вплив на формування суспільної свідомості проти корупції [304, с. 38].

Антикорупційна стратегія постає необхідною основою для підготовки документів концептуальної, доктринальної, програмної й іншої природи, котрими визначаються певні тактичні цілі, принципи та напрямки діяльності органів держави та організацій недержавного типу стосовно підвищення якості та ефективності правової системи, усунення в суспільстві причин й умов корупції. Основні норми антикорупційної стратегії закріплюють в межах концепції протидії корупції [229, с. 178].

Складність у дослідженні раціоналізації національної антикорупційної політики завжди передбачається при інституціональному й теоретичному визначенні методів по вдосконаленню правової бази запобігання й протидії корупції в межах владних органів. Корупція відноситься до проблем, що не вбачається можливим вирішити без звернення уваги на політичні, економічні й культурні проблеми. Соціальна корупційна сутність пояснюється тим, що її розуміють як одну з найбільш небезпечних проявів життя суспільства, котра постає його продуктом, характеризується чітким вираженням політичним забарвленням та свідчить про неефективність діяльності інститутів державного та суспільного типу.

Науковим аналізуванням доведено, що ефективність зусиль стосовно подолання такого негативного явища соціально-політичної природи, як корупція, значною мірою знаходиться в залежності від реалізації реформ політичного, а також державно-правового типу та їх складових:

- реформи адміністративного, муніципального та судово-правового характеру;
- чітке правове визначення повноважень та функцій інститутів політичного характеру й їхніх посадовців;
- запровадження принципів демократичного типу по управлінню громадськими справами, сформування умов задля багатогранного розвитку структур громадянського суспільства, реалізації ефективної системи з соціального контролювання за владними інституціями [304, с. 97].

В цьому підрозділі пропонується чітко дослідити основні та проблемні аспекти національної стратегії протидії корупційної злочинності, а також наукове аналізування стратегії протидії корупційній злочинності, розкрити її природу й головні напрямки. Нижче пропонується дослідити визначення поняття «стратегія», а також розібратися із місцем, роллю, історією нормативно-правових актів та сучасним станом чинної законодавчої бази стратегії протидії корупційній злочинності.

Перш ніж перейти до вивчення безпосередньо питання параметрів національної стратегії протидії корупційній злочинності, пропонуємо розглянути головні пріоритети по боротьбі із корупцією в Україні, до яких відносять:

- поліпшення правового поля в межах сфери боротьби із корупцією згідно з міжнародними стандартами;
- зведення до мінімуму державного втручання до справ ринку, вирішення за допомогою ринкових методів наявних проблем економічного характеру;
- прищеплення громадянам та підприємцям відповідальності перед державою й її громадянами;
- гарантування прозорості процедури по приватизації й транспарентності застосування отриманих коштів від продажу майна держави;
- формування умов задля виведення більшої маси активів, що задіяні в рамках тіньової економіки, у легальне використання;
- забезпечення контролювання державо-владних органів у відомчій кадровій політиці [304, с. 97].

До базових напрямів із корупційної протидії варто прирахувати:

- 1) утворення громадянського суспільства, зміцнення засад демократичного типу по управлінню суспільством, забезпечення владної відкритості, звуження меж регулювання державою економічного сектору, формування негативного суспільного відношення до осіб корупціонерів, забезпечення втілення в життя принципу верховенства права, визначення і реалізація комплексу цінностей державної служби, підвищення якості нормативно-правового регулювання державної служби, вдосконалення законодавства антикорупційного спрямування;
- 2) правове поле, систему органів, котрими здійснюється протидія злочинності організаційного типу й корупції, разом з їхніми завданнями й функціями, реальний стан координації й взаємодії відомств правоохоронного

характеру, котрі наразі не відповідають вимогам сьогодення та вимагають якнайскорішого вирішення [304, с. 136].

До основи політики держави в межах сфери протидії корупції відносять наступні напрями впливу на корупційні передумови:

- звуження меж державного регулювання, процесів економічної та соціальної природи;
- формування та запровадження механізмів залучення трудових колективів до контролювання за дотриманням законодавства антикорупційного спрямування, за допомогою здійснення заходів по запобіганню корупційним діянням й їх громадського обговорення;
- вдосконалення та поліпшення якості системи з оподаткування, зниження тиску податків на підприємців й інших фізичних осіб, спрощення процедури по стягненню податків, розширення сфери використання фіксованих платежів;
- виявлення та заборона всяких монопольних проявів, допомога у діяльності природної конкуренції, тощо [132, с. 66].

Аби подолати системну корупцію в Україні, зруйнувати її економічне підґрунтя, в якості пріоритетних заходів можна виокремити:

1) трансформацію гасел політичного характеру проти корупції у всім суспільством усвідомлювану загальнонаціональну програму із затвердженням рамок доброчесної поведінки під час функціонування владних структур та бізнесу, підвищенням прозорості процесу їх діяльності й процедури підзвітності суспільству – як суспільну основу формування й реалізації національної антикорупційної політики;

2) активну економічну детінізацію, котрою передбачається: процес із виявлення й знешкодження економічного підґрунтя злочинності в найприбутковіших сферах (зокрема це бюджетна, податкова, зовнішньоекономічна, кредитно-банківська сфери); напрацювання ефективної системи з повернення отриманих коштів (активів) незаконним

шляхом (виведених у тінь) – як економічну основу національної антикорупційної політики;

3) притягнення до відповідальності за: вчинення корупційного лобізму, фаворитизму, протекціонізму, непотизму, таємних внесків задля реалізації цілей політичного спрямування; забезпечення податковими й митними пільгами; вчинення корупційних дій при укладанні контрактів зовнішньоекономічного типу; поєднання з комерційною діяльністю державної служби, тощо – як соціально-економічну основу формування й реалізації національної антикорупційної політики;

4) забезпечення дієвої реалізації правоохоронних функцій новими антикорупційними інституціями (НАБУ, САП, НАЗК, ДБР, АРМА, ВАКС), що відіграє істотну роль задля подальшої реалізації заходів антикорупційного характеру (організаційні новації потребують осмислення комплексної теоретичної природи, зважаючи на стан законодавства, практики правозастосовного характеру й зарубіжного досвіду) – як інституціональну складову національної антикорупційної політики [305, с. 278-279]. Схожої думки притримується М. О. Маршуба, що вважає істотною умовою ефективного виконання стратегій протидії корупційній злочинності в Україні організацію роботи новими антикорупційними органами, такими як: Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, Національним агентством з питань запобігання корупції, Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, Національною поліцією, Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, отриманими від злочинів корупційного й іншого характеру [253, с. 129].

Переходячи до дослідження питання параметрів національної стратегії протидії корупційної злочинності, варто розпочати із понятійного апарату. Так, розпочнемо із термінів «параметр» та «стратегія».

У відповідності до Словнику української мови в 11 томах поняття «параметр» визначено як:

1. величину, що входить у математичну формулу і зберігає своє постійне значення лише за цих умов;
2. величину, властиву якому-небудь предметові, пристрою, явищу [419, с. 66].

Параметр (від давньогрецької *παράμετρος* – відмірюю, розмірюю) – величина, яка характеризує якусь властивість, стан, розмір або форму об'єкта, робочого тіла, процесу, явища або системи тощо [325].

Переходячи до поняття «стратегія», варто зауважити її походження від давньогрецької та означає те, що пов'язано із організацією військових масштабних операцій. Далі термін «стратегія» набуває історично ширшого, більш «цивільного» сенсу – вибору базового напрямку, головних складових діяльності задля досягнення поставленої загальної мети. Як вважає О. В. Минькович-Слободяник, стратегією правової політики є, з однієї сторони, визначення владою базових, етапних цілей правової політики, а з іншої – це система певних рішень й заходів організаційного характеру, що спрямовуються на отримання таких цілей [269, с. 70]. А. М. Голощачовим вбачається роль стратегії державно-правового типу в координації та спрямуванні всіх правових дій та законотворчих ресурсів державних органів на одержання результатів від цілей політичної, правової, економічної та соціальної природи [85, с. 430].

На думку І. В. Кушнарьова, антикорупційною стратегією постає необхідна основа підготовки документів концептуального, доктринального, програмного й іншого характеру, котрими визначаються визначені тактичні цілі, принципи та напрямки діяльності органів держави та недержавних організацій стосовно удосконалення правової системи, усунення причин й умов корупції в межах суспільства [229, с. 178]. Основні положення стратегії протидії корупції закріплюють в концепції корупційної протидії. На базі концепції здійснюється розробка спеціалізованих, галузевих та територіальних програм – цільових комплексних документів, в межах котрих позиції концепції одержали докладне та конкретне обґрунтування, а також

узгодження проблемних питань [103, с. 197]. Загальнодержавна програма корупційної протидії має діяти постійно та не обмежуватися строком повноважень Верховної Ради чи Президенту України, що буде запорукою того, що корупційну протидію не зможуть перетворити на інструмент електоральної активності осіб, що хочуть зберегти чи досягти влади.

Вивчення поняття стратегії протидії корупційної злочинності, надає можливість переходу до розв'язання проблеми надання визначення параметрам національної стратегії протидії корупції, якими є ті аспекти, що характеризують національну антикорупційну стратегію. Узагальнено вони зображуються в законі «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014-2017 роки». Основними аспектами протидії корупційній злочинності відповідно до наведеного нормативного акта є:

- 1) запобігти корупції в межах представницьких владних органах;
- 2) утворити добросесну публічну службу;
- 3) запобігти корупції в межах діяльності виконавчих органів;
- 4) запобігти корупції в рамках сфери державних закупівель;
- 5) запобігти корупції в межах судової системи й органів кримінальної юстиції;
- 6) запобігти корупції в приватному секторі;
- 7) забезпечити інформаційний доступ громадян;
- 8) сформувати негативне ставлення до корупції, тощо [357].

Однак перелічені завдання не є вичерпними, адже зосередження в одному законодавчому акті усіх заходів протидії корупційній злочинності не є можливим. Виходячи із сучасного стану корупційної злочинності, ефективності її протидії, антикорупційного законодавства України, зазначені вище задачі варто доповнити заходами, без яких політика антикорупційного типу України не відповідає міжнародним стандартам в зазначеній сфері.

Антикорупційна стратегія має розпочинатися із розробки її мети. У фаховій правовій літературі досить розповсюдженою є думка, що максимумом, котрий можна досягти при протидії корупції, постає:

- зменшення її обсягів, обмеження (локалізація) сфери її поширення;
- зміна характеру злочинних проявів на менш небезпечні;
- істотне обмеження впливу злочинності на процеси економічного, політичного, правового й іншого соціального характеру;
- збільшення ризику настання наслідків негативного типу по відношенню до осіб, що вступають в корупційні відносини [271, с. 57-58].

Нижче пропонується стисло дослідити питання принципів формування національної антикорупційної політики. Зауважимо те, що завдяки принципам надалі здійснюється визначення змісту, складників й порядку прийняття нормативних актів, саме через це принципами національної антикорупційної політики утворюються основи задля діяльності законодавчих, виконавчих й правоохоронних органів, а також органів судової влади, діяльності Президента України. В той же час особливості державного розвитку політичної й соціально-економічної природи, напрями трансформації владних відносин, розвиток інститутів громадянського суспільства визначають систему принципів національної антикорупційної політики [304, с. 4].

В рамках закону України «Про запобігання корупції» не визначено ні принципи національної антикорупційної політики, ні запобігання корупції загалом. В межах преамбули закону наявне тільки зазначення того, що цим Законом визначаються правові й організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок використання превентивних антикорупційних механізмів, правила стосовно усунення наслідків корупційних правопорушень [356].

Також в межах все ще чинного закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» відсутні принципи реалізації національної антикорупційної політики. Відповідно до положень ч. 1 статті 18 закону України «Про запобігання

корупції» зазначено, що засади антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) визначаються Верховною Радою України.

У відповідності до ч. 1 ст. 3. закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», базовими принципами діяльності Національного бюро можна визначити:

- верховенство права;
- законність;
- повагу й дотримання людських й громадських прав та свобод;
- безсторонність та справедливість;
- незалежність НАБУ і його працівників;
- суспільна підконтрольність та підзвітність, а також звітування перед державними органами, що визначені законами;
- відкритість по відношенню до демократичного цивільного контролювання;
- нейтральність політичного типу та позапартійність;
- взаємна дія з іншими державними, місцево-самоврядними органами, громадськими об'єднаннями [374].

Як зауважує А. М. Новак, засновуючись на комплексному характері методології дослідження проблем корупційної протидії, під час формування й виконання принципів національної антикорупційної політики, варто передбачити використання наступних методів:

1) системний – аби розкрити корупційний вплив на суспільство і комплекс публічно-владних органів, дослідити дезорганізаційні й реорганізаційні впливи корупції;

2) інституціональний – аби визначити комплекси публічно-управлінських інститутів, до мети діяльності котрих відноситься запобігання корупції, усунути наслідки діянь корупційного характеру;

3) морфологічний – аби описати корупційні форми та прояви в межах органів публічної влади;

4) феноменологічний – щоб дослідити суб'єктивне сприйняття корупції, її соціокультурні, зокрема психологічні, соціальні, ментальні передумови;

5) порівняльно-історичний – при аналізуванні історичних корупційних форм в Україні даним методом забезпечується реалізація ретроспективного аналізування соціальної суспільної психології, його ментальності соціокультурного типу, зміни в котрій повсякчас відстають від динаміки сфери соціально-економічного характеру;

6) компаративний – аби імплементувати зарубіжний досвід стосовно формування антикорупційної політики, запровадити стандарти організацій міжнародного й міжурядового рівня в межах сфери протидії корупції;

7) емпіричний – аби спостерігати, опитувати, здійснювати експертне оцінювання, статистичний й контент-аналіз, моделювати, тощо) [304, с. 9].

Як було зазначено вище, міжнародний досвід та положення нормативних актів закордонних держав має істотне значення для нашої держави. У зв'язку з таким станом речей, звернемо увагу на двадцять керівних принципів для боротьби проти корупції, що викладено в Резолюції 97/24, котра прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 06.11.1997 р. Виділимо з них такі принципи: перший принцип – здійснення ефективних заходів по запобіганню корупції, а для цього підвищення громадського сприйняття й етичної поведінки; третій принцип – забезпечення незалежності та автономності осіб, що є відповідальними за запобігання, розслідування, кримінальне переслідування і судовий розгляд справ щодо корупції, відсутність чи мінімізація неправомірного впливу та наявність у розпорядженні дієвих засобів аби збирати докази, захищати осіб, котрі допомагають владним органам під час боротьби проти корупції, а також задля забезпечення конфіденційності розслідувань; десятий принцип – гарантувати, що правила, котрі мають відношення до прав та зобов'язань

посадовців, вміщують вимоги боротьби з корупцією та забезпечують відповідні та дієві заходи дисциплінарного характеру; просувати відповідними засобами (наприклад кодексами поведінки) подальшу специфікацію поведінки, очікуваної від громадських посадовців; тринадцятий принцип – гарантувати, що системою громадської відповідальності звертається увага на наслідки корумпованого поведінки громадських посадовців; принцип під номером 14 – прийняття прозорих процедур для соціального замовлення, що втілюють справедливу конкуренцію та утримують корупціонерів; вісімнадцятий принцип полягає в заохоченні досліджень з питань корупції; принцип 20 – якомога ширше розвивати можливе міжнародне співробітництво в межах усіх областей боротьби з корупцією [350].

Основними досягненнями України в 2017-2019 роках можна визначити: забезпечення подальшого зростання економічної сфери й продовження комплексних інституційних реформ. На цьому фоні національній антикорупційній політиці характерні як досягнення, так і певні суперечності. Так, в якості досягнень виокремимо здійснення заходів із дерегуляції бізнесу, зміну системи державних закупівель, посилення вимог стосовно декларації майна державних чиновників. Фактично було сформовано антикорупційну вертикаль в державі – здійснюється функціонування Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, законодавчо закріплене формування Вищого антикорупційного суду й запроваджена його робота.

В той же час, необхідно зазначити певні протиріччя, котрими характеризується національна антикорупційна політика. Перш за все, в рамках суспільства все ще не сформовано усталеного негативного ставлення до корупції, ба більш, часто варто казати про соціально прийнятний рівень корупційності у межах сфери публічного управління. Також звернути увагу варто на те, що законодавчим нормам в сфері регулювання національної

антикорупційної політики та стратегії притаманний достатньо суперечливий характер, а самі вони все ще є досить дискусійними в межах професійного та експертного середовища. Наступне, що відмітимо – інституціональну взаємодію суб'єктів запобігання корупції, що все ще є предметом обговорення суспільства, вона має досить умовний характер, при цьому мова йде про систему владних органів:

- 1) що сформовані виключно для виконання національної антикорупційної політики;
- 2) котрі реалізують окремі повноваження в межах сфери корупційного запобігання;
- 3) які виконують загальне управління на центральному й регіональному рівнях;
- 4) котрі відповідають за розробку й прийняття відповідних нормативних актів [305, с. 282].

Наступною стадією виконання антикорупційної реформи в Україні повинно стати прийняття нового документу концептуального характеру, яким би відображалася практична імплементація положень нового законодавства антикорупційного спрямування, визначалися головні напрями й засади втілення антикорупційної політики держави на найближчі роки та плану дій з його виконання.

Згідно з міжнародним досвідом створення й втілення національних антикорупційних стратегій, документ такого типу повинен: відповідати сучасним умовам розвитку окремої держави й регіону загалом; зважати на рівень розповсюдження корупції в суспільстві, зокрема і в зонах, де існує підвищений корупційний ризик; зобразити наступність й послідовність антикорупційної політики держави; вміщувати базові напрями виконання закріплених норм; передбачати запровадження дієвих моніторингових механізмів, систем з оцінювання й звітності за результатами його реалізації.

Як зазначає А. М. Новак, оновленням національної антикорупційної стратегії й державної програми по її виконанню передбачається:

- 1) дослідження кількісних та якісних показників корупції в Україні й стану реалізації антикорупційної стратегії;
- 2) розробка на базі здійсненого аналізування проекту нової Антикорупційної стратегії із врахуванням та зверненням уваги на актуальні корупційні ризики;
- 3) розгляд та опрацювання проекту Стратегії з громадськими й міжнародними експертами;
- 4) забезпечення супроводження розгляду Верховною Радою України проекту Стратегії;
- 5) розробка проекту оновленої Державної програми стосовно реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні;
- 6) опрацювання проекту Державної програми разом із громадськістю й міжнародними експертами;
- 7) подання проекту акту Кабінету Міністрів України про затвердження оновленої Державної програми на розгляд Кабінету Міністрів України [305, с. 286-287].

Проте, станом на 2020 рік, завдання з оновлення національної антикорупційної стратегії й державної програми по її реалізації не виконане. Зважаючи на відсутність нової редакції Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018-2020 рр.», стає більш актуальною розробка проекту профільного закону «Про засади національної антикорупційної політики».

Нижче пропонуємо перейти до огляду нормативних актів, завдяки котрим системно визначається антикорупційна політика і стратегія держави. Аби виконати це, здійснимо аналіз останніх антикорупційних стратегій держави. Так, першою розглянемо Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр., що ухвалена Указом Президента України [375]. До завдань цієї Національної антикорупційної стратегії відносилися: окреслення причин та умов, котрі зумовили корупцію, визначили шляхи мінімізації факторів, що детермінують її виникнення та наслідки негативного характеру; визначення

головних напрямів політики держави в рамках сфери корупційного запобігання й протидії їй; підвищення ступеня довіри до державних та місцево-самоврядних органів; запровадження системи моніторингу ефективності законодавства в сфері протидії корупції й гарантування його виконання.

Вищезазначена стратегія вже є історією та допомагає констатувати її повноцінну не реалізацію. Це сталося через перехід нашої держави до правової анархії, ігнорування засад верховенства права зі сторони представників влади, правоохоронних органів, судів. Події Революції Гідності та подальші революційні й воєнні події засвідчили абсолютний провал антикорупційної політики та стратегії держави, а також об'єднання владних інституцій зі злочинними, що стало основою для неможливості розбудови України на демократичних засадах. Революція, що відбулась в українському суспільстві та державі суттєво змінила настрої, бажання людей, а також інструменти діяльності державного й громадського типу антикорупційного спрямування [89, с. 32].

Далі державну антикорупційну політику в Україні затверджують Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки». Стратегія 2014-2017 рр. відрізняється від стратегії на 2011-2015 рр. та більш глибоко формує систему інструментів антикорупційного характеру, що має бути виконано різноманітними державними інститутами. Так, у розділі 3 Стратегії передбачалися заходи корупційного запобігання. Його аналізування допомагає виокремити наступні заходи: корупційне запобігання в межах представницьких органів влади; утворення публічної служби добросовісного типу; запобігання корупції у діяльності виконавчих органів; корупційне запобігання в межах сфери державних закупівель; запобігання корупції в рамках приватного сектору; інформаційний доступ [357].

Із проведеним аналізуванням Антикорупційної стратегії 2014-2017 рр., експертними організаціями було відзначено, що цей документ має високу

якість, однак не повною мірою охоплює запобігання та протидію корупції в деяких специфічних сферах.

З 2018 року в нашій державі нема Антикорупційної стратегії – комплексного документу загальнодержавного рівня, котрим визначаються заходи із запобігання та протидії корупції. Без цього антикорупційні заходи мають несистемний та нескоординований характер, через що параметри національної стратегії протидії корупційної злочинності можна визнати вельми актуальним питанням для якнайскорішого розгляду.

Тож новий спеціальний закон, котрим би регулювалося питання запровадження нової антикорупційної стратегії, не був прийнятий. В той же час брак закону тягне за собою також і відсутність певної Державної програми щодо реалізації Антикорупційної стратегії в Україні, а також спеціальних стратегій й програм відомчого характеру.

Зауважити потрібно те, що Кабінетом Міністрів було ухвалено проект закону «Про Антикорупційну стратегію на 2018-2020 роки» [457], котрий розробило Національне агентство з питань запобігання корупції аби визначити комплекс заходів, що спрямовано на зменшення корупційного рівня в Україні й подальше просування в державі ініціатив антикорупційного типу.

Хоч уряд України і ухвалив Стратегію на 2018-2020 рр., експерти доволі критично поставилось до змісту цього документу. Деякі із заходів Антикорупційної стратегії на 2018-2020 рр. насправді не можна визнати заходами із корупційного запобігання, а певні з них було сформульовано таким чином, що здається, що розробники проекту писали законопроект не для мети корупційного запобігання, а із турботою про корупціонерів й до них наближених, наприклад положення про внесення змін до положень стосовно формування складу Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, більшість місць в котрій повинні займати прокурори, що обираються своїми колегами. Опис великої кількості заходів в рамках проекту Антикорупційної стратегії має неконкретний характер та передбачає такі заходи: забезпечення

вдосконалення законодавства, продовження реформування, вдосконалення механізму, тощо. Таким чином, певні визначені в проекті заходи мають не стратегічний характер, а звичайний стосовно здійснення чинних законодавчих актів [60].

Зважаючи на те, що проект цього закону так і залишився проектом, його глибокого аналізування не було проведено, зазначимо, що формуючи третю державну стратегію антикорупційного спрямування, варто більш уважно підходити до неточностей та загальних формулювань, оскільки досвід правового забезпечення антикорупційної стратегії країни показує прагнення до конкретизації напрямків й заходів, котрі спрямовано на запобігання та протидію корупції.

24.07.2019 року фахівцями Офісу Президента було презентовано нову Антикорупційну стратегію на 2019-2023 рр., проект якої запропонували та розробили експерти Центру політико-правових реформ України. Проте варто не забувати, що за аналізування та розробку антикорупційної стратегії відповідає Національне агентство з питань запобігання корупції, що по факту саботувало аналізування виконання попередньої стратегії (Антикорупційна стратегія на 2014-2017 роки) і нормальну розробку нової, актуалізованої.

Нова стратегія повинна спрямовуватися на переведення послуг на максимальний рівень в режим он-лайн й охоплювати напрямки з найбільш великими ризиками корупційного характеру. Так, Руслан Рябошапка зазначив, що перш за все, потрібно передбачити в рамках стратегії діджиталізацію роботи влади. Ініціативою Президента України «Держава у смартфоні» передбачено здійснення максимального числа послуг он-лайн, оскільки корупційні прояви можна побороти безпосередньо цифровими технологіями. Також істотним аспектом є те, що стратегія повинна мати чіткість й максимально невеликий розмір, а також фокусуватися на наступних корупціогенних темах: державні банки, енергетика, видобувна галузь, оборонна сфера [8].

Наведені заходи, якщо їх запровадити найближчим часом, можуть стати тією основою, що матиме реальний вплив на подолання корупції в Україні:

1) запровадження обов'язкової експертизи антикорупційного типу щодо проектів нормативно-правових актів; розробка й прийняття Державної програми запобігання організованій злочинності й корупції в Україні (на 2-3 роки);

2) комплексне дослідження стану корупційної злочинності в Україні, що допоможе реалізувати подальші зміни у законодавстві та ухвалити рішення у сфері національної безпеки; узагальнення практики судів розгляду справ, що пов'язано із вчиненням корупційних правопорушень;

3) включення до національної системи освіти питань запобігання корупції із запровадженням спеціалізованого виду підготовки правоохоронців антикорупційного спрямування [305, с. 279-280].

Загалом, підтримуючи окреслені антикорупційні прагнення, висловимо також власне бачення щодо стратегій.

Перш за все, варто відмітити, що прийняття Антикорупційної стратегії на рівні законодавчого акту є визнанням країною наявності корупційних проблем й потреби сформування заходів для запобігання й протидії корупції.

По-друге, приймаючи нову антикорупційну Стратегію, слід звернути увагу на поведене аналізування прийнятих в останні 15 років антикорупційних стратегій, котре доводить часткове їх втілення в життя.

По-третє, при формуванні нової стратегії протидії корупції потрібно звертати увагу на погляд експертного середовища, громадян, міжнародних експертів, а також на засади термінологічної визначеності, абсолютного забезпечення додержання людських прав та верховенства права, враховувати попередні досягнення й недоліки.

По-четверте, антикорупційною стратегією є орієнтир нормативно-визначеного характеру, що конкретизується окремим періодом часу, певною проблематикою й прогнозованим результатом. Під час формування стратегії

протидії корупції варто продумати гарантії належного виконання такої стратегії, не забути про заходи відповідальності за порушення стратегії, а також сформувані механізм належного контролювання в даній галузі.

По-п'яте, антикорупційну політику мають розглядати в якості сукупності утворених й закріплених в межах нормативних актів механізмів, засобів і методів, що спрямовані на гарантування публічного інтересу зумовленого потребою зниження рівня корупції завдяки використанню інструментів запобігання, протидії, відповідальності. У такому разі Антикорупційну стратегію можна визнати однією зі складових частин формалізації антикорупційної політики, що натомість відіграє істотну та ключову роль [89, с. 33-34].

До задачі створення дієвої антикорупційної політики та стратегії слід віднести наступні напрями:

- дослідження характерних рис створення правових й інституціональних засад публічного управління в Україні;
- систематизацію міжнародного досвіду з формалізації принципів управління й детермінація правового забезпечення створення антикорупційної політики владних органів;
- затвердження напрямів раціоналізації організаційно-правових засад національної антикорупційної політики й стратегії;
- імплементацію субсидіарності та пропорційності в межах управлінської практики;
- запровадження критеріїв класифікації інструментів національної антикорупційної політики в межах створення в Україні інтегрованої системи публічної влади [305, с. 328].

Отже, підсумовуючи усе вищевикладене можна дійти висновку, що проблеми корупційної злочинності й боротьби з нею відіграють істотну роль в межах сфери протидії злочинності загалом [260, с. 112]. Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають віру в державні, місцево-самоврядні органи й інші владні організації, а крім

того завдають шкоду фізичним й юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди.

Антикорупційна стратегія постає істотною структурною складовою антикорупційної політики. За відсутності стратегічних концептуальних ідей й мети, принципів й пріоритетів, довгострокових програм загальнодержавного типу, що засновуються на науковому підґрунті, не може бути жодної антикорупційної політики, а виключно її видимість. В стратегічних напрямках антикорупційної політики формується антикорупційна тактика, котрою передбачено розробку визначених задач та способів їхнього вирішення. Системне поєднання проаналізованих стратегічних напрямків корупційної протидії можна визнати як запоруку дієвості антикорупційної політики, вони вимагають подальшого наукового поглибленого аналізу [229, с. 180].

Як вітчизняний, так і міжнародний досвід в питаннях корупційної протидії свідчить, що її повноцінна ліквідація як соціального зла є практично неможливим завданням. Справжньою метою національної антикорупційної політики, зокрема і стратегії, має бути відчутне зменшення кількості й локалізація корупції в суспільстві, зміна її природи, обмеження її впливу на процеси соціально-політичного та економічного характеру. В нашій країні корупція є однією з найголовніших проблем, що вимагає скорішого розв'язання. Вона передбачає значну загрозу для демократії, національної безпеки, реалізації верховенства права, становлення громадянського суспільства, тощо [305, с. 283].

Одержані результати дослідження можна покласти в основу розробки стратегічно важливих засобів й форм суспільної діяльності в рамках сфери запобігання корупції в Україні. Вони мають істотне значення при розробці теоретичних засад комплексного аналізування феномена корупції й формування національної антикорупційної стратегії.

До напрямків наступних досліджень можна віднести:

- системність напрацювання та реалізації національної антикорупційної політики та стратегії;
- вдосконалення організаційно-правового забезпечення виконання антикорупційної стратегії в межах державного (публічного) управління на рівні національного, регіонального й галузевого типу;
- гарантування додержання людських прав та свобод при протидії корупції як базову засаду гуманізації державного управління;
- аспект політико-адміністративної природи щодо суб'єктизації національної антикорупційної стратегії [306, с. 97].

Запобігання корупції в Україні, окрім політичної волі потребує відповідного законодавчого забезпечення, створення ефективної системи антикорупційних органів в державі, забезпечення належного формування й виконання антикорупційної політики, превентивних заходів по запобіганню корупції, а також її подоланню. Особливу увагу варто звернути на подальше науково-теоретичне обґрунтування методів формування й виконання ефективної антикорупційної стратегії України, засновуючись на врахуванні національних ознак та найліпшого міжнародного досвіду, а також на розробку рекомендацій і пропозицій по вдосконаленню аспектів теоретико-організаційної природи стосовно організації системної протидії корупції в Україні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Проблеми корупційної злочинності й боротьби з нею відіграють істотну роль в межах сфери протидії злочинності загалом. Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають віру в державні, місцево-самоврядні органи й інші владні організації, а крім того завдають шкоду фізичним й юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди.

Антикорупційною політикою постає головний вектор політики протидії корупційній злочинності, що перетворюється в стратегію й тактику реалізації політики протидії корупції. Антикорупційною стратегією є той компас, що дозволяє віднайти єдино вірний шлях до науково обґрунтованих, раціональних рішень в межах сфери протидії корупційній злочинності, а тактика протидії корупційній злочинності допомагає реалізувати такі рішення та саму стратегію. Здійснюючи співвідношення двох елементів антикорупційної політики – стратегії та тактики, можна сказати, що стратегія і тактика дають відповіді на два одвічні питання: що робити і як робити. На перше питання дає відповідь стратегія, на друге – тактика.

Формування стратегії в межах сфери протидії корупційній злочинності має вагомим значення задля втілення в життя як антикорупційної, так і державної політики протидії злочинності в цілому, оскільки в ній знаходить вираження політична воля суспільства, у формі політико-правових ідей втілюються основні засади організації та провадження відповідної діяльності, визначаються пріоритети її гуманітарної, економічної та правозастосовної основи, створюються передумови для формування адекватних механізмів реалізації правоохоронного потенціалу та запровадження новітніх підходів із метою оптимізації та підвищення ефективності функціонування системи як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Стратегія займає одне з провідних місць у загальній протидії корупційній злочинності. Стратегія протидії корупції постає важливим

елементом всієї антикорупційної політики держави. За відсутності стратегії, яка визначає довгострокові цілі та пріоритети, а також затверджує заходи протидії корупції, неможливо казати про дієву антикорупційну політику, адже такої політики по суті немає. Важливо усвідомлювати той факт, що дієва антикорупційна політика України та ефективна протидія й запобігання корупції можливі лише за умови чіткого розуміння теоретичних положень усіх питань, пов'язаних із корупцією. Тільки в такому разі можна казати про успішну антикорупційну стратегію нашої держави.

Корупція – це небезпечне явище, яке притаманне будь-якій державі сучасного світу. Різниця полягає в тому, що деякі країни змогли побудувати дієві моделі стратегії протидії корупційній злочинності й їх досвід не завадило би проаналізувати та вибірково застосувати Україні, особливо з огляду на її євроінтеграційні прагнення. Треба відмітити, що ефективна модель стратегії протидії корупційній злочинності повинна поєднувати в собі, як «воєнні» (репресивні) дії щодо викорінення корупції, так і направлені на системне усунення причин корупції дії. Такий підхід якісно зарекомендував себе в різних світових моделях антикорупційних стратегій, а Україна, яка в найближчий період повинна прийняти власну, нову антикорупційну стратегію, може врахувати відмічене та внести відповідні новели до своєї стратегії.

Більшість західноєвропейських держав мають низький рівень корупції, навіть, якщо сама антикорупційна стратегія цих держав не є ідеальною. Подібне пояснюється через високий рівень правової культури та загальну заможність населення цих держав. Втім, що цікаво, навіть маючи низький рівень корупції, західноєвропейські країни все одно весь час модернізують власну антикорупційну політику, аби не дати змоги корупції адаптуватися та поширитися. Головні елементи західноєвропейських моделей стратегії протидії корупційній злочинності, які б Україна могла запозичити у вітчизняну Антикорупційну стратегію є наступними: детальний кодекс честі чиновників; тотальний контроль за діяльністю державних службовці із

забороною ним бути будь-яким чином зв'язаними із політикою; детальна регламентація інституту подарунків; контроль за діяльністю юридичних осіб на предмет їх корумпованих зв'язків із державними органами (створення відповідного реєстру); запровадження великих штрафів за корупційній правопорушення; активне залучення громадськості до профілактичних та запобіжних антикорупційних дій; постійне та системне підвищення правового виховання всього населення, особливо молоді. Подібні дії повинні сприяти зменшенню рівня корупції в Україні та стабілізації вітчизняної економіки.

Цілком природно, що використання зарубіжного досвіду може істотно допомогти нашій державі у подоланні негативного явища корупції, але подібне використання зарубіжного досвіду повинно відбуватися із розумом та з урахуванням специфічних особливостей українського буття.

З 2018 року в нашій державі нема Антикорупційної стратегії – комплексного документу загальнодержавного рівня, котрим визначаються заходи із запобігання та протидії корупції. Без цього антикорупційні заходи мають несистемний та нескоординований характер, через що параметри національної стратегії протидії корупційної злочинності можна визнати вельми актуальним питанням для якнайскорішого розгляду. За відсутності стратегічних концептуальних ідей й мети, принципів й пріоритетів, довгострокових програм загальнодержавного типу, що засновуються на науковому підґрунті, не може бути жодної антикорупційної політики, а виключно її відимість.

За аналізування та розробку антикорупційної стратегії в Україні відповідає Національне агентство з питань запобігання корупції, що по факту саботувало аналізування виконання попередньої стратегії (Антикорупційна стратегія на 2014-2017 роки) і нормальну розробку нової, актуалізованої. Зважаючи на таке ставлення до власних повноважень та обов'язків, було вирішено «перезавантажити» Національне агентство із питань запобігання корупції, адже Україна більше не може виживати без чіткої антикорупційної

стратегії, котра б спрямувала нашу державу до вектору зниження рівня корупції.

При формуванні нової стратегії протидії корупції потрібно звертати увагу на погляд експертного середовища, громадян, міжнародних експертів, а також на засади термінологічної визначеності, абсолютного забезпечення додержання людських прав та верховенства права, враховувати попередні досягнення й недоліки. Під час формування стратегії протидії корупції варто продумати гарантії належного виконання такої стратегії, не забути про заходи відповідальності за порушення стратегії, а також сформувати механізм належного контролювання в даній галузі.

До задачі створення дієвої антикорупційної політики та стратегії слід віднести наступні напрями:

- дослідження характерних рис створення правових й інституціональних засад публічного управління в Україні;
- систематизацію міжнародного досвіду з формалізації принципів управління й детермінація правового забезпечення створення антикорупційної політики владних органів;
- затвердження напрямів раціоналізації організаційно-правових засад національної антикорупційної політики й стратегії;
- імплементацію субсидіарності та пропорційності в межах управлінської практики;
- запровадження критеріїв класифікації інструментів національної антикорупційної політики в межах створення в Україні інтегрованої системи публічної влади.

Як вітчизняний, так і міжнародний досвід в питаннях корупційної протидії свідчить, що її повноцінна ліквідація як соціального зла є практично неможливим завданням. Справжньою метою національної антикорупційної політики, зокрема і стратегії, має бути відчутне зменшення кількості й локалізація корупції в суспільстві, зміна її природи, обмеження її впливу на процеси соціально-політичного та економічного характеру. В нашій країні

корупція є однією з найголовніших проблем, що вимагає скорішого розв'язання. Вона передбачає значну загрозу для демократії, національної безпеки, реалізації верховенства права, становлення громадянського суспільства, тощо.

Запобігання корупції в Україні, окрім політичної волі потребує відповідного законодавчого забезпечення, створення ефективної системи антикорупційних органів в державі, забезпечення належного формування й виконання антикорупційної політики, превентивних заходів по запобіганню корупції, а також її подоланню. Особливу увагу варто звернути на подальше науково-теоретичне обґрунтування методів формування й виконання ефективної антикорупційної стратегії України, засновуючись на врахуванні національних ознак та найліпшого міжнародного досвіду, а також на розробку рекомендацій і пропозицій по вдосконаленню аспектів теоретико-організаційної природи стосовно організації системної протидії корупції в Україні.

РОЗДІЛ ІІІ

ТАКТИКА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Поняття та система заходів протидії корупційній злочинності

В 2015 році Президент України П. О. Порошенко в щорічному посланні до Верховної Ради України відмітив, що його головною турботою та одним з найбільш вагомих подразників суспільства вбачається постійно зростаючий рівень корупційної злочинності в державі та незадовільне реагування на даний процес з боку уповноважених органів [253, с. 123]. При цьому доволі цікаво, що п'ятий Президент України далеко не першим вдався до урочистих антикорупційних промов. Починаючи з часів правління Л. Д. Кучми, необхідність боротьби з корупцією регулярно озвучується першими особами держави, створюючи певний український політичний тренд. Відокремлення першого Президента України Л. М. Кравчука від кожного з його наступників в даному питанні пояснюється тим, що перші роки незалежності для України характеризувалися достатньою кількістю нагальних проблем й без корупційної тематики.

Слід визнати, що на сьогоднішній день антикорупційні заклики стали однією з візитних карток вітчизняних інавгурацій. Наприклад, найдовша в історії України інавгураційна промова належить Л. Д. Кучмі, в якій лєвова доля відводилася твердженням, що корупція – це слабкість держави, яку необхідно виправляти. В свою чергу В. А. Ющенко, майже вдвічі скоротивши загальну довжину свого звернення до народу та уряду, порівняно зі своїм попередником, тематику антикорупційної діяльності також не оминув увагою, детально описавши особисте її бачення. Ідейний натхненник помаранчевої революції наголошував, що його першочергова ціль – знищення корупційної системи та виведення економіки з тіньового

сектору. Задля досягнення відмічених прагнень, планувалося зменшити податки (але при умові неможливості ухилення від їхньої сплати), віддалити промислово-господарські групи від влади, адже бюджет – не годівниця, а також залучити до державної служби спеціалістів з високим рівнем правосвідомості [301, с. 226].

Не залишився осторонь від обіцянок подолати корупцію й сумнозвісний президент-втікач В. Ф. Янукович, не зважаючи на основне своє політичне завдання у вигляді збереження позаблокового статусу України.

Що ж до діючого Президента України, то в своєму інавгураційному виступі В. О. Зеленський більше зосереджувався на актуальних питаннях АТО, кримської анексії, необхідності об'єднання українського народу, хоча в деяких висловлюваннях та фразах теж прослідковувався підтекст протидії хабарництву, непотизму та розкраданню державних багатств.

До перелічених закликів та обіцянок екс-президентів можна поставитися по-різному, розглянувши в них або суцільний популізм, адже ситуація з корупцією на краще особливо не змінюється, або справжній крик душі кожного з гарантів Конституції, втім головне інше – корупційна проблематика дійсно гостро відчувається в українському суспільстві вже багато років.

Низка державних заходів, націлених на викорінення корупції, що були реалізовані останнім часом, на зразок прийняття нормативних актів антикорупційного спрямування, створення спеціалізованих суб'єктів протидії корупції, а також запровадження електронного декларування, на превеликий жаль, через хаотичний та вибірковий характер не принесла помітних позитивних результатів. Корупція, як той хамелеон, зуміла швидко пристосуватися до змін в державі та суспільстві, внаслідок чого негативний вплив на розвиток економіки, політичної системи та формування громадянського суспільства став ще більш відчутним.

На думку О. М. Михальченка настільки успішна пристосовницька здатність корупції пояснюється рядом факторів, не останнє місце серед яких

відводиться, досі не створеній, обґрунтованій системі контролювання за корупційними проявами [279, с. 94]. В той же час, куди більш визначальним фактором, на авторський погляд, виглядає поступове звикання українського народу вести будь-які справи за допомогою «тіньових» методів, чому сприяє вічна політико-управлінська криза. Особливого успіху в тіньових діяннях досягли представники великих підприємницьких кіл. Безглуздо заперечувати, що на сьогоднішній день серйозний бізнес має розгалужену мережу кулуарних зв'язків з представниками найвищої державної влади й з цієї причини зовсім не зацікавлений в подоланні корупції. Ще більш гнітючою обставиною здається той факт, що, розуміючи марність спроб щось змінити, малий та середній бізнес теж активно залучається до корупційних схем, зумовлюючи тенденцію поголовної криміналізації підприємницького середовища.

Заради справедливості, необхідно зауважити, що побудований на корупції бізнес не можна назвати стійким. Досить влучним здається його порівняння з човном, який швидко рухається до наміченої мети, але постійно розгойдується хвилями, внаслідок чого небезпека спіткає весь «екіпаж». Головний чинник дестабілізації – пряма залежність підприємницького успіху від конкретних персоналій при владі та адміністративному ресурсі. Виходить, що перспективи корумпованого бізнесу завжди туманні: незрозуміло, що чекає на корумпований бізнес, донедавна безпроблемний, якщо при владі відбудуться кадрові перестановки. Окрім відміченого, корупційне ведення бізнесу призводить до зниження якості виготовлених продуктів чи наданих послуг, адже в господарському секторі падає рівень конкурентоздатності, а також нищівного вдару зазнає репутація підприємців. Й все таки, корупційні схеми та корупційні взаємозв'язки не втрачають своєї актуальності в бізнес середовищі, приваблюючи до своїх лав нових комерсантів. За словами провідних експертів в галузі економіки така впертість пояснюється дуже просто. Бажання безперебійного припливу капіталу, тут і зараз, вміло відсуває стратегічне мислення та планування

ведення справ на другий план. В цьому контексті вкрай слушно наголошує російський вчений А. Є. Петраченко, відповідно до поглядів якого досить часто антикорупційна діяльність держави не призводить до реальних результатів, оскільки жодні стратегії, програми чи нормативно-правові акти не здатні скасувати непорушні закони товарно-грошових відносин, в яких на першому плані завжди стоїть прибуток, завзяті прагнення до якого не охолоджують ані моральні, ані законні перешкоди. Виходячи з відміченого, великий бізнес можна сміливо охрестити двигуном формування корупційної системи [328, с. 15, 17].

На додаток до всього іншого в Україні сьогодні геть відсутня службова етика, занадто складне та недосконале законодавство, а також простежується красномовна адаптація людей до корупції, як супутника суспільного буття.

З огляду на такі вихідні положення, не викликає особливого здивування, що міжнародна організація держав по боротьбі з корупцією GRECO стабільно відводить Україні місце по сусідству з іншими суцільно корумпованими країнами. Серйозність корупційних проблем в нашій державі, які гальмують інтеграційні процеси в міжнародну спільноту, в 2014 році відмічав й помічник генерального секретаря ООН з прав людини Іван Шимонович. Зрозуміло, що в таких умовах годі й розраховувати на активне міжнародне співробітництво чи залучення в державну економіку іноземного капіталу. Подібний стан українських реалій вимушує переглядати існуючі заходи протидії корупції з метою їх вдосконалення [132, с. 25-26]. У разі, якщо цілий комплекс якісних антикорупційних заходів буде циклічно відбуватися в усіх сферах суспільних відносин, розв'язання скупчення вітчизняних корупційних проблем стане питанням часу. При цьому важливо, що подібні заходи покликані не тільки винищувати корупцію, як явище, а й усувати умови, що потенційно можуть призвести до корупційного відродження. Привертають увагу зауваження Ю. В. Рум'янцева, який висловлює впевненість, що функціональне призначення протидії корупційній

злочинності полягає в захисті громадськості від «владної корозії» та потенційного руйнування суспільної моралі. Теоретично такий захист повинен бути адекватним, дієвим та головне своєчасним, але на практиці дотриматися таких умов вдається далеко не завжди [405, с. 98].

Ключове значення має усвідомлення українською спільнотою того, що протидія корупції це в однаковій ступені глобальна задача, як держави, кримінального права та юриспруденції загалом, так й безпосередньо кожного представника соціуму. Не викликає сумнівів, що якісні зрушення в протидії корупційній злочинності спричинять швидкі поліпшення, які знайдуть прояв у поверненні довіри суспільства до влади, зростанні економічного потенціалу та інвестиційної привабливості держави, а також збільшенні добробуту пересічних українців [267].

Слід відмітити, що пошук найбільш ефективних заходів протидії корупційній злочинності хвилював людство з незапам'ятних часів. Як відмічає М. В. Костицький, прояви такого роду діяльності простежуються у реформах стародавніх правителів Солона і Клісфена в Греції, консула Цицерона та імператора Марка Аврелія в Римі та деяких інших, менш відомих для пересічної особи, діячів. На думку автора, сучасникам важливо зберігати пам'ять про історію світу, адже під уламками давнини можна відшукати відповіді на безліч нагальних питань сьогодення. Зокрема, загибель таких колись могутніх держав, як Фінікія, Карфаген, Єгипет та Рим яскраво свідчить про згубний та навіть вбивчий вплив корупції, яка в купі з розбещенням тодішнього суспільства, яке відбулося на ґрунті вседозволеності, пияцтва та дармоїдства, призвела до катастрофічного знищення цивілізацій [186, с. 39-40].

Не дивлячись на той факт, що необхідність жорсткої протидії корупції розуміли так давно, на міжнародному рівні своє документальне закріплення вона отримала лише в другій половині ХХ століття, коли була ухвалена резолюція Генеральної Асамблеї ООН. Означений документ закликав уряди всіх держав вживати заходи, які вони вважають доцільними та необхідними,

заради подолання корупційних проявів та недопущення їх транснаціонального розповсюдження [182, с. 9]. Прикро, але в 1975 році міжнародне співтовариство не зуміло напрацювати універсальний антикорупційний механізм, через що корупційна злочинність дотепер залишається одним з головних предметів обговорення в ООН та інших міжнародних організаціях.

Питанню корупції, як соціокультурному явищу, причинам та умовам її зародження, а також характерним рисам присвячено безліч монументальних наукових робіт. Особливу увагу даній тематиці приділяли О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, Є. В. Невмержицький, Д. Г. Заброта, О. М. Костенко, О. Г. Кальман, А. І. Долгова та інші. Разом з тим, незважаючи на об'ємно сформульовану фундаментальну базу наукових досліджень у сфері подолання корупції, питання поняття та системи заходів протидії корупційній злочинності комплексно не були досліджені, що наштовхує на доцільність якомога більш швидшого заповнення даної прогалини. Відправним пунктом в такому заповненні доречно зробити визначення понятійного апарату.

Враховуючи, що ані наукова література, ані публіцистичні твори або взагалі не дають визначення поняттю «заходи протидії корупційної злочинності», або роблять це фрагментарно та суперечливо, спробуємо сформулювати власне бачення тлумачення наведеної дефініції через окреме роз'яснення термінів «заходи» та «протидія». В цьому нам допоможе Великий тлумачний словник сучасної української мови [58], який, хоча й складений у 2005 році, не втрачає своєї лінгвістичної цінності по сей день. Так, згідно із відміченим словником, термін «захід» являє собою сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь (найчастіше, певної конкретизованої мети). Треба зробити зауваження, що таке тлумачення дефініції «захід» є універсальним, адже в незмінному вигляді воно зустрічається й в інших словниках української мови [418, с. 380]. Поняття «заходи» можна розглядати, як дії посередницького характеру, які зв'язують

між собою суб'єктів та об'єкти, тобто з'єднують процес осмислення з матеріальним результатом. Що стосується дефініції «протидія», то Великий тлумачний словник сучасної української мови надає їй визначення через відсилання до дієслова «протидіяти», яке означає спрямовану діяльність проти чого-небудь (діяти всупереч комусь/чомусь). З огляду на це, «протидія» – це комплекс вчинюваних дій, направлених на перешкоджання іншим діям, здійснення відносно них певного опору [58, с. 1173].

З'єднуючи наведені словникові тлумачення з категорією «корупційна злочинність», немов ті дитячі кубики з буквами, які складають задля отримання шуканого слова, отримуємо наступне: заходи протидії корупційній злочинності – це комплекс дій чи засобів, за допомогою яких здійснюється перешкоджання та опір злочинності корупційного спрямування. Подібне визначення досить чітко маркує основні риси досліджуваної дефініції, втім може здатися дещо вузьким.

Професор О. П. Рябченко, зауважуючи на кримінологічній вагомості заходів протидії корупції, спробував надати їх тлумачення більш широко. За словами науковця, під заходами протидії корупції слід розуміти складний різновид владно-управлінської діяльності, яка потребує реалізації організаційних, контролюючих, профілактичних, попереджувальних, правоохоронних, правозастосовних та інших дій, націлених на винищувальний вплив щодо корупції [406, с. 5]. Керуючись таким визначенням, термін «протидія» можна охарактеризувати, як сукупність організаційно-правових дій, що вчинюються на протигагу конкретним небажаним явищам з метою зменшення їх негативних проявів. В нашому випадку таким явищем виступає корупція та злочинність в цілому.

Загалом в позиції професора О. П. Рябченко щодо заходів протидії корупції вбачається єдиний спірний момент – вказівка на владно-управлінський характер діяльності. Подібне обумовлення відносить протидію корупції виключно до державних турбот, що не зовсім вірно. Однозначно не варто применшувати антикорупційний потенціал небайдужої громадськості,

мас-медіа, окремих фізичних та юридичних осіб, які, працюючи разом, спроможні домогтися мінімізації корупційних проявів та нейтралізації умов виникнення корупції. Подекуди якісні антикорупційні заходи вчинюються взагалі без участі держави або з мінімальним сприянням з її боку. Враховуючи це, слід погодитися з О. Ю. Бусол, на думку якої найбільшої ефективності протидія корупційній злочинності набуває у разі поєднання зусиль інституцій громадянського суспільства та безпосередньо державних інститутів [52, с. 75]. Ґрунтуючись на відміченому, слід визнати більш вдалою трактовку заходів протидії корупційній злочинності, яка зустрічається в дисертаційній роботі Д. В. Гудкова й зводиться до того, що даний термін являє собою сукупність дій та/або засобів, які грамотно скеровуються уповноваженими органами публічної адміністрації, проти будь-яких корупційних проявів [93, с. 72].

До речі, стосовно безпосереднього тлумачення терміну «протидія корупції» О. Ю. Бусол висловлює побоювання, що сформулювати його бачення в загальному вигляді, прийнятному для різних наукових галузей, навряд чи можливо, оскільки вчені мають діаметральні погляди на зміст досліджуваного поняття. При цьому наукова риторика в даному випадку створює додаткові складнощі в, і без того багатостраждальній, корупційній тематиці [54, с. 181-182].

Сучасні теоретики й практики юридичних наук дійсно досі не визначилися з семантичним позначенням соціальної діяльності, направленої проти корупційних проявів. Зустрічається часте використання таких словосполучень, як: «протидія корупції», «війна з корупцією», «запобігання корупції», «профілактика корупції», «корупційний наступ», «державний вплив на корупцію», «корупційний контроль», «боротьба з корупцією» тощо.

Одні вчені, як наприклад В. В. Тильчик, відмічають, що весь ряд наведених словосполучень вбачається можливим використовувати синонімічно, адже, по-перше, всі вони об'єднані однією загальною метою – поступовим зведенням корупційних проявів до меж, прийнятних для

суспільства, а, по-друге, подібне ототожнення значно спрощує використання понятійного апарату, як в теорії, так й на практиці [441, с. 161]. Частково таку позицію розділяють й О. М. Бандурка та Л. М. Давиденко, які в своїй сумісній науковій статті «Протидія злочинності: війна термінів, поняття, загальна характеристика» доходять висновку, що абсолютна більшість термінів, використовуваних для пояснення діяльності проти будь-якої злочинності, можуть застосовуватися тотожно в залежності від контексту. Особливо яскраво автори продемонстрували це на прикладі співвідношення дефініцій «боротьба зі злочинністю» та «протидія злочинності». Головна підстава вважати наведені терміни спорідненими полягає в тому, що кожен з них містить в собі два аспекти впливу на злочинність: кримінально-правовий та кримінологічний [21, с. 8]. Продовжуючи цю думку, автори зауважують, що, коли мова йде про вплив на злочинність з переважаючими кримінально-правовими заходами, більш доречно використовувати словосполучення «боротьба зі злочинністю», тоді як загальний комплекс заходів проти злочинності містить в собі яскраво виражений кримінологічний аспект й вимагає застосування терміну «протидія злочинності», що більш вірно з етимологічної точки зору.

Всупереч такому погляду, існують прихильники обов'язкового розмежування кожного терміну антикорупційного характеру, які мають свою небезпідставну аргументацію. Цікавою здається позиція російської дослідниці Е. І. Петрової, яка звертає увагу, що далеко не всі терміни, які за звичкою використовуються для позначення певного впливу на злочинність, в тому числі корупційну, виглядають безперечно. Зокрема, з філософської точки зору неправильно використовувати термін «запобігання злочинності», адже неможливо запобігати тому, що вже об'єктивно існує. Визнаючи той факт, що злочинність існувала, існує та буде існувати в майбутньому, питання лише в яких масштабах, куди більш доцільно використовувати словосполучення «запобігання вчиненню злочинів» [331, с. 221]. Така позиція знаходить підтримку й в українській дослідниці О. Ю. Бусол, яка в

своєму дисертаційному дослідженні від 2015 року критично відгукнулася про Закон України «Про запобігання корупції». Точніше критика стосувалася назви означеного документу, яка не зовсім відповідає змісту Закону, адже фактично являє собою констатацію заперечення існування корупційної злочинності в Україні. Наполягаючи на тому, що корупційна злочинність існує в українських реаліях, О. Ю. Бусол зауважує, що термінологічно більш вірним було б використання словосполучення «протидія корупції» замість «запобігання корупції» [52, с. 15].

За вектором, запропонованим Е. І. Петровою, розмірковував й український спеціаліст в галузі кримінології В. В. Голіна, який відмічав помилковість прирівнювання поняття «запобігання злочинності» із «профілактикою злочинності». На думку відомого професора, профілактика є лише однією зі складових частин запобігання, так само як попередження та припинення злочинності [131, с. 22].

Врешті-решт, не можна заперечувати й те, що всі антикорупційні терміни відрізняються один від одного способами досягнення загальної мети.

В сучасній кримінології іноді зустрічаються дійсно специфічні погляди на тлумачення термінів, якими позначається соціальний вплив на злочинність. Особливого зацікавлення викликає позиція Д. О. Назаренка, який в своїй монографії відмітив, що лексико-семантичний характер більшості термінів не варто ані ототожнювати, ані розмежовувати, ані відшукувати альтернативи, оскільки з точки зору науки логіки вони являють собою поняття, які частково пересікаються й визначають єдине ціле [289, с. 326].

Враховуючи той факт, що зміст термінів, які використовуються для позначення впливу на корупцію, визначається по-різному, суперечки щодо однозначного застосування того чи іншого поняття навряд чи вщухнуть найближчим часом. В той же час, одна дефініція має істотно більше підстав розраховувати на власне закріплення, як домінуючої категорії відносно впливу на корупцію. Мова йде про термін «протидія корупції (злочинності)».

Тут необхідно звернути увагу на дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук В. І. Литвиненка, який особливо наполягав на тому, що всі можливі визначення діяльності з подолання корупції, як-то контроль над корупцією, запобігання корупції, боротьба з корупцією, наступ на корупцію чи протистояння їй або входять до складу всеосяжного поняття протидії корупції, або не повинні застосовуватися окремо з огляду на некоректність такого застосування [234, с. 44].

Цікаво, що, ще задовго до дисертаційних досліджень В. І. Литвиненка, подібну позицію в своїй монографії вже висловлював М. І. Мельник. Колишній суддя Конституційного Суду України відмічав, що термін «протидія» є більш точним та повним порівняно з іншими термінами, які відображають зміст діяльності, спрямованої проти корупції, в тому числі порівняно з іншим популярним терміном «боротьба». «Протидія корупції» охоплює всю сукупність заходів впливу на корупцію: від вивчення соціально-психологічних передумов виникнення корупції до притягнення осіб, винних у скоєнні корупційного правопорушення, до належної відповідальності [264, с. 214]. В схожому дусі розмірковує Є. О. Гладкова, яка робить впевнений вибір на користь терміну «протидія» з-поміж інших можливих аналогів, оскільки він гармонійно поєднує в собі не тільки репресивні заходи, а й запобіжні, що свідчить про значно більший діапазон діяльності антикорупційного спрямування [74, с. 63].

В свою чергу термін «боротьба» викликає стійку асоціацію з активним наступом на корупцію, здебільшого, з боку правоохоронних органів. Нехтування діяльністю профілактичного характеру на догоду репресивній реакції на корупцію не залишає іншого варіанту, окрім як визнати словосполучення «боротьба з корупцією» вужчим порівняно з «протидією корупції». Таку позицію активно підтримує й О. М. Джу́жа, який відмічає, що відсутність охоплення всіх можливих заходів протидії злочинним проявам не дозволяє прийняти закріплення формулювання «боротьба» в

юридичному лексиконі, хоча подекуди такі спроби й проводяться [107, с. 119].

Щоправда не всі представники наукового середовища схильні розділяти наведені позиції. Зокрема, відомий радянський та російський спеціаліст в галузі кримінології А. І. Долгова наполягала на тому, що термін «протидія злочинності» несе в собі подвійний сенс. З нього не зовсім зрозуміло, хто й кому протидіє: держава злочинності, а можливо й злочинність суспільству та державі. Виходячи з цього, повнота й докладність зазначеного терміну залишається під питанням [202, с. 388]. Разом з тим доводи А. І. Долгової досить авторитетно спростовуються Ю. В. Трунцевським, який виражає впевненість, що жодних труднощів з використанням терміну «протидія злочинності» не повинно виникати. В своїх розмірковуваннях автор посилається на міжнародне право, а саме на міжнародні угоди універсального характеру (ті, що відображають інтереси всіх держав світу та передбачають можливість безперешкодного приєднання до них). В подібних документах міжнародного характеру по відношенню до різноманітних видів злочинності (переважно мова йде про тероризм, екстремізм, корупцію, торгівлю людьми, транскордонне розповсюдження наркотичних засобів та будь-які різновиди організованої злочинності), зазвичай, застосовується або термін «counteraction» (to oppose and mitigate the effects of by contrary action / протистояти та пом'якшувати наслідки протилежних дій [515]), або прийменник «against» (проти чогось, когось). Перекладаючи наведену англійську термінологію на українську або російську мову волею-неволею доводиться звертатися саме к терміну «протидія», адже він найбільш точно характеризує іноземні словесні конструкції. Виходить, що, за уявленнями Ю. В. Трунцевського, протидіяти злочинності – це чинити опір злочинним проявам (діям), зберігаючи стійке положення, певну рівновагу [448, с. 203].

Для того, аби ще більш яскраво простежити домінування терміну «протидія злочинності» над іншими варіаціями, повернемося трохи назад й

знову звернемося до словників та семантичних особливостей. За основу порівняння візьмемо двох антагоністів терміну «протидія», якими по праву можна вважати терміни «боротьба» та «запобігання».

Великий тлумачний словник сучасної української мови має обумовлення, що «запобігання» – це дія в значенні запобігати. Відповідно до цього «запобігати» – це не допускати, заздалегідь відвертаючи що-небудь неприємне/небажане [58, с. 414]. За цим самим принципом відмічений словник, надаючи тлумачення терміну «боротьба», відсилає до дієслова «боротися», яке означає намагання подужати (перемогти) дійсного або абстрактного противника; битися, воювати проти кого-небудь/ чого-небудь [58, с. 93].

Визначення терміну «протидія» за положеннями Великого тлумачного словника сучасної української мови вже надавалося в даному підрозділі, а тому, аби зайвий раз не повторювати одне й те саме, наведемо погляд на означений термін відомого етнографа та визнаного майстра лінгвістики В. І. Даля. Упорядник «Тлумачного словника живої великоросійської мови» трактував слово «протидіяти», як спробу йти наперекір, заважати та намагатися подолати іншу дію, відносно якої є потреба у перешкоджанні [95, с. 512].

Акумулюючи вищезазначені словникові положення, можемо підсумувати наступне. Запобігання, боротьба та протидія характеризуються спільною спрямованістю на конкретне або абстрактне явище, предмет, дію. При цьому зміст та мета кожного з перерахованих видів діяльності істотно відрізняються. Так, запобігання передбачає недопущення певного явища, в нашому випадку корупційної злочинності, та фактично обмежене в часі проміжком, доки не було скоєно реальних правопорушень. Боротьба потребує чітко визначеного результату: перемоги або поразки в протистоянні з корупційною злочинністю та повинна закінчуватися на певному етапі, а отже теж обмежена в часі. Зовсім навпаки характеризується протидія, в якій немає чіткої прив'язки до певного результату (для неї не принципово не

допустити корупційної злочинності чи знешкодити/знищити її, а головне стати їй на заваді, завдяки різноманітним засобам), а також немає часового обмеження. Як відмічає, вже згаданий раніше, заслужений юрист України М. І. Мельник, протидія злочинності може тривати невизначений проміжок часу [264, с. 215].

На різний зміст означених трьох термінів вказує й той факт, що жоден словник синонімів не визнає їх семантичної схожості. Для слова «протидіяти» близькими по значенню визнаються слова «протистояти», «протиборствувати», але аж ніяк не «боротися» чи «запобігати».

В кінцевому підсумку, якщо ми визнаємо, як аксіому, що корупційна злочинність об'єктивно існує та її неможливо остаточно знищити, значить необхідно визнати провал термінів «запобігання» й «боротьба» в досягненні їхньої кінцевої мети. Керуючись подібною тезою, є сенс всю соціальну діяльність, направлену на подолання корупційної злочинності, охрестити терміном «протидія корупційній злочинності», який інакше ще можна виразити словосполученням «антикорупційна діяльність».

Доцільність використання терміну «протидія корупційній злочинності» обстоює й Агентство США з міжнародного розвитку, за підтримки якого в Україні видається достатня кількість антикорупційних посібників, програм та рекомендацій. Так, в одному з таких рекомендаційних посібників «Комплаєнс для малого та середнього бізнесу» поняття протидії корупційній злочинності розглядається, як діяльність органів державної влади, представників місцевого самоврядування, громадянського суспільства, окремих фізичних та юридичних осіб, що здійснюється в межах власних повноважень та можливостей, й передбачає: запобігання корупційним проявам (виявлення та намагання усунення причин поширення корупційної злочинності); боротьбу з корупційними діяннями (їх припинення, розкриття та безпосереднє розслідування) та мінімізацію і ліквідацію наслідків вчинених корупційних правопорушень [9].

Визначення в схожому стилі присутнє й в монографії М. І. Мельника, яке він називає вузьким розумінням протидії корупційній злочинності. В широкому розумінні дану дефініцію професор розглядає, як всю сукупність дій у сфері соціального управління, що направлена на зменшення корупційної криміналізації суспільства, неухильне дотримання базових правових принципів, розвиток демократії та розбудову правової держави [264, с. 216].

Під базовими правовими принципами мається на увазі: верховенство права, законність, системність, об'єктивність, комплексне використання антикорупційних механізмів, економічна доцільність, невідворотність покарання за вчинення корупційного діяння, відкритість в діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування, пріоритетність профілактичних заходів протидії корупції та активна взаємодія всіх антикорупційних суб'єктів між собою [485, с. 129]. Суворе дотримання перелічених принципів покликано підвищити вірогідність ефективної протидії корупційним діянням. Крім того, ефективність протидії корупційній злочинності залежить від належної координації та контролю за її здійсненням, а також від матеріально-технічного, кадрового, науково-методичного та інформаційно-аналітичного забезпечення цієї діяльності.

Наостанок, підводячи ризик під дослідженням термінологічних тонкощів дефініції «заходи протидії корупційній злочинності» необхідно надати остаточний авторський погляд на неї. Таким чином, заходи протидії корупційній злочинності – це комплекс дій та/або засобів, за допомогою яких втілюється в життя складна та багатоаспектна діяльність, яка поєднує в собі елементи соціального управління з приватними й громадськими ініціативами та спрямовується на створення перешкод вчиненню корупційних діянь, здійснення опору їх поширенню, а також на відповідне реагування відносно тих діянь, які вже проявилися у фактично скоєних правопорушеннях. Дана правова категорія має власну мету, ціль, завдання, напрямки та принципи, а також являє собою безпосередній вираз державної антикорупційної політики.

Варто зауважити, що заходи протидії корупційній злочинності можуть мати різноманітну форму, на зразок приписів, вимог, заборон, обмежень, стягнень, покарань й таке інше.

Не можна оминати увагою ту обставину, що корупційна злочинність має системний характер. У зв'язку з цим, вкрай важливо, аби заходи, які забезпечують протидію цьому виду злочинності, повсюдно здійснювалися також системно [431, с. 115]. Дана теза підтверджує думку відомого американського спеціаліста з кібернетики та математичного аналізу Н. Вінера, який відмічав, що одній системі може гідно протистояти тільки інша система з вищим рівнем організації [62, с. 106].

Провідні спеціалісти з антикризового управління дають слушні поради, суть яких зводиться до того, що систематизація необхідна там, де ефективність конкретної діяльності значно погіршується, а сукупність дій, направлених на виправлення негативних тенденцій, призводить лише до мінімального приборкання хаосу навколо. Щось подібне характерне й для сучасної вітчизняної антикорупційної політики. Начебто в державі проводяться масштабні антикорупційні реформи та зміни, але коефіцієнт корисної дії від цього занадто незначний. Темпи поширення та поглиблення корупційних процесів засвідчують безпорадність структур, уповноважених на протидію корупційній загрозі, а деякі конкретні заходи вочевидь не відповідають сумним державним реаліям [158, с. 5].

За ідеєю, систематизація заходів протидії корупційній злочинності покликана внести відповідні корективи з огляду на видозміни в економічному, політичному та суспільному житті, а також замінити старі неефективні заходи протидії на ті, котрих потребує сьогодення. Аналіз наявної корупційної проблематики свідчить про те, що в Україні необхідно запроваджувати більш повну та якісну систему заходів протидії корупційній злочинності.

Провідні вітчизняні науковці в галузі кримінального права та кримінології, такі як В. Д. Гвоздецький, А. І. Суббот та О. П. Рябченко під

терміном «система заходів протидії корупції» розуміють комплекс заходів політичного, законодавчого, нормативного, правоохоронного, громадського, координаційного й освітнього характеру, які націлені на викорінення корупційних проявів з українського суспільного буття [431, с. 115].

Для більш повної термінологічної картини знову звернемося до словників. Добре знайомий нам по даному підрозділу Великий тлумачний словник сучасної української мови дає наступні пояснення: «система» – це порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком окремих частин чого-небудь цілого. В альтернативних варіантах система представляє собою або сукупність принципів, які є основою вчення; або сукупність способів, методів та прийомів у здійсненні чого-небудь; або структуру, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин [58, с. 1320-1321]. Аналізуючи кожен з наведених словесних конструкцій та їхні лінгвістичні інтерпретації, на авторський погляд, доцільно поєднати окремі з них та визначити систему, як логічно-обумовлений розподіл окремих взаємопов'язаних частин одного цілого. Тоді, об'єднавши дане визначення із тим, яке було дано заходам протидії корупційній злочинності, отримуємо наступне: система заходів протидії корупційній злочинності – це логічно-обумовлений розподіл сукупності дій та засобів, за допомогою яких втілюється в життя складна та багатоаспектна діяльність, яка поєднує в собі елементи соціального управління з приватними й громадськими ініціативами та спрямовується на створення перешкод вчиненню корупційних діянь, здійснення опору їх поширенню, а також на відповідне реагування відносно тих діянь, які вже проявилися у фактично скоєних правопорушеннях.

Для того, аби систематизувати заходи протидії корупційній злочинності та виявити серед них ті, що відрізняються низькою результативністю або навпаки високою, необхідно здійснити належну класифікацію. Достеменно відомо, що класифікація заходів протидії корупційній злочинності може здійснюватися за різноманітними критеріями,

серед яких зміст, мета та масштаб застосування, час здійснення, метод впливу тощо. Спробуємо коротко розглянути основні та найбільш вдалі критерії класифікації.

Найбільш розповсюдженою ознакою, за якою прийнято угруповувати заходи протидії корупційній злочинності, є зміст та мета застосування. Відповідно до цієї ознаки прийнято виокремлювати:

- профілактичні заходи;
- правоохоронні заходи;
- репресивні заходи;
- заходи поновлення.

Профілактичні заходи протидії корупційній злочинності спрямовані на запобігання соціальним передумовам корупції та усунення корупційних ризиків, які сприяють вчиненню конкретних корупційних правопорушень. Під час профілактичних дій, зазвичай, задіюються різні засоби впливу: від економічних та політичних до соціокультурних. Головна задача на етапі профілактики корупційної злочинності – вплинути належним чином на злочинну мотивацію корупціонера. Подібний вплив може бути здійснений в двох площинах: або реалізувати переорієнтацію антисуспільної настанови особи, або втілити в життя спеціальні контрзаходи [217, с. 55].

В свою чергу, правоохоронні заходи зосереджуються на виявленні, припиненні та розслідуванні корупційних правопорушень. Даний захід здійснюється органами кримінальної юстиції, зазвичай, в рамках кримінального або адміністративного процесу.

Репресивні заходи знаходять свій прояв у застосуванні до осіб, винних у вчиненні корупційного діяння, відповідного державного примусу – покарання, стягнення.

Й, нарешті, останній вид заходів протидії корупційній злочинності за критерієм змісту та мети застосування це заходи поновлення, які направлені на відновлення законних прав та інтересів суб'єктів, які зазнали шкоди внаслідок вчинених корупційних діянь. Сюди ж входить усунення

негативних наслідків від корупційної злочинності, скасування неправомірних рішень, прийнятих через корупційні дії [264, с. 231].

Найбільшої ефективності в протидії корупційній злочинності можливо досягти при гармонійному поєднанні кожного з наведених заходів, втім перевага однозначно повинна надаватися профілактичній діяльності, а глобальним стратегічним завданням державної антикорупційної політики слід визнати запобігання корупції, тобто недопущення її формування та активного впровадження в суспільне життя.

Варто зауважити, що серед означених заходів протидії корупції найбільш неієздатними, у відриві від інших, виглядають репресивні заходи. Самі по собі вони не спроможні змінити корупційну ситуацію в державі на краще в довгостроковій перспективі. Теоретичний миттєвий успіх від жорсткої репресії може призвести до короткострокового покращення, яке в подальшому, скоріш за все, обернеться наслідками ще більш загрозливими, аніж було в період до реакції. Підтвердження таким висновками, час від часу, з'являються в різних світових державах. Один з найбільш красномовних прикладів – реакційна політика прабатька італійського фашизму Беніто Муссоліні. Відмічений державний діяч, окрім завзятого відстоювання фашистських ідей, запам'ятався в історії активною боротьбою з відомою на весь світ італійською мафією, що стала прозивним словосполученням. Цікаво, що саме Б. Муссоліні став однією з причин загальносвітової відомості італійських злочинних угруповань, спровокувавши їх глобалізацію.

В середині 30-х років ХХ століття на Сицилії було завершено репресивну кампанію, направлену на винищення мафії, внаслідок якої італійські політики заявили про розгром злочинних синдикатів. Кількість мафіозних кланів в Італії дійсно суттєво зменшалася, проте, як відмічає А. Д. Дорошенко, результат репресій був не таким вже однозначним. Справа в тому, що потужна мережа італійської мафії просто адаптувалася до суворих реалій. Частина членів мафії емігрувала в різні країни (переважно до США), інші перейшли зі злочинного світу в офіційний, зосередившись в політиці та

бізнесі, а ті, що залишилися на злочинній стежці, з часом пристосувалися та ще більш занурилися у підпілля (до речі, подібне було актуальним й для сталінського періоду викорінення злочинності в СРСР). Мафіозі, які емігрували, створили на нових місцях ті ж самі злочинні клани (в США з'явилась відома гангстерська організація «коза ностра») та розвернули активну діяльність вже на транснаціональному рівні [109, с. 26].

В сухому залишку маємо розповсюдження італійської мафії по світу, криміналізацію політичної верхівки в самій Італії та продовження різного роду злочинності, в тому числі корупційної, яка лише на декілька десятків років зменшилася, а потім повернулася на свої звичні показники. Саме таке надбання репресивної політики Б. Муссоліні, яке дає змогу пересвідчитися в сумнівній ефективності виключно репресивних заходів протидії злочинним проявам.

На жаль, Україна в деяких аспектах антикорупційної політики теж досі вірить в потенційних успіх від репресивних заходів. Хоча останнім часом в нашій державі й намітився ухил в сторону пріоритетного використання профілактичних заходів протидії корупції, зайвий консерватизм все одно не дає рішуче приборкати репресивні прагнення.

Наступний критерій, за яким доречно систематизувати заходи протидії корупційній злочинності це масштаб застосування. За ним можна виокремити такі заходи: загальнодержавні (діють на теренах всієї країни та затверджуються вищими органами влади); регіональні (застосовуються у відповідних регіонах, областях, містах і т. д.); локальні (актуальні для окремих об'єктів, наприклад, певних підприємств чи організацій); заходи з цільовим направленням на групу осіб та індивідуалізовані заходи, спрямовані на конкретну особу.

Раціональним вбачається групувати антикорупційні заходи й за терміном дії та нагальністю їх застосування. За таким критерієм можна виділити такі заходи:

- невідкладні (суть даних дій полягає в тому, що їх застосування необхідно в терміновому порядку, інакше можливе погіршення ситуації з корупцією);
- короткострокові (найчастіше пов'язані з невідкладними заходами й теж обумовлені нагальністю застосування);
- довгострокові (розраховані на перспективу та не вимагають результату тут і зараз);
- постійно діючі (дані заходи не вичерпуються фактом виконання та завжди актуальні, адже без них неможливе дієве викорінення корупційних проявів; в якості прикладу можна навести діяльність із здійснення моніторингу за корупційною злочинністю та за виконанням державних антикорупційних приписів або здійснення правоохоронної діяльності, направленої на виявлення корупційних діянь тощо) [264, с. 233].

Систематизація заходів протидії корупції може відбуватися й за ознакою методу впливу, яка розділяє антикорупційні заходи на ті, що пов'язані з примусом та ті, що стимулюють правомірну поведінку без вдавання до натиску.

Перша група, так чи інакше, пов'язана з тиском на суб'єктів. Примусові заходи можна розділити на ще менші групи: заходи захисту, покарання та поновлення. Заходи захисту мають свій вияв у правових приписах, які повинні запобігати корупційній криміналізації суспільних відносин. Яскравий зразок – конституційно закріплене положення щодо обов'язку для посадових осіб діяти в межах повноважень та на підставі законодавства України (ст. 19 Конституції України [173]). З цього приводу доцільно зауважує Н. В. Щедрин, на думку якого заходи захисту можна інакше охрестити спеціальним обмеженням прав, яке має на меті не допустити злочинні посягання. Такі правові обмеження проявляються у вигляді спеціальних заборон або настанов, які направлені на конкретних осіб [498, с. 14].

Заходи покарання відсилають до різноманітної відповідальності, яка може наставати за корупційні діяння (кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова). Той факт, що особа винна у скоєнні корупційного правопорушення, не може уникнути відповідальності виступає базовою кримінально-правовою константою для демократично розвинених країн. Питання лише в ступені застосовних санкцій, які прямо залежать від безпосередньої тяжкості скоєного. В будь-якому разі заходи покарання несуть для особи несприятливі наслідки, які можуть бути виражені в різних формах (матеріальній, технічній тощо).

Що ж до заходів поновлення, то вони передбачають спробу приведення суспільних відносин до того вигляду, який мав місце до вчинення корупційного діяння.

Заходи протидії корупційній злочинності, які не пов'язані з примусом, базуються на стимулюванні правомірної поведінки в громадян. Зрозуміло, що спонукання до належної антикорупційної поведінки орієнтується на всіх людей в державі, втім особливу увагу потрібно приділити чиновницькому апарату, де наявні підвищені корупційні ризики. Правомірна поведінка повинна бути соціально вигідною та заохочуватися з боку держави. Найчастіше комплекс заохочень з боку держави передбачає забезпечення для посадовця матеріального та морального комфорту, який надихне останнього стати взірцем професіоналізму та порядності [181, с. 180]. З точки зору питомої ваги, стимулювання законослухняної поведінки вбачається суттєво більш якісним заходом протидії корупційній злочинності, аніж, так зване, «викручування рук».

На авторський погляд, одним з найбільш вдалих критеріїв для систематизації антикорупційних заходів є поділ за часом їх здійснення. За цим критерієм виокремлюють заходи, що здійснюються до моменту вчинення корупційного діяння (класична профілактика) та заходи, які мають місце вже після фактичного скоєння корупційного правопорушення (цікаво, що в даному випадку поєднуються не тільки правоохоронні, репресивні та

поновлювальні заходи, але також й профілактичні, сутність яких у недопущенні повторення негативного сценарію зі скоєнням корупційних діянь) [264, с. 235].

Безумовно вартий уваги й такий критерій класифікації, як характер вчинюваних антикорупційних заходів, який передбачає поділ на спеціальні заходи (спрямовані виключно на подолання корупції) та багатофункціональні (впливають не тільки на корупційну злочинність, а й на суміжні з цим злочинні діяння, на зразок відмивання коштів та майна, одержаних злочинним шляхом).

Всі перелічені вище критерії систематизації заходів протидії корупції одноставно визнаються науковцями найбільш розповсюдженими та вдалими. Зрозуміло, що можливості класифікувати антикорупційну діяльність на цьому не вичерпуються. За бажанням можливо віднайти й інші критерії угруповання антикорупційних заходів, на кшталт поділу їх за галуззю права, проте актуальність таких критеріїв перебуває під питанням.

Необхідно відмітити, що базові засади протидії корупції, засади правового й організаційного характеру щодо функціонування системи корупційного запобігання в нашій державі, правила стосовно дій при усуненні наслідків корупційних правопорушень визначено у Законі України «Про запобігання корупції» [356]. Означений нормативно-правовий акт, окрім широкого переліку заходів протидії корупції, які повинні вчинюватися уповноваженими суб'єктами та безпосередньо державою, в ст. 21 передбачає можливості для участі громадськості в діяльності з винищення корупції (можливість подання запитів та отримання на них відповідей, здійснення повідомлень про корупційні факти, проведення громадських експертиз щодо правових актів, можливість внесення пропозицій стосовно покращення антикорупційної політики держави, контроль за дотриманням приписів антикорупційного законодавства тощо).

Власну систему заходів протидії корупційній злочинності, яка однозначно має прикладну значущість, розробив та запропонував дослідник

кримінологічної галузі, до чийх робіт вище вже були відсилання, А. І. Суббот. Керуючись аналізом зарубіжного досвіду та враховуючи національні реалії, відмічений науковець до числа найбільш дієвих методів впливу на корупційну злочинність відніс:

- оптимізацію кількості державних службовців, яка повинна відповідати обсягу повноважень, покладених на той чи інший орган (також в межах посадових регламентів державних службовців доцільно позначити загальні принципи їх службового зростання, а крім того закріпити адміністративно-правові механізми використання кадрового резерву і ротації кадрів в єдиній системі державної служби) [301, с. 132];

- вдосконалення нормативно-правового забезпечення антикорупційної діяльності (необхідно розробити такі законодавчі акти, які будуть сприяти формуванню режиму припинення корупції, а також вмістять до себе більш детальну регламентацію практики дисциплінарної відповідальності за корупційні діяння) [71, с. 15];

- врегулювання питань необґрунтованого адміністративного розсуду в діяльності державних службовців (необхідно розробити механізм, за яким в державного службовця будуть чіткі приписи, коли застосовувати заходи попередження, а коли заходи покарання у разі виявлення правопорушення) [468, с. 111];

- використання міжнародного досвіду у протидії корупційній злочинності, враховуючи елементи їхніх антикорупційних доктрин;

- створення інститутів протидії корупції, які доцільно наділити повноваженнями для розслідування та припинення корупційних діянь;

- антикорупційне виховання населення, зокрема молоді;

- масштабне реформування державного управління, глобальна задача якого полягає у зменшенні чиновницького апарату та підвищенні якості адміністративних послуг [225, с. 59].

Для більш якісної протидії корупційній злочинності також необхідно приділяти увагу, так званій, комплаєнс-політиці – системі внутрішнього контролю всередині комерційних та некомерційних організацій на предмет дотримання ними вимог законодавства, зокрема антикорупційного [283, с. 17]. Комплаєнс-заходи тісно пов'язані з протидією корупції, але за глибинним змістом ще більш ширші, адже вони покликані не тільки протистояти корупційним проявам, а й створювати умови для чесного ведення підприємницької діяльності. Висока результативність комплаєнс-заходів підтверджується практикою країн англосаксонської правової сім'ї, де із запровадженням відмічених заходів корупційні випадки скоротилися приблизно на двадцять п'ять відсотків.

Отже, підсумовуючи дослідження, проведене в рамках даного підрозділу, необхідно наголосити на тому, що протидія корупційній злочинності важлива соціальна діяльність, в якій задіяні не лише державні та правоохоронні органи, а й всі без виключення громадяни України. Заходи протидії корупційній злочинності повинні спрямовуватися на зменшення корупційної криміналізації суспільства, дотримання принципів верховенства права та законності, сприяння розвитку демократії в державі, а також на корегування громадської правосвідомості.

Наукові роботи в галузі кримінології дають підстави вважати, що якісна протидія корупції може сприяти поступовому викоріненню цього хворобливого явища та нормалізувати соціальні процеси в країні. При цьому важливо, аби заходи протидії корупційній злочинності усували не тільки наслідки корупційних діянь, а безпосередньо впливали на причини виникнення корупції. В цьому гарною підмогою може слугувати профілактична діяльність. Майже не викликає сумнівів, що без належної профілактики всі інші заходи протидії корупції приречені на фіаско. В жодному разі не применшуючи значення репресивних заходів протидії корупційній злочинності, слід визнати, що їх місце все ж таки другорядне. З огляду на це, пріоритетність антикорупційної профілактики повинна бути

належним чином закріплена в державній антикорупційній політиці та відповідних антикорупційних стратегічних документах загальнодержавного значення.

Необхідно звернути увагу й на той факт, що сучасна протидія корупційній злочинності в Україні вимагає більш повної та якісної систематизації. Окремі ланки системи існують і застосовуються, проте поєднання їх в одну цілу систему, на жаль, перебуває на стадії розробки. У разі якщо подібна система гармонійно запрацює, неодмінно відбудуться позитивні зрушення в подоланні корупційної проблематики.

3.2. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів

Вагомий потенціал профілактичної діяльності та її надзвичайну значимість в протистоянні зі злочинними проявами людство усвідомило ще в давні часи. Давньогрецькі філософи Аристотель, Сократ, Платон, Піфагор, Демокрит та їхні учні були єдині в думці, що подолання злочинності зводиться, в першу чергу, до виховання населення. В класичній, античній теорії злочинності будь-які посягання проти суспільного добробуту пояснюються нестачею знань, які штучно замінюються хибними спокусами.

Роздуми мислителів давнини знайшли своє продовження через сторіччя у роботах відомих гуманістів Ж-Ж. Руссо, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Вольтера, Ч. Беккарія та інших. В цей період профілактика злочинності стала набувати серйозної аргументації та поступово закріплювалася в якості найбільш розумного вирішення злочинних негараздів. Щоправда перехід від розробки теоретичних концепцій до безпосереднього втілення в життя запобіжних механізмів протидії злочинності відбувся лише у другій половині ХХ століття, після затихання відгомонів Другої світової війни.

Станом на сьогоднішній день, авторитетні вітчизняні та світові кримінологи однакові в своєму відношенні до превенції, як до центрального напрямку в протидії різного роду злочинності. Зрозуміло, що подібна тенденція не стихійна, а має об'єктивні передумови. Насамперед, профілактична діяльність щодо злочинності вбачається найбільш гуманним засобом підтримки правопорядку в суспільстві на належному рівні. Профілактика не тільки захищає суспільство від ймовірних злочинних посягань, а й проявляє турботу по відношенню до морально нестійких членів соціуму, запобігаючи їх криміналізації. На користь профілактичних дій, порівняно із караючими заходами, виступає й той факт, що кримінальні покарання характеризуються більш обмеженими можливостями в контексті

регулювання поведінки людей. Врешті-решт профілактика сприяє й економії ресурсів, оскільки, з усіх точок зору, більш вигідно не дати злочину бути вчиненим, аніж потім розкривати, розслідувати, утримувати під вартою та притягувати до відповідальності винних осіб [390, с. 11]. При цьому помилково вважати, що профілактичні заходи здатні викоринити злочинність на сто відсотків. В цьому контексті слушно зауважують О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, на думку яких повністю уникнути злочинних посягань неможливо [23, с. 217]. Кожна людина, в будь-який момент своєї життєдіяльності, на робочому місці, вдома або на вулиці ризикує стати жертвою чиєїсь неправомірної поведінки.

Існує думка, що людина здатна убезпечити себе, якщо буде дотримуватися певних правил. Дійсно, з одного боку, металеві ґрати на вікнах, наявність сторожового пса та добротні вхідні двері можуть суттєво знизити ризик постраждати від крадіжки, а навички самооборони та спроби уникнути небезпечних місць, на зразок темних провулків в нічний час, можуть відвернути напад чи грабіж з боку кримінальних елементів. Втім, з іншого боку, такі заходи, по-перше, все одно не вселяють абсолютної впевненості щодо особистої безпеки, а, по-друге, не захищають від інших видів злочинних посягань. Так, наприклад, від корупційної злочинності в пересічній особи майже немає шансів вберегтися, не дивлячись на те, що наслідки від даного суспільно небезпечного діяння, зазвичай, нікого не оминають стороною. Така особливість корупційної злочинності пояснюється високим рівнем її скритності. На превеликий жаль, реальну небезпеку від того вдару, який корупція завдає суспільним відносинам, зокрема через вплив на економічні процеси, неможливо оцінити вчасно, а залишається лише констатувати її масштаб по ступеню нанесених збитків.

Розмірковуючи щодо практичних складнощів у виявленні корупційних процесів, російська дослідниця Л. Н. Бочарнікова влучно висловила, що корупційна злочинність являє собою додатковий, непередбачений

законодавством, латентний податок, який накладається на громадян [42, с. 21].

В подібних умовах, коли суспільство не здатне захистити себе від ризику впасти жертвою корупції, а подолання цього згубного явища апріорі нереальна задача, що вже фундаментально доведено науковцями, де-факто залишається єдиний варіант – належним чином впливати на умови та причини формування корупційного світогляду задля недопущення появи нових корупціонерів, тобто здійснювати класичну профілактику. Хоча профілактична діяльність й не виступає панацеєю, вона дозволяє обґрунтовано сподіватися на приборкання корупції з поступовим зведенням її негативних наслідків до прийняттого мінімуму.

Вагомість профілактики добре прослідковується, якщо провести паралель з медициною, звідкіля даний термін був запозичений до правових наук. Саме профілактичні заходи, такі як вакцинація, гігієна, вживання різноманітних вітамінних комплексів, стали доленосними змінами в питаннях збереження здоров'я людей та зменшення різного роду захворювань, епідемій [80, с. 147]. Якщо в минулому умовна чума або умовний кір знищували цілі міста та навіть регіони й суспільство змушене було шукати порятунку у лікарів, знахарів, чаклунів та в релігії, то зараз людина може позбавити себе багатьох небажаних проблем зі здоров'ям лише помивши руки чи зробивши необхідне щеплення. Разом з тим приблизно так само, як споживання вітаміну С не робить людину невразливою, а лише підвищує шанси не заразитися грипом або гострим респіраторним вірусним захворюванням, кримінологічна профілактика рівним чином посилює стійкість суспільного організму перед натиском «корупційних штамів», не гарантуючи суцільної захищеності.

Наука кримінологія розглядає діяльність, направлену на попередження злочинності, як цілеспрямований вплив, що блокує та поступово знищує чинники, які спричиняють появу та розвиток злочинних проявів в певній сфері [471, с. 434].

Під час здійснення активної профілактики корупції величезну роль відіграють ті заходи із запобігання цьому виду злочинності, які можуть спричинити позитивний тиск на причини та умови появи зазначених незаконних дій. Такі заходи можуть припинити злочинну діяльність широкого кола осіб та сприяти відновленню законослухняного образу життя.

Не можна оминати увагою той факт, що профілактична діяльність досить часто ототожнюється з попередженням злочинності або припиненням злочинних посягань. Також не поодинокі випадки, коли означені дефініції розглядають в якості складових частин більш широкого терміну, наприклад «запобігання», як це робить В. В. Голіна, про що зауважувалося в минулому підрозділі. Враховуючи те, що ретельне опрацювання та правильне використання понятійного апарату, який застосовується в конкретній сфері, вбачається найважливішим аспектом будь-якого наукового дослідження, необхідно більш детально зупинитися на співвідношенні різних превентивних термінів, аби напевно виявити переваги одних дефініцій порівняно з іншими.

Загалом, слід визнати, що невизначеність термінології та можливість її різноманітного трактування, це вже певна характерна риса української правової доктрини. Варто чітко усвідомлювати, що плюралізм наукових думок далеко не завжди йде на користь, а часом навпаки сприяє дедалі більшому термінологічному заплутуванню. В даному випадку цікавою здається цитата Ж. Девалля, на яку в своїй статті посилається Ю. Д. Батан: «Коли наука вичерпується, вона розширює свій словарний запас» [24, с. 11]. Варта згадки й позиція відомого англійського філософа та математика Б. Рассела, який справедливо наголошував на тому, що людство може позбавитися доброї половини власних помилок, якщо припинить використовувати однакові терміни для визначення абсолютно різних за змістом понять [250, с. 79].

Іноземні спеціалісти в галузі юридичної термінології М. Альбертс та її колега Н. Моллема наголошують на тому, що мова юридичних кіл одна з

найбільш специфічних та складних для розуміння сторонніх слухачів. Частково такої стан речей пояснюється розмитістю термінологічного апарату. На думку наведених дослідниць, юридична мова не шифр для прихованої комунікації, а відтак складність її розуміння є скоріше недоліком, аніж перевагою [511, с. 29]. Схожу позицію ще раніше висловлював й український науковець С. П. Кравченко, який впевнено відмічав, що недосконалість термінології свідчить про вади всього державного законодавства [188, с. 13].

Труднощі із вживанням превентивної термінології у вітчизняних реаліях пояснюються різними об'єктивними факторами, серед яких часто зовсім ігнорують один, дещо нестандартний. Справа в тому, що всі превентивні дефініції, які прийнято використовувати в українській юриспруденції, мають різне історично-мовне походження. Термін «профілактика» прийшов до нас з давньогрецької мови, «превенція» сягає корінням в латинську мову, слова «попередження» та «припинення» взяті з російської мови та адаптовані до української, а популярна дефініція «запобігання» взагалі надбання старослов'янського наріччя. З огляду на таке етимологічне розмаїття природно, що сенс кожного з понять відрізняється та не дозволяє здійснити прирівнювання.

Під час співвідношення превентивної термінології, зазвичай, керуються двома домінуючими позиціями: або ототожнюють всі поняття, наділяючи їх синонімічним значенням, або розмежовують та серед загального переліку виокремлюють родові поняття, до складу якого входять всі інші (при цьому родовим поняттям може бути будь-який з досліджуваних термінів).

Ототожнення превентивної термінології найчастіше базується на тому, що всі поняття відсилають до здійснення дій, спрямованих на недопущення вчинення злочинного (корупційного) діяння, а їх умовний розподіл лише створює зайву демагогію [222, с. 102]. Дану тезу активно підтримує й О. С. Стеблинська, яка рішуче заявляє, про надуманість будь-яких розрізень між «профілактикою», «припиненням», «запобіганням» та «попередженням», які,

з огляду на єдність їхньої глобальної мети, можуть застосовуватися рівнозначно [219, с. 55].

В той же час важко не погодитися з думками деяких кримінологів стосовно того, що в ході використання різних термінологічних конструкцій на практиці кожне поняття отримало окреме смислове навантаження. Зокрема, в залежності від сформованості причин та умов девіантної поведінки, а також стадій її реалізації, заходи щодо відведення злочинної загрози можна розділити за певними етапами: заходи до формування злочинного умислу – класична профілактика (передбачається конкретний вплив на передумови зародження антисоціальної поведінки суб'єктів); заходи, які актуальні в часовий проміжок між сформованим злочинним умислом та фактичним здійсненням злочинної дії – попередження; заходи, необхідність в яких з'являється вже після початку кримінально караної діяльності – припинення [316, с. 185].

Як бачимо, в наведеному розмежуванні превентивної термінології за етапами здійснення запобіжної діяльності застосовується критерій сформованості злочинного умислу, який багатьма дослідниками, в тому числі А. М. Черняком, визнається чи не найбільш вдалим та виправданим [469, с. 262]. Така оцінка даного критерію цілком слушна, навіть не дивлячись на те, що достовірно визначити, коли саме в особи сформувався злочинний умисел далеко не буденна задача, адже його формування зумовлюється виключно внутрішніми психоемоційними процесами особистості. Фактично достеменно встановити момент формування злочинного умислу можливо лише у разі, якщо особа повідомить про свої наміри стосовно вчинення злочину або вкаже на це безпосередніми діями в ході спілкування з конкретними представниками соціуму. Не менш складно з'ясувати й ті обставини, які передують формуванню злочинного умислу, а відтак можна сміливо стверджувати, що профілактика, як діяльність з недопущення злочинного посягання, характеризується відсутністю чітко визначеного початку та повинна здійснюватися постійно. Завершення профілактичних дій

прямо пов'язано з переходом запобіжної діяльності до іншого етапу – етапу попередження злочинного посягання, який починається з моменту встановлення правоохоронцями злочинних намірів особи (доки правоохоронці не мають в своєму розпорядженні відповідних відомостей, етап профілактики продовжується).

Уважно придивившись, можна помітити, що запропоновані етапи недопущення злочинного діяння досить виразно співвідносяться, як сукупність часток одного цілого – родового поняття «запобігання». Для сучасної кримінології виокремлення саме такого родового поняття серед всіх інших превентивних термінів є абсолютно домінуючою позицією, яка постійно знаходить нових прихильників. Ще за радянських часів Г. А. Аванесов відмічав, що поняття «запобігання» відрізняється суттєво більш широким змістом, аніж «профілактика» чи будь-який інший превентивний термін. Хоча, разом з тим, один з основоположників вчення про кримінологічне прогнозування визнавав, що потенційний успіх запобіжної діяльності залежить, за великим рахунком, саме від того, наскільки якісно будуть проведені профілактичні заходи [1, с. 407]. Пізніше до наукового табору Г. А. Аванесова долучились такі відомі спеціалісти, як В. В. Голіна, О. М. Джужа, О. М. Литвак, А. П. Закалюк, Ю. Ф. Іванов та інші. Примітно, що кожен з наведених науковців, погоджуючись із визначенням «запобігання» в якості родового поняття, його складники розглядав по-своєму неповторно.

Прославлений академік А. П. Закалюк погоджувався, що в складі запобігання, в залежності від сформованості злочинного умислу, необхідно виокремлювати три етапи. Проте більш доцільним на другому етапі вбачається використання терміну «відвернення» замість русифікованого поняття «попередження». Представник Академії правових наук України робив наголос на тому, що, здійснюючи переклад слова «попередження» з російської мови на українську, більш логічно розглядати його, як сповіщення

про певну подію, явище, а не як діяльність направлену на відвернення чогось небажаного.

Досить цікаво, що, не применшуючи важливості профілактичного впливу на злочинність, зокрема й корупційну, А. П. Закалюк ключову роль в успішному недопущенні суспільно небезпечного посягання відводить все ж таки етапу відвернення. Саме на проміжку між зародженням корупційного умислу та до прийняття рішення щодо безпосереднього вчинення корупційного правопорушення проводиться основна запобіжна робота. Подібне навіть дозволяє розглядати відвернення корупційних діянь, як специфічний та самостійний антикорупційний захід [128, с. 329].

Поряд з процесом відвернення корупційної злочинності належну увагу слід приділити й припиненню корупційних діянь. Даний превентивний етап зводиться до виявлення осіб, що перебувають на стадії готування до здійснення злочинів корупційної природи, а також безпосередньо тих, хто готовий реалізувати корупційне правопорушення, тобто здійснюють замах на злочин. Припинення корупційних діянь знаходиться в компетенції оперативних підрозділів відповідних суб'єктів антикорупційної діяльності, які в рамках власних повноважень здатні вчинити наступне:

- а) підштовхнути ймовірного корупціонера до відмови від продовження злочинної діяльності;
- б) створити умови, за яких виключаються будь-які можливості продовження раніше розпочатої діяльності корупційного типу;
- в) негайно відреагувати на вчинювані корупційні діяння у випадках, коли зволікання може призвести до безпосереднього корупційного посягання [131, с. 38-39].

В протигагу погляду А. П. Закалюка, О. М. Джу́жа та Ю. Ф. Іванов наполягають на тому, що в структурі запобігання немає окремого місця етапу відвернення або попередження, який в повній мірі охоплюється профілактикою [145, с. 162]. Особливу увагу дослідники приділяють етапу припинення, на якому особа вже не в змозі уникнути кримінальної

відповідальності за замах на злочин чи тим паче за безпосередньо вчинене злочинне діяння. До речі, даний момент активно використовується опонентами прихильників виокремлення терміну «запобігання» в якості родового поняття для превентивної термінології. Здавалося б ні про яке запобігання не може вестися мови, коли винна особа фактично понесла кримінальну відповідальність за своє діяння. Проте, захищаючи привілейоване становище терміну «запобігання», О. М. Джу́жа наголошує на тому, що сутність запобіжної діяльності зводиться не тільки до того, аби зменшити кількість осіб, які отримали покарання, а й до загального зменшення збитків від того чи іншого виду злочинності [145, с. 163-164]. На додачу не варто забувати ту обставину, що конструкція деяких складів злочинів в діючому КК України є усіченою та передбачає перенесення моменту закінчення злочинного діяння на більш ранню стадію – попередню злочинну діяльність (початок виконання злочинного діяння вже є закінченим злочином). Особливість злочинів з усіченим складом в тому, що ступінь суспільної небезпеки діяння досягнула такої межі, що безпосередня реалізація злочинної мети вже не здатна її збільшити [44, с. 157]. Усічений склад злочину характерний й для частини корупційних діянь. В якості красномовних прикладів М. Б. Желік посилається на ті злочини, що пов'язані з прийняттям пропозиції чи обіцянки одержання неправомірної вигоди або проханням надати таку вигоду чи пропозиція/обіцянка вчинити вплив за надання неправомірної вигоди [119, с. 138-139]. При цьому принципово відрізнити прийняття пропозиції неправомірної вигоди, що підпадає під усічений склад злочину (момент закінчення злочину наявний тоді, коли особа виявила згоду, прийняла пропозицію неправомірної вигоди або здійснила обіцянку чи озвучила прохання про надання такої вигоди), та безпосереднє одержання неправомірної вигоди, яке вже характеризується формальним складом злочину (момент закінчення пов'язаний з фактичним прийняттям винною особою хоча б частини з анонсованої «винагороди») [451, с. 28]. Відповідно до зауваженого злочини, які передбачені ст. ст. 354, 368, 368-3,

368-4, 369, 369-2 КК України можуть бути кваліфіковані або за усіченим складом злочину, або за формальним (зазвичай, все залежить від використовуваної частини, наприклад ч. 1 ст. 368-3 КК України характеризується усіченим складом, а ч. 3 даної статті може трактуватися й як злочинне діяння з формальним складом).

Цікаво, що особливість усіченого складу злочину не оминає й умисел злочинного діяння, адже в даному випадку суспільно небезпечні наслідки знаходяться за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а відтак вольовий момент умислу визначається бажанням вчинити конкретну дію чи бездіяльність без прив'язки до їхнього результату [120, с. 146].

Виходячи з того, що усічений склад злочину створює певну аномалію своєю конструкцією, зумовлюючи, так би мовити, «завчасне» настання кримінальної відповідальності для особи, яка фактично ще перебуває на стадії попередньої злочинної діяльності, термін «запобігання» зазнає безпосереднього впливу на власне сутнісне наповнення, що призводить до очевидної його дискредитації. Суто теоретично особа знаходиться ще на тому рубежі, коли вбачається можливим утримати її від подальшої кримінальної активності, внаслідок чого й сама особа, й суспільство будуть врятовані від потенційно несприятливих наслідків, втім в розумінні кримінального закону, незалежно від кінцевого результату, злочинна діяльність вже закінчена, особа підлягає належній відповідальності, а реального «запобігання» не відбулося. Враховуючи безсумнівну екзотичність такого становища, здається, що з цих підстав наполягати на недосягненні глобальної мети запобігання та обстоювати спірність визнання даного терміну родовим поняттям для всієї превентивної діяльності є крайньою формою ригоризму та відвертим формалізмом. Погодитися можна лише з тим, що використання словесного обороту «запобігання злочинності» логічно необґрунтоване, адже запобігати сформованому явищу, яке об'єктивно існує, виглядає абсурдним. З огляду на це більш коректно використовувати словосполучення «запобігання злочинам» (конкретним).

Тенденцію щодо закріплення терміну «запобігання» в якості основного, з-поміж інших превентивних дефініцій, виявляє й В. Д. Пчюлкін, який зауважує, що починаючи з 2010 року в українському законодавстві відверто простежується схильність до використання слова «запобігання» по відношенню до різноманітних злочинних проявів [394, с. 16]. Відсилання до наведеного терміну спостерігаються в Конституції України та багатьох інших законах, особливо тих, що мають відношення до корупційної злочинності, на зразок Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прозорості у сфері відносин власності з метою запобігання корупції» [348], Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» [355], Закону України «Про запобігання корупції» [356] тощо. Більш повний перелік законодавчих актів України, які містять в своїй назві або тексті згадки превентивного терміну «запобігання», можна переглянути на офіційному веб-порталі Верховної Ради України, орієнтуючись на кнопку «Законодавство» – «Пошук за реквізитами».

Найбільш відчайдушний опір виокремленню «запобігання» в якості родового поняття превентивної термінології чинять ті дослідники, які більш доцільним вважають застосування терміну «попередження». Особливо розповсюдженим такий погляд був наприкінці ХХ століття, хоча його прихильники зустрічаються й в сьогоденні. Термін «попередження» в якості родового поняття доводиться до вподоби таким науковцям, як А. Г. Лекарь, А. Б. Сахаров, В. М. Кудрявцев, В. С. Емінов та А. Ф. Зелінський.

Останній представник наведеного переліку відмічав, що попередження доречно розглядати, як здійснення економічних, політичних, ідеологічно-виховних, правових та інших заходів протидії злочинності задля виявлення конкретних злочинців або злочинних угруповань [141, с. 10]. Важливо, що термін «запобігання» в більшості джерел тлумачиться схожим чином, а відтак присутнє бажання поставити знак рівності між даними поняттями. Насправді, як з семасіологічної точки зору, так й з кримінологічної,

попередження та запобігання виглядають термінами-побратимами. Поряд з цим, слід визнати, що, не дивлячись на змістовне споріднення порівнюваних слів, в сучасних вітчизняних реаліях доцільніше використовувати все ж таки дефініцію «запобігання». Подібне пояснюється низкою факторів, основні з яких полягають у популярності використання терміну «запобігання» в діючому українському законодавстві та історичній наближеності для українського народу саме дієслова «запобігати», аніж русизму «попереджувати».

В якості родового поняття «запобігання» вигідно відрізняється й на фоні таких превентивних термінів, як «профілактика» та «припинення», адже включає їх до свого змісту. Всупереч цьому та ж «профілактика» не в змозі включити до свого змісту «припинення» й відповідно навпаки «припинення» так само своїм змістом оминає «профілактику».

Профілактична діяльність актуальна на початкових стадіях «злочинного захворювання» та малодієва в подальшому, якщо особа все одно йде шляхом криміналізації. Профілактика не здатна нічим зарадити у випадку, якщо її початковий вплив на антисоціальну поведінку людини не досягнув мети й остання все одно зазнала злочинної «мутації». За таких вихідних даних на авансцену виходять інші запобіжні етапи, зокрема припинення, яке покликане в останню мить відвернути загрозу. Разом з тим припинення так само недієздатне в профілактичних функціях, адже припинити можливо лише те, що фактично розпочато, а профілактична діяльність здійснюється до початку злочинних дій. Глобальна сутність припинення, як дії – це не допустити завершення раніше розпочатого злочину шляхом здійснення відповідних спеціальних заходів.

Спираючись на відмічене, не викликає сумнівів, що запобігання, як превентивна діяльність, містить найбільш повний та масштабний зміст й тому по праву може вважатися родовим поняттям для превентивної термінології. Сутність запобігання полягає не тільки в тому, аби завадити зародженню злочинності, а й у вчасному відведенні можливої злочинної

загрози. Подібне цілковито узгоджується з резонним зауваженням І. В. Однолько, згідно з яким головна мета запобіжної діяльності не стільки в тому, аби не допустити будь-яких злочинних проявів взагалі, скільки в тому щоб сприяти створенню міцного правопорядку в державі та сприятливого становища в соціумі, яке зумовить зниження загального рівня злочинності, а також стримувати процеси подальшої криміналізації суспільства, підвищуючи рівень правосвідомості кожної окремої людини [314, с. 144].

Безперечно, що в структурі запобігання будь-якому виду злочинності найбільшу увагу бажано приділити профілактиці, адже вона здатна унеможливити виникнення злочинної діяльності, що якнайкраще відповідає суті всієї превентивної кампанії. При цьому, завдяки цілеспрямованості на зміцнення безпеки правоохоронюваних цінностей та цілісність своєї системи, профілактика відрізняється відносною самостійністю. Крім того, в кримінології панує підхід, згідно з яким профілактика постає не простим набором заходів, а управлінською діяльністю, яка впливає на соціальні процеси та характеризується багаторівневою конструкцією. Говорячи про профілактику безпосередньо корупційних злочинів, необхідно відмітити, що вона являє собою стратегічний вектор антикорупційної політики будь-якої сучасної держави світу.

Залежно від того, на які саме корупційні явища та процеси направлена профілактична діяльність, її доцільно поділити на такі види: випередження, обмеження, усунення, захист. Примітно, що кожен перерахований вид профілактики вимагає певних знань, навичок та особливої підготовки, що, наразі, зовсім не враховується уповноваженими органами під час здійснення практичної протидії корупції. На думку В. В. Голіни монументальне закріплення такого поділу профілактичних дій в кримінологічній доктрині зумовить перегляд уповноваженими суб'єктами свого відношення до підготовки спеціалістів з профілактичної діяльності [131, с. 23].

Профілактика випередження має на меті не допустити виникнення та поширення корупції, як суспільно небезпечного явища.

В свою чергу профілактика корупційного обмеження передбачає вжиття таких заходів запобіжного характеру, які направлені на перешкоджання розповсюдженню корупції серед потенційних суб'єктів, що здійснюється завдяки запровадженню різних обмежень у їхній діяльності, найчастіше закріплених нормативно в тих документах, котрими визначено правовий статус таких суб'єктів (наприклад Закон України «Про запобігання корупції» встановлює заборону для державних службовців займатися підприємницькою діяльністю, одержувати неправомірну вигоду тощо) [165, с. 163].

Профілактика усунення корупції полягає в діяльності уповноважених органів, які нейтралізують негативні явища та процеси, внаслідок яких активізуються корупційні прояви.

Нарешті профілактика захисту від корупції передбачає вжиття заходів, які реалізуються заради ліквідації її детермінантів. Виходить, що об'єктом даного виду профілактичних дій, крім всього, є ще й правосвідомість потенційних корупціонерів [131, с. 27, 29].

За критерієм цільової спрямованості М. В. Ландовська розрізняє такі форми профілактичної діяльності, як: загально-соціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна [230, с. 260]. В рамках даного підрозділу ми будемо акцентувати увагу саме на спеціально-кримінологічній профілактиці корупційних злочинів, адже вона вбачається однією з найбільш дієвих в загальній антикорупційній діяльності держави. Втім для повноти дослідження узагальнено оглянемо й інші профілактичні форми.

Загально-соціальна профілактика вбачається фундаментальною діяльністю державних органів та органів місцевого самоврядування, яка передбачає вивчення динаміки, структури та причин злочинності, як явища, задля вдосконалення суспільних відносин в усіх сферах життя українського народу. Іншими словами дана профілактична форма покликана зменшити соціальні суперечності, знизити рівень безробіття, сприяти підвищенню стандарту життя людей, видозмінити на краще морально-світоглядні

принципи населення та реалізувати низку інших дій, які будуть мати наслідком зникнення злочинної мотивації, яка штовхає особу до антисуспільної поведінки. Схожим чином розмірковує й С. В. Горлач, на думку якого призначення загально-соціальної профілактики в обмеженні можливостей функціонування злочинності через подолання кризових явищ в державі [87, с. 135]. Аби впоратися з такими явищами, необхідно здійснити реформування системи управління, економічного сектору, вдосконалити податкове законодавство, більш активно залучати інституції громадянського суспільства до антизлочинної діяльності, підвищувати рівень громадянської правосвідомості і суспільної відповідальності та вчинювати інші заходи просвітницького характеру [102, с. 322].

Загально-соціальна профілактика завжди пов'язана з розвитком суспільства та повинна сприяти поступовому усвідомленню людей неприпустимості будь-яких злочинних проявів для подальшого прогресу та комфортного співіснування різних соціальних груп в гармонії. Глобальна мета профілактичної діяльності такого роду – стабілізувати суспільне життя завдяки масштабним культурно-освітнім процесам. Не даремно С. Ш. Цагікян зауважує, що із заходами загально-соціальної профілактики в сучасній кримінології прийнято пов'язувати забезпечення політичного, морального та трудового виховання, яке спонукає формування здорового клімату в соціальному середовищі [466, с. 69].

В свою чергу індивідуальна профілактика злочинів корупційного характеру зосереджується на наборі певних дій з боку уповноважених органів, направлених на конкретного індивідуума (який своєю поведінкою та зв'язками з оточенням демонструє готовність до злочинної діяльності) з метою корегування негативної свідомості такої особи в позитивному напрямку.

Безпосередньо спеціально-кримінологічна профілактика корупційних діянь – це переважно діяльність органів кримінальної юстиції із недопущення злочинної поведінки в суспільстві та вчинення дій, направлених на захист

кожного члена суспільства від конкретних злочинних проявів. Важливе зауваження щодо спеціально-кримінологічної профілактики робить О. М. Джужа, на думку якого така форма профілактики являє собою професійну діяльність чітко визначеного кола суб'єктів, для здійснення якої необхідно застосовувати спеціальні знання та кримінологічні методи, а також втілювати в життя відповідні заходи планування, прогнозування та програмування [221, с. 18].

Як раціонально зауважує Т. Г. Таран в своїй дисертаційній роботі, спеціально-кримінологічна профілактика покликана чинити нищівний вплив на явища та процеси, які сприяють активізації криміногенного потенціалу суспільства [436, с. 144]. Разом з тим спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів не вичерпується лише нейтралізацією та усуненням корупційних детермінантів, а знаходить свій прояв й в оперативному реагуванні на формування та просування антисоціальної поведінки суб'єктів.

На авторський погляд, слід погодитися з В. В. Голіною, який вагомо наголошує на тому, що спеціально-кримінологічна профілактика це не просто набір хаотичних дій правоохоронних органів, направлених на викорінення злочинних проявів, а сукупність певного комплексу заходів, розробленого спеціально для запобігання подальшому розвитку злочинності та полегшення викорінення вже існуючих її проявів. Автор відмічає, що на відміну від загально-соціальної профілактики, яка характеризується впливом на загальний блок негативних явищ в суспільстві, спеціально-кримінологічна профілактика містить чіткий вектор на конкретні суспільні відносини щодо яких спостерігається злочинна тенденція, яку необхідно зупинити [77, с. 7].

В аналогічному дусі з В. В. Голіною розмірковує й М. І. Мельник, який висловлював впевненість, що в контексті корупційних злочинів спеціально-кримінологічна профілактика виражається в діяльності органів кримінальної юстиції із розробки та втілення в життя сукупності заходів спеціального характеру, які направлені на усунення, послаблення чи нейтралізацію

корупційних чинників та створення сприятливої обстановки для припинення тих корупційних правопорушень, що тривають наразі. Виходячи з цього досить яскраво проступають контури головної задачі спеціально-кримінологічної профілактики, а саме – недопущення подальшого розвитку корупційної злочинності та зменшення рівня вже існуючої [265, с. 384].

Досить часто спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів має свій прояв у загальнодержавних програмах, стратегіях, доктринах, планах протидії корупції тощо [264, с. 268].

Акумулюючи наведені тези, можна виокремити такі ознаки, характерні для спеціально-кримінологічної профілактики: зазначена форма профілактики направлена на запобігання конкретним видам злочинності (в нашому випадку мова йде про корупційну злочинність); задля досягнення профілактичної мети використовується широкий інструментарій заходів управлінського, виховного, соціально-правового та економічного впливу; суб'єктами реалізації спеціально-кримінологічної профілактики виступають органи та структури, для яких протидія злочинності є основною функцією [204, с. 296].

Зрозуміло, що спеціально-кримінологічна профілактика має ряд відмінностей від інших форм профілактичної діяльності. Так, на відміну від індивідуальної профілактики, яка цілеспрямовано діє лише на конкретну особу, а також на відміну від загально-соціальної профілактики, яка займається вивченням теоретичних мотивів появи того чи іншого виду злочинності, спеціально-кримінологічна профілактика спрямована на конкретне недопущення поширення злочинності, тобто має чітко визначену мету. Проте, при всіх відмінностях від індивідуальної та загально-соціальної профілактики, спеціально-кримінологічна профілактична діяльність разом з ними складає взаємопов'язаний процес загально-профілактичних дій, як одного з засобів запобігання злочинним проявам. Коли ми говоримо про загальну профілактику, то маємо на увазі всі її форми в сукупності із певним поділом територій впливу. Не буде перебільшенням зауважити, що загально-

соціальна профілактика та спеціально-кримінологічна настільки взаємозалежні та взаємообумовлені, що ефективність першої можлива лише за умови її доповнення другої. В той же час загально-соціальна профілактика виступає певною підмогою для заходів спеціально-кримінологічної профілактики.

Кримінологічна наука відрізняється різноманітністю поглядів на класифікацію заходів, які конкретизують спеціально-кримінологічну профілактику злочинності. Зазвичай, під даними заходами прийнято розглядати певні дії, що вчинюються за вектором скорочення конкретного виду злочинів із винищенням умов та причин вчинення злочинних дій. Виходячи з відміченого такі заходи можна поділити на загальнодержавні та локальні, а також галузеві (які актуальні для окремих категорій людей, наприклад, державних службовців). В той же час можливо відшукати й інші критерії, на кшталт об'єму, направленості, механізму, форми впливу, а також суб'єкту розробки та застосування заходів спеціально-кримінологічної профілактики.

Загалом, слід визнати, що заходи спеціально-кримінологічної профілактики злочинам є специфічною категорією, адже саме їх існування обумовлено наявністю злочинності, як явища. Зазвичай, відмічені заходи покликані виконувати такі завдання, як:

- контроль за рівнем злочинності всередині держави;
- вивчення зарубіжного досвіду протидії певному, окремо взятому виду злочинності, а також об'ємні наукові дослідження стосовно цього виду злочинності;
- розробка та безпосереднє виконання операцій, направлених на викорінення злочинних проявів;
- моніторинг проведених заходів;
- формування в пересічних громадян законослухняної моделі поведінки.

Високої оцінки заслуговують дослідження відомого науковця-кримінолога В. Д. Малкова, який навів досить ґрунтовний перелік заходів, в рамках яких реалізується спеціально-кримінологічна профілактика безпосередньо корупційних злочинів. Даний перелік включає наступне:

- більш якісну регламентацію антикорупційних норм та подальший розвиток антикорупційного законодавства;
- проведення дієвої роботи із чиновниками (сюди входить забезпечення гідних умов праці та високий рівень контролю за виконанням службових обов'язків);
- більш якісний підбір кадрів, які повинні бути реальними професіоналами своєї справи (зауважується, що особа заплямована корупційним правопорушенням раніше, або така особа, яка постійно порушує етичні норми не може розраховувати на гідну посаду, адже її професійна біографія містить негативні відмітки; до речі, як один із сучасних кроків, лунає думка щодо створення спеціальної служби по підборі кадрів для державних інститутів, яка буде ретельно вивчати кожного кандидата та обирати дійсно кращих);
- розробка загальнодержавних антикорупційних програм щодо протидії корупції;
- підвищення контролю за статками державних службовців (більш ретельне дослідження відомостей, що декларуються);
- захист осіб, які реалізують боротьбу проти корупціонерів від можливого на них впливово тиску та погроз;
- більш якісне співробітництво усіх органів кримінальної юстиції щодо запобігання вчиненню корупційних злочинів на всіх рівнях;
- проведення якісної пропаганди законослухняного образу життя через засоби масової інформації та інші можливі інформаційні джерела [200, с. 335-336].

Цікавими здаються й пропозиції вже добре відомого В. В. Голіни, який рекомендує такі спеціально-кримінологічні профілактичні заходи: зменшення розрахунків у формі готівки в цивільних та господарських правовідносинах, адже відстежити рух безготівкових коштів значно простіше; зменшення переліку видів підприємницької діяльності, які потребують ліцензування, адже процес отримання ліцензії досить часто супроводжується корупційними діями; запровадження декларування доходів населення; законодавче закріплення механізму обмеження політичного та управлінського лобізму тощо [217, с. 130-131].

Велику користь можуть мати й такі заходи спеціально-кримінологічної профілактики, як створення навколо корупції репутації ризикованої та невігідної справи, а також проведення якомога більш детальної регламентації отримання службовцями подарунків та інших винагород із застосуванням міжнародного досвіду регулювання таких відносин. Спільно із таким загально-соціальним профілактичним заходом, як виведення державної економіки з тіні, наведені спеціально-кримінологічні заходи могли б створити потужну корупційну опозицію.

Достатню увагу необхідно приділити й мережі Інтернет, яка може суттєво допомагати в спеціальній профілактиці корупційних правопорушень. У всесвітньому павутинні є змога створювати ресурси із необхідною інформацією щодо протистояння корупції, зокрема створити он-лайн курс із отримання навичок антикорупційної поведінки. Схвальних відгуків заслуговує відносно нещодавній початок роботи Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Щоправда процедура отримання довідок з даного реєстру дещо ускладнена й вимагає вдосконалення. Доступ до інформації про осіб, які були замішані в корупційних діяннях сприяє визначенню потенційно неблагонадійних представників соціуму, відносно яких потрібен прискіпливий контроль, особливо в питаннях прийняття на державну службу. Загалом подібний ресурс це свого роду адаптація до корупційних реалій

американського сервісу Family Watchdog, який містить інформацію щодо осіб, які скоїли злочин сексуального характеру, аби громадськість була усвідомлена про «скелети в шафах» кожного, з ким теоретично можуть перетнутися життєві шляхи [45, с. 189].

На думку частини науковців, вкрай ефективним заходом спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів могло б стати значне посилення санкцій. Так, доцільно було б частіше застосувати конфіскацію майна, як додатковий вид покарання, до особи, винної у вчиненні корупційного злочину. Можливість втрати своїх матеріальних благ у сукупності з перспективою відбуття покарання в місцях позбавлення волі повинна застережливо діяти на підсвідомість особи, яка, налякана потенційними наслідками, цілком може утриматися від вчинення корупційного діяння.

Загалом же, кажучи про ефективність того чи іншого заходу спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів, варто пам'ятати, що домогтися цієї ефективності можливо лише при вчасному втручанні, тобто коли реакція відбувається в потрібний період. Також на ефективність певних заходів спеціальної профілактики впливає те, з яким рівнем професіоналізму та завзяття органи кримінальної юстиції підходять до їхньої реалізації.

Потенційно високим процентом успішності виокремлюються такі спеціально-кримінологічні профілактичні заходи, як пропаганда законослухняного образу життя через всі можливі джерела інформації та контроль за статками чиновників. В обох випадках є змога вчасного втручання, яке покликано попередити корупційне посягання. Слідкуючи за зростанням статків чиновника, уповноважені органи можуть контролювати чи не відбувається очевидного порушення співвідношення між реальною заробітною платою та фактичним використанням грошових коштів, що дозволяє своєчасно реагувати та встановлювати особу, відносно якої з'являється підозра у її корумпованості. В свою чергу пропаганда

законослухняного образу життя сприяє зростанню кількості людей з яскраво вираженою антикорупційною свідомістю, в яких будь-яка корупційна дія викликає огиду.

Природно, що максимальна ефективність у протидії корупційній злочинності можлива за умови системного використання всіх заходів спеціально-кримінологічної профілактики разом.

Заходи спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів прийнято умовно поділяти на правові та не правові. До правових належать безпосередньо ті заходи, які передбачені та регламентуються конкретним законом чи нормативно-правовим актом, а до не правових заходів відносяться такі, що не пов'язані із законодавчими приписами (зокрема, психологічні, педагогічні, організаційні та інші дії подібного характеру) [233, с. 34].

Хоча спеціальна профілактика корупційних злочинів завжди передбачає використання заходів, які направлені на нейтралізацію, блокування криміногенних факторів, вона також має на меті перевиховання осіб, які вчинили злочин (зادля уникнення рецидиву) або можуть його вчинити [149, с. 320].

Для ефективного блокування криміногенних факторів та якісного перевиховання осіб-злочинців спеціальна профілактика повинна здійснюватися на певних стадіях. Так, узагальнено виокремлюють три стадії спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів: рання профілактика, безпосередня профілактика та посткримінологічна профілактика.

Рання профілактика направлена на своєчасне корегування моральних якостей населення з метою недопущення розвитку в останнього злочинної уяви про життя. Безпосередню профілактику виділяють, як складову частину ранньої, адже вона конкретизує ті дії та тих осіб, відносно яких треба проводити профілактичні дії. Посткримінологічна профілактика зосереджується на допомозі особам, які вже відбули покарання за корупційну

діяльність. Головна задача даної стадії профілактики – не допустити можливого рецидиву [388].

Наполягаючи на активній профілактиці корупційних злочинів, не варто втрачати холодного розуму, адже деякі види злочинності настільки зміцнилися в суспільному бутті, що для їх викорінення доведеться застосовувати максимально нестандартні підходи. В іншому разі профілактичне усунення може призвести до жорсткої реакції на протипагу. Цілком вірогідно, що профілактика корупційної злочинності в Україні зіштовхнеться з не меншими труднощами, аніж свого часу були характерні США із їхнім «сухим законом», Колумбії з її протиборством наркобізнесу та Афганістану з його протидією екстремізму та тероризму [211, с. 35].

У результаті дослідження, проведеного в рамках даного підрозділу, можна сміливо констатувати, що профілактика корупційних злочинів вбачається одним з найбільш дієвих способів їхнього викорінення, що подвійно актуально для України, яка, на жаль, поступово закріплює за собою імідж клептократичної та глибоко корумпованої держави.

Враховуючи той факт, що питання тотальної корумпованості державних інститутів в українських реаліях стає тенденцією та призводить до відчуття неминучості, нашій державі вкрай необхідно проводити масштабні профілактичні дії.

В системі профілактичних дій виокремлюють загально-соціальну, спеціально-кримінологічну та індивідуальну профілактику. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційної злочинності вбачається однією з найбільш ефективних, адже передбачає безпосередню діяльність органів кримінальної юстиції із недопущення злочинної поведінки в суспільстві.

Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів може вчинюватися шляхом реалізації різноманітних заходів, які, як кожен по окремоті, так й у сукупності відрізняються високою долею практичної значущості. Одним з головних завдань заходів спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів виступає цілеспрямований вплив на

детермінанти корупційних правопорушень, виявлення корупційних ризиків, а також виключення можливості переростання незначного корупційного діяння в більш небезпечний для суспільства акт.

Раціональне використання спеціальної профілактики корупційних злочинів дозволить завадити їй впливати на процеси в державі та, як свого часу красномовно та соковито висловився керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури України Н. І. Холодницький, загонить корупцію «під плінтус» [179].

На завершення є бажання наголосити ще на одній тезі. Якщо на початку даного підрозділу було проведено паралель з медициною, то в кінці прокладемо паралель з фізикою. Як вогонь необхідно гасити перекриттям доступу кисню, так само кримінологічна профілактика повинна ізолювати існуючих корупціонерів та їхнє оточення від ймовірного поповнення (підживлення) й тоді вся корупційна злочинність згасне, як той вогонь без кисню.

3.3. Роль мас-медіа у профілактиці корупційних злочинів

За час свого існування людство крок за кроком рухалося вперед по еволюційним сходам, розсуваючи межі свідомості та змінюючи епоху за епохою. В своєму невичерпному бажанні розвиватися та пізнавати нове ми досягли нового порогу, який впевнено подолали, увійшовши в нову інформаційну еру, так званий, постмодернізм. Подібне стало можливим завдяки появі супутникового телебачення, всесвітньої інформаційної мережі Інтернет, електронної пошти, стільникового зв'язку та безлічі інших новітніх способів комунікації. Особливо чуттєво на перетворенні нашого світу позначилася поява Інтернету, який з'явився на початку 90-х років ХХ століття й став впевнено замінювати телеграф, пошту, телефон та різноманітну копіювальну техніку. Не даремно Л. А. Ороховська відмічає, що Інтернет зумовив виникнення єдиного світового інформаційного простору [319, с. 136].

З дедалі більшим розвитком інформаційних технологій та важко контрольованим технічним прогресом, інформаційна сфера стала важливою складовою життя суспільства будь-якої держави. Не випадково кожна країна все більше опікується власною інформаційною безпекою, а хакерські втручання в інформаційні осередки держав становляться справжніми скандалами та призводять до політичних конфліктів. В даному контексті українське законодавство не стоїть осторонь та на офіційному рівні визнає загрозу в своєму інформаційному полі реальною небезпекою для всієї національної безпеки [376].

Достеменно відомо, що сучасна людина не в змозі жити в поза інформаційному полі. Весь час, коли людина не спить, її оточує інформація різного характеру. Це й реклама, й політична агітація, й соціально-гострі новини. Природно, що в такій ситуації мас-медіа, як комунікативні засоби та способи обміну інформацією, слугують пізнанню людиною оточуючого її

світу, а також сприяють формуванню мислення в планетарному масштабі. Й без того суттєвий вплив, який медіа здійснюють на громадянську свідомість, постійно міцнішає, наділяючи їх вагомим антизлочинним потенціалом. При правильній та обережній дії на людську свідомість, медійні структури здатні формувати в населення вірний світогляд, сутність якого полягає в різкій нетерпимості до будь-яких корупційних проявів, що в свою чергу повинно позитивно відобразитися на загальнодержавній протидії корупції.

Свого часу Д. Мельник зауважував, що, окрім формування належного відношення людей до явища корупції, медіа можуть дати населенню чітке уявлення про масштаби корупційної злочинності в країні, тим самим проводячи певний загальнодоступний моніторинг ефективності державної антикорупційної політики [262, с. 71].

Крім цього, мас-медіа однозначно займають одне з провідних місць в профілактиці корупційних злочинів, яка останнім часом визнається чи не найбільш перспективним напрямком всієї антикорупційної діяльності. Подібне видається цілком логічним, адже значно простіше, завдяки профілактичній діяльності, створити такі умови, за яких корупційна злочинність не буде зароджуватися та поширюватися, аніж боротися із корупцією, як сформованим та зміцнілим явищем, що швидко розповсюджується в суспільстві.

Примітно, що віра у могутність медіа настільки зростає з року в рік, що поступово з контролем над ними асоціюється реальна державна влада [43, с. 54]. Така тенденція та широкі можливості впливу на необмежену кількість людей дають змогу розглядати медіа, як реальний владний інституту – «четверту неформальну гілку влади».

Медійні організації, хоча й позбавлені інструментарію законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, зокрема засобів примусу, тим не менш, завдяки переконливості та привабливості своїх аргументів, можуть привертати на власну сторону значну кількість прихильників [106]. Цікаво, що всупереч наведеним думкам, існують протилежні погляди, які зводяться

до того, що розгляд медіа в якості безпосередньо владного елемента вводить в оману. Так, Герберт Альтшулл висловлював думку, що медіа можуть бути лише знаряддям в руках тих чи інших суспільних або політичних сил й в жодному випадку не здатні відособлено конкурувати з іншими владними інститутами [48, с. 39]. Як би там не було, але медіа вбачаються потужною машиною, яка здатна, як працювати на благо, так й нести хаос й сум'яття в життя людей.

Якщо повернутися до високого антикорупційного потенціалу медіа, то реалізувати його в повній мірі можливо лише за умови незалежності в їх роботі від будь-яких політичних сил чи олігархів. На цьому в своїх роботах наполягає й відомий німецько-американський політолог К. Й. Фрідріх, на думку якого вільні медіа – один з центральних факторів стримування корупції [513, с. 15]. Якщо подібної незалежності немає, то мас-медіа, скоріш за все, будуть виконувати прямо протилежну роль, тобто, виступати знаряддям політичного та підприємницького впливу в інтересах певних замовників та формувати в населення невірне уявлення про події в державі та світі [342, с. 235].

Небезпеку від заангажованих медіа, судячи з усього, добре розуміє й діючий Президент України В. О. Зеленський, який незабаром після перемоги на президентських виборах під час однієї з перших зустрічей з єврокомісаром з питань політики сусідства Йоганнесом Ганом, заявив про намір звільнити медійні структури від засилля олігархів. Щоправда наразі шостий Президент України особливо не просунувся вперед в анонсованому прагненні.

Говорячи про незалежність в роботі мас-медіа, варто пам'ятати, що наукові дослідження та практичний досвід вже не раз підтвердили тезу, що повної свободи для медійних структур домогтися нереально в жодній світовій державі. Як доречно відмічають Л. Усаченко та М. Сибирякова, в будь-якій демократичній та цивілізованій країні мас-медіа це, в першу чергу, приватнопідприємницький інститут, який забезпечує людей робочими місцями [459]. Той факт, що більшість медіа це бізнес визнають й в

Transparency International. В той же час, на думку виконавчого директора даної організації в Литві Сергіуса Муравйоваса, певний пієтет медійної структури перед власником не повинен заважати їй виконувати функцію «рупору» правопорядку. Необхідно відшукати баланс, відповідно до якого інтереси власника медіа-структури не будуть йти в розріз із суспільними потребами [257]. З огляду на це, аби просувати ідеали свободи слова, медіа повинні бути відносно економічно самостійними та весь час вдало лавірувати в обстановці постійного тиску. Разом з тим, якщо зробити мас-медіа повністю незалежними утопічне бажання, то забезпечити їх максимальну автономію від уряду та бізнесу, куди більш реалістичний задум. В цьому контексті є змога простежити певну схожість з корупцією, адже останню теж неможливо викоринити повністю, задовольняючись лише зведенням її проявів до мінімуму.

Виведення мас-медіа зі сфери впливу певних осіб, окрім належного рівня демократії та державного розвитку, передбачає високий рівень розвиненості журналістської культури, що, на жаль, не притаманно сьогоденній Україні. Тенденція щодо відсутності особливої поваги до журналістів та їх діяльності з боку пересічних українців є безумовно сумною, втім й самі журналісти своєю роботою, подекуди очевидно замовною, не спонукають громадян змінити своє ставлення. Важливо, аби представники журналістського цеху чітко усвідомлювали, що етика в їх роботі це не стільки певні кодекси чи норми, закріплені в офіційних документах, скільки внутрішнє суб'єктивне переконання стосовно того, які дії допустимі, а які стовідсотково неприпустимі. При цьому таке внутрішнє переконання повинно ґрунтуватися не на особистих чи корпоративних інтересах, а на потребах суспільства загалом та окремих соціальних груп, зокрема [344, с. 255].

Не можна ігнорувати той факт, що порушення журналістської етики далеко не завжди виключна провина самих журналістів. Суть проблематики лежить набагато глибше. Демократія та свобода слова в Україні не рідко

залишаються лише на папері, а на практиці завзято придушуються. Аби усвідомити в яких, порою, складних умовах працюють представники мас-медіа в нашій країні, можна пригадати гучні скандали із побиттям або навіть вбивствами журналістів, які мали місце в історії незалежної України. Якщо про велику кількість випадків пересічні громадяни зазвичай навіть не чули, то, наприклад, давнє політичне вбивство журналіста Георгія Гонгадзе чи відносно нещодавнє усунення викривача крупних олігархічних корупційних схем Павла Шеремета являють собою ті обурливі події, про які обізнаний кожен небайдужий представник громадськості.

Поширення тиску на журналістів під час здійснення ними своїх професійних обов'язків призводить до формування політичної цензури – негласних обмежень стосовно того, що дозволено висвітлювати, а що знаходиться під заборонаю. За таких вихідних положень українські мас-медіа поступово втрачають можливість втілення в життя основної функції – інформаційного посередника між владою та суспільством.

До речі, перед подальшим викладенням матеріалу в рамках даного підрозділу є потреба в тому, аби розібратися із вживанням тієї термінології, без якої надалі неможливо провести науково-аналітичне дослідження. На сьогоднішній момент, як в публіцистиці, так й в дослідницькій літературі, зустрічаються три, на перший погляд рівноправні, категорії, які однаково об'єднують в собі пресу, телебачення, радіомовлення, Інтернет та інші засоби поширення інформації. Мова йде про ЗМІ – засоби масової інформації, ЗМК – засоби масової комунікації та безпосередньо мас-медіа. Проблематика розуміння наведених понять ускладнюється тим, що серед науковців, практиків журналістського ремесла та юристів мас-медійного права досі не сформовано однозначного погляду на їх співвідношення. Переважає позиція, відповідно до якої наведені поняття тотожні за своєю суттю, проте не можна заперечувати існування й протилежних думок, які зводяться до завзятого заперечення такого ототожнення. При цьому прихильники будь-якого

погляду мають в своєму розпорядженні, як низку відверто вагомих доводів, так й частину аргументів, які, щонайменше, виглядають спірно.

Перш за все, необхідно чітко усвідомити, що «медіа» – це дефініція історично притаманна західній культурі. В свою чергу пострадянські республіки звикли оперувати термінами «ЗМІ» та «ЗМК», на додачу неодмінно розділяючи їх, для чого справді існують об'єктивні причини. ЗМК містить не тільки красномовну відмінну рису у вигляді особливого комунікаційного наголосу, а й взагалі вбачається більш ширшою категорією порівняно зі ЗМІ. Окрім звичайних технічних засобів поширення інформації, до складу ЗМК можна віднести безпосередньо всі канали розповсюдження даних, адресованих масовому споживачу (сюди відносяться й дорожні знаки, й театральні вистави, й публічні звіти та громадські слухання, й навіть азбука Морзе [223, с. 232]). Не дивлячись на ряд схожих ознак між ЗМІ та ЗМК, вони аж ніяк не синонімічні. В цьому контексті влучно висловилося українська дослідниця Л. Данильчук, відповідно до тверджень якої прирівнювання ЗМІ та ЗМК один до одного несе в собі загрозу створення понятійних недоліків, що неминуче спричинить труднощі в правовому регулюванні [96, с. 190]. ЗМІ та ЗМК мають однакове функціональне навантаження, для реалізації якого ЗМК має більшу кількість засобів. Виходить, що ЗМІ виступає складовою частиною ЗМК, так би мовити, їхньою підсистемою.

Разом з тим неможливо не звернути увагу, що діюче українське законодавство, яке регламентує правовідносини в сфері інформації та її поширення, використовує виключно термін «ЗМІ», монопольно закріплюючи за ним абсолютно всі способи передачі даних, як аудіовізуальні, так й друковані (зокрема, такий припис міститься у ч. 2 ст. 22 Закону України «Про інформацію»[370]). Не міститься згадки про мас-медіа чи ЗМК й в Законі України «Про телебачення і радіомовлення» [384], й в Законі України «Про інформаційні агентства» [369], а також в інших нормативно-правових актах зі схожим предметом регулювання, яких можна нарахувати ще близько десяти.

Цікаво, що термін «ЗМІ» в сучасну інформаційну добу, очевидно, не може сповна характеризувати новітні мережеві ресурси та використовується швидше за звичкою. Крім того, подібне тяжіння до застосування відміченого терміну пояснюється тоталітарним минулим України, коли засоби масової інформації зосереджувалися на пропагандистських функціях.

За таких вихідних даних та з урахуванням того, що Інтернет поступово трансформує пасивного споживача інформації в безпосереднього творця контенту, який активно комунікує з іншими суб'єктами, зрозуміло, що більш влучним поняттям вбачається саме «ЗМК». Щоправда, виходячи з того, що сучасне інформаційне поле характеризується не тільки залученням аудиторії до комунікаційних процесів, а й високою долею мультимедійності, ще більш вдалим терміном слід визнати «мас-медіа» [397, с. 513].

Відмічена інформаційна категорія, характерна для західної культури, є всеосяжною та такою, що усуває будь-які питання розмаїття термінів в залежності від їх інформаційних чи комунікаційних акцентів. Практичний зиск від поєднання складних конструкцій ЗМІ та ЗМК в єдиному терміні важко переоцінити. Безсумнівно, що така дія призведе до спрощення понятійного апарату та прибере зайві суперечки й філологічні нагромадження. Варто погодитися з А. В. Кострубіцькою, яка схвально відгукується про запровадження в українську інформаційну доктрину терміну «мас-медіа», який раз та назавжди покладе край диспутам стосовно відмінностей між ЗМІ та ЗМК [187, с. 36].

Через наблизений функціонал медіа та ЗМІ часто розглядають, як ідентичні поняття, основна відмінність між якими полягає в різній семантиці слів, покликаних усувати можливі мовні тавтології. Втім, як ми вже вияснили, з точки зору змісту, закладеного в кожний з термінів, таке зрівняння в корені невірне. Медіа – це не тільки ЗМІ, а куди більш широке поняття, обсяг охоплення якого, іноді, навіть складно уявити.

Примітно, що широту категорії мас-медіа, ще в 60-х роках ХХ століття, зрозумів та описав відомий канадський культуролог, філолог та філософ

Маршал Герберт Маклюен, якого по праву можна вважати родоначальником мас-медійних досліджень. Прославлений дослідник до мас медіа відносив не тільки пресу, телеграфний та телефонний зв'язок, радіомовлення, телебачення, кінематограф, друковані видання, рекламу тощо, а й всі явища, засоби, предмети, пристрої, які своєю появою вносять суттєві зміни в комунікацію між людиною та оточуючим її світом (друкарська машина, колесо, засоби пересування, електричне світло). Іншими словами, Маршал Маклюен відносить до мас-медіа абсолютно все, що так чи інакше пов'язано з комунікаційними діями [249, с. 14]. Аналіз відмічених тверджень демонструє, що медіа це навіть не ЗМК, а щось ще більш глобальне. Медіа сприяють «діалогу культур», зумовлюючи створення системи культурно-інформаційної монополії, на якій ґрунтується державний фундамент.

Децю пізніше за вектором, закладеним Маршалом Маклюеном, теорію мас-медіа розглядав й відомий німецький юрист та соціолог Ніклас Луман, відповідно до поглядів якого з течією часу та подальшим прогресом людства термін мас-медіа буде використовуватися по відношенню до всіх суспільних інституцій, які задля комунікації використовують технічні засоби розмноження [247, с. 4]. Підтвердженням позиції Н. Лумана виступає той факт, що, наразі, термін «мас-медіа» активно застосовується по відношенню до організацій, які контролюють ці технології, на зразок телевізійних каналів чи видавництв [170, с. 113].

Між іншим, серед українських науковців одне з найбільш вдалих визначень мас-медіа, яке враховує концептуальні положення, закладені Маршалом Маклюеном, сформулювала вже відома нам Л. А. Ороховська. Досліджуючи історію феномену мас-медіа, авторка розтлумачила даний термін, як систему інформаційних та комунікативних засобів, які розраховані на велику кількість осіб, з'явилися завдяки еволюційному розвитку людства та переслідують мету у вигляді формування в суспільства певного погляду на події, що відбуваються, а також насадження масової культури, основні

аспекти якої можна корегувати в залежності від тих глобальних цілей, які переслідуються [319, с. 145].

Загалом, з огляду на наукові прогнози, поступову глобалізацію суспільних відносин та неминуче стирання кордонів в нашому мультикультурному світі, введення в ужиток українців терміну «мас-медіа» рано чи пізно повинно було відбутися. Й, якщо на початку ХХІ століття згадки про мас-медіа фігурували виключно в публіцистиці чи наукових дослідженнях, то станом на сьогоднішній день досить вірогідним виглядає закріплення даного терміну й безпосередньо в українському законодавстві, адже наприкінці 2019 року у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону України «Про медіа», ініційований представниками фракції «Слуга народу» та покликаний вивести правове регулювання засобів масової інформації на відповідний рівень сучасного технологічного розвитку медійної сфери [387]. Варто звернути увагу на те, що в середині січня 2020 року фракція «Європейська солідарність» внесла до уряду альтернативний законопроект, але де-факто він мало чим відрізняється від провладного законопроекту, дублюючи його дискусійні новели.

В цілому до законопроекту «Про медіа» в державі склалося подвійне ставлення. З одного боку, законопроект містить достатню кількість прогресивних та необхідних положень, особливо з урахуванням того, що реформування медіа-сфери вимагає Угода про асоціацію з ЄС. Так, з найбільш значимого можна відмітити, що законопроект має регулювати діяльність різних медійних напрямків, які наразі регламентуються п'ятьма окремими законами, що дозволить усунути розкиданість законодавчих норм по різних документах, будуть встановлені нові правила ліцензування медійних структур, а також передбачено обмеження контенту, що надходить з країни-агресору, визнаної такою в установленому порядку. При цьому, з іншого боку, законопроект містить й положення, що викликають небезпідставне занепокоєння в представників медіа-структур та активної громадськості. Зокрема, мова йде про розмитість понятійного апарату,

можливість неоднозначного трактування передбачених норм, які, до того ж, не всі узгоджуються з іншими державними нормативно-правовими актами (як попередній, так й даний фактор прямо стосуються комунікацій та обміну інформацією в Інтернеті; наприклад, законопроект зовсім не дає чіткого уявлення про те, чи є блогери медійною одиницею чи ні, адже передбачені норми можна розглядати в обидві боки), можливість запровадження цензури, суттєвий розмір фінансових санкцій за правопорушення в інформаційно-медійній сфері, а також найбільш суперечливий аспект – розширення повноважень та зміну статусу Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, яка відтепер буде уповноважена регулювати й інші медіа.

Безпосередньо для тематики нашого дослідження найбільш цікаво те, що законопроект покликаний нарешті офіційно запровадити в українській законодавчій термінології поняття «мас-медіа». Відповідно до ч. 1 ст. 1 означеного документу саме «медіа» є базовим терміном в інформаційній сфері, відносно якого в дужках передбачається альтернативний варіант «ЗМІ». Текст визначення передбачає наступний вигляд: медіа (ЗМІ) – це засіб поширення масової інформації у всілякій формі, яка періодично або постійно виходить в світ під незмінною назвою, що виступає індивідуалізованою ознакою [387]. Складається враження, що в широкому сенсі мас-медіа можна уявити в якості певного глобального середовища, яке існує для трансляції будь-якої інформації будь-якому колу суб'єктів, а основна ціль зводиться до передачі масивів такої інформації кінцевому споживачу чи групі споживачів. При цьому одна з основних вимог – це наявність в засобів поширення інформації індивідуалізованих ознак. Заради справедливості, варто відмітити, що недостатньо прописана комунікаційна складова медіа наштовхує на думку, що законопроект просто замінює термін «ЗМІ» на «медіа», більш розповсюджений в сучасному світі, залишаючи багато теоретико-прикладних запитань.

В той же час, не дивлячись на можливий новий виток наукової риторики, такий підхід теж має право на життя. Частина науковців, серед

яких, зокрема, й М. Ю. Наумова, наголошують на тому, що мас-медіа та ЗМІ можна умовно розділити саме за критерієм новизни й до першої групи віднести більш сучасні способи обміну інформацією, які базуються на застосуванні складних комунікаційних систем, а до другої – традиційні (телебачення, радіомовлення, друковані видання) [299, с. 88]. Такий науковий погляд обумовлюється необхідністю оновлення термінології, виходячи з тотальної диджиталізації суспільних відносин.

Зрозуміло, що враховуючи все зазначене вище, можна спростовувати таку позицію, вказуючи на те, що поділ між мас-медіа та ЗМІ доцільний виключно за параметром змісту й, аж ніяк, не за більшою сучасністю чи більш активною вживаністю термінології. Втім це вже питання наукових спорів та дискусій, внаслідок яких, як відомо, народжується істина. Зауважимо лише на тому, що на недоцільність відмежування мас-медіа від ЗМІ за критерієм новизни вказують наступні аргументи. По-перше, термін «мас-медіа», загалом, не набагато молодший, аніж «ЗМІ». Словосполучення засоби масової інформації вперше офіційно було закріплено у 1946 році, коли його було внесено до преамбули статуту ООН з питань освіти, науки та культури. В той час, як поняття мас-медіа, в його сучасному вигляді, вперше з'явилося в 60-х роках минулого століття та пов'язано з дослідженнями вже добре нам відомого Маршала Герберта Маклюена. А, по-друге, стійке й одночасно помилкове суб'єктивне переконання українського споживача щодо відносної новизни та незвичності дефініції «мас-медіа» має логічне пояснення. На відміну від більшості держав світу, в Україні відмічене поняття знайшло своє поширення значно пізніше, а саме на початку нового тисячоліття. Зокрема, цим же пояснюється суцільне ігнорування вітчизняним законодавством терміну «мас-медіа». В 90-ті роки ХХ століття, коли закладалися нормативно-правові основи поширення інформації, законодавець не розумів західні термінологічні тенденції та навіть не планував в них розбиратися.

Говорячи про тематику безпосередньо даного підрозділу, необхідно звернути увагу на те, що для визначення ролі мас-медіа в профілактиці корупційній злочинності нам не настільки принципово враховувати всі тонкощі співвідношення ЗМІ, ЗМК та мас-медіа. З'ясування того, що мас-медіа за своїм змістом значно ширші, аніж ЗМІ та фактично їх поглинають, не настільки важливо для дослідження антикорупційного потенціалу інформаційно-комунікаційної сфери. Набагато більш цінно те, що мас-медіа та ЗМІ можуть використовуватися, як синоніми та чергуватися один з одним, коли мова йде про безпосередні засоби поширення інформаційних потоків й саме цією тезою ми будемо керуватися в продовженні нашої науково-дослідницької роботи.

Належна робота мас-медіа слугує певною основою для розбудови демократичного суспільства. Не даремно пересічні громадяни ототожнюють поняття «демократії» із свободою слова, яка, в свою чергу, є запорукою діяльності медіа (про що безпосередньо йдеться у Кодексі етики українського журналіста [163]).

Не викликає сумнівів теза, що побудова демократичного суспільства є складним та довготривалим процесом. Україну слід віднести до тих держав, які відносно нещодавно стали на шлях демократизації, адже за радянського періоду наша держава явно не могла похвалитися відкритістю та прозорістю суспільного та політичного життя. Ті права та свободи, які Україна отримала внаслідок незалежності, очевидно, потребують закріплення та зміцнення, чому, безумовно, сприяє створення та належна робота інституцій, які можуть забезпечувати вільний обмін інформацією [254, с. 216].

Англійські дослідники неодноразово відмічали, що рівень незалежності засобів масової інформації залежить від декількох факторів, серед яких: рівень нормативно-правового забезпечення інформаційної середовища, професіоналізм кадрів, а також вміння дієво та ефективно керувати медійною структурою в умовах ринкової конкуренції [121]. До речі, неможливо

оминути увагою той факт, що у Великобританії політичні партії та політики не можуть володіти ліцензією на мовлення в жодній медійній галузі.

Європейські дослідники впевнені в тому, що ефективність медіа напряму залежить від їх автономії від держави, яка бажано повинна бути суцільною [61, с. 315]. При цьому цікаво, що відносно незалежності медіа від олігархів та інших приватних осіб міжнародні експерти не настільки категоричні, застосовуючи формулювання «за можливістю». Подібне має певний сенс, адже не секрет, що далеко не в усіх країнах ЗМІ можуть бути самоокупними (за прикладом далеко йти не треба, ті ж самі українські телеканали не відрізняються особливо високою ліквідністю) й в такому разі їх хто-небудь повинен фінансувати. Враховуючи те, що будь-яка медійна структура це досить суттєві фінансові вливання, особи, які забезпечують надходження таких вливань, роблять це не через альтруїстичні спонукання, а розраховуючи на практичну віддачу. Природно, що при такій кон'юнктурі неможливо казати про бодай якийсь медійний (журналістський) плюралізм. Виходить, що домогтися автономності медіа структур від приватного капіталу справа досить складна, а, подекуди, навіть нереальна. В свою чергу принципівість незалежності медіа від держави пояснюється тим, що в останньої в наявності необмежений адміністративний ресурс, який здатний придушити будь-яку автономію.

В контексті загальнодержавної антикорупційної діяльності важко переоцінити ту роль, яка відводиться представникам медійного простору. Засоби масової інформації висвітлюють факти корупції суспільству, надаючи певний тривожний сигнал (кожна особа в нашій державі має право в повній мірі володіти інформацією стосовно корупційних діянь та ефективності запобігання їх вчиненню), проводять журналістські розслідування, які можуть стати підставою для поліції у відкритті кримінального провадження (за діючим законодавством України повідомлення у медіа є джерелом інформації про злочин [209]), та найголовніше – здійснюють діяльність, направлену на профілактику корупційній злочинності.

Будь-яка профілактична діяльність проти злочинності це, в першу чергу, соціально-правовий процес, який обмежує або знищує фактори, які формують злочинні погляди на життя в суспільстві. Іншими словами, профілактика незаконних дій – це певний спосіб підтримання належного правопорядку в державі. Зазначені тези напряду стосуються й профілактики корупційної злочинності.

Головною профілактичною дією, направленою на запобігання появі та розвитку корупції, яку зобов'язана вчинювати будь-яка медійна структура, вбачається постійне тримання в медійному просторі тематики антикорупційної діяльності. Подібні матеріали та об'єми інформації, що надходять з усіх можливих джерел, покликані примножити непривабливий образ корупції та допомогти у формуванні загальнонаціональної ідеї відрази до будь-якої неправомірної вигоди, пропозиція якої може з'явитися у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Додатково, висвітлюючи матеріали про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за корупційні злочини, медіа можуть інформувати громадськість про те, що корупція є справою ризикованою та не вигідною. В діяльності такого роду суттєву допомогу можуть надавати спеціальні структури, на кшталт Українського кризового медіа-центру. Відмічений прес-центр, утворений в березні 2014 року, працює без комерційної вигоди та покликаний захищати суспільство й імідж України від сумнівних інформаційних потоків відносно нашої держави. Але, окрім цього, Український кризовий медіа-центр виступає публічним майданчиком для виступів, промов та наукових обговорень нагальних державно-управлінських проблем та фактичних державних ситуацій. Участь в подібних заходах приймають провідні фахівці різних галузей (юристи, економісти, політологи), міжнародні організації, представники найвищих державних органів, а також громадські активісти. Враховуючи скупчення представників, так званої, української еліти, першочергове питання, яка повинно всебічно досліджуватися та весь час перебувати в фокусі спеціалістів – це протидія корупції [327, с. 165].

Мас-медіа повинні формувати громадянську гідність в населення, в якого, з часом, будь-які корупційні прояви почнуть викликати огиду [470, с. 220]. Саме спроба точкової зміни ментальності людей найбільш дієва профілактика корупційної злочинності, й мас-медіа спроможні на це.

На сьогоднішній день, ментально українці не мають різко негативного ставлення до корупції. Хоча пересічний громадянин, зазвичай, й невдоволений фактом повальної корупції в державі та в праведному гніві, навіть, вимагає належної сатисфакції, на практиці це не заважає йому бути учасником певних корупційних епізодів на побутовому рівні. Непоодинокі випадки, коли, при терміновості в отриманні того чи іншого документу, особа добровільно, без примушення з боку кого-небудь, обирає шлях хабарництва замість довготривалої законної процедури й при цьому не вважає такі дії корупційним заохоченням. Така особа виправдовує свою поведінку, по-перше, впевненістю в тому, що не вона є так званим «нульовим пацієнтом» й корупційні звички сформувалися до неї, а, по-друге, тим, що малозначність її епізоду не несе особливої загрози ані глобально, ані комусь конкретно. Напевно, що навіть не варто говорити про неприпустимість таких розмірковувань в демократичній та соціально відповідальній країні. Треба усвідомлювати, що поширенню корупції сприяє будь-яка дія, яка носить в собі корупційні ознаки й будь-яка така дія може зумовити ефект метелика (коли незначна подія провокує великі й непередбачувані події в майбутньому). Корупція є корупцією в будь-якій сфері та при будь-якому суб'єктному складі корупціонерів, а тому кожна людина повинна починати з себе. Різниця між побутовою корупцією та корупцією в верхах (політичною, наприклад) лише в тому, що на побутовому рівні все відбувається в дещо мініатюрному вигляді, але саме по собі явище корупції, зі всім набором властивостей, залишається тим самим.

З огляду на відмічене, саме ментальні зміни у свідомості українців та корегування національної ідеології постають пріоритетними профілактичними напрямками в антикорупційній діяльності медіа. Подібним

ментальним змінам серед населення буде сприяти, наприклад, системне висвітлення певних судових процесів над корупціонерами різних сфер суспільного буття, як демонстрація невідворотності покарання (й бажано, аби зазначені судові процеси закінчувалися настанням максимально можливої відповідальності для корупціонера).

Як вже відзначалося дещо вище, інформація оточує сучасну людину всюди, чому сприяє розвиток технологій та поширення різноманітних гаджетів, доступних кожному. Останнім часом особливого інформаційного статусу набуває реклама, яка має вагомий вплив на підсвідомість аудиторії. Не секрет, що реклама, як інформаційні потоки з індивідуальними ознаками, може успішно використовуватися не лише в комерційних сферах, а й для донесення людям певного матеріалу агітаційного толку. В такому разі досить слушною здається думка щодо насичення медіа-простору в переважній більшості антикорупційною рекламою та пропагандою, замість домінуючих наразі рекламних стрічок комерційного спрямування. Пропаганда виражається у інформаційно-комунікативних процесах, що змінюють поведінку аудиторії за певним вектором [341, с. 168]. Найчастіше пропаганда залишається в негативному світлі, адже фактично є засобом штучного формування поглядів широких мас. Втім у випадку антикорупційної профілактики пропаганда направлена на ідеологічні зміни в мисленні населення, які стосуються безпосередньо правосвідомості, без якої ми б всі досі жили за законами джунглів. Важливо чітко усвідомлювати, що ідеологічно формується негативне ставлення відносно насправді негативного явища, тому навряд чи, при таких вихідних положеннях, слід акцентувати увагу на недосконалому пропагандистських дій, як таких.

Потужний потенціал пропаганди, яку наразі активно намагаються замінити терміном «інформаційна війна», добре розумів колишній Президент США Річард Ніксон, який відмічав, що кожен долар, вкладений в пропаганду, окупується значно швидше та ефективніше, аніж десятидоларові

вкладення в системи озброєння, адже «інформаційні бомби» вражають миттєво та не меншу кількість людей [251, с. 147].

Медіа можуть сприяти й проведенню активної державної політики з правового виховання населення. Висвітлення державних антикорупційних заходів в мас-медіа, окрім всього іншого, покликано підвищити довіру до державного апарату. ЗМІ повинні сформувати таку інформаційну базу щодо корупційної злочинності, яка б чітко дала зрозуміти, що будь-який корупційний злочин потягне за собою настання неминучої відповідальності. Правовий принцип невідворотності покарання за протиправне діяння треба донести до всіх й кожного.

Формування негативного ставлення до корупційної злочинності в населення вбачається можливим й завдяки співпраці медіа з правоохоронними органами. Представники ЗМІ здатні проводити відкриті столи із запрошенням до участі працівників Національного антикорупційного бюро України, які б могли дати правову оцінку певним корупційним епізодам та донести неприпустимість корупційних дій до глядачів/читачів/слухачів. Не менш важливо, аби через свої ресурси мас-медіа підвищували імідж органів кримінальної юстиції, які займаються розслідуванням корупційних злочинів, заради зростання в населення рівня довіри до відмічених структур. Не викликає сумнівів, що громадяни, впевнені в репутації правоохоронних органів, будуть більш охоче з ними співпрацювати, за необхідністю.

В рамках співпраці медіа з правоохоронцями ефективним вбачається й такий профілактичний захід відносно корупції, як журналістські розслідування, які в подальшому правоохоронні органи зможуть використовувати в своїй діяльності. В свою чергу громадськість, вже обізнана про такі матеріали журналістських розслідувань, здатна проводити моніторинг того, чи належним чином правоохоронна структура відреагувала на тривожний сигнал, поданий ЗМІ.

Щоправда, даний аспект профілактичної діяльності медіа стосовно корупційних проявів досить суперечливий. Справа в тому, що за стандартом останніх десяти-двадцяти років журналістські розслідування та викриття корупційних фактів в Україні дивним чином припадають на час президентських або парламентських передвиборчих гонок (рідше на час проведення тендерів до великих державних замовлень). Всі друковані видання, представники телебачення та радіомовлення, як навіжені починають пістрявити інформацією на будь-який смак. Разом з тим, якщо піддати весь цей об'єм інформації критичному осмисленню, не виникне сумнівів, що більшість матеріалів максимально не об'єктивні. Виборча метушня стає добрим лакмусовим папірцем для визначення того, чи дотримуються серед вітчизняних медіа засади доброчесної журналістики. На превеликий жаль, як доречно зауважує О. В. Волянська, заангажованість ЗМІ завдає болючого вдару по загальній ефективності роботи відміченої інституції [67, с. 216].

В той же час, необ'єктивність медіа під час важливих політичних подій має й логічне пояснення. Вище вже неодноразово відмічалось, що незалежні та прозорі ЗМІ мають могутній потенціал в протидії злочинності та профілактиці вчинення певних правопорушень, проте, за умови залежності засобів масової інформації від внутрішніх чи зовнішніх чинників, їх потенціал швидко згасає. Якщо ми поглянемо на списки друкованих видань та, наприклад, перелік українських телеканалів, то побачимо, що більше половини, як одних, так й інших, засновані або державними органами влади, або органами місцевого самоврядування. Інша частина приходить на приватних осіб – олігархів.

Виходячи з того, що мас-медіа засновані органами державної влади, вони перебувають у прямій економічній залежності від останніх й, як наслідок, не в змозі доносити до людей принципи свободи слова та вільної журналістики. Залежність від державних інституцій передбачає неможливість формування незалежної редакційної політики через відсутність фінансової автономії [416, с. 41]. Так, наприклад, державний телеканал

«UA:перший» повністю фінансується з бюджету Кабінету Міністрів України та Адміністрації Президента України. Не краща ситуація й тоді, коли мас-медіа перебувають в повній залежності від олігархів.

Варто зазначити, що більшість інформації, на сьогоднішній день за даними впливових статистичних організацій, українці отримують через загальнонаціональних телевізійних мовників, понад 82 %. Ще 15 % приходить на долю всесвітньої мережі Інтернет та лише 3 % на інші джерела отримання інформації, наприклад з радіо та газет. Аби усвідомити таку популярність телебачення відносно друкованих ЗМІ, необхідно знову звернутися до наукових трактатів містера Маршала Маклюена. На думку зазначеного науковця телебачення являє собою «гарячі мас-медіа», тобто зручну форму отримання інформації, для засвоєння якої не потрібно додаткових зусиль для осмислення. Всупереч цьому, друковані видання – це «холодні мас-медіа», які потребують від читача максимальної зосередженості та підключення уваги [170, с. 113-114]. Втім, незважаючи на відмічене, новітні медіа все одно навряд чи зможуть повністю витіснити традиційні. Вони, скоріш, знайдуть для себе незаймані сфери застосування. Зокрема, в цьому проявляється відомий журналістський закон – закон Ріпля (отримав назву на честь німецького кореспондента Вольфганга Ріпля) [35, с. 134].

Повертаючись до телебачення, як основного джерела інформації для українців, та провівши елементарні обчислення, отримуємо висновок, що вісім з десяти осіб в Україні прямо або опосередковано формують свій світогляд на основі відомостей, які надходять з телевізійних мовників. Все було б нічого, але абсолютна більшість телеканалів в Україні під опікою впливових осіб та завзято лобіюють їхні інтереси. Телеканал «Інтер» належить Дмитру Фірташу, телеканал «Україна» – Рінату Ахметову, «Еспресо – ТВ» – Арсенію Яценюку (за іншими даними наявний квартет власників, де, окрім відміченого А. Яценюка, перебувають ще Іван Жеваго, дружина міністра внутрішніх справ Арсена Авакова – Інна Авакова та дружина народного депутата України Миколи Княжицького – Лариса

Княжицька), канал новин «Канал 24» належить дружині мера Львова Андрія Садового, «1+1» – Ігорю Коломойському (з відміченим каналом довгий час в трудових відносинах перебував нинішній Президент України В. О. Зеленський), «ICTV», «СТБ» та «Новий канал» – Віктору Пінчуку, «NewsOne» – Євгену Мураєву, телеканал «ZIK» належить відомому львівському бізнесмену Петру Демінському, «5 канал» – колишньому Президенту України, а наразі депутату Верховної Ради України – Петру Порошенку.

Найбільша доля від загального телевізійного перегляду належить трьом китам українського бізнесу – Віктору Пінчуку (на його канали відводиться майже 28 % від загальної кількості переглядів від населення України), Ігорю Коломойському (близько 17%) та Рінату Ахметову (близько 15%). Загалом маємо 60% телепереглядів, які зосереджуються на телеканалах відмічених олігархів [315]. Не буде ні для кого здивуванням, якщо зауважити, що більшість з відмічених каналів являють собою обов'язковий атрибут будь-якого телевізора, адже вони є загальнонаціональними та доступними.

Виходячи з того, що такі телеканали перебувають в повній залежності від свого покровителя, який може «стратити чи милувати», вони активно працюють за тим курсом, який закладає «капітан». Зацікавленість бізнесменів та політиків у володінні телеканалами теж легко пояснити – вони можуть просувати власні інтереси, використовуючи ЗМІ в потрібному для них руслі. Звідсіля беруться замовні сюжети, замовні розслідування та величезна кількість матеріалу, покликаного руйнувати репутацію конкурентів.

О. Ю. Бусол в своїх дослідження відмічає, що під час передвиборчої гонитви, всі телеканали, які перебувають у власності олігархів починають ряснити масивами інформації щодо викриття тих чи інших злочинів, часто корупційних, які начебто вчинюються політичними візаві власника. Особливою прудкістю тут відрізняються «Інтер», «Україна» та «ICTV», які раз по раз порушують стандарти журналістської етики [51, с. 12]. Ряд

подібних замовних сюжетів начебто відповідає ідеї підігрівання інтересу громадськості до корупційних злочинів та повинен виконувати певну профілактичну роль, але ж, подібні сюжети побудовані на брехні та перетрушуванні фактів, через що кожний думаючий глядач розуміє, що сюжет – це фарс. Більш того, такий глядач поступово зневірюється у незалежності вітчизняних медіа й, коли з'являється справжній сюжет з викриттям корупційних злочинів, він відноситься до нього, як до чергового шоу. Відтак, очевидно не відбувається належного правового виховання, зникає довіра до ЗМІ та правоохоронців.

Помилковою буде думка, що сумна тенденція політико-олігархічної монополізації ЗМІ торкнулася лише телебачення. Перераховані вище бізнесмени та політичні діячі, зазвичай, розбавляють свою власність й друкованими виданнями (газетами, журналами), й радіостанціями, й інтернет-порталами (наприклад, відомий сайт obozrevatel.com належить Олександру Турчинову, котрий свого часу був тимчасово виконуючим обов'язки Президента України).

Цікаві дані наведені в статті О. В. Волянської, яка зауважує, що при опитуванні самих українських журналістів доводиться чути такі думки: 60 % журналістів впевнені, що з періодичністю приблизно раз на місяць в різних джерелах вони зустрічають очевидно замовний матеріал; 30 % відмічають, що отримання грошей за замовний матеріал практика, хоча й гідна осуду, в цілому досить звична. Як наслідок, майже 90 % вітчизняних журналістів визнають ту обставину, що сучасні медіа в Україні корумповані та знайти, серед величезної кількості «фейкових» новин, правду, подекуди, нереально [67, с. 217].

По факту ми маємо гнітючу тенденцію: мас-медіа не те що ефективно чи неефективно протидіють корупційній злочинності або здійснюють профілактику корупції, вони самі являються суб'єктами корупційних схем. Подібне має навіть своє наукове визначення – медіа-корупція або «джинса». Під цим новомодним поняттям розуміють ситуацію, коли медіа за гроші

видають політичну чи комерційну рекламу або певний замовний матеріал, як незалежне журналістське розслідування. На думку вітчизняних дослідників, саме тотальна залежність українських медіа від олігархії та політиків породжує та зумовлює розвиток «джинси».

Виходячи із вищезазначеного, маємо такий факт: медіа можуть дієво протидіяти корупції, але цього не відбувається через їх залежність від впливових осіб або від держави. В підсумку медіа перетворюються в «джинсу» та жодним чином не допомагають у реалізації загальної антикорупційної політики держави. Подібна ситуація, до речі, не є відмінною рисою виключно України. Засилля «джинси» спостерігається й в медійному просторі такої держави, як Італія, де засоби масової інформації погрузли в корупції та на замовлення висвітлюють певні події в державі під чітко визначеним кутом. Більш того, чи то через італійський темперамент, чи то через інші фактори, італійські медіа часто схильні створювати з будь-якої новини скандал, який переслідує мету злочинного популізму – створення в громадян різкого дисбалансу: ми чесні та порядні люди, а певні політики та бізнесмени – продажні злочинці [501]. Є цілком патріотичне бажання, аби українські медіа не йшли шляхом італійських, а рівнялися на інші держави з більш розвинутою демократією та свободою слова.

Серед можливих шляхів вдосконалення ситуації із підвищенням неупередженості ЗМІ вбачаються два класичні варіанти: або жорсткі санкції, або зміни до загальнонаціонального підходу в розумінні існування та роботи медіа.

Перший підхід характеризується поверненням українського законодавства до застосування кримінальної відповідальності за наклеп та образу, яка була скасована в Україні ще в 2001 році. Варто відмітити, що з того моменту, як кримінальну відповідальність за наклеп та образу було скасовано, вже було декілька спроб повернути відмічену норму. Наразі, за поширення недостовірної інформації законодавство передбачає цивільно-правову відповідальність, тобто можливість розраховувати лише на

відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Ходять розмови й про можливість внесення до Верховної Ради України законопроекту «Про дезінформацію», який в теорії повинен закликати ЗМІ до порядного ведення своєї роботи. Такий законопроект для громадського обговорення наразі запропонувало Міністерство культури України.

Потребує зауваження й той факт, що громадські діячі та пересічні журналісти активно протистоять поверненню кримінальної відповідальності за наклеп та образу виходячи з того, що при наявності такої норми права будь-яке журналістське розслідування потрапляє під ризик визнання його наклепом, а в чиновників виникає певний захисний шар від активності журналістів. Й це при тому, що антикорупційні журналістські розслідування, поза політичної активності, й без того мають тенденцію до зменшення. Мас-медіа все частіше починають просто повторювати одну ж й ту саму інформацію на всіх медійних майданчиках, подекуди ще й перекручуючи факти, які надійшли з першоджерела [90, с. 56].

В побоюваннях журналістів, очевидно, є раціональність, проте вони були би повністю аргументовані та логічні лише у тому разі, якщо б медіа в Україні працювали незалежно та з дотриманням професійної етики. Натомість, поки що, ми маємо діаметрально протилежну ситуацію, в якій кримінальна відповідальність за наклеп вбачається вже не таким й поганим варіантом повернення медійних структур в русло чесного виконання своїх обов'язків. Доки вітчизняні медіа будуть заробляти на замовних розслідуваннях, доти подібні законодавчі ініціативи будуть, час від часу, виникати. У зв'язку з відміченим варто погодитися із думкою, що каральні заходи протидії злочинності не можуть вичерпати себе, вони лише пристосовуються до нових умов суспільного життя [185, с. 281]. Подібне пояснюється високою долею ефективності методу батога, можливо, куди більш дієвого за пряник.

Інший варіант повернення неупередженості в роботу медіа – це зробити їх якомога більш фінансово стабільними. Безперечний факт, що в

Україні сьогодні немає жодної великої медійної структури, чий фінансовий рівень міг би забезпечити самостійність від сторонніх інвестицій. Якщо медіа зможуть бути самоокупними, їх робота стане суттєво більш якісною.

Побудувати ефективну фінансову модель для мас-медіа справа складна, особливо в українських реаліях, коли така модель нікому з впливових осіб держави не потрібна. Вбачається декілька можливих шляхів забезпечення фінансової незалежності медіа (зазвичай, мова йде про новоутворенні видання чи телеканали/радіостанції). Наприклад, цікавим способом здається отримання гранту від Європейського фонду підтримки демократії (чи інших організацій, які готові надавати гранти), дотації від якого доволі істотні та можуть дозволити існувати медійній структурі автономно від спонсорів. В Україні існує, принаймні, одна медійна організація, що пішла таким шляхом. Це інтернет-телебачення та, за сумісництвом, сайт новин – «Громадське телебачення» [148].

Інший спосіб, менш реальний для великих вітчизняних медіа-груп, але теж заслуговує уваги. В даному випадку заробіток ЗМІ зумовлюється рекламою та платним контентом, під яким, звісно, не мається на увазі щось аморальне або заборонене. Мова йде про певні шоу чи телевізійні програми, які викликають зацікавленість в населення та вимагають платної підписки за можливість перегляду. Щоправда, пересічний українець, наразі, не готовий платити за будь-який контент (на кшталт, Netflix), що ж казати про вітчизняні аналоги [112]. Напевно що, подібний підхід більш актуальний для невеличких інтернет-видань чи YouTube-каналів.

Врешті-решт існує й третій спосіб – роздержавлення мас-медіа, тобто виведення останніх з під впливу державних органів чи органів місцевого самоврядування та їх входження в загальний ринок медійних послуг, де поступово утворюється конкурентне середовище, в якому, як відомо, фігурують більші кошти та підвищується якість продукту. Важливо, що таке роздержавлення потребує внесення змін до значного масиву вітчизняного

законодавства. До речі, в Україні, наразі, вже діє конкретний Закон, що направлений на певне роздержавлення друкованих ЗМІ, прийнятий наприкінці 2015 року [382].

Насправді проблематика замовного характеру журналістських розслідувань має куди глибші витoki, аніж «приватизація» медійних структур. Це й фіктивність свободи слова, яка виступає гаслом популістів, а насправді об'єктивно не існує; й перекручене уявлення про громадянське суспільство, яке в Україні не представляє собою культурно-філософські погляди на життя в соціумі, а застосовується, як нейтрально-маркувальний вираз [507, с. 138]; й низькі заробітні плати журналістів, особливо порівняно із закордонними колегами, що підвищує привабливість замовного розслідування з метою одержання додаткового прибутку.

Наприкінці відзначимо, що корупційна злочинність в Україні, наразі, сягнула величезного розмаху й, аби її подолати, нашій державі треба якомога більш ефективно використовувати всі механізми антикорупційної боротьби, які є в її розпорядженні. Одним з таких механізмів є незалежна робота мас-медіа, які можуть гідно протидіяти корупційній злочинності шляхом висвітлення певних корупційних випадків, здійснення профілактичних заходів та ідеологічно-вірного впливу на сприйняття корупції. Головна умова для якісної антикорупційної профілактичної діяльності з боку медіа – це незалежність в їх роботі. Важливо, аби при формуванні громадської думки, медійні структури керувалися не інтересами чиновників чи олігархів, а інтересами суспільства. В такому разі ЗМІ, очевидно, стануть запорукою розбудови громадянського суспільства [461, с. 54].

Той факт, що мас-медіа відіграють одну з провідних ролей у профілактиці корупційним проявам визнається абсолютною більшістю сучасних світових держав. При цьому весь потенціал цього інструменту антикорупційної діяльності в багатьох країнах досі не реалізований в повній мірі.

Останнім часом в Україні все більше говорять про корумпованість самих медіа, звертаючи увагу на те, що корумпований суб'єкт антикорупційної діяльності не в змозі виконувати свої функції гідно та ефективно. Частково це правда, адже вітчизняні ЗМІ не мають належного рівня автономії ані від держави, ані від впливових олігархів – власників крупних медіа-холдингів. Маючи повну фінансову залежність від покровителів, мас-медіа нашої держави, в першу чергу, думають про те, як догодити цьому покровителю, а не як виконати соціально-значущу роботу по викоріненню корупції.

Виходячи з того, що й українські, й міжнародні експерти вже неодноразово доводили необхідність прозорого функціонування медіа з їх якомога більшою відстороненістю від приватних та державних капіталів, вкрай необхідно найближчим часом напрацювати конкретний механізм позбавлення медійних організацій заангажованості. Реалізувати відмічену задачу досить складно, але можливо, особливо з огляду на успішний досвід деяких країн. Треба займатися роздержавленням медіа, підвищувати рівень заможності українців, який дозволив би їм оплачувати платний медійний контент, проводити роботу з різними благодійними фондами на предмет надання вітчизняним медіа грантів, задля можливості їх автономного існування. Варто чітко усвідомлювати, що всі сили медіа повинні бути направлені на здійснення антикорупційної політики держави, а не на боротьбу за власну незалежність від політиків чи олігархів.

Втілюючи в життя принципи демократичного суспільства та справедливої преси, Україна вправі очікувати ефективної профілактичної діяльності мас-медіа проти корупційної злочинності, що, як наслідок, призведе до підвищення правової свідомості громадськості та зниження рівня скоєння відповідних злочинів.

3.4. Методи індивідуальної профілактики корупційних злочинів

На тлі прогресуючої бідності пересічних українців, відсутності впевненості в завтрашньому дні та поступовому зневіренні в перспективах соціального благополуччя дедалі більше ускладнюються відносини між людьми, відбувається занепад культури та зростають різноманітні конфлікти, що неминуче призводить до активізації кримінального середовища. Цікаво, що кримінальний світ завжди радо приймав до своїх лав нових представників й, чим більше поглиблюється науково-технічний прогрес, тим доступніше стає процес входження до злочинних когорт.

Негативною динамікою відрізняється й корупційна злочинність, як один з елітарних видів злочинних проявів, що супроводжується матеріальною заможністю та наявністю впливових зв'язків. За таких тенденцій в рази зростає злободенність профілактичної діяльності, яка при компетентному її здійсненні покликана перезавантажити правосвідомість населення та сприяти належному вихованню молоді. Важливо, аби підростаюче покоління з раннього віку усвідомило неприпустимість злочинної поведінки.

Узагальнено профілактику корупційної злочинності можна поділити на два напрямки: колективну (загально-соціальна і спеціально-кримінологічна) та індивідуальну. Індивідуальна профілактика чине виховний вплив на осіб, схильних до злочинної поведінки, а також оточуюче їх мікросередовище, з метою усунення криміногенних факторів [129, с. 85]. Зазвичай, індивідуально-профілактичні заходи доповнюють та посилюють заходи спеціально-кримінологічної профілактики, створюючи певний превентивно-просвітницький комплекс. Таку думку ще в 1964 році енергійно просував відомий радянський вчений Н. Р. Міронов, який писав, що профілактичні заходи, направлені на окрему людини, безумовно слугують й ідеям загально-соціальної та спеціальної профілактики [270, с. 167].

Не викликає сумнівів, що індивідуальна профілактика є одною з найбільш складних, але в той же час найбільш ефективних форм профілактичної діяльності. Глобально індивідуальна профілактика корупційних злочинів зосереджується на двох напрямках: виявленні осіб, від яких в першу чергу можна очікувати вчинення корупційного діяння та відповідному виховному впливі на таких індивідуумів. При цьому, як резонно заявляють деякі вчені-кримінологи, індивідуальна профілактика злочинів, як й будь-яка інша правозастосовна практика та соціально значима діяльність, не може здійснюватися інстинктивно, а повинна мати свою тактику з належним науковим обґрунтуванням [23, с. 160-161].

Під тактикою профілактичної діяльності прийнято розуміти систему положень та рекомендацій щодо організації та реалізації заходів, спрямованих на запобігання злочинним проявам. На основі даних міркувань є можливість сформулювати визначення безпосередньо індивідуальної профілактики, котру слід розглядати, як єдність тактичних методів, прийомів, заходів, рекомендацій та приписів, які відрізняються раціональністю та переконливістю і застосовуються в конкретних ситуаціях, виходячи з висунутих задач [172, с. 3-5]. На додачу весь перелічений тактичний інструментарій розробляється на основі психоемоційних, логіко-управлінських та організаційних конструкцій, які враховують специфічність такого об'єкту впливу, як людина.

За великим рахунком індивідуальна профілактика являє собою деталізацію загально-соціальних та спеціально-кримінологічних заходів щодо окремих осіб. Вона забезпечує цілеспрямований вплив на усунення причин, що сприяють формуванню антисоціальної поведінки, а також передбачає зміну чи корекцію такої поведінки (у випадках, коли в особи вже сформувалося перекручене уявлення про її місце в житті та соціумі) [218, с. 185-186].

Основне призначення індивідуальної профілактики корупційних злочинів – усунути ймовірність вчинення корупційного діяння. Примітно, що

досягнення індивідуальною профілактикою свого призначення прямо пов'язано з використанням спеціальних знань та досліджень, які не вичерпуються вивченням виключно складної соціальної категорії особи злочинця, а стосуються безпосереднього досягнення інформації щодо людини загалом.

Залученість багатьох галузей наукових знань в процесі індивідуальної профілактики злочинів добре розумів відомий радянський кримінолог та спеціаліст в сфері юридичної психології Ю. М. Антонян. Прославлений дослідник ще в 70-80-х роках ХХ століття передбачав, що майбутнє кримінології та кримінального права за профілактикою, яка схвально сприймається громадськістю, адже кожен член суспільства розуміє її значимість для людства та велику цивілізаційно-гуманістичну роль. Розмірковуючи з приводу індивідуальної профілактики, Ю. М. Антонян закликав розглядати її, як процес створення обстановки, в умовах якої буде реальна можливість усунення шкідливого впливу різноманітних факторів на підсвідомість людини або особа буде здатна проявити стійкість щодо морального розкладання. Домогтися створення такої обстановки можливо у разі здійснення набору необхідних дій за трьома напрямками: виявлення та усунення детермінантів злочинності; виправлення та перевиховання потенційних злочинців; допомога правопорушникам у поверненні до звичайного життя після відбуття покарання [13, с. 25-34].

Дещо пізніше доцільність тлумачення терміну «індивідуальна профілактика» в кримінологічному аспекті через певні етапи її проведення помітив й В. Н. Бурлаков. Такими етапами науковець визначав: виявлення осіб, відносно яких потрібно вчинювати профілактичні дії; вивчення особистості та умов, в яких вона перебуває; прогнозування антисоціальної поведінки виявлених осіб; напрацювання профілактичних заходів; реалізація та контроль за результатами втілення профілактичних дій [47, с. 86-87].

В свою чергу П. В. Цимбал обстоює раціональність розгляду індивідуальної профілактики в якості чіткої системи з декількома рівнями

взаємодії різних елементів суспільства, метою діяльності якої виступає загальна протидія певному виду злочинності [467, с. 213-214].

Привертають увагу й дослідження О. М. Бандурки, відповідно до яких індивідуальна профілактика проявляється у ряді виховних дій, які проводяться уповноваженими органами заради формування в особи певного імунітету відносно злочинних спокус [22, с. 116].

Російський дослідник І. Н. Клокотун в своїх роботах демонструє схильність до, перевіреної часом, позиції Г. А. Аванесова, сутність якої в тому, що індивідуальна профілактика виступає сукупністю заходів переконання і примусу, які застосовуються по відношенню до носіїв антисоціальних установок та орієнтацій й переслідують мету у вигляді недопущення формування злочинного світогляду [159, с. 148].

Досить вдалим здається тлумачення терміну «індивідуальна профілактика», яке в своїх роботах сформувала А. І. Долгова. За уявленнями дослідниці, індивідуальна профілактика – це діяльність державних органів та недержавних інституцій, які створені згідно із діючим законодавством, з виявлення соціальних одиниць, від яких, судячи з об'єктивно встановлених даних, очікується вчинення конкретних злочинних посягань, з метою подальшого виправного й виховного корегування такої особи та її оточення [202, с. 455]. За схожим вектором розглядає індивідуальну профілактику й В. Д. Малков [200, с. 163].

Цікава полеміка в контексті бачення поняття «індивідуальна профілактика» розгорнулася між прихильниками погляду О. М. Джужи й тандему дослідників Л. С. Сміяна та В. Н. Нікітіна, природа якої зводиться до, здавалося б, незначних деталей, які, втім, мають вагоме значення.

На думку О. М. Джужи індивідуальна профілактика являє собою своєчасний вплив на тих осіб, від яких першочергово надходить загроза ймовірності вчинення злочину. В цьому випадку мова йде про чітку діяльність уповноважених органів відносно конкретної людини та її оточення після появи сигналу щодо ризику криміналізації зазначеної особи. При

такому підході до визначення індивідуальної профілактики об'єктом профілактичних дій рівнозначно визнаються як людина, так й її поведінка та спосіб життя, які свідчать про реальність вчинення злочинних дій [390, с. 128].

Насторожує те, що в запропонованому погляді прослідковується небезпека штучного обмеження застосування індивідуальної профілактики конкретною вимогою – обов'язковим проявом злочинної поведінки з боку особи або передумов до неї, що потребує відповідного реагування. Виходить, що до прояву антисоціальної поведінки для профілактики немає місця. Зазначений аспект, по-перше, значно звужує профілактичні можливості, а, по-друге, має статус головного критерію розмежування наукових поглядів на тлумачення дефініції «індивідуальна профілактика».

Застосовуючи зазначений критерій, Л. С. Сміян та В. Н. Нікітін висловлюють впевненість, що під індивідуальною профілактикою слід розуміти комплекс специфічних дій з боку державних органів, правоохоронних органів, представників місцевого самоврядування та громадських організацій по виявленню осіб, від яких очікується злочинне діяння з подальшим позитивним впливом та корегуванням їхньої свідомості в кращу сторону [222, с. 118].

Якщо перше визначення акцентує увагу на тому, що індивідуальна профілактика це своєчасний вплив на особу потенційного злочинця, то друге визначення під індивідуальною профілактикою розглядає певний набір дій з виявлення такої особи. В даному аспекті ховається принципова різниця: в першому випадку початок індивідуальної профілактики знаходиться в залежності від надходження з інформаційного джерела відомостей про особу, щодо якої слід провести антикриміногенні дії, а в другому випадку уповноважені органи самотужки, без очікування якихось сигналів, вчиняють набір дій з виявлення злочинно налаштованих осіб. Небезпідставно другий випадок здається більш ширшим та точніше відповідає загальній суті існування індивідуальної профілактики, як кримінологічного інституту.

Разом з тим обидві наукові позиції чітко маркують головну особливість індивідуально-профілактичної діяльності – прагнення до випередження злочинного діяння та формування з конкретної людини злочинця (таке собі змагання добра та зла наввипередки). Саме виявлення злочинних проявів на ранніх етапах з подальшим недопущенням їх розвитку сприяє успішності всієї запобіжної діяльності.

На авторський погляд одне з найбільш вдалих визначень індивідуальній профілактиці навели О. М. Бандурка та О. М. Литвинов в своїй монографії. Відмічені автори вважають, що індивідуальна профілактика являє собою розробку та реалізацію спеціальних заходів з виявлення та подальшого знищення злочинних детермінантів, а крім цього запобіжний вплив відносно осіб, які проявляють схильність до протизаконної поведінки. Подібна діяльність заснована на наборі спеціальних методів та прийомів, що відповідають основним профілактичним принципам, зокрема принципу законності [23, с. 160]. Не останнє місце займає та обставина, що сукупність індивідуально-профілактичних заходів вбачається не суворим алгоритмом, а, залежно від конкретних умов, залишає свободу вибору. Перелік умов може бути різним, але особливу увагу слід приділяти рівню моральної деформації особи, занепаду оточуючого її середовища, а також особливостям життєвих реалій.

Оцінюючи все розмаїття наукових поглядів на дефініцію «індивідуальна профілактика», в контексті профілактичних дій щодо корупційної злочинності можемо сформулювати наступне визначення: індивідуальна профілактика корупційних злочинів – це організована діяльність уповноважених суб'єктів (до складу яких входять громадські об'єднання та громадськість загалом), яка характеризується високим рівнем педагогічності та виховання, й направлена на досягнення мети у вигляді блокування в неблагонадійної особи корупційних поглядів з поступовим формування належної правосвідомості, наслідком якої вбачається зразкове правове сумління.

Найчастіше індивідуальна профілактика реалізується в рамках таких заходів, як: профілактична бесіда, роз'яснення законодавчих положень, усне попередження щодо неприпустимості певних незаконних дій, офіційне застереження стосовно неприпустимості протиправної поведінки, профілактичний облік, адміністративний нагляд, соціальний патронаж [3, с. 16].

Не зважаючи на велику практичну значущість індивідуальної профілактики, необхідно констатувати, що в Україні вона досі стикається з низкою складнощів та іноді розуміється в дещо хибному вигляді. Особливо яскраво це простежується в діяльності різноманітних активістів-одиначок та добровільних пікетів (загонів), на зразок «Автомайдану», «Правого сектору», «Стоп корупції», «Центру демократії та верховенства права», які, пожвавившись разом з революційними подіями в державі, власноруч взяли на себе місію щодо заміщення колишніх радянських прототипів системи недержавних суб'єктів індивідуальної профілактики злочинності, як-то добровільні народні дружини, товариські суди тощо [390, с. 131]. Крім того, що самі методи «народної профілактики», на кшталт обливання обличчя потенційного корупціонера розчином діамантової зелені (зеленки) чи його скидання в сміттєвий контейнер, викликають неабиякі запитання, далеко не завжди профілактична діяльність активістів здійснюється без переслідування корисливих цілей та без, так званої, заангажованості.

Разом з тим безглуздо заперечувати зростання ролі громадськості у відносинах із владою та правоохоронцями. За словами директору фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва І. Е. Бекешкіної події Революції гідності в контексті статусу громадських активістів провели чітку розмежувальну лінію на «до» та «після». Якщо до бурхливих подій 2014 року в Україні дві третини населення були впевнені в безпорадності не тільки певних ініціатив, а й в профілактичному потенціалі громадськості, то після «Євромайдану» при такій думці залишилося вже менше половини українців, адже потужність інституту громадянського суспільства стала занадто

очевидною [248]. Щоправда останнім часом влада обережно повертається на стежку узурпації, що зумовлює потрапляння частки населення з активною громадянською позицією в певну кризу.

Одним з найбільш популярних профілактичних заходів індивідуального спрямування в постреволюційний період стала суспільна люстрація, яка особливо припала до смаку у відносинах з корумпованими чиновниками. Термін «люстрація» зазнав активного розповсюдження в середині ХХ століття та ярко проявився в процесах денацифікації Німеччини після Другої світової війни, демілітаризації Японії та у законодавчій практиці країн колишнього соціалістичного табору й держав, що утворилися внаслідок розвалу СРСР [227, с. 655]. Люстрація означає очищення владних структур від осіб з антисоціальними поглядами репресивного, корупційного чи авторитарного характеру, присутність яких в управлінських верхах не бажана для демократичного розвитку держави та передбачає пряму загрозу правопорядку [491, с. 21]. При цьому, досить цікаво, що використання терміну «люстрація» притаманне для побутового сприйняття, а мова закону оперує словосполученням «очищення влади», яке видається більш коректним та нейтральним [287, с. 105].

Не ставлячи під сумнів добрі та патріотичні спонукання активістів, які прагнуть забезпечити державні та суспільні інтереси від діяльності корумпованих службовців й здійснити на них виховний вплив, то яким саме чином подібне реалізується змушує виступати з обґрунтованою критикою такої ініціативності. Треба погодитися з Я. О. Ліховіцьким, з точки зору якого благі наміри активістів не виправдовують суцільне нехтування основними принципами профілактичної роботи. Самовільне привласнення собі функцій органів кримінальної юстиції чи інших уповноважених структур, без належної на це правової підстави, призводить до відверто невинуватих перегинів. В завзятому ентузіазмі активісти подекуди грубо порушують права та законні інтереси громадян (перекривають автомобільних рух по вулицям, руйнують майно, знищують офіси та складські приміщення)

та завдають вдару загальному правовому порядку в державі (чинять самосуд). Як наслідок, з'являються суттєві ускладнення в роботі органів запобігання злочинності, на яких законом офіційно покладено відповідний обов'язок, а також виникає гнітюче відчуття всездозволеності та анархії [242, с. 121].

Варто чітко усвідомлювати, що до люстрації треба підходити уважно та обережно, адже грань між захистом демократичних основ й правопорядку та захистом особистих прав людини досить тонка. Домогтися необхідного балансу можливо лише у разі неухильного дотримання принципів законності та верховенства права. Вимоги щодо дотримання службовцями законодавчих та конституційних приписів повинні ґрунтуватися виключно на юридичних засобах з повагою до прав людини, а не на безконтрольному свавіллі [189, с. 68]. В іншому випадку люстрація ризикує перетворитися на політичні гоніння, на кшталт того, що відбувалося в Німеччині незабаром після об'єднання ФРН та НДР.

Про недоліки української люстрації свідчать два красномовних факти. По-перше, Венеціанська комісія (Європейська комісія за демократію через право), яка зазвичай досить толерантна в своїх висновках, стосовно Закону України «Про очищення влади» не шкодувала негативних оцінок по багатьом пунктам, що зводилися до широких можливостей маніпулювання правами людей. По-друге, 24 лютого 2020 року Європейським судом з прав людини було прийнято остаточне рішення по справі «Полях та інші проти України», сутність якої полягала в порушенні прав заявників під час процедури очищення влади. Європейський Суд встав на сторону заявників, задовольнивши їхні вимоги, лише зробивши корегування фінансових очікувань, які в деяких заявах були очевидно завищені [321].

Враховуючи той факт, що люстрація є виразом виховного впливу на осіб, відносно яких присутні аргументовані побоювання щодо їхньої корумпованості, розглядати її, як захід індивідуальної профілактики достатньо логічно, але при цьому діючі способи очищення влади занадто радикальні, що створює контраст із, споконвічно закладеним, виваженим

сенсом профілактичної діяльності. В той же час доволі жорсткі законодавчі заборони та обмеження (неможливість протягом десяти років займати певні посади) можуть мати повчальний вплив та утримувати посадовців, навчених сумним досвідом своїх колег, від вчинення корупційних злочинів.

В будь-якому разі, йдучи по шляху євроінтеграції, Україна не повинна халатно відноситися до прав людини, а отже профілактична діяльність громадських формувань повинна бути належним чином регламентована в законодавстві та позбавлена зайвої реакційності.

Коли мова йде про індивідуальну профілактику злочинності, зазвичай, увага зосереджується на тому, аби не допустити формування злочинних поглядів та вчасно напоумити особу, яка виявляє схильність до злочинної діяльності, проте на практиці здійснити подібне здається не завжди. В зв'язку з цим підвищується актуальність індивідуально-профілактичних заходів, направлених на перевиховання тих осіб, які відбули покарання в місцях позбавлення волі чи отримали, так званий, «умовний» строк й потребують огороження власної свідомості від ймовірних рецидивно-злочинних або повторно-корупційних спокус.

На жаль, виправні колонії, не дивлячись на свою назву та формальну сутність, рідко (майже ніколи) сприяють перевихованню людей, які туди потрапляють. Найчастіше відбувається прямо протилежна реакція й в умовах ув'язнення в особи цементується тюремна субкультура. Побут в'язнів та відверто маргінальне оточення не дають можливості позитивно корегувати їхні уявлення.

Про зміцнення злочинних поглядів під час ув'язнення свідчить й той факт, що за статистикою в усіх колишніх радянських республіках більше половини скоєних злочинів являються або рецидивними, або повторними. Така невтішна тенденція, відповідно до позиції М. В. Гончарової, вказує на необхідність надання більш якісного індивідуально-профілактичного впливу на осіб, раніше притягнутих до відповідальності [86, с. 30].

Вторячи відміченій дослідниці, голова Верховного Суду Республіки Казахстан Ж. К. Асанов зауважує, що пенітенціарна система працює за принципом обертових дверей, бо рецидив спіткає кожного другого, хто виходить на волю [17, с. 78]. Далі автор продовжує свою думку, говорячи про те, що у виправних колоніях часом перебуває така кількість осіб, що можна було б заселити невеличке містечко. Замість того аби приносити користь суспільству та державі, ці тисячі осіб забезпечуються з податків добропорядних громадян й така ситуація, багато в чому, є наслідком неефективної профілактики та безтурботного ставлення до неї.

Безпосередньо в українських реаліях та в контексті вчинюваних корупційних злочинів існують певні особливості. По-перше, за корупційні злочини реальні строки ув'язнення, за різними даними, отримують від 7 до 15% від загальної кількості підозрюваних, що в цілому значно менше, аніж кількість корупційних діянь в країні. А, по-друге, паралельно з позбавленням волі до корупціонерів часто застосовують такий вид покарання, як позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю протягом чітко визначеного періоду, що майже виключає вчинення повторного злочину (навіть за умови закінчення терміну заборони особі вкрай складно повернутися на посаду, наближену до тієї, що вона займала до свого засудження). Тут необхідно зробити обумовлення щодо різниці між повторними та рецидивними злочинами. Як аргументовано, з відсиланнями до Кримінального кодексу України, в своїй статті зауважує Я. Г. Лизогуб, повторність злочинного діяння має місце у випадку, коли особа вчинює новий злочин за тією ж самою статтею чи частиною статті кодексу, за якою вона вже відбувала покарання (ч. 1 ст. 32 КК України), а рецидивом є вчинення нового умисного злочину за відмінною статтею (ст. 34 КК України) [232, с. 78].

Виходить, що особа, яка відбула покарання за корупційний злочин, ризикує вчинити саме рецидив, адже невідомо, як саме змінилась правосвідомість людини після перебування у в'язниці. Не варто виключати

також й той факт, що після повернення на волю колишній корупціонер, позбавлений можливості займатися тією роботою, яку він виконував все життя, може не знайти себе та, зіткнувшись з матеріальними та моральними труднощами, вирішиться на нові злочини. Врешті-решт може скласти й така ситуація: відносно чиновника відкрите кримінальне провадження за корупційний злочин, під час слідства він звільняється (з власної ініціативи чи ні), але судові рішення виносяться на користь підозрюваного, якого виправдано. Зрозуміло, що в такому разі чиновник якнайшвидше відновиться на посаді (в тому числі, за необхідністю, через суд, вказавши, що його змусили написати заяву про звільнення та вчинювали певний вплив) й повернеться до виконання обов'язків. Але ж, по правді кажучи, не доведення вини підозрюваного далеко не завжди свідчить про його дійсну невинуватість та чесність. На авторський погляд, в такому разі вкрай необхідно застосувати індивідуальну профілактику до такої особи, взявши його на особливий контроль, аби, якщо в неї таки присутня корупційна схильність, усунути її завдяки позитивному корегуванню свідомості.

За будь-яких обставин, й у разі виправдання потенційного корупціонера, й у разі його повернення з місць позбавлення волі з обмеженням займати певні посади чи без такого обмеження, правоохоронні органи разом з державними органами, представниками громадськості та органами місцевого самоврядування повинні підійти зі всією відповідальністю до здійснення профілактичних заходів та надання допомоги в ресоціалізації, аби не допустити тих негативних наслідків, що можуть настати за умови байдужого ставлення.

Важливо, що будь-які дії, направлені на індивідуальну профілактику злочинності повинні базуватися на чітко визначених принципах, основними з яких є наступні:

- індивідуально-профілактичні дії повинні відрізнятися своєчасністю, адже при запізнені із виявленням особи, схильної до злочинних проявів, ризик здійснення злочинного посягання з боку такої

особи різко підвищується, а сама суть індивідуальної профілактики, як запобіжної дії, направленої на попередження вчинення злочину, не буде дотримана;

– будь які індивідуально-профілактичні дії мають бути циклічними, тобто вплив на свідомість суб'єкта повинен або зменшуватися, або збільшуватися залежно від того, наскільки успішно на нього діє профілактика (подібне є цілком виправданим, адже індивідуальна профілактика не може здійснюватися стихійно та безсистемно; вона повинна бути тактично обґрунтованою) [238, с. 132];

– дії з індивідуальної профілактики повинні бути реальними, тобто їх втілення в життя об'єктивно можливе, а не лише теоретично допустиме;

– індивідуально-профілактичні дії обов'язково ґрунтуються на нормах діючого законодавства з дотриманням прав та інтересів кожної людини [202, с. 457-458].

Перелічені принципи, на яких повинна ґрунтуватися індивідуальна профілактика, є загальнотеоретичними. Іншими словами профілактика будь-яких видів злочинів повинна здійснюватися на їх основі. Не є виключенням й корупційна злочинність. Коли ми кажемо про індивідуальну профілактику особи, відносно якої є обґрунтована підозра щодо можливого вчинення нею корупційного злочину, варто пам'ятати, що така профілактика повинна бути системною, своєчасною, реальною та законною, адже недотримання будь-якого з наведених принципів виключає досягнення загальної мети профілактичних дій у вигляді запобігання вчиненню злочинного діяння. Так, наприклад, якщо профілактичні дії не своєчасні, суб'єкт вже теоретично може скоїти злочин й відносно нього актуальною стає не профілактика, а безпосереднє розслідування скоєного діяння. Разом з тим, якщо профілактичні дії незаконні, то відбувається викривлення засад демократії в нашій країні, де кожна особа вправі розраховувати на дотримання її прав, інтересів та основоположних свобод.

Загалом прийнято виокремлювати чотири стадії індивідуальної профілактики злочинів:

- рання профілактика (сутність індивідуально-профілактичних дій полягає в тому, що на ранніх етапах встановлюється негативний вплив, що вчинюється на особу, виявляються джерела формування незаконної поведінки. Головна задача – дати зрозуміти особі, відносно якої проводиться профілактика, що її оточення формує з неї злочинця та подальший контакт з такими оточуючими може призвести до настання негативних наслідків у вигляді вчинення злочинного діяння з подальшою правовою відповідальністю);
- безпосередня профілактика (на даній стадії ми маємо справу із особою, поведінка якої вже реально свідчить про розвиток в неї антисоціальних поглядів та міркувань; тут найголовніше спробувати стримати особу від подальшого розвитку злочинних поглядів та наставити на вірний шлях);
- профілактика відносно осіб, які все ж таки вчинили злочинне діяння (за таких даних маємо дві кардинально різні ситуації: при першій особа отримує реальний строк засудження й її виправленням займається установа, яка виконує покарання; при другому – особа не отримала кримінального покарання й їй роз'яснюється необхідність повернення на законслухняний шлях, аби не потрапити за ґрати в наступний раз);
- профілактичні дії, направлені на запобігання повторного (рецидивного) вчинення злочину (ця стадія індивідуальної профілактики стосується осіб, які відбули покарання за злочинне діяння й зводиться до надання такій особі допомоги в поверненні до нормального життя із переосмисленням світосприйняття) [390, с. 129-130].

В контексті корупційної злочинності, найбільш складним видом індивідуальної профілактики вбачається рання профілактика. Не вдаючись у подробиці, слід зауважити, що рання профілактика більш характерна для неповнолітніх осіб, поведінка яких дає змогу дійти висновку щодо їх

можливої подальшої криміналізації. Коли мова йде про корупційну злочинність, то суб'єктом таких злочинів постає повнолітня людини, яка, до того ж, довгий час йде до займання певної посади. Діяти в такому випадку за тією схемою, яка використовується для ранньої профілактики важко, адже під час профілактичних дій відносно неповнолітніх осіб велике значення має той вплив, що вчинюється на них з боку залучених третіх осіб, наприклад батьків, що очевидно не актуально по відношенню до підозрюваних в схильності до корупції. Втім відмічене не свідчить про те, що для корупційних злочинів взагалі неможлива рання індивідуальна профілактика. Для ранньої профілактики важливо захистити особу від негативного впливу її оточення, пояснити можливі ризики та зробити правильні настанови. В цілому такі дії абсолютно реальні при профілактиці корупційних злочинів. Головне вчасно встановити особу, яка займає посаду із підвищеним ризиком вчинення корупційного злочину та проявляє схильність до корупційної поведінки. Далі треба встановити контакт та роз'яснити необхідність діяльності лише в площині закону, аби не страждати від можливих наслідків у вигляді настання кримінальної відповідальності. При послідовному та своєчасному антикорупційному впливі на таку особу присутня велика ймовірність формування в неї належного антизлочинного мислення.

Важливо, що на етапі ранньої профілактики корупційних злочинів особі, відносно якої ведеться така профілактика, може знадобитись допомога правоохоронних органів. Непоодинокі випадки, коли вищестояще керівництво вимагає від людини вчинення корупційної дії на, так би мовити, благо всієї організації. В такому випадку особа, на яку профілактична діяльність вплинула належним чином, повинна співпрацювати з відповідними органами, на зразок НАБУ чи Антикорупційної спеціалізованої прокуратури, які, професійно підійшовши до виконання власних обов'язків, здатні розкрити цілу корупційну мережу. Залучення суто антикорупційних органів кримінальної юстиції є цілком логічним, адже природно, що будь-яка

профілактична діяльність є суб'єктною. До її виконання залучають суб'єкти зі спеціальними ресурсами та можливостями [80, с. 151].

Важливим питанням в контексті індивідуальної профілактики корупційних злочинів виступає група тих способів, прийомів та підходів, які дозволяють досягнути результату профілактичної діяльності, а саме одержання позитивних змін в об'єкті індивідуально-профілактичного впливу [169, с. 115]. В сукупності такі способи та прийоми утворюють кримінологічну категорію методів.

Індивідуальна профілактика – це довготривалий та поступовий процес, який пов'язаний із застосуванням всієї низки методів, які конкретизують та розкривають образ профілактичних дій, спрямованих на особу. Важливо, що будь-який індивідуально-профілактичний метод засновується на відношенні до людини, як до головної цінності суспільства. Тобто індивідуальна профілактика завжди виходить з того, що особу можливо виправити та перевиховати, незалежно від відхилень в її поведінці.

Примітно, що в індивідуальній профілактиці переважають методи впливу, не пов'язані з примусом, але це не означає суцільне нехтування останнім. В залежності від ситуації, застосування примусових методів теж може бути виправданим. Повністю позбавитися примусу ап'орі неможливо, адже кримінологічний вплив врегульований нормами права й вже з цієї причини не може існувати без механізму примушення [203, с. 208].

Стандартно в кримінологічній теорії виокремлюють три основних методи індивідуальної профілактики злочинів: 1) метод переконання; 2) метод допомоги; 3) метод примусу (санкції).

Метод переконання передбачає роз'яснення особі, відносно якої необхідна профілактика, щодо неприпустимості злочинних поглядів на життя та сприяє формуванню позитивного світосприйняття. Цікаво, що переконання одностайно визнається кримінологами основним методом індивідуальної профілактики [20, с. 208]. Зазначений метод вкрай актуальний під час ранньої профілактики, коли особа ще перебуває на певному

роздоріжжі: або йти злочинним шляхом, або утриматися від зазначеного шляху та йти доброчесною дорогою. Метод переконання, зазвичай, реалізовується через проведення бесід та певних семінарів.

Розглядаючи переконання в розрізі профілактики корупційних злочинів, слід визнати, що даний метод вбачається одним з найбільш дієвих, адже сприяє початковому формуванню адекватного, професійного та добропорядного погляду на життя та службові обов'язки. До масиву форм, у яких може реалізовуватися відмічений метод входять також кругли столи, видання наукових статей щодо неприпустимості вчинення корупційних дій та інша науково-дослідницька робота, видання локальних нормативно-правових актів, які передбачають певну правову етику для службовців різних галузей тощо. Так, наприклад в рамках Державної митної служби України успішно функціонує Наказ відміченого органу «Про затвердження положення про профілактику правопорушень, пов'язаних із здійсненням службової діяльності працівниками митної служби України», який регламентує основні моменти щодо недозволеності вдавання до корупційних дій представниками митної служби [363].

Метод переконання характеризується використанням різноманітних засобів психологічного впливу на підсвідомість особи. Головна задача – домогтися довіри з боку людини, відносно якої здійснюється профілактика. При наявності довірчих стосунків особі буде значно простіше відкритися та поділитися власними переживаннями, що, в свою чергу, буде сприяти дієвій допомозі та правильній настанові з боку уповноваженого суб'єкту індивідуально-профілактичних дій.

Варто пам'ятати, що корупційні злочини вчинюються в специфічній обстановці, значно відмінній від вчинення більшості інших видів злочинних посягань. Спочатку особа, яка ніколи не вдавалася до корупційних дій, значно хвилюється та перебуває в стані сумнівів стосовно того брати хабар чи ні. Така особа перебуває на перепопутті. Найчастіше корупційні пропозиції з'являються там, де вже існує корупційне середовище, яке завдає

планомірного тиску на нового представника такого середовища. Якщо вчасно не втрутитися та залишити особу наодинці з корумпованим оточенням без належної допомоги, корупційне середовище нав'яже власну корупційну філософію та змусить вчинювати дії за прийнятим шаблоном (тут очевидно прослідковується зв'язок двох методів індивідуальної профілактики – переконання та надання допомоги). При всій патетиці такого висловлювання, абсолютно слушно зауважити, що відбувається справжня боротьба за особистість. Ми або отримаємо ще одного корупціонера із спотвореним усвідомленням життя в суспільстві, або, завдяки вчасній індивідуальній профілактиці через метод переконання, зможемо відстояти чесного громадянина та важливий елемент осередку громадянського суспільства.

Примітно, що в процесі переконання можливо досягнути не тільки такі цілі, як недопущення вчинення конкретного корупційного діяння чи подолання антисоціальних поглядів певної особистості, а й безпосередньо реалізувати кінцеву мету індивідуально-профілактичного впливу – формування в особі поглядів, які не дозволяють їй порушувати норми закону та моралі. При цьому важливо, що подібне відбувається не через примус, а завдяки переконанню [23, с. 209]. Досить часто ті способи виховного впливу, які застосовуються під час методу переконання, стають предметом наукових досліджень педагогіки та психології.

Істотну цінність представляє й метод надання допомоги, який відрізняється високою долею потенційної ефективності в запобіганні корупційним проявам. Метод надання допомоги передбачає для особи, відносно якої проводиться профілактика, поліпшення умов, за яких вона виконує свої професійні обов'язки. Мова йде про допомогу у працевлаштуванні, встановленні корисних контактів тощо. В специфічних умовах корупційної злочинності цей метод проявляється у допомозі, пов'язаній із безпосереднім робочим місцем. Якщо людина потрапила у корупційне середовище, заявила про це та не бажає розділяти загальні цілі та інтереси такого середовища, уповноважені на профілактику органі повинні

зробити все, аби перевести таку особу на іншу посаду чи на інше робоче місце, намагаючись зберегти престижність роботи, аби особа ні в чому не постраждала за прояв своєї активної позиції відносно небажання становитися членом корупційних схем.

Допомога у працевлаштуванні, безумовно, необхідна й для осіб, які відбули покарання за корупційні правопорушення. Важливе завдання держави – допомогти людині, яка відбула покарання, повернутися до звичайного життя. Коли мова йде про осіб, що були покарані за корупційні злочини, відновити їх на колишніх посадах, як вже зазначалося вище, неможливо через судову заборону (що в цілому абсолютно слушно), яка позначається на професійних можливостях. Втім конче необхідно допомогти такій особі знайти роботу, аби не допустити можливого рецидиву. Невтишні, але вперті статистичні дані свідчать про те, що ті люди, які хоч раз були за ґратами, обов'язково туди повертаються ще, як мінімум на один раз майже в половині випадків.

Зрозуміло, що сучасне життя диктує свої правила. Наразі в Україні складна ситуація з робочими місцями й об'єктивно важко ставити питання працевлаштування осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, проте держава зобов'язана знайти вихід з цієї ситуації. Наприклад, можливим варіантом вбачається залучення певних фондів чи меценатів (приватний сектор), котрі повинні отримати пільги в разі відгуку на державне прохання.

Необхідно зауважити, що при всій вагомій прикладній значущості та очевидній пріоритетності методів переконання та надання допомоги, в українських реаліях досі поширений та популярний й метод примусу. Відмічений метод є класичним батоном порівняно із вище відміченими двома, які більш схожі на пряничні.

Достеменно відомо, що примус не може себе вичерпати й цьому існує логічне пояснення. На жаль, людина краще сприймає те, що робиться в рамках повчання чи покарання, аніж будь-які теоретичні обіцянки та розмови разом взяті. Боязнь покарання – найкращий застережливий механізм. Разом з

тим законослухняний світогляд, що формується внаслідок остраху не відрізняється особливою надійністю, адже закріплюється в людині штучно.

Метод примусу конкретизується залежно від тієї галузі права, під яку підпадає діяння особи. До головних заходів, що входять до методу примусу відносяться:

- штраф (покликаний реалізувати матеріальне покарання відносно особи, а також виступити запобіжним бар'єром для подальшої злочинної поведінки);
- застосування обмежень щодо займання певних посад для осіб, які були засуджені за певне злочинне діяння (в тому числі корупційну злочинність);
- адміністративний нагляд, затримання чи арешт.

В контексті корупційних злочинів метод примусу є малодійовим, адже особа, яку викрили у корупційному діянні та відносно якої застосували, наприклад, накладення штрафу, найчастіше, не змінює загального сприйняття своїх дій, а лише доходить до думки, що наступного разу треба проявити більшу обережність.

Враховуючи сумнівні результати від застосування методів переконання, надання допомоги та примусу в індивідуальній профілактиці злочинності, частина кримінологів на підмогу їм відряджає низку інших, менш розповсюджених методів, які, тим не менш, заслуговують уваги.

Метод регламентації полягає в розробці та застосуванні індивідуального правозастосовного акту, який наказує особі, що потрапила під профілактичний вплив, виконувати певний набір дій, який повинен бути суворо дотриманий. Яскравим проявом методу регламентації можна вважати адміністративний нагляд, що встановлюється відповідно до положень закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» [345]. Адміністративний нагляд, зазвичай, застосовується до осіб, поведінка яких у виправних колоніях свідчила про тотальне небажання становитися на шлях виправлення та здійснюється органами

Національної поліції. Його актуальність відносно осіб, засуджених за корупційні злочини перебуває під питанням, адже такі особи не відносяться до числа закоренілих злочинців, для яких тюрма – рідний будинок.

Якісних зрушень внаслідок індивідуальної профілактики можна домогтися завдяки застосуванню методу разового впливу, який покликаний реалізувати оперативний тиск на особу в конкретній ситуації, котра свідчить про певні злочинні видозміни в самій особі або в її мікросередовищі. Сутність даного методу в забезпеченні різкої зміни поведінки особи, відносно якої проводиться профілактика, яка пов'язана з певними причинами. О. М. Бандурка говорить про те, що метод разового впливу виступає в якості «уроку на все життя», який через стресовий характер призводить до позитивної корекції правосвідомості об'єкта профілактичних дій [23, с. 212]. Певним чином даний метод проявляється в процесі правомірної люстрації.

Менш категоричним, порівняно з двома попередніми, здається метод рекомендації, який не носить обов'язкового характеру та виступає в ролі певної консультації. В рамках методу рекомендації пояснюється значення законослухняної поведінки, роз'яснюється неприпустимість злочинних діянь, пропонуються можливі шляхи подолання реальних практичних проблем, які періодично виникають в ході виконання службових обов'язків. Глобальна мета цього методу зводиться до того, що значний масив корисної інформації сприятливо відіб'ється на свідомості людини, яка усвідомить вірну модель поведінки.

Метод рекомендації певним чином пов'язаний з методом еталонного зразка. Означений метод має на увазі перенесення позитивних характеристик еталонного об'єкту на інший, менш ефективний. При цьому важливо уникати бездумного копіювання, яке не принесе очікуваних результатів. Обов'язково слід враховувати індивідуальні особливості кожного об'єкту (кожної особи, відносно якої проводяться індивідуально-профілактичні дії). Метод еталонного зразка характеризується стимулюванням будь-яких позитивних

змін та має схожість з морквою перед очима осла, яка спонукає його рухатися вперед у вірному напрямку. Близькість до притчі про осла проявляє й метод конкуренції, який останнім часом невинувато забутий. Даний метод ґрунтується на прагненні людини бути лідером та передбачає систему заохочень для правомірної, антикорупційної поведінки службовців.

Іноді в кримінології обстоюється доцільність такого екзотичного методу індивідуальної профілактики, як метод експерименту, питома вага якого перебуває під великим питанням. Сутність даного методу індивідуально-профілактичного впливу полягає в тому, аби дослідним шляхом встановити, які саме корективи необхідно внести уповноваженим органам в мікросередовище потенційного корупціонера, задля утримання його від корупційних діянь. В разі відшукування універсальної моделі впливу, її необхідно в найкоротші терміни застосувати на практиці.

В кримінологічній літературі зустрічається виокремлення й інших методів індивідуальної профілактики. Так, наприклад, Г. С. Саркісов ще за радянських часів, окрім всіх перелічених методів, знаходив підстави знайти альтернативні методи, на зразок методу навчання, осуду, заборон, соціальних тренувань тощо [414, с. 88-94]. Щоправда підхід радянського кримінолога в сучасних реаліях піддається критиці через занадто велику розробленість системи методів, з чим важко не погодитися.

Підбиваючи підсумок дослідження в рамках даного підрозділу, слід відмітити, що індивідуальна профілактика корупційних злочинів є складним видом діяльності, адже дана діяльність завжди пов'язана із конкретною людиною та зі всіма їй властивими особливостями. Втім, не дивлячись на відмічене, індивідуальна профілактика вбачається потенційно дієвим механізмом із запобігання поширенню корупційних проявів, який необхідно використовувати в державній антикорупційній політиці.

Безперечно, домогтися реального результату від індивідуально-профілактичних дій можливо лише за умови планомірного та системного використання усіх можливих засобів та методів профілактичної діяльності.

При цьому кримінологічні методи індивідуальної профілактики щодо корупційних злочинів не завжди ефективні та актуальні через специфіку корупційних діянь, як таких. Не викликає сумнівів той факт, що методи примусу в профілактиці корупційних злочинів є одними з найбільш недієздатних, адже, коли в особи вже сформувалося корупційне мислення, жодна дія у вигляді санкції відносно неї не призведе до бажаного результату. Натомість якісне запобігання корупційній злочинності прямо пов'язане з початковим формуванням антикорупційної свідомості в громадян, чому сприяють такі методи індивідуальної профілактики, як переконання, рекомендації та надання допомоги.

Не менш важливо й те, що індивідуальна профілактика, як кримінологічний засіб запобігання корупційній злочинності, наразі, має свій прояв лише в теоретичних наукових працях, доктринах чи локальних нормативних актах. Не погано було б закріпити індивідуальну профілактику корупційним злочинам на загальнонаціональному рівні та видати відповідний закон, на що доречно вказує в свої роботах Н. В Лесько [231, с. 234].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Сучасні корупційні реалії України та рівень корумпованості державних інститутів вимагають проведення якісної протидії корупції, як соціокультурному феномену, не останнє місце в котрій відводиться забезпеченню системного профілактичного впливу на сукупність корупційних детермінантів. Під час реалізації профілактичних заходів, спрямованих на усунення причин виникнення корупційних злочинів важливе місце відводиться тактиці діяльності такого роду. Під тактикою профілактичної діяльності прийнято розуміти систему положень та рекомендацій щодо організації та реалізації заходів, спрямованих на запобігання злочинним проявам. Весь профілактично-тактичний інструментарій розробляється на основі психоемоційних, логіко-управлінських та організаційних конструкцій, які неодмінно враховують специфіку такого об'єкту впливу, як людина.

Важливо, що у сьогоденній тактиці профілактики корупційних діянь прослідковується інтеграція різних за змістом превентивних методів та засобів, завдяки яким забезпечується реальне випередження корупційних посягань. Разом з тим варто чітко усвідомлювати той факт, що справжні досягнення у викоріненні корупційних проявів прямо пов'язані зі ступенем залучення представників небайдужої громадськості до заходів протидії корупції та їхнього співробітництва з органами кримінальною юстиції, органами місцевого самоврядування та державними органами.

Аби нагадати та ще раз окремо виділити основоположні аспекти тактики протидії корупційній злочинності, сформуємо перелік певних тез, який продемонструє короткий зміст всього третього розділу даної науково-дослідницької роботи.

1. Корупційна проблематика гостро відчувається в українському суспільстві вже протягом багатьох років через хаотичний та вибірковий

характер вчинюваних антикорупційних заходів. Корупція швидко пристосовується до змін в державі та суспільстві, внаслідок чого її негативний вплив стає все відчутнішим. Й без того складні питання викорінення корупції ускладнюються відсутністю єдності наукових поглядів на соціальну діяльність, спрямовану проти корупційних проявів. Доводиться зустрічати такі терміни, як «протидія корупції», «війна з корупцією», «запобігання корупції», «профілактика корупції», «корупційний наступ», «державний вплив на корупцію», «корупційний контроль», «боротьба з корупцією». При цьому найбільш доцільним терміном, до складу якого входять всі інші дефініції, враховуючи його всеосяжність, слід визнати «протидію корупції».

2. Заходи протидії корупційній злочинності повинні спрямовуватися на зменшення корупційної криміналізації суспільства, дотримання принципів верховенства права та законності, сприяння розвитку демократії в державі, а також на корегування громадської правосвідомості. Разом з тим важливо, аби заходи протидії корупційній злочинності усували не тільки наслідки корупційних діянь, а безпосередньо впливали на причини виникнення корупції. Допомогти у подібному впливі на причини корупції покликана профілактика, за відсутності якої всі інші заходи протидії корупції приречені на фіаско. Пріоритетність антикорупційної профілактики обов'язково повинна бути закріплена в державній антикорупційній політиці та відповідних антикорупційних стратегічних документах загальнодержавного значення.

3. Враховуючи той факт, що антикорупційна діяльність в Україні знаходиться в кризовому стані й темпи поширення та поглиблення корупційних процесів засвідчують беспорядність уповноважених структур в протидії цій загрози, зусиль яких вистачає лише на приборкання хаосу навколо, систематизація заходів протидії потребує перегляду. Окремі ланки системи існують і застосовуються, проте поєднання їх в одну цілісну ефективну систему перебуває ще на стадії розробки. У разі якщо подібна

система гармонійно запрацює, неодмінно відбудуться позитивні зрушення в подоланні корупційної проблематики.

4. В структурі протидії корупційній злочинності важливе місце займає напрямок запобігання, центральним в якому виступає профілактична діяльність. При цьому, завдяки цілеспрямованості на зміцнення безпеки охоронюваних правом цінностей та цілісність своєї системи профілактика відрізняється відносною самостійністю. Профілактика корупційних злочинів являє собою стратегічний вектор антикорупційної політики будь-якої сучасної держави світу. За критерієм цільової спрямованості розрізняють такі форми профілактичної діяльності, як: загально-соціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна.

5. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних діянь виражається у діяльності органів кримінальної юстиції із недопущення злочинної поведінки в суспільстві та вчиненні дій, направлених на захист кожного члена суспільства від конкретних злочинних проявів. Дана форма профілактичної діяльності покликана чинити нищівний вплив на явища та процеси, які сприяють активізації криміногенного потенціалу суспільства, а також забезпечувати оперативне реагування на формування та просування антисоціальної поведінки суб'єктів. Для здійснення спеціально-кримінологічної профілактики застосовуються спеціальні знання та кримінологічні методи, які втілюються в життя у відповідних заходах планування, прогнозування та програмування.

6. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів може вчинюватися шляхом реалізації різноманітних заходів, які, як кожен по окремо, так й у сукупності відрізняються високою долею практичної значущості. Одним з головних завдань заходів спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів виступає цілеспрямований вплив на детермінанти корупційних правопорушень, виявлення корупційних ризиків, а також виключення можливості переростання незначного корупційного діяння в більш небезпечний для суспільства акт.

7. Спеціально-кримінологічна профілактика доповнюється та посилюється заходами індивідуальної профілактики, що в сукупності створює певний превентивно-просвітницький комплекс. За великим рахунком індивідуальна профілактика являє собою деталізацію загально-соціальних та спеціально-кримінологічних заходів щодо окремих осіб. Вона забезпечує цілеспрямований вплив на усунення причин, що сприяють формуванню антисоціальної поведінки, а також передбачає зміну чи корекцію такої поведінки.

8. Основне призначення індивідуальної профілактики корупційних злочинів – усунути ймовірність вчинення корупційного діяння. Примітно, що досягнення індивідуальною профілактикою свого призначення прямо пов'язано з використанням спеціальних знань та досліджень, які не вичерпуються вивченням виключно складної соціальної категорії особи злочинця, а стосуються безпосереднього осягнення інформації щодо людини загалом.

9. Серед всіх інших форм профілактичної діяльності індивідуальна профілактика є однією з найбільш складних, адже завжди пов'язана із конкретною людиною та зі всіма їй властивими особливостями. Але, завдяки цьому, вона й вкрай ефективна. В рамках підрозділу 3.4. було детально обґрунтовано, що реальний результат індивідуально-профілактичних дій залежить від планомірного та системного використання усіх можливих засобів та методів відповідного впливу. Крім цього, аргументовано, що серед всіх можливих індивідуально-профілактичних методів необхідно надавати перевагу методам переконання, рекомендації та надання допомоги, котрі потенційно більш дієві, аніж метод примусу.

10. В рамках підрозділу 3.3. було досліджено та проаналізовано роль мас-медіа в профілактиці корупційних злочинів та виявлено, що вони мають вагомий антикорупційний потенціал. Констатовано, що при правильній та обережній дії на людську свідомість медійні структури здатні формувати в населення вірний світогляд, сутність якого полягає в різкій нетерпимості до

будь-яких корупційних проявів. При цьому важливо домогтися незалежності від політиків й олігархів, аби медіа могли проводити об'єктивні журналістські розслідування та самостійно формувати редакційну політику.

11. Доведено, що в Україні останнім часом все більше набуває актуальності питання корумпованості самих медіа, які раз по раз фігурують у виданні, так званої, «джинси». З огляду на це виникає небезпідставне занепокоєння стосовно того, що корумпований суб'єкт антикорупційної діяльності не в змозі виконувати свої функції гідно та ефективно. Частково це правда, адже вітчизняні ЗМІ не мають належного рівня автономії від політичної верхівки та різноманітних приватних холдингів. Аби реформувати медійну сферу недостатньо прийняти окремий закон, проект якого наразі активно розглядається у Верховній Раді України, або посилити відповідальність за наклеп. Щоб дійсно зробити функціонування ЗМІ прозорим, автором запропоновано перелік дій, націлених на забезпечення самоокупності медійних структур. Основними з них є: здійснення роздержавлення медіа; підвищення рівня заможності українців, що дозволить їм оплачувати платний медійний контент; проведення роботи з різноманітними міжнародними та вітчизняними фондами на предмет готовності надання українським медіа грантів, задля можливості їх автономного існування.

12. Не потребує зайвих доказів думка, що всі сили медіа повинні бути направлені на здійснення антикорупційної політики держави, а не на боротьбу за власну незалежність від впливових осіб. Втілюючи в життя принципи демократичного суспільства та справедливої преси, Україна вправі очікувати ефективної профілактичної діяльності мас-медіа проти корупційної злочинності, що неминуче призведе до підвищення правосвідомості населення та зменшення кількості скоєних корупційних правопорушень.

РОЗДІЛ IV

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

4.1. Програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності

В сьогоденних українських реаліях ефективна протидія будь-якому виду злочинності ґрунтується на оперативній та якісній розробці відповідної антизлочинної стратегії та заходах тактичного характеру, які пізніше деталізуються у комплексних програмах та можуть бути скореговані та скоординовані за необхідністю [217, с. 76]. Головна функція програмування – дати зрозуміти, як саме необхідно протидіяти певному виду злочинності в сучасних геополітичних умовах з урахуванням всіх можливих внутрішніх та зовнішніх загроз.

Починаючи з 2014 року Україна перебуває у важкій геополітичній ситуації, яка зумовлює постійно зростаючий розвиток криміногенних процесів всередині держави. Анексія півострова Крим, як української адміністративно-територіальної одиниці, створення квазіреспублік на Донбасі та майже не приховувана агресія Російської Федерації прямо свідчать про ведення гібридної війни проти України. Очевидно, що така ситуація негативно впливає на загальний стан злочинності. Аби забезпечити не лише свої зовнішні інтереси, а й подбати про внутрішні, Україні необхідно формувати сучасну стратегію по викоріненню злочинності, направлену на встановлення безпечних умов життя для кожного члена суспільства, а також затверджувати чи видозмінювати існуючі програмні документи відповідно до тих викликів, які наразі висуваються.

На жаль, як доречно відмічає в своїх дослідженнях О. О. Титаренко, в Україні досі не сформовано єдиного розуміння всеосяжної стратегії протидії злочинності та відсутнє розуміння, яким чином окремі програми повинні впливати на реалізацію такої стратегії. Й це при тому, що за часів незалежності відносно різних злочинних проявів було прийнято ряд стратегічних та програмних документів, планів та концепцій винищення злочинності, які втім відрізнялися безсистемністю, поспішністю та хаотичністю [442, с. 4].

Останнім часом вітчизняна кримінальна політика заклала вектор на багатоаспектний підхід щодо програмування протидії злочинності, що означає цілеспрямований вплив держави на окремо взяті злочинні прояви. Такий підхід характеризується певною неоднозначністю, адже деякі злочини взагалі залишаються поза увагою державних та правоохоронних органів через свою нібито мало значущість, а деякі навпаки потерпають від надмірної уваги. Уповноважені суб'єкти не завжди в змозі вірно розставити пріоритети, що негативно позначається на загальній ефективності запобігання злочинності.

Слід зауважити, що певною неузгодженістю та відсутністю виваженого підходу відрізняється й процес програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. Подібне викликає неабияке занепокоєння через той факт, що українська держава перебуває в складній корупційній ситуації, коли корупція пройняла всі можливі державні інститути, а набір антикорупційних дій та реформ мало того, що не працює на повну потужність, так ще й не відрізняється високою продуктивністю сам по собі. За даними різних соціологічних та статистичних служб Україна впродовж усієї незалежності завжди перебувала серед країн з високим рівнем корупції та весь час ганебно сусідувала із державами третього світу, які відрізняються низьким рівнем розвитку.

Здавалося, що події 2014 року повинні пробудити всю громадськість від летаргійного сну прийнятного відношення до корупції та перевернути

свідомість українців, які б повинні були, нарешті, сформувати ментальність відрази до корупції та будь-яких її проявів. На перших етапах так воно й було. В більшості з громадян України склалося враження, що держава починає превтілення із корумпованої гусениці на законослухняного метелика. Втім, чим дедалі в минулому залишались події майдану незалежності 2014 року, тим все наполегливіше забувалися обіцянки, які лунали на революційних зборах та мітингах. Політичні лідери, що прийшли до влади, та на яких покладалися надії стосовно втілення в життя реальних змін, зовсім не виправдали народні очікування.

Ті антикорупційні реформи, що начебто прогресивно започатковувалися або надовго зависли в невагомості, або не були доведені до розуму. Чого варта лише одна епопея зі створенням Вищого антикорупційного суду України чи неефективна робота Національного агентства з питань запобігання корупції, яке після спливу терміну Антикорупційної стратегії на 2014-2017 роки не змогло належним чином підготувати нову Антикорупційну стратегію та фактично саботувало свої прямі обов'язки.

Належне забезпечення протидії корупційній злочинності істотно залежить від системного розроблення стратегії протидії та подальшого вчасно прийнятого програмного забезпечення у відміченій сфері [443, с. 66]. Програмування, абсолютно слушно, відноситься до, так званих, алгоритмізованих методів, які застосовуються для якісної антизлочинної діяльності [23, с. 95].

Програмування виражається у виданні та затвердженні відповідних програмних документів, які містять в собі перелік заходів, що необхідно вчинити задля планомірного впливу винищувального характеру на той чи інший вид злочинності. За своє суттю програмні документи слід віднести до розпорядчих актів. Аналізуючи особливості діловодства, М. М. Ключев в своїх дослідженнях зазначав, що основними рисами притаманними для розпорядчих актів є: конкретність, направленість на широке коло суб'єктів,

наявність суспільної потреби у виданні таких актів, владність приписів, відповідність законодавчим нормам [160, с. 33-34]. Крім цього, розпорядчі акти, зазвичай, втрачають свою силу через факт виконання приписів, що містяться в таких актах. З огляду на наведене вбачається можливим зробити певне ототожнення розпорядчого акту із адміністративним актом, адже обидва поняття слугують прояву розпорядчої діяльності органів управління.

Важливо зауважити, що організаційно-правові засади програмування стратегії й тактики запобігання будь-якому виду злочинності, в тому числі й корупційній, передбачені та належним чином врегульовані у Законі України «Про державні цільові програми» [351]. Відповідно до положень даного Закону державною цільовою програмою є сукупність пов'язаних між собою завдань та заходів, які направлені на вирішення найбільш актуальних проблем розвитку держави та реалізуються, по-перше, за рахунок використання державних коштів, а, по-друге, завдяки залученню всіх наявних національних ресурсів. Відмічений Закон доповнює та ретельніше деталізує Постанова КМУ «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм» [366]. Згідно із положеннями даної Постанови Кабінет Міністрів України контролює реалізацію державних цільових програм шляхом розгляду проміжних, щорічних та заключних звітів про результати виконання конкретної програми. Заключний звіт обов'язково повинен мати оцінку успішності державної цільової програми із зауваженнями щодо можливих покращень. Після цього державний замовник програми публікує заключний звіт щодо виконання державної програми в офіційних ЗМІ та на власних сторінках в мережі Інтернет [246, с. 45].

Діюче українське законодавство передбачає певну класифікацію державних цільових програм за їх функціональним призначенням. Антикорупційні програми підпадають під різновид правоохоронних державних цільових програм, основна мета яких боротьба із злочинністю та встановлення безпечних умов життя для кожного члена суспільства в Україні.

Основна мета програмно-цільового підходу полягає у реалізації державної політики на пріоритетних напрямках шляхом поєднання всіх наявних державних потужностей та ресурсів. Як влучно зауважує в своїх працях вчений-політолог І. Петренко, державні цільові програми являють собою чи не найбільш основний засіб втілення рішень державних органів в побут пересічних українців [329, с. 24]. Програмно-цільовий підхід дозволяє акумулювати зусилля всіх зацікавлених суб'єктів в досягненні глобальної мети у вигляді подолання злочинності на теренах держави.

Примітно, що структура кримінологічного програмування завжди включає в себе такі елементи, як: принципи, етапи, систему програми та показники. Елемент показників є вкрай важливим, адже він наочно демонструє ефективність тієї чи іншої програми щодо протидії злочинності та висвітлює слабкі місця, що потребують точкового чи системного корегування.

Не можна ігнорувати й цінність принципів, завдяки дотриманню яким державні цільові програми відрізняються успішністю в тій чи іншій частці. З основних принципів програмування треба виокремити наступні:

- спрямованість будь-якої програми на досягнення кінцевого результату;
- формування програми за окремими структурними блоками, пов'язаними між собою наближеними видами діяльності;
- системність в управлінні програмою на всіх етапах її здійснення;
- оснащення програми всіма необхідними ресурсами, як кадровими, так й матеріально-технічними;
- відношення до програми, як до цілісного об'єкту [324, с. 24-25].

В контексті програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності не викликає сумнівів той факт, що державні цільові програми повинні гармонійно поєднуватися із регіональними (локальними) цільовими програмами, адже подібний симбіоз повинен сприятливо відобразитися на загальному зниженні рівня корупції в державі. Важливо, за наявності

відповідних можливостей, залучати до реалізації антикорупційних програм представників громадських організацій та приватних структур, які можуть забезпечити державні органи додатковим джерелом надходження людських та матеріальних ресурсів.

Говорячи про регіональні антикорупційні програми, доречно пригадати позицію А. М. Михненка, який відмічає, що регіональні програми щодо боротьби з корупцією доцільно формувати в рамках трьох стадій:

– підготовча стадія (сюди входить забезпечення програми з методологічної точки зору; аналітика проблеми поширення корупційної злочинності; визначення глобальної мети програми; здійснення прогнозу на предмет бажаних та можливих результатів програми; визначення кола суб'єктів, які будуть брати участь в розробці та реалізації програми; визначення кадрових та матеріально-технічних ресурсів необхідних для досягнення глобальної мети програми; розстановка пріоритетів);

– основна стадія (до неї відноситься фактор економічної забезпеченості реалізації програми та гарантії неухильного руху за програмним курсом);

– заключна стадія передбачає розробку неупередженої системи оцінювання ефективності програми [134, с. 162].

Програмування досить специфічна діяльність, без якої неможливо уявити сучасну державну політику. Специфіка даної діяльності знаходить свій прояв й в самому процесі прийняття та затвердження програмних документів. Як державні, так й регіональні програми в правоохоронній сфері приймаються за загальною схемою, яка має наступний вигляд: ініціювання розроблення певної програми із її обговоренням за участю громадськості – схвалення загальної концепції із остаточним визначенням щодо розробки проекту програми – розроблення проекту – визначення джерел фінансування заходів з виконання майбутньої програми – експертиза проекту програми – погодження та затвердження програми – відбір виконавців заходів програми – організація заходів направлених на досягнення глобальної мети програми –

оцінка результатів виконання програми – підготовка та оприлюднення офіційного звіту за результатами виконаної програми [351].

Реалізація державних та регіональних цільових програм в сфері протидії злочинності в сьогоденних реаліях залишає бажати кращого. Не є виключенням й антикорупційні державні та регіональні цільові програми. Головна проблема зводиться до недостатнього фінансування заходів з виконання програм або до нецільового використання виділених коштів. В меншій ступені негативно на реалізацію державних та регіональних програм впливає нечітке формулювання глобальної мети прийнятих документів, нераціональне використання наявних ресурсів, а також неузгодженість суміжних програм між собою [18, с. 135].

Треба звернути увагу й на важливі аспекти, які включає до себе програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. Відмічені аспекти є наступними:

1. виокремлення в глобальній проблемі поширення корупції в державі певних локальних задач («субпроблем»), які, при їх вирішенні, зможуть істотно зменшити масштаб основної/глобальної проблеми;
2. визначення конкретних дій, направлених на вирішення «субпроблем»;
3. встановлення пріоритетності вирішення «субпроблем»;
4. реалізація дій, направлених на винищення «субпроблем».

Як вже зауважувалося вище, будь-яка стратегія та її програмне забезпечення повинні враховувати ті небезпеки, які існують перед державою в сучасних умовах. Так, наприклад, українська антикорупційна стратегія обов'язково повинна враховувати той факт, що Антитерористична операція на Донбасі провокує поширення корупції у воєнній сфері. В засобах масової інформації останнім часом активно поширюються сюжети стосовно поставки неякісних бронежилетів в зону АТО, які прострілюються, але втім були закуплені у великій кількості на суму близько 100 млн. грн. Цей кричущий факт красномовно свідчить про корупційну схему між верхівкою Збройних

Сил України та виробниками/постачальниками бронезилетів. Відмічене зумовлює постійний розвиток нормативних документів держави, направлених на захист національної безпеки.

Достеменно відомо, що стратегія й тактика є невід'ємними складовими загальнодержавної протидії злочинності. Обидва з відмічених понять складають частину кримінологічної політики та дають відповіді на два концептуальні питання – що робити та як робити. На перше запитання відповідь дає стратегія, на друге – тактика [449, с. 186]. Цікаво, що в наукових джерелах не поодинокі випадки, коли дослідники порівнюють стратегію із компасом, який допомагає віднайти вірний шлях у боротьбі та протидії певному виду злочинності. Така позиція сприяє формуванню цілком вірного уявлення про основну глобальну мету стратегії, як кримінологічного інституту.

Стратегія являє собою певний довготривалий план дій задля досягнення глобальної мети у вигляді подолання корупційної злочинності, а тактика являє собою безпосередньо ті дії та заходи, якими буде втілюватися в життя той план, що передбачається стратегією. В цьому контексті тактика істотно перекликається із програмуванням, оскільки останнє відповідає за безпосереднє виявлення пріоритетів в загальному стратегічному баченні протидії злочинності. В більшості державах світу антикорупційні стратегії реалізуються саме через застосування програмно-цільового підходу, який зв'язує задачі антикорупційної політики із тими ресурсами, які наразі наявні в державі [504]. Ті цільові програми, що розробляються та видаються в рамках кримінологічного програмування завжди відповідають загально окресленим стратегічним цілям.

Якщо стратегія являє собою теоретичне поняття, то тактика щось більш притаманне вже практичній діяльності. В цьому контексті досить вдало висловився вже згадуваний раніше А. М. Михненко, який наголошує на тому, що тактика антикорупційної діяльності – це певне обережне втручання уповноважених органів для ліквідації та винищення корупційних дій та

проявів, яке відбувається на підставі заздалегідь визначеного стратегічного плану [134, с. 169].

Стратегію можливо розглядати й як галузь державної діяльності, яка втілює в життя концептуальні питання теорії та практики запобігання злочинності, боротьби з нею та її профілактики. Державна діяльність такого роду, на думку В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного та С. Ю. Лукашевича, конкретизується у прогнозуванні, плануванні, програмуванні та безпосередньому здійсненні певних дій, направлених на досягнення конкретизованої мети [78, с. 30]. Прогнозування, планування та програмування представляють собою кримінологічні терміни, які активно застосовуються не тільки в наукових дослідженнях, а й безпосередньо в практичній діяльності юристів. При цьому співвідношення кожного з наведених термінів подекуди ще викликає жваві дискусії в правничих колах. Точнішим буде зауваження, що дискусії правників зосереджуються на розумінні співвідношення між плануванням та програмуванням.

Варто звернути увагу, що досить великий табір науковців схильний розглядати планування та програмування в широкому сенсі, через що сам собою напрашується висновок щодо тотожності наведених дефініцій. Втім, як вагомо зауважує О. М. Джужа, з огляду науки кримінології більш доцільно розмежовувати наведені терміни [145, с. 195]. І. М. Даньшин говорить про те, що відношення до планування та програмування, як до синонімічних явищ витікає з того, що кримінологічне планування реалізується у формі певних управлінських документів – планів та програм, що однак не призводить до взаємозамінності одного терміну іншим. Програмування виглядає більш масштабним процесом, адже воно безпосередньо регламентує такі аспекти, як порядок попередження злочинності, послідовність запобіжних дій, строки виконання конкретних превентивних заходів тощо [97, с. 146]. Якщо розглядати програми та плани суто, як різновиди офіційних документів, то програма буде являти собою державний концептуально-стратегічний документ, а план – державний

управлінсько-тактичний документ кримінологічного характеру. Також можна стверджувати, що програмування є більш глобальним заходом, направленим на реалізацію стратегічних завдань з подолання злочинності [23, с. 96].

В загальному вигляді кримінологічне програмування можна представити, як видання обов'язкового розпорядчого документу, який передбачає та нормативно закріплює порядок послідовного досягнення певної мети, завдяки виконанню чітко визначених заходів, забезпечених матеріально та технічно, та таких, що направлені на недопущення вчинення конкретного виду злочинів. Крім необхідності у відмежуванні планування та програмування, виникає потреба й в дотриманні формули, яка зводиться до обов'язкового передування кримінологічного прогнозування перед кримінологічним програмуванням та плануванням, адже навряд чи протидія певному виду злочинності буде успішною, якщо програма, за якою буде відбуватися протидія, заздалегідь не проаналізована та не містить можливих варіантів розвитку подій [338]. Кримінологічне прогнозування прийнято розглядати, як діяльність з передбачення потенційно можливих якісних та кількісних показників злочинності в майбутньому, яка виступає базисом для створення планів та видання програм, направлених на протидію та запобігання злочинності.

Не дивлячись на те, що кримінологія та окремо взяті її інститути є відносно новою наукою для України, процеси планування та програмування були відомі ще за радянських часів. Не є новиною, що правопорядок в СРСР був на достатньо якісному рівні. Одним з факторів, який дозволяв підтримувати гідний рівень правопорядку у радянській державі було формування планів вдосконалення окремих регіонів та трудових колективів. Подібні плани в обов'язковому порядку містили розділи, які фокусували свою увагу на діяльності із попередження злочинності. З течією часу в СРСР почали видаватися й загальнодержавні програми, необхідність яких була належним чином обґрунтована науковцями, а також обачно впроваджувалося прогнозування розвитку певних соціальних процесів.

Доробки радянського періоду, пов'язані із прогнозуванням, плануванням та програмуванням отримали подальший сплеск активної розробки вже після розвалу СРСР у колишніх соціалістичних республіках, які отримали незалежність. Так, в Україні, майже негайно з отриманням незалежності з'явилися перші комплексні програми стосовно протидії злочинності. Однією з перших таких програм потрібно вважати Державну програму боротьби із злочинністю, затверджену постановою Верховної Ради України у червні 1993 року [352]. В 1996 році було затверджено Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки [371]. Трохи пізніше на період 2007-2009 років вже Кабінетом Міністрів України було затверджено Комплексну програму профілактики правопорушень [359]. Цікаво, що від витоків незалежності України діяв й перший антикорупційний орган, предок сучасних НАБУ та НАЗК – Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, який припинив роботу у лютому 2005 року.

Окрім загальних програм направлених на поступово зменшення рівня злочинності всередині держави, в Україні активно поширювалися й програми вузькоспеціалізовані, серед яких окреме місце відводиться антикорупційним документам. Щоправда антикорупційні програми, які конкретизували стратегічні напрямки боротьби із корупцією в Україні, які мали місце до 2013-2014 років, визнаються провальними, адже в кожному документі, прийнятому в той час, очевидно прослідковувалася фіктивність політичної волі. Тобто, з одного боку циклічне прийняття низки програмних документів антикорупційного спрямування свідчило про зацікавленість уповноважених органів та осіб в подоланні корупційних проблем проте, з іншого боку, положення, які закріплювалися в програмних документах, відверто ігнорувалися та поступово зміцнювалися в статусі «мертвих» норм [113, с. 64]. Авжеж причин, чому саме програмні документи антикорупційного характеру не давали бажаних результатів багато й апріорі неправильно зосереджувати увагу лише на фіктивності політичної волі. Самі програмні

документи були далеко неідеальними та багато в чому дублювали помилки та прорахунки радянських часів.

Довгий час провідну роль в розставлянні пріоритетів в антикорупційній діяльності відігравав Президент, який затверджував власними Указами відповідні державні програми, котрі повинні були регулювати протидію корупційним проявам з урахуванням економічних, правових та соціальних реалій українського буття. Так, наприклад, в квітні 1997 року було затверджено Національну програму боротьби з корупцією [377], а роком пізніше – Концепцію боротьби із корупцією на 1998-2005 роки [372]. До речі, багато дослідників, серед яких перебуває й П. І. Гаман, відмічають, що Національна програма боротьби з корупцією, прийнята в квітні 1997 року стала базовим документом програмного типу, який підніс проблему запобігання корупції до одного з головних пріоритетів всієї державної політики України. При цьому, все одно, й відмічена Національна програма, й інші програмні документи прийняті наприкінці 90-х років ХХ – початку ХХІ століття відрізнялися декларативністю затверджених норм. По суті були сформовані лише мета та глобальна ціль, але зовсім не пропонувалися реальні механізми, які могли б допомогти досягти викорінення корупції [70].

На початку 2000-х років проблема загальної криміногенної ситуації в країні активно турбувала не тільки пересічних українців, а й політичну верхівку. Не оминалася увагою й корупційна проблематика. В Україні проводилися парламентські слухання, відбувалися наукові конференції та кругли столи із залученням міжнародних експертів – все, аби чітко окреслити першочерговість подолання злочинних проявів для подальшого якісного розвитку держави. Існує думка, що саме на рубежі ХХІ століття в Україні відбулася перша спроба формування в населення відчуття відрази до злочинності. Втім відсутність системності в роботі із населенням з боку державних органів призвело до недосягнення очікуваних результатів та неможливості формування активного громадянського суспільства на той час.

В 2006 році було оприлюднено Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності», яка втратила свою чинність в 2011 році у зв'язку з прийняттям Національної антикорупційної стратегії на 2011-2015 роки [375]. Загалом період з 2006 по 2011-2012 роки можна охарактеризувати, як час остаточного оформлення цілісної державної політики у сфері боротьби з корупцією та її протидії, яке супроводжувалося прийняттям низки антикорупційних документів [304]. Кожна з наведених Концепцій або національних антикорупційних стратегій втілювалася в життя за допомогою окремих програм, які приймалися урядом. Зокрема, задля неухильного руху за курсом закладеним Антикорупційною стратегією на 2011-2015 роки КМУ затвердив відповідну Державну програму щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки [358], яка пізніше втратила чинність через нову антикорупційну стратегію та відповідне оновлення програмного забезпечення цієї стратегії.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що зовнішня завіса активних антикорупційних дій з боку уряду та Президента не мала під собою жодного ґрунтового фундаменту. Під час розробки програмних антикорупційних документів не враховувався досвід попередньої безуспішної протидії корупції, не приділялася увага аналізуванню глобальних чинників корупції та майже не брався до уваги досвід європейських партнерів. Цікаво, що навіть ті малоефективні антикорупційні приписи, що містилися в програмних документах того періоду, не виконувалися державними інститутами. Стан реалізації конкретних антикорупційних завдань, які покладалися на ту чи іншу структуру або на певне відомство ніким та ніколи не перевірявся, не підлягав моніторингу. Дослідники неодноразово наголошували, що Україна того періоду боролася з корупцією без концептуальної єдності стратегічних й тактичних аспектів протидії цьому виду злочинності. Тобто програми містили в собі сформовану мету та завдання, але фактично не передбачали реальних заходів, які б могли допомогти виконати поставленні завдання та досягнути висунутої мети. Крім цього, на низькому рівні перебувало

ресурсне забезпечення, залишав бажати кращого кадровий потенціал органів кримінальної юстиції, мало уваги приділялося прогнозуванню можливих результатів, а до розробки проектів тієї чи іншої програми далеко не завжди залучали компетентних фахівців.

Виходячи з відміченого, період з 1996 року по 2013 рік отримав штамп часу імітування боротьби з корупцією. Програмні документи часто приймалися виключно з політичних мотивів, що мало наслідком закріплення декларативних положень. Підтвердженням цьому можуть слугувати й вже згадані вище Антикорупційна стратегія на період 2011-2015 років з Державною програмою на її виконання, які не виправдали очікувань та не мали майже жодного практичного зиску.

Антикорупційні програми, які приймалися в період з 2000 року по 2010 рік взагалі заздалегідь були приречені владною на фіаско, про що свідчить аналіз відмічених документів. Особливо яскраво подібне проявилось у регіональних цільових програмах, направлених на протидію корупції. Щоправда слово протидія доцільно було б взяти в лапки. Влада не тільки свідомо зменшувала фінансування антикорупційних програм, а й фактично ігнорувала реальний стан корупційної злочинності в країні, штучно занижуючи показники вчинених злочинних діянь.

Рубіж 2013 року не випадковий. Революційні та передреволюційні події в державі дали поштовх активізації боротьби із корупційними прошарками суспільства та змусили уряд прийняти низку антикорупційних законів. Нова влада змогла стабілізувати політичний курс, який відтоді цілковито спрямовувався на євроінтеграцію України, що в свою чергу підштовхувало нашу державу корегувати вітчизняну антикорупційну політику, дотримуючись міжнародних стандартів. Літом 2014 року розпорядженням КМУ було затверджено План першочергових заходів з подолання корупції [361], який істотно відрізнявся від усіх тих антикорупційних дій, що раніше застосовувалися в державі. Було закладено вектор на масштабні реформи із залученням небайдужої громадськості. Вже

в жовтні того ж року в Україні почав діяти прогресивний Закон «Про запобігання корупції» [356], який вдало замінив попередні версії (Закон України «Про боротьбу з корупцією», Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» та Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»). Паралельно з відміченим законом було прийнято Антикоруційну стратегію на 2014-2017 роки [357], яку можна охрестити, як один з найбільш вдалих антикорупційних заходів незалежної України. Приблизно через півроку урядом було затверджено відповідну Державну програму на виконання зазначеної Антикоруційної стратегії, яка конкретизувала ті напрямки боротьби із корупцією, що окреслювалися стратегією. В Україні, як й у більшості східноєвропейських країн, на кшталт Чехії, Латвії, Литви, Словаччини, документом, що конкретизує загальнонаціональні стратегічні цілі виступає саме Державна програма.

Обов'язковість виконання Антикоруційної стратегії шляхом видання Державної програми законодавчо закріплена у ст. 18 основного антикорупційного закону України [356]. В Державній програмі передбачені обов'язки та завдання для державних органів, громадських організацій, органів місцевого самоврядування, кримінальної юстиції тощо, які необхідно реалізовувати для дієвого викорінення корупційної злочинності. Відмічена Програма має істотні відмінності від Антикоруційної стратегії, адже вона не лише визначає загальний вектор розвитку на найближчий період, а й безпосередньо ставить локальні задачі, висуває строки для реалізації цих задач та призначає відповідальних суб'єктів за реалізацію таких локальних задач. Формально Державна програма повинна слугувати певним орієнтиром й для державних органів, які на підставі її положень виробляють та затверджують свої відомчі, внутрішні документи антикорупційного спрямування. Однак на практиці ситуація дещо інша, про ще детальніше мова піде нижче.

Безсумнівно етап протидії корупційній злочинності започаткований у 2013-2014 році став позитивним зрушенням. При цьому домогтися

стовідсоткового результату все одно не вдалося. З усього масиву антикорупційних заходів було виконано приблизно половину. Одною з принципових новел антикорупційної діяльності України стало те, що Закон України «Про запобігання корупції» на законодавчому рівні закріпив розробку та прийняття відомчих антикорупційних програм, як один з державних запобіжних антикорупційних механізмів. Подібне стало важливим кроком, адже застосування програмування антикорупційної стратегії та тактики хоча й застосовувалося вже досить тривалий час, воно все одно відрізнялося певною незрозумілістю та відносно малим поширенням, а відтак не могло працювати на повну свою потужність [10].

Законодавцем було застосовано нестандартний підхід, внаслідок якого обов'язком приймати відповідні програми було наділено не лише державні органи чи органи місцевого самоврядування, а й певний перелік юридичних осіб, чітко передбачений у законодавчих приписах (юридичні особи, в яких державна або комунальна частка перевищує п'ятдесят відсотків та юридичні особи, які беруть участь в процедурах закупівель з обов'язковим обумовленням, що вартість закупки дорівнює або перевищує двадцять мільйонів гривень). Для тих юридичних осіб, що не потрапили до законодавчо окресленого переліку, наявність антикорупційної програми носить рекомендаційний характер. Враховуючи ту обставину, що юридичні особи не рідко стають учасниками різних корупційних схем законодавчі нововведення виглядають абсолютно логічно. До того ж антикорупційні програми конкретних юридичних осіб повинні сприяти вирішенню таких одвічних запитань, як: встановлення прозорості бюджетних надходжень та обрання приватного партнерства на конкурентній основі.

Важливо зауважити, що антикорупційні програми юридичних осіб це безпосередній вияв комплаєнс-політики, тяжіння до якої все більше спостерігається в Україні з огляду на її безсумнівні переваги. За міжнародними стандартами даної політики антикорупційні програми юридичних осіб повинні зосереджуватися на таких аспектах: чесна сплата

податків, заборона корупційних діянь, чіткі регулюючі положення щодо отримання подарунків, усунення конфлікту інтересів, антикорупційний аудит, як складова загального моніторингу за якістю впровадженої антикорупційної програми [9, с. 37].

Послідовне запровадження комплаєнс-заходів повинно позитивно відобразитися на корупційних реаліях України та змінити корупційні звички вітчизняних підприємців.

Окремо слід наголосити й на тому, що антикорупційні програми юридичних осіб приймаються за певним зразком, який було затверджено Рішенням НАЗК від 02 березня 2017 року [368].

Що ж до тих державних органів та органів місцевого самоврядування, на які головний антикорупційний закон України поклав обов'язок в беззаперечному порядку приймати цільові програми на виконання Антикорупційної стратегії, то їх перелік досить великий та має наступний вигляд:

- Адміністрація Президента України, Апарат Верховної Ради України, Секретаріат Кабінету Міністрів України, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Генеральна прокуратура України, Служба безпеки України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, інші державні органи – шляхом затвердження їх керівниками;
- Апарат Ради національної безпеки і оборони України - шляхом затвердження Секретарем Ради національної безпеки і оборони України;
- Національний банк України - шляхом затвердження Правлінням банку;
- Рахункова палата, Центральна виборча комісія, Вища рада правосуддя, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні ради, Київська та Севастопольська міські ради, Рада міністрів Автономної Республіки Крим - шляхом затвердження їх рішеннями (ст. 19 Закону України «Про запобігання корупції») [356].

Всі перелічені органи здійснюють відповідне програмування керуючись Методологією оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади [360] та Порядком підготовки, подання антикорупційних програм на погодження до НАЗК та здійснення їх погодження [365].

Головна задача відомчої програми кожного з вищенаведених органів – визначитися із корупційними ризиками, які можливі в їх галузі та встановити певні заходи усунення таких ризиків й призначити відповідальних за таке усунення осіб [343]. Наведені органи повинні погоджувати власні антикорупційні програми із Агентством.

Варто зауважити, що в контексті обов'язкового затвердження певним переліком державних органів власних антикорупційних програм та загальнодержавного програмного забезпечення Антикорупційної стратегії України виникає певний парадокс. Цілком логічно припустити, що відомчі антикорупційні програми конкретних державних органів повинні узгоджуватися із загальними положеннями Державної програми з виконання Антикорупційної стратегії. Разом з тим, необхідно пригадати, що чинна Державна програма з виконання Антикорупційної стратегії розрахована на період 2015-2017 років, адже саме Антикорупційна стратегія, за якою живе сьогоденна Україна, охоплює період 2014-2017 років. В той же час, відомчі антикорупційні програми державних органів та органів місцевого самоврядування приймаються або щорічно нові, або на період 2018-2020 років, в чому яскраво прослідковується зв'язок із неприйнятою Антикорупційною стратегією на 2018-2020 роки.

Виходить, що відмічене вище припущення щодо узгодженості відомчих антикорупційних програм з Державною програмою на виконання Антикорупційної стратегії так й залишається лише припущенням, а на практиці жодного узгодження не відбувається. Антикорупційна стратегія та Державна програма з її виконання в нас застрягли в минулому, а відомчі антикорупційні програми певних органів йдуть в ногу із часом. Як приклад, можна навести антикорупційну програму Служби безпеки України, яка

розрахована на період 2018-2020 років або антикорупційну програму НКРЕКП, затверджену на 2019-2020 рр. Державна прикордонна служба України в лютому 2020 року затвердила нову Антикорупційну програму на період до 2022 року, а Державне бюро розслідувань керується в своїй антикорупційній діяльності Стратегічною програмою діяльності ДБР на 2017-2022 роки, в якій досить детально регламентовані основні заходи, які необхідно вчинювати ДБР для сприяння поступовому подоланню явища корупції в Україні [266, с. 381]. Відомчі антикорупційні програми має й Національна поліція України, в якій відмічений документ затверджено на період 2019-2021 років та Міністерство внутрішніх справ, яке має антикорупційну програму на 2020-2022 роки.

Відомчі програми деяких центральних органів виконавчої влади містять положення, які є більш прогресивними, аніж ті, що містяться у Державній антикорупційній програмі. Так, наприклад, відомча антикорупційна програма Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 2017 року, а також антикорупційна програма Міністерства фінансів України на 2017 рік передбачають активне залучення громадськості до антикорупційних заходів, детально регламентуючи процедуру участі останньої в роботі відповідних Міністерств. Зазначені положення ще більш модернізувалися згідно із викликами сучасності в наступних антикорупційних програмах, на подальші роки [156, с. 167].

Аналізуючи витоки наведеної неузгодженості в документах антикорупційного характеру, на основі яких в Україні ведеться протидія згубному явищу корупції, можна дійти думки, що жодних запитань до державних органів та органів місцевого самоврядування не виникає, адже законодавство зобов'язує їх мати відомчі антикорупційні програми, які не можуть бути розраховані у 2020 році на період 2015-2017 років, адже це безглуздо.

Ретельно підійшовши до вивчення законодавчих положень, уважний спеціаліст може відмітити, що в законодавстві прямого обов'язку щодо

відповідності відомчих антикорупційних програм державних органів та органів місцевого самоврядування із Державною програмою на виконання Антикорупційної стратегії немає. Втім подібне витікає із самої суті цієї ієрархії, яку побудовано в Україні в контексті відмічених антикорупційних документів: стратегія – державна програма – антикорупційні програми відповідних суб'єктів. Аби дещо врегулювати власні ж прорахунки, НАЗК винесло рішення «Про затвердження Порядку підготовки, подання антикорупційних програм на погодження до Національного агентства з питань запобігання корупції та здійснення їх погодження», яким висунута головна вимога до будь-якої відомчої програми – відсутність суперечностей із діючою Антикорупційною стратегією [365]. З наведеного рішення НАЗК можна зробити висновок, що актуальність Антикорупційної стратегії тут й зараз не відіграє принципової ролі. Подібне є досить неоднозначним та викликає певні запитання. Очевидно, що такі події вкрай негативно впливають на загальну протидію корупційній злочинності в Україні.

Законодавчі приписи й справді можливо розглядати дwoяко через певні протиріччя, що там містяться. Прибрати плутанину, розрубивши, так званий, «Гордіїв вузол» вбачається можливим через оперативне прийняття нової Антикорупційної стратегії на 2019-2023 роки, на основі якої буде затверджена Державна програма з виконання цієї стратегії.

Той факт, що Україна немає актуальної Антикорупційної стратегії та її програмного забезпечення загалом є провиною НАЗК. Саме відмічений орган після спливу строку дії Антикорупційної стратегії на 2014-2017 роки повинен був розробити та затвердити нову стратегію – на 2018-2020 роки. За ідеєю, нова Антикорупційна стратегія повинна була почати діяти з 1 січня 2018 року, а згодом її деталізація повинна була відбутися у відповідній Державній програмі. Втім зазначеного не відбулося, адже український уряд, профільні комітети Верховної Ради та безпосередньо НАЗК за два роки так й не змогли привести проект Антикорупційної стратегії до належного вигляду. Треба чітко усвідомлювати, що Антикорупційна стратегія є єдиною підставою для

формування не тільки відповідної Державної програми, а й для закріплення певного вектору всієї антикорупційної політики країни. Природно, що законодавець, формуючи такі положення в законодавстві, не міг допустити думки щодо неспроможності уповноважених суб'єктів за достатній час затвердити загальнонаціональну стратегію антикорупційних дій.

При цьому, варто не ігнорувати й те, що Державна програма щодо виконання Антикорупційної стратегії повинна переглядатися КМУ щороку із визначенням результатів отриманих за звітний період.

Зовсім не дивно, що, спостерігаючи на власні очі безпорадність НАЗК, діючий Президент України В. О. Зеленський започаткував реформування відміченого органу, яке пов'язується, в першу чергу, з прийняттям в жовтні 2019 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції» [347]. Головні новели, які привніс наведений Закон – це зміна структурного управління НАЗК з колегіального на одноосібне, а крім того зміни у формуванні конкурсної комісії з відбору голови НАЗК.

Чинна наразі Державна програма на виконання Антикорупційної стратегії на 2015-2017 роки, затверджена Кабінетом Міністрів України, передбачає низку заходів, направлених на реалізацію загальної стратегії протидії корупції, серед яких найбільш значущими та такими, що не втрачають актуальності й в 2020 році, є наступні:

- посилення громадського контролю за діяльністю державних органів та органів місцевого самоврядування з метою зменшення корупційних ризиків;
- посилення ефективності роботи органів кримінальної юстиції та судових органів;
- сприяння усуненню корупційних передумов ведення бізнесу, формування поступової відрази підприємницьких кіл до корупційних проявів;

- формування в громадськості ідеї тотальної нетерпимості до корупційної злочинності;
- підвищення доступності інформації про статки державних службовців;
- реалізація рекомендацій міжнародних організацій, які спеціалізуються на світовій боротьбі із корупційною злочинністю.

Не можливо переоцінити вагомість останнього з наведених заходів реалізації національної антикорупційної стратегії. Саме в належному застосуванні міжнародних приписів вбачається реальне підвищення антикорупційного потенціалу більшості державних інститутів України.

Одним з найбільш важливих антикорупційних програмних документів міжнародного зразка треба вважати Програму дій проти корупції, прийняту Радою Європи у 1996 році. Пізніше положення даної програми деталізувалися в інших міжнародно-правових документах, таких як: Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію 1999 року (ратифікована в Україні у березні 2005 року) [381], Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, ратифікована Україною в жовтні 2006 року [380], Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, ратифікований Україною теж в 2006 році [379]. Зазначені документи, згода на обов'язковість яких була надана ВРУ, чи не вперше детально регламентували відповідальність за хабарництво в приватному секторі та рясніли рекомендаціями щодо системного подолання корупційних проявів [398, с. 302-303].

Прагнучи здійснити програмування протидії корупційній злочинності на належному рівні, Україна повинна враховувати й рішення конгресів ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя. Відмічені конгреси ООН представляють собою універсальні форуми, де не тільки підводять підсумки співробітництва міжнародної спільноти у глобальній протидії злочинності, а й висуваються нові стратегії запобігання різним її видам [79, с. 169].

Одні з останніх конгресів ООН, які відбулися у травні 2019 році в Берліні та Відні яскраво свідчать про те, що головні питання щодо протидії злочинності не зазнали відчутних змін та потребують відшукування новітніх вирішень, адже в глобальному плані звести злочинні прояви до мінімуму вдається виключно з перемінним успіхом. Наведені конгреси ще раз підтвердили правильність векторів, закладених при попередніх зборах ООН в Сальвадорі та Досі. Найбільшу увагу міжнародної спільноти, як й раніше, прикуто до тероризму, торгівлі людьми, кіберзлочинності, відмиванню брудних коштів, контрабанді, насильству над жінками та, авжеж, корупції.

Ті висновки, що здійснюються під час конгресів ООН пізніше знаходять своє активне відображення в програмуванні протидії окремим видам злочинності в різних світових державах. В свою чергу Україна не завжди приділяє достатньо уваги прогресивним течіям протидії злочинності, що подвійно дивно з огляду на євроінтеграційні прагнення нашої держави.

Оскільки Україна конституційно закріпила вектор на партнерські відносини з Європою, доцільно більш прискіпливо вивчати механізми боротьби із злочинністю, які панують в наших сусідів. В рамках даної наукової роботи проведемо аналіз того, як саме програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності проводиться в деяких історично та територіально наближених до України державах, яким вдалося домогтися позитивних зрушень у відносно невеликі терміни.

Цікавий підхід до програмування стратегій й тактики протидії корупційній злочинності спостерігається в Естонії. Ця колишня радянська республіка немає окремої масштабної програми протидії злочинності, зосереджуючи свої ресурсні можливості на конкретних злочинних проявах, таких як корупція, насильство в сім'ї, кіберзлочинність тощо [442, с. 95]. Останні антикорупційні естонські програми розроблені на період 2014-2020 років та найближчим часом будуть переглядатися після детального аналізу отриманих здобутків, до якого буде залучена велика кількість представників активної громадськості.

Програмне забезпечення антикорупційної діяльності в Естонії зв'язано в першу чергу з активним використанням новітніх технологій, які можуть суттєво знизити корупційні ризики, особливо в сфері надання адміністративних послуг. Автоматизація отримання багатьох послуг не тільки знижує корупційні можливості чиновників, а й сприяє економії часу заінтересованої особи. На початку другої декади ХХІ століття естонській уряд увів практику, що під час програмування протидії корупційній злочинності приділяється значна увага думці спільноти. На спеціальному інтернет-ресурсі кожен охочий може зареєструватися та подати своє бачення того, що потрібно зробити державі, аби знизити рівень корупційної злочинності. Кожна пропозиція розглядається спеціальною комісією на предмет її доцільності, логічності та фактичної можливості впровадження.

В сусідній з Україною Литві в програмних документах антизлочинного характеру значна увага приділяється профілактичним діям. В державі успішно працює Центр з профілактики злочинності. В травні 2015 року уряд Литви схвалив дострокову Програму розвитку громадської безпеки на період 2015-2025 року, в якій окрема частина відводиться боротьбі із корупційними проявами, особливо в політичній сфері. Відмічена Програма є досить докладною та сформована на основі масштабних наукових досліджень із залученням експертів з провідних країн світу. Так, наприклад, в розробці антикорупційних заходів, передбачених Програмою, поряд з литовськими фахівцями пліч-о-пліч працювали спеціалісти зі Швеції, Сінгапуру та Сполучених Штатів Америки. Відмічена вище Програма узгоджується із загальнонаціональною стратегією розвитку держави «Литва – 2030».

Суть програмних положень полягає в тому, аби створити середу, несприятливу для вчинення злочинів. В контексті протидії корупції це означає створення таких умов функціонування державних інститутів, за яких можливості здійснення корупційних дій будуть зводитися нанівець. Важливим елементом антикорупційної програми Литви є істотне скорочення не тільки «корупційної пропозиції», а й «корупційного попиту».

Активне програмування антикорупційної діяльності в Польщі почалося на початку XXI століття, коли було затверджено Державну програму боротьби з корупцією, яка більше відома під назвою «Антикорупційна стратегія». Задля виконання положень відміченої програми при польському сеймі було створено спеціальну національну комісію, яка займається модернізацією антикорупційного законодавства [434, с. 201]. Спеціальна комісія при сеймі є важливим антикорупційним органом й по сей день. Вона представляє собою важливу координаційну ланку між громадськістю та правоохоронними структурами. На сьогоднішній день в Польщі завершила дію «Урядова програма протидії корупції на 2014-2019 роки», яка дала результат у вигляді зниження рівня корупції приблизно на 7,5%. Покращення антикорупційних показників зумовлено дієвою профілактикою корупційної злочинності, а також освітньою реформою, яка направлена на закріплення в польському суспільстві нового типу фахівців – професіоналів позбавлених протиправних звичок. В Польщі оголошено про прийняття нової програми боротьби із корупцією найближчим часом.

Як вже можна побачити з наведених прикладів, в державах, що дійсно опікуються протидією корупції програмні документи, направлені на таку протидію, оновлюються весь час, аби відповідати викликам сучасного життя. Якщо корупція, як динамічна категорія, весь час видозмінюються та перевтілюється у різноманітні форми, то й боротьба з нею повинна ґрунтуватися на новітніх наукових доробках.

На високому рівні програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності перебуває в Словаччині, адже дана країна подекуди стикається із серйозними сплесками активності корупційних діянь. Програмно-цільовий підхід протидії корупції у відміченій країні базується на масштабному моніторингу, залученні провідних експертів та значному бюджетному фінансуванні. Закладання подібного базису програмування протидії корупційній злочинності не завадило б й Україні, яка досить часто

підходить до затвердження антикорупційних документів досить вузько та формально.

Слід відмітити, що в Європі є декілька держав, які взагалі не мають програм, направлених на протидію корупції. Найбільш яскравий приклад – Швеція. Рівень правової культури цієї країни настільки високий, що будь-яка злочинність, як явище, немає підґрунтя для свого зародження. Втім більшість держав все ж таки вимушена приділяти увагу програмуванню національної антикорупційної стратегії й тактики.

Підсумовуючи все зазначене вище, необхідно ще раз акцентувати увагу на важливості програмного забезпечення, як діяльності, направленої на чітке усвідомлення того, як саме протидіяти тому чи іншому виду злочинності в сучасних умовах. Програмування антикорупційної стратегії й тактики в сьогоденній Україні має ряд проблем, головна з яких вже дворічна відсутність сучасної Антикорупційної стратегії та відповідної Державної програми на її виконання. Природно, що українська проблематика програмно-цільового підходу протидії корупції не вичерпується лише на цьому. Окрім чехарди із Антикорупційною стратегією, Державною програмою на її виконання та відомчими антикорупційними програмами викликає занепокоєння й мала кількість уваги, яка приділяється думці громадськості, хоча, саме остання найбільше зазнає шкоди від корупції, й низький рівень фінансування кожної програми, й відсутність належних індикаторів якості проведених дій, які б дали чітке уявлення щодо якості втілення програмних задач в реальне життя, й неналежний рівень професіоналізму та дисципліни виконавців програми, й відсутність належного моніторингу отриманих результатів та таке інше.

Подолати відмічені недоліки можливо за умови напрацювання постійно діючої моделі програмно-цільового забезпечення державної антикорупційної політики та через удосконалення антикорупційних програм на національному й регіональному рівнях. Крім того, необхідно завжди

зберігати логіку розробки та затвердження окремих антикорупційних документів, яка виражається в дотриманні схеми: стратегія – програма.

Цілісна підготовка та належне виконання антикорупційної програми являються гарантією створення ефективної системи протидії корупції в усіх сферах суспільного буття. Антикорупційна програма покликана виявити корупційні ризики та поступово їх знизити чи взагалі прибрати, а також впровадити механізм прозорості в роботі державних органів та органів місцевого самоврядування, що повинно позитивним чином відобразитися на загальному рівні корупції в Україні.

4.2. Політика й ідеологія протидії корупційній злочинності

Процеси глобалізації, притаманні сучасному світу, окрім позитивної тенденції поступового зближення різних держав та народів один з одним, мають й низку негативних наслідків, серед яких особливо виокремлюється проблема поширення транснаціональної злочинності. На сьогоднішній день транснаціональна злочинність не тільки не оминула згубним впливом жодної країни на земній кулі, а й зуміла вдало адаптуватися до заходів протидії шляхом постійної трансформації у новітні вигадливі форми. Одним з найбільш загрозливих та постійно прогресуючих видів злочинності, вже багато років поспіль, залишається корупційна злочинність. Держави, які потерпають від великої кількості вчинюваних корупційних злочинів, зазнають поступового руйнування економіки, а позитивні новації певних соціальних сфер заздалегідь приречені на провал.

Дедалі більша експансія корупційної злочинності ставить перед кожною державою нові виклики та вимагає негайного перегляду методів протидії злочинним проявам заради забезпечення національної безпеки та своєчасного попередження можливих нових загроз. Під національною безпекою в даному разі слід розуміти перебування у захищеному стані всіх загальнонаціональних інтересів та цінностей кожного члена суспільства [400, с. 14].

Визнаючи корупційну злочинність, як один з найбільш серйозних видів транснаціональних злочинів, міжнародна спільнота повсюдно наголошує на необхідності побудови міжнародної політики із відповідною пріоритетністю вирішення питань, пов'язаних із корупцією. Заради цього весь час розробляються новітні концепції розвитку та започатковуються стратегічні зміни до антикорупційних доктрин. Разом з тим неможливо ігнорувати й необхідність видозмін у внутрішній політиці світових держав відповідно до тих актуальних проблем, які висуваються сьогоднішнім часом. Державна політика

повинна стати тією непереборною перепорою, яка не допустить подальшої криміналізації суспільства.

Передусім політика держави має виокремлюватися раціональністю й доцільністю та мати на меті головну ідею у вигляді реалізації державно-політичних рішень. Головним показником державної політики є кінцевий результат. Наразі не викликає жодних заперечень той факт, що ефективна політика викорінення корупційної злочинності повинна поєднувати в собі політичний аспект з ідеологічним, адже зазначені поняття нерозривно пов'язані між собою.

Говорячи про Україну в її теперішньому вигляді, необхідно констатувати, що й політичний, й ідеологічний аспект протидії корупційній злочинності залишає бажати кращого. Складається враження, що керівництво нашої держави лише останнім часом усвідомило ту небезпеку, яка надходить від корупційної злочинності [66, с. 52]. Не дивлячись на той факт, що протягом 2014-2016 років в нашій державі досконально змінилися законодавчі та управлінські принципи антикорупційної діяльності, корупція все одно планомірно руйнує державні інститути та морально-етичні цінності пересічних громадян [102, с. 7]. Рівень корупції може виступати лакмусовим папірцем ефективності тієї антикорупційної політики, що проводиться. Якщо корупційний стан в країні контрольований та спостерігається динаміка щодо його покращення, значить антикорупційна політика працює й уряд такої країни рухається у вірному напрямку. В протилежному випадку, коли рівень корупції перманентно зростає та зовсім не контролюється з боку уповноважених органів, вочевидь присутні проблеми з реалізацією антикорупційної політики й подібне свідчить про нагальну потребу в її якомога швидшому вдосконаленні.

Реформування вітчизняної антикорупційної політики вимагає й євроінтеграція, адже остання неможлива без приведення національної політики у відповідність до міжнародних еталонних зразків. Не секрет, що

корупційні реалії України та країн ЄС діаметрально протилежні, що неодмінно призводить до труднощів у побудові партнерських відносин.

Варто відмітити, що корупційні прояви в Україні суттєво відрізняються від аналогічних дій за кордоном. Через довготривале нехтування корумпованістю в більшості сфер суспільного життя та відсутності адекватних заходів протидії, у вітчизняній дійсності сформувалася корупція кризового типу. Це означає наступне:

- по-перше, явище корупції є породженням соціально-культурного занепаду української нації;
- по-друге, в державі присутня тотальна недовіра до державних інститутів та інституцій громадянського суспільства;
- по-третє, якісні зміни неможливі через застосування звичайного інструментарію антикорупційних дій; є потреба у нестандартних та сміливих рішеннях.

Державні органи, поліція, суди, воєнні органи та органи місцевого самоврядування, за замовчуванням, сприймаються українцями, як скупчення корумпованих осіб. Більш того, корупційна злочинність в Україні щільно зміцніла в якості елемента системи суспільних відносин. З цього приводу влучно висловився О. М. Костенко, на думку якого, які б заходи протидії не застосовувалися уповноваженими антикорупційними органами в їх прагненні винищити корупційну злочинність, будь-то довічний термін ув'язнення чи смертна кара, в сучасних умовах ніщо не змінить ситуацію на краще, доки не відбудеться перезавантаження громадянської свідомості [184, с. 6]. Домогтися таких корінних змін у свідомості громадян можливо лише у разі закріплення в державі принципів, відповідно до яких жити та працювати по честі й совісті стане престижно та вигідно. Кожна особа в Україні повинна виховуватися в рівній ступені сім'єю та державою в дусі таких чеснот, як: професіоналізм, доброчесність, законослухняність та врешті-решт патріотизм.

З огляду на наведене природно, що сучасна, системна та адекватна антикорупційна політика, направлена на виведення держави з кризи, повинна закласти неухильний курс на ідеологічні зміни в світосприйнятті населення заради формування різко негативного відношення до будь-яких корупційних проявів. Саме з належним ідеологічним підґрунтям дослідники одностайно пов'язують реальне зниження рівня корупції. Аби пересвідчитися в тому, що ідеологія виступає духовним фундаментом свідомості людини розглянемо приклад з реального життя. Колишній Президент Південної Кореї Но Му-хен в 2009 році вчинив самогубство, факт якого був підтверджений в ході розслідування. Причиною самогубства колишнього високопосадовця став корупційний скандал, який безповоротно знищив репутацію південнокорейського экс-Президента [132, с. 51]. Аналізуючи інформацію та новини, пов'язані з цим гучним самогубством, можна дійти висновку, що Но Му-хен дійсно був учасником певних корупційних схем та справді заплямував своє добре ім'я незаконною діяльністю, проте цікаво інше. Саме те, наскільки сильно боязкість загальнонаціонального осуду та муки каяття вплинули на людину, що змусили її зважитися на такий жахливий крок, як самогубство. Безперечно подібна реакція не повинна викликати схвалення та не повинна виступати прикладом втім, придивившись до суті ситуації, є змога усвідомити могутню силу ідеологічного виховання, яка найчастіше застерігає людей від вдавання до різного роду злочинів, а у випадках, коли злочинне діяння все ж таки вчинюється, зумовлює духовні страждання, які подекуди неможливо подолати. Відмічене складає різючу протилежність з тим, як до своїх корупційних дій відносяться вітчизняні корупціонери, адже класичний психотип українського корупціонера це особа, яка пишається безкарністю своїх діянь та суцільно позбавлена докорів сумління.

Глобальна мета ідеологічного виховання полягає не в спонуканні осіб, що вдалися до вчинення злочину, здійснювати акти самобичування й особистих тортур, а у високому рівні правової культури, який змушує особу

добровільно відповідати перед законом за вчинювані дії, не уникаючи можливих деліктних наслідків.

Реалізувати ідеологічне перетворення громадської свідомості на краще завдання досить важке втім необхідне до виконання. В своїх науково-дослідницьких публікаціях О. М. Бандурка та О. М. Литвинов відмічають, що формування законослухняного типу населення із нетерпимістю до корупції вимагає узгоджених та скоординованих дій великої кількості державних органів, правоохоронних структур та громадських організацій. При цьому найголовнішою умовою досягнення успіху в подібному починанні вбачається наявність зацікавленості влади [23, с. 44].

Перш аніж детально розібратися в ідеологічних хитросплетіннях протидії корупційній злочинності, зупинімося більш докладніше на всебічному дослідженні дефініції «політика» та її різновидів.

Як відомо, категорія політики є багатогранною та містить безліч визначень не тільки наукового характеру, а й публіцистичного чи, навіть, побутового. Не менш різноманітним є й відношення до політики. Хтось ототожнює політику виключно з владно-управлінською діяльністю, інші вважають політичну діяльність однією з форм софізму, дехто схильний таврувати політику «мерзенною справою», а творчі натури взагалі вбачають в політиці форму складного інтелектуального мистецтва, ототожнюючи політичну діяльність обов'язково з макіавеллізмом. В будь-якому разі єдиним для прихильників всіх наведених підходів є той факт, що політика виступає складним соціально-комунікативним процесом, заснованим на управлінських та владно-розпорядчих діях.

Одним з перших, хто підійшов до визначення політики з науково-дослідницької точки зору був давньогрецький філософ та мислитель Аристотель. За уявленнями прабатька науки політології політика являє собою своєрідний вид людської діяльності, який прямо пов'язаний із отриманням й реалізацією влади, передусім державної [125, с. 11]. Аристотель також обстоював думку, що політика слугує зв'язуванню та

зведенню воєдино різних позицій великої кількості особистостей. Відмічені та суміжні з ними твердження Аристотеля знайшли своє відображення у трактаті «Політика», який в деяких моментах не втрачає своєї актуальності й по сей день. Міркування Аристотеля можна сміливо вважати базисом для того визначення дефініції «політика», яке наразі вважається класичним. За традиційним розумінням політику можна розглядати, як владну діяльність управлінського характеру, направлену на поєднання різних думок, міркувань та бачень, характерних для певного осередку співіснування та зіткнення один з одним різних соціальних груп, партій, національностей, громадян, осіб без громадянства та інших членів суспільства, в єдиний, загальноприйнятий вектор. Дещо спрощуючи громіздке визначення до найважливіших раціональних деталей, отримуємо наступне: політика – це комунікативний засіб, який дозволяє досягнути бажаного за допомогою компромісу, який влаштовує всіх й кожного, без вдавання до силових засобів [104, с. 7].

Виходить, що політика постає засобом забезпечення цілком природнього прагнення людей до комунікації в рамках держави [55].

Визнаючи глобальну сутність політики у забезпеченні комунікації між людьми заради компромісного вирішення будь-яких питань, пов'язаних із соціальним буттям, ми вимушені погодитися із вже згаданим Аристотелем стосовно його тверджень, що людина є політичною істотою, адже на відміну від тварин не може існувати ізольовано через неможливість задоволення всіх власних потреб наодинці.

Коли мова йде про політику, зазвичай, мається на увазі державна політика. Державна політика – це певний напрямок, визначений владними публічно-правовими інститутами, за яким передбачається неухильний рух. До речі, саме державні інститути є основою державної могутності. Відомий американський політолог з етнічним японським корінням Ф. Фукуяма відстоює позицію, відповідно до якої сильні державні інститути є запорукою міцності держави та її авторитету на міжнародній арені. Разом з тим, держави зі слабкими державними інститутами будуть весь час зіштовхуватися з

різноманітними негараздами, як-то поширення злочинності, відтік прогресивної молоді, трудова та соціально-політична міграція тощо. Такі держави очевидно не зможуть витримати геополітичної конкуренції [462, с. 5]. При цьому загальновідомий факт, що при сучасній глобалізації слабкість однієї держави призводить до величезних стратегічних проблем всього світу. Яскравий приклад – Сирія та воєнний конфлікт на її території. Внаслідок відміченого конфлікту Європу заповнили біженці, які, по-перше, не завжди законслухняні та обачні по відношенню до країн, що їх прийняли, а, по-друге, на їх соціальне утримання значно збільшуються витрати з бюджетів європейських держав, які початково не передбачали такої статті витрат.

Державна політика завжди пов'язана із суб'єктами владних повноважень, тобто з тими особами, які від імені народу держави реалізують загальнонаціональні ідеї щодо подальшого розвитку та життя країни. Фактично, державна політика виступає певним регулятором суспільних відносин. При цьому в більшості розвинутих держав спостерігається тенденція щодо зменшення впливу політики на різні сфери життя та збільшення ролі культурних та морально-етичних чинників, які повинні допомагати в регулюванні суспільних відносин.

Поняття державної політики є збірним, адже до нього входять й локальні політичні напрямки, такі як економічна, соціальна, міграційна, кримінальна політика та інші її різновиди. Локальні політичні напрямки деталізують та конкретизують державну політику в тій чи іншій сфері суспільного життя. Так, кримінальна політика покликана цілеспрямовано вирішувати питання зниження рівня злочинності в державі та сприяти поступовому встановленню безпечних умов життя для кожного представника громадянськості [37, с. 232]. Досить важливо відрізнити кримінальну політику від кримінологічної, адже відмічені поняття не синонімічні. На відміну від кримінальної політики, кримінологічна політика теоретично просуває та

вдосконалює реалізацію ідеї запобігання злочинності без безпосереднього видання чи застосування кримінальних законів.

Хоча кримінальна політика й є складовою частиною загальної державної політики, вона, в той же час, відрізняється певною самостійністю через окрему сферу регулювання, характерну для неї [400, с. 11].

Окремо слід наголосити на тому, що в юридичній літературі кримінальна політика іноді замінюється поняттям кримінально-правова політика або політика протидії злочинності. Разом з тим зміст будь-якого з наведених понять загалом тотожний, що дозволяє цілковито погодитися з позицією Н. А. Лопашенко, яка відмічає, що абсолютно допустимо використовувати будь-яке з наведених формулювань або навіть комбінувати їх задля недопущення тавтологій [245, с. 4].

Кримінальну політику прийнято розглядати, як діяльність державних органів та політичних чи громадських інституцій, які, виходячи зі свого функціоналу, приймають певні рішення, засновані на нормах закону та моралі, й мають головне завдання у вигляді запобігання злочинності, належному покаранні винних осіб та їх перевихованні. Сучасна кримінальна політика проводиться на основі базових правових принципів, таких як: законність, рівність всіх людей перед законом, демократизм, гуманізм, невідворотність покарання тощо [324, с. 39]. Всі дії, які вчинюються в рамках кримінальної політики мають на меті забезпечення правопорядку в державі та створення для всіх громадян безпечних умов життя. В цьому контексті варта згадки позиція І. Є. Мезенцевої, яка наголошує на тому, що визначальним суб'єктом, заінтересованим у безпеці своїх громадян та максимально низькому рівні криміногенної ситуації, виступає держава [259, с. 89].

Вже згадувані та добре відомі вчені-правники Бандурка О. М. та Литвинов О. М., досліджуючи питання протидії злочинності, відмічали, що кримінальна політика виступає механізмом гармонізації суспільних правовідносин, який позначається у методичному впливі на злочинність з

наміром стратегічного й тактичного контролю над нею [23, с. 46]. Безпосередньо на основі кримінальної політики та тих векторів впливу на злочинні прояви в суспільстві, які вона закладає, формується кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство.

Цікаво, що в українській політиці протидії злочинності традиційно домінують два підходи до боротьби із злочинними проявами. Перший, абсолютно переважаючий – активізація та поглиблення заходів боротьби із злочинністю, який вже неодноразово демонстрував власну неспроможність. На жаль, незважаючи на практичну неефективність відміченого підходу, він продовжує залишатися досить популярним, знаходячи підтримку не тільки серед органів кримінальної юстиції чи посадовців, а й серед населення. Здебільшого це й не дивно, враховуючи, що другий підхід боротьби із злочинністю в рамках кримінальної політики ще більш гнітючий – штучне заниження показників злочинності через приховування вчинених злочинів від офіційного процесу реєстрації. Відносно цього підходу немає жодного розмаїття думок, він просто неприпустимий. Останніми роками в Україні почав формуватися ще один підхід – профілактика злочинних діянь, яка характеризується значним потенціалом. Про необхідність проведення масштабних профілактичних дій із запобігання різним видам злочинності регулярно зауважують провідні фахівці з кримінального права та кримінології.

Варто відмітити, що кримінальну політику прийнято розглядати на трьох рівнях: концептуальному, правозастосовному та законодавчому. Кожен з наведених рівнів забезпечує окремий суб'єкт. Так, В. Харченко зауважує, що концептуальні засади посилення боротьби зі злочинністю реалізує Президент держави, правозастосовний рівень забезпечують правоохоронні органи, а законодавчий рівень лежить в площині регулювання Верховної Ради України [463]. В контексті боротьби із корупційною злочинністю на правозастосовному рівні звичні правоохоронні органи, як поліція, прокуратура та суди розбавляє ще перелік органів суто антикорупційного

спрямування, як НАЗК, НАБУ, Спеціалізована антикорупційна прокуратура тощо.

Цікаво, що вищенаведені рівні кримінальної політики далеко не завжди уособлюють собою єдність в розумінні реалізації завдань боротьби із злочинністю. Наприклад, непоодинокі випадки, коли законодавчі норми кримінальної політики трактуються дещо відмінно від початково закладеного змісту на рівні правозастосування тими ж судами, які складають своїми рішеннями усталену судову практику. Виходить, що законодавчий рівень корегується на правозастосовному й інколи не в кращий бік. Подекуди подібні корегування можуть вноситися під тиском осіб, які мають вплив на представників судової гілки влади. Наслідком таких процесів стає те, що практика правозастосування існує відокремлено від політики, наміченої урядом. Звичайно, що такі ситуації призводять до проблем з ефективністю кримінальної політики в державі та негативно позначаються на загальній протидії злочинним проявам.

В контексті протидії та запобігання безпосередньо корупційній злочинності в рамках кримінальної політики виокремлюється більш вузьке спрямування – антикорупційна політика, яка деталізує заходи протидії за чітко визначеним видом злочинів, а саме – корупційних. Іншими словами кримінальна політика за своєю суттю – це стратегія; антикорупційна політика – тактика.

Як відмічає О. Д. Береза, антикорупційна політика є адекватною реакцією держави на корупційні процеси, характерні для суспільства на даному етапі розвитку або на ті, що прогнозуються в найближчому майбутньому [27, с. 38].

Одне з найбільш вдалих визначень поняттю державної антикорупційної політики, на думку багатьох вчених-політологів та вчених-правників, навів Д. Г. Заброта, який відмітив, що під державною антикорупційною політикою слід розглядати певний комплекс дій правового, виховного, економічного, організаційного характеру, який передбачений діючим законодавством

держави та реалізується органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськістю, переслідуючи єдину глобальну ціль у вигляді виявлення та усунення корупційних проявів та подальшому запобіганню вчиненню корупційних дій з боку будь-якої особи [123, с. 103].

Інші науковці дають дещо відмінне тлумачення терміну «державна антикорупційна політика», розглядаючи її, як систему дій уповноважених органів щодо розроблення та практичної реалізації стратегічних напрямків боротьби із корупцією, як явищем. Відмічені дії повинні бути направлені на ефективну протидію та запобігання корупційній злочинності [423, с. 103].

Узагальнюючи різноманітні наукові погляди на тлумачення державної антикорупційної політики, можна визначити останню, як комплекс дій, направлених на запобігання, протидію та усунення причин корупції. Таке визначення державної антикорупційної політики міститься безпосередньо в діючому законодавстві України.

Слід наголосити на тому, що державна антикорупційна політика лежить в основі ідеології та стратегії антикорупційних заходів. Остання проявляється у безпосередній протидії корупції [264, с. 216].

Мету антикорупційної політики можна розглядати у таких чотирьох блоках: організація ефективної системи запобігання та протидії корупційній злочинності; вчасне виявлення корупційних ризиків та корупційних діянь із докладним вивченням передумов їх виникнення; нейтралізація негативних наслідків корупційної злочинності; забезпечення панування принципу невідворотності покарання за вчинення корупційних дій. Сукупність наведених блоків повинна дати в сухому залишку результат у вигляді максимального зниження рівня корупції в державі, а також забезпечення захисту прав, законних інтересів та основоположних свобод людини та громадянина.

Певна річ, що ефективність антикорупційної політики залежить не тільки від дій органів державного управління, а й від діяльності недержавних інституцій. Неурядові організації та загалом громадськість мають вагомий

антикорупційний потенціал, міць якого може перевершити всі очікувані результати. Так, зазначені суб'єкти можуть викривати та оприлюднювати факти корупції чи корупційні схеми в різних сферах суспільного життя, доводити факти корупційних діянь до антикорупційних органів, формувати в соціумі світогляд нетерпимості до корупції, контролювати діяльність державних органів, тощо [333, с. 131].

Основою для формування державної антикорупційної політики виступає антикорупційна стратегія, яка видається на певний часовий проміжок із довгостроковими цілями та приблизним планом дій, направленим на досягнення окреслених цілей.

Достеменно відомо, що від корупції потерпають всі складники демократії й особливо вразливими є держави з нестабільною економікою. Виходячи з цього, антикорупційна політика набуває великого значення втім важливо, аби антикорупційна політика проводилася пропорційно корупційній загрозі, адже занадто старанні антикорупційні дії можуть призвести до певних негативних наслідків. Одним з найбільш небажаних таких наслідків небезпідставно вважається «громадянська апатичність» населення. Усталена думка щодо тотальної корумпованості політичної, судової та правоохоронної систем може призвести до свідомого ухилення великої кількості громадян від участі не тільки в політичному житті держави, а й в актах захисту суб'єктивних прав від різного роду правопорушень. Формуванню подібних думок сприяють антикорупційні гасла, викриваючі сюжети ЗМІ та інші надмірні ідеологічні заходи. Особа, в якій зміцніла думка щодо кругової поруки, самоосувається від громадянської активності, вважаючи за краще приймати все, що відбувається навколо, за належне.

Відмічена проблематика знаходить своє відображення в багатьох державах, серед яких є досить успішні та заможні представники. Наприклад, в Сполучених Штатах Америки, вже який рік, спостерігається дуже низький процент явки громадян на вибори, що пояснюється недовірою до уряду. Це, в свою чергу, тягне ще низку проблем. Недостатня підтримка уряду з боку

населення призводить до неможливості підвищення урядовцям заробітної платні, через що гідні кадри неохоче йдуть на відповідні посади й, як наслідок, важливі соціальні ініціативи не знаходять належного опрацювання та схвалення [64, с. 42]. Таким чином антикорупційну політику слід проводити обережно, раціонально та згідно з корупційними реаліями в державі.

Важливо чітко усвідомлювати, що державна антикорупційна політика, як й будь-яка інша політична діяльність, нерозривно пов'язана з різноманітними аспектами суспільного життя, такими як: релігія, мораль, духовність. Насамперед будь-яка політична діяльність тісно пов'язана із ідеологією, як системою концептуальних уявлень про життя.

В своєму баченні співвідношення політики та ідеології вчені-політологи переважно одностайні й відмічають, що за весь час існування людства та трансформації суспільних відносин політика та ідеологія поступово злилися воедино, через що розгляд одного поняття відокремлено від іншого вбачається не доцільним.

Втім, на авторський погляд, позиція щодо нерозривності політики та ідеології є сумнівною та дещо хибною. Ідеологія може бути жодним чином не зв'язана із політикою та існувати окремо. В якості прикладу можуть виступати субкультури, в яких, завдяки належному теоретико-ідеологічному обґрунтуванню вірності обраної життєвої позиції, відбувається процес об'єднання різноманітних осіб за удаваною спорідненістю поглядів.

Безперечно, ідеологія є складним та неоднозначним явищем, через що варто докладніше зупинитися на визначенні цього поняття. Узагальнено ідеологію прийнято розглядати, як систему знань та уявлень певної частини індивідів на об'єктивно існуючу реальність [167, с. 3].

За радянських часів ідеологію ототожнювали із маніпулюванням суспільною думкою, яке мало на меті забезпечення панування певного класу соціуму над іншими [63, с. 51]. Й, хоча розглядати ідеологію виключно через призму маніпулювання суспільною думкою вбачається помилковим, заради

справедливості слід погодитися, що відмічене мало місце бути, оскільки за марксистсько-ленінським вченням ідеологія виступала інструментом реалізації певних класових потреб. При чому досить ефективним інструментом, адже за часів Радянського Союзу ідеологія працювала безперебійно й кожен член радянського суспільства мав приблизно однакові уявлення про своє місце в соціумі, про правила життя та співіснування в суспільстві та про загальнонаціональні цінності.

На сьогоднішній день тоталітарний радянський режим залишився в минулому й серед вчених переважає відношення до ідеології, як до механізму привласнення об'єктивній соціальній реальності певного сенсу глибинного толку, а не як до інструменту маніпулювання людьми.

Зрозуміло, що й без СРСР в світі ще залишились держави-послідовниці методу залізних тисків, де політична ідеологія досі успішно існує та втілюється у новітніх, сучасних формах. Прикладами можуть слугувати Китайська Народна Республіка та Північна Корея, де за допомогою ефективною політичною ідеологією виховують все своє населення в єдиному дусі із єдиними поглядами на місце громадянина в суспільстві та його головні функції.

В державах, де домінують демократичні принципи, політична ідеологія знаходить прояв у розподілі суспільства на певні групи осіб, схильних до одних чи інших політичних ідей та цінностей. З огляду на це, очевидно, що політична ідеологія впливає на формування політичної свідомості. Головна особливість політичної ідеології полягає в тому, що вона не лише слугує формуванню певних уявлень про суспільне буття, а й стає основою прийняття конкретних політичних рішень [65, с. 64].

Не викликає заперечень той факт, що політичну ідеологію можна використовувати задля формування законослухняного образу життя в населення. Велика значимість ідеологічних вчень полягає й в успішності загальної боротьби з корупційною злочинністю.

Говорячи про Україну та антикорупційну ідеологію в нашій країні, на жаль, слід констатувати суттєву морально-ідеологічну кризу українського суспільства. Більшість українців сьогодні не вважають законність головним ідеологічним принципом існування в соціумі. Переступати межу закону стає нормою й це, дедалі більше, формує негативну, спотворену свідомість. Відмічені негативні тенденції багато в чому зумовлені тим, що після розпаду СРСР та зникнення комуністичної ідеології незалежна Україна з 1991 року й по сей день не змогла розробити жодної національної ідеології, яка б допомогла формувати в народі вірні уявлення про суспільне життя. Світовий досвід переконує нас в тому, що відсутність комплексних цінностей та ідеологічних засад державного управління призводять до масштабного втягнення людей у протиправну поведінку, яка супроводжує кожну особистість на всіх щаблях розвитку: від народження, отримання освіти, кар'єрного зростання й аж до самої смерті. Належна ідеологія покликана виправити відмічені прогалини та стимулювати позитивні зміни, внаслідок яких в суспільстві відбудеться переоцінка цінностей, почне панувати розуміння того, що корупція є смертельною загрозою для стратегічних інтересів країни та зрештою сформується національна гордість [151, с. 20].

Корупційні діяння повинні зазнати яскравого негативного забарвлення. Для цього правову відповідальність корупціонера необхідно супроводжувати загальнонаціональним обуренням, коли кожна особа, яка вдалася до корупційних дій, буде нещадно потерпати від морального осуду з боку спільноти [310, с. 285-286].

Одним з перспективних напрямків антикорупційної ідеології в сучасній Україні вбачається повернення ідеологічного принципу законності в народні маси, який успішно функціонував за радянських часів, коли досить розвинутим було, як індивідуальне, так й суспільне сумління. При цьому варто звернути увагу на те, що ідеологічна законність та законність правова не є тотожними. У другому випадку ми кажемо про нормативно-правовий акт, що постає у формі закону, а у першому мова йде про внутрішнє

переконання особи, побудоване на морально-етичних принципах щодо неприпустимості певних злочинних дій [285, с. 109]. З огляду на загальну тематику даного наукового дослідження, українська політична ідеологія повинна виховувати громадян у дусі, відміченої вище, неприпустимості вдавання до корупційних дій. Важливо, аби така морально-правова позиція стосувалася не лише хабарників, а й тих осіб, що вдаються до дачі хабара.

У разі системного та планомірного прищеплення в українському суспільстві правильних ідеологічних поглядів поступово відбудеться засвоєння нових цінностей, які сформують антикорупційну свідомість. Виходячи з того, що прийнятне відношення до корупції вже декілька разів передавалося від одного покоління до іншого, тільки кардинальна трансформація громадянської свідомості може допомогти реальному запобіганню подальшого руйнівного впливу корупції та поступовій зміні корупційних реалій на краще.

Антикорупційна свідомість виступає комплексним поняттям та тісно пов'язана з іншими формами суспільної свідомості. В науці антикорупційну свідомість розглядають, як концепцію різко негативних поглядів, уявлень, переконань та інших суб'єктивних суджень широкого кола особистостей, соціальних груп та всієї спільноти загалом по відношенню до корупційних дій та осіб, які вдаються до них. Головна задача побудови антикорупційної свідомості – сформувати в кожній людині високий рівень правової культури. Для цього кожна особа в Україні повинна володіти достатньою кількістю юридичних знань, поетапно ліквідуючи правовий нігілізм.

Слід наголосити на тому, що в сучасному інформаційному світі є безліч можливостей та інструментів для підвищення правової обізнаності населення. Це й просвітницьке використання потужностей ЗМІ, й використання комунікативних засобів, провідне місце серед яких належить всесвітній мережі Інтернет, й врешті решт запровадження факультативної безоплатної антикорупційної освіти для різного роду посадовців та пересічних громадян. При цьому не варто забувати й ту обставину, що сама

по собі ідеологія, якщо розглядати її в розриві від інших заходів антикорупційного спрямування, навряд чи може слугувати панацеєю від корупційної злочинності. В. А. Шкелебей доречно зауважує, що для дійсно ефективного та нищівного впливу на корупцію морально-ідеологічні заходи запобігання корупції повинні застосовуватися вкупі з соціальними, економічними, правовими, превентивними, управлінськими та організаційними заходами, забезпечуючи комплексний підхід всієї державної антикорупційної політики [492, с. 519]. Успішність такого комплексного підходу до державної антикорупційної політики підтверджують серйозні досягнення в запобіганні корупції таких держав, як Сінгапур, Гонконг, Тайвань, Данія та інші.

Міжнародний досвід свідчить про те, що розбудова суспільства, яке ідеологічно не сприймає корупцію в жодному її прояві, довготривалий процес, який потребує низки спеціальних заходів просвітницького, наукового, контролюючого, нормотворчого характеру. Окремим блоком стоять питання кадрового забезпечення посад з особливо вірогідними можливостями участі в корупційних схемах. Кандидати на подібні посади повинні проходити ретельне тестування, яке покликано виявити найбільш гідних осіб із законослухняним світоглядом.

Створення образу державного службовця, який асоціювався би у всіх та кожного із чесністю, добропорядністю та не підкупністю – одне з пріоритетних завдань держави, яке сприятиме зниженню рівня корупційної злочинності. Якщо в осіб, які бажають дати хабар не буде змоги цього зробити через безперечну непідкупність службовця, їм або доведеться змиритися з цим, або шукати виходи на керівництво такого службовця, сподіваючись натиснути зверху. Але, якщо вся система державної служби, від нижчих ланок до найвищого керівництва, буде непідкупною, сама можливість вирішення питання за певне незаконне грошове винагородження зникне, що сприятливо відобразиться на державному правопорядку.

З огляду на відмічене, в Україні останнім часом дедалі більше активізуються розмови щодо формування державної служби за такими ідеологічними принципами:

- принцип справедливості (неможливість на внутрішньому рівні допустити ситуацію, коли інтереси однієї особи переважають над інтересами іншої; всі службові обов'язки виконуються з позиції рівності всіх людей між собою);
- принцип законності (внутрішнє переконання щодо неможливості вдавання до незаконних дій);
- принцип професіоналізму (будь-яка особа, яка перебуває на посаді, що поєднана із підвищеними корупційними ризиками, повинна відрізнитися високим рівнем професіоналізму задля неможливості введення в оману такої особи чи банального натиску на неї);
- принцип патріотичності (особа повинна розуміти, що корупційна злочинність в першу чергу завдає вбивчого удару саме по державі й, відчуваючи високі почуття до батьківщини, не припускати вчинення корупційних дій) [76];
- принцип порядності (дана моральна категорія передбачає поєднання в собі чи не усіх вищеперерахованих принципів) [285, с. 109-110].

Природно, що відмічені принципи в роботі повинні ідеологічно щепитися не лише державним службовцям, а й всім представникам українського суспільства, адже корупційна злочинність характерна не лише державній службі. Професійна етики та сумлінне виконання обов'язків – це ті стовпи, на яких повинно вибудовуватися українське суспільство.

Поряд з відміченими принципами ідеологія протидії корупційній злочинності повинна ґрунтуватися на таких особливостях, як: відповідальне відношення до своїх обов'язків, непорушність морального імперативу (кожен заслуговує на таке відношення до себе, яким сам відрізняється по відношенню до оточуючих, іншими словами зло породжує зло, добро

породжує добро), можливість здійснення суб'єктивного вибору (діяти в законній площині або переступити межу) [286, с. 292].

На перший погляд, може скластися враження, що постулат щодо свободи вибору кожного дещо суперечить відміченим вище принципам, адже виникає ситуація із двома можливими варіантами дій. При цьому немає гарантій, що особа обере той шлях, який побудований на ідеологічних принципах добродесного громадянина. Подібна думка має певний сенс, але, говорячи про ідеологію, ми не повинні забувати, що наразі вона визнається не засобом маніпулювання, а засобом направлення уявлень особи про життя в певному руслі, яке визнається в державі вірним. В такому випадку ніхто не вправі заперечувати право особи обирати чи діяти згідно із тими ідеологічними принципами, які їй намагалися прищепити, чи ні. Ймовірно при якісному прищепленні зазначених вище принципів особа без вагань обере той шлях, який відповідає ідеологічно сформованому мисленню.

Підсумовуючи все вищевикладене стосовно ідеологічного аспекту антикорупційної політики, непорушною виглядає думка, що в державі є безліч механізмів для проведення дієвої ідеологічної роботи з викорінення корупційної злочинності. При цьому Україна не застосовує відмічені механізми на повну потужність. В більшості випадків ті сили, які можна було б направити на створення ідеологічного підґрунтя запобігання та протидії корупційній злочинності, використовуються для створення неприглядних образів конкретних осіб та несе в собі єдину мету – протиборство політичної еліти між собою. Не викликає сумнівів, що наша держава повинна кардинально переглянути своє відношення до використання ідеології, адже остання, окрім позитивних наслідків, може мати й негативний відтінок, викликаючи роздратування громадян.

На жаль, недоліки в реалізації державної антикорупційної діяльності не закінчуються лише на ідеологічному аспекті. Їх спектр досить широкий та вимагає усунення в найближчий час.

Одним з центральних недоліків сучасної української антикорупційної політики виступає відсутність єдиного та повномасштабного програмного документу, на підставі якого були б реалізовані необхідні дії з викорінення корупції. Мова йде про цілісну загальнодержавну програму. Так, в різні часи видавалися певні Стратегії антикорупційної політики, пропонувалися зміни у загальну антикорупційну доктрину, проте більшість подібних дій або носила суто теоретичний характер, або вже застаріла на теперішній час. Ситуація із Антикорупційною стратегією та Державною програмою на її виконання вже докладно описувалася в минулих підрозділах, а тому зупинятися на ній ще раз окремо вбачається недоцільним. Зауважимо лише на тому, що через недбалу роботу суб'єктів антикорупційної діяльності Україна в своїй антикорупційній політиці вимушена керуватися документами, що втратили свою актуальність вже більше двох років тому.

Іншим істотним недоліком вітчизняної політики протидії корупційній злочинності треба визнати те, що в Україні досі панує думка, що подолати корупцію можливо завдяки силовим заходам. Така позиція викликає неабияке здивування, адже сучасне життя вже неодноразово переконувало в марності подібних дій. Провідні держави світу, дослідницьким шляхом, зміцнили в думці, що простіше не допускати появи корупції в суспільстві, аніж боротися з нею, як із сформованим явищем. Недопущення формування корупційних поглядів на життя можливо при дієвій профілактиці злочинності, яка в Україні перебуває на низькому рівні, адже подібний захід із запобігання злочинності немає свого належного законодавчого обґрунтування.

Проблемним моментом антикорупційної політики здається й високий рівень політичної корупції, що зумовлює відсутність політичної волі на законодавчі ініціативи щодо покращення заходів антикорупційного впливу, й безрезультатна робота суб'єктів запобігання корупційній злочинності. Станом на сьогоднішній день ані Національне агентство з питань запобігання корупції, ані Національне антикорупційне бюро України, ані Спеціалізована

антикорупційна прокуратура, ані Вищий антикорупційний суд України не працюють на повну потужність. Перелічені органи досить часто формально підходять до виконання своїх обов'язків, через що прямо страждає їх коефіцієнт корисної дії. Таку тенденцію прийнято пояснювати новизною інституту суто антикорупційних органів кримінальної юстиції для української правової доктрини. Втім, приймаючи подібну позицію, ми штучно занижуємо очікування від діяльності перелічених органів. На даний момент антикорупційні суб'єкти вже повинні давати конкретні позитивні результати своєї роботи, а громадськість вправі вимагати докладного звіту. Аби спонукати антикорупційні органи кримінальної юстиції до більш активної та ефективної протидії корупції, доцільним здається один із заходів, передбачених в проекті Антикорупційної стратегії на 2019-2023 роки, а саме – створення при відмічених органах спеціальних комітетів та дисциплінарно-контролюючих комісій, які будуть уповноважені не тільки контролювати діяльність наведених органів, а й проводити щорічний аудит. Зрозуміло, що в подібних комітетах необхідно обов'язково відвести місця міжнародним експертам, а також громадським активістам [7].

Як і раніше, гостро стоять проблеми побутової корупції. Велике скупчення корупційних дій продовжують вчинюватися в таких сферах суспільного життя, як освіта, медицина, житлово-комунальні послуги й таке інше [83, с. 24-25]. В Україні знайти особу, яка б не стикалася із вимаганням хабара у перелічених сферах, буде вкрай важкою задачею.

Окремого занепокоєння викликає низький рівень розслідування та притягнення до відповідальності корупціонерів з найвищих посад. Якщо випадки притягнення до відповідальності дрібних посадовців ще подекуди трапляються, то впливові особи, зазвичай, успішно уникають проблем з правоохоронними органами.

Природно, що, окрім розгалуженої мережі проблем в здійсненні державної антикорупційної політики, останніми роками були й позитивні зрушення в протидії та запобіганні корупційним проявам. В Україні

деталізується та розширюється антикорупційна нормативно-правова база, було створено низку правоохоронних органів антикорупційного спрямування, а також активно залучаються міжнародні експерти з питань зниження рівня корупції. При цьому антикорупційні реформи та антикорупційна діяльність держави не завжди ефективна через ту обставину, що корупція в Україні відрізняється кризовим типом [66, с. 53]. Неефективність антикорупційних реформ підтверджують й соціологічні опитування, відповідно до яких довіра населення до державних інститутів стабільно перебуває на вкрай низькому рівні [311, с. 74]. Розбудова партнерських відносин із населенням неможлива, за умови тотальної зневіри останнього в державі. Саме довіра населення до держави та її інститутів є найбільш красномовним показником загальної якості роботи державних органів та державних службовців.

Досвід безуспішної вітчизняної антикорупційної боротьби чітко дав зрозуміти, що мало сформувати розгалужену антикорупційну законодавчу базу та створити антикорупційні правоохоронні органи. Треба, окрім іншого, проявити бажання, аби все це запрацювало та корегувати допущені неточності. Сприятиме поверненню довіри до уряду й зрозумілість державних рішень для кожного українця [417, с. 31].

Наведена проблематика української антикорупційної політики свідчить про необхідність здійснення невідкладних заходів по виправленню ситуації. В першу чергу необхідно в найкоротші терміни прийняти нову Антикорупційну стратегію на 2019-2023 роки з подальшим затвердженням на її основі Державної програми на виконання відміченої стратегії. Не менш важливо проаналізувати помилки, допущені при проведенні антикорупційних реформ та формуванні спеціальних органів запобігання корупції, аби в майбутньому не допустити повторення подібних прорахунків. Варто пам'ятати й про ідеологічну роботу з населенням щодо формування в усіх членів українського суспільства негативного ставлення до корупції. Саме ідеологічний напрямок протидії корупції необхідно визнати пріоритетним

для всієї антикорупційної стратегії. Також, аби політика протидії корупції була системною, а не хаотичною, найближчим часом потрібно довести до логічного завершення такі дії: зменшити вплив олігархів на формування громадської думки шляхом виведення мас-медіа на більш автономний рівень, який дозволить проводити незалежну редакційну політику, підвищити рівень правосвідомості громадян, приділити більше наукової уваги корупційним проблемам всередині країни та надати змогу науковцям виробляти прогресивні методики щодо запобігання корупції [183, с. 149]. Перелічені дії вбачаються лише першим кроком, проте навіть вони допоможуть усунути більшість із тих перепон, що наразі існують в здійсненні ефективної антикорупційної діяльності.

Підсумовуючи результати наукових досліджень в рамках даного підрозділу, слід наголосити на тому, що сучасна Україна держава з високим рівнем корупції та реальними проблемами в реалізації антикорупційної політики й антикорупційних реформ. Така ситуація зумовлює гальмування державного розвитку та ускладнює процеси євроінтеграції. Для поступового викорінення корупційної злочинності Україні необхідно видозмінювати національну антикорупційну політику згідно із міжнародними тенденціями, втім, беручи до уваги вітчизняні особливості. Перш за все, нашій державі слід розробити загальну Концепцію впливу на корупцію, як загальне негативне явище. Для розробки подібної Концепції варто залучити науковців та фахівців з різних сфер суспільного життя. Глобальна задача Концепції полягає в нейтралізації криміногенних факторів, які стимулюють осіб вдаватися до вчинення корупційних злочинів.

Важливе місце в Концепції повинен займати ідеологічний напрямок запобігання корупції, який повинен визнаватися пріоритетним антикорупційним заходом. Формування різко негативного ставлення в громадян до всього, що так чи інакше пов'язується із корупцією – державне завдання України на найближче майбутнє. Виконання цього завдання повинно відбуватися через системний вплив на свідомість суспільства.

Грамотне використання державного інструментарію допоможе сформувати в людей належний світогляд. Загальнодержавне антикорупційне виховання повинно стати відправною точкою в формуванні стійкої антикорупційної громадянської позиції в кожного члена українського суспільства.

Зосереджуючись на важливості ідеологічного аспекту державної антикорупційної політики, не слід забувати й про заходи протидії корупції іншого характеру, адже лише комплексний вплив на корупцію може призвести до якісних змін.

4.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності

Явище корупції сягає своїм корінням в далекі часи. Вчені-соціологи, відштовхуючись від писемних пам'яток, історичних фактів та наукових трактатів давнини, одноставно наголошують на тому, що корупція неодмінно супроводжувала людство з моменту виникнення держави та державно-управлінського апарату. При цьому корупція обов'язково еволюціонувала разом з державними утвореннями, знаходячи нові форми свого прояву. Не зважаючи на давність знайомства людей з корупцією, остання дотепер залишається маловивченою. Розбираючись в причинах недостатньої вивченості корупції, доцільно звернути увагу на позицію В. В. Ноніка, який пов'язує прогалини в розумінні багатоаспектного явища корупції з високим рівнем приховування корупційних злочинів. Латентність корупційних дій не дає змоги сформулювати уявлення про якісні та кількісні показники корупційної злочинності [312, с. 67]. Як наслідок, відсутність об'єктивних даних про стан корупції унеможливорює контроль за нею та негативно відбивається на її протидії. Окрім високого рівня латентності, існують й більш прозаїчні причини недостатньої вивченості корупції. Так, в Україні дослідження корупції часто не демонструють реальне становище, адже проводяться безсистемно та часто побудовані на політичному ґрунті [444, с. 21].

В сьогоденних реаліях безглуздо приховувати, що злочинність, незалежно від того корупційна вона, економічна чи організована, розвивається та активно застосовує новітні технології задля досягнення своєї шкідливої мети. Поступово злочинці переміщуються з вулиць та кабінетів до кіберпростору. Така тенденція щодо дедалі більшої цифрової трансформації людства змушує всіх та кожного опанувати нові знання та новітні технології. В діяльності, направленій на протидію та запобігання злочинним проявам, таке опанування сучасними засобами виявлення та припинення

посягань на суспільний правопорядок набуває першочергового значення. Ще на початку 2000-х років А. О. Юхно наголошував на тому, що науково-технічні здобутки не тільки можуть, а й повинні використовуватися в правоохоронній діяльності задля ефективного вирішення багатьох кримінальних ситуацій, складність яких не дозволяє розв'язати їх за допомогою звичних методів [500, с. 103-104]. Свого часу, схожий погляд на прикладну значущість новітніх технологій висловлювала й група російський вчених, які наполягали на тому, що використання науково-технічних досягнень повинно поглиблюватися та поширюватися, а майбутнє всього кримінологічного процесу залежить від своєчасного та повсюдного впровадження комп'ютерних технологій [412, с. 78].

Більшість успіхів науки та техніки прямо або опосередковано зв'язані з інформацією. Кожен новий винахід дає людині змогу пізнати досі невідоме, тим самим розсовуючи межі свідомості. Цілком слушним буде зауваження, що інформація супроводжує еволюцію людини.

Значення інформації для сучасного світу важко переоцінити. Соціальне буття людини визначають величезні масиви інформації, володіння якою може впливати на різноманітні процеси локального та загальнодержавного значення. Разом з тим важливим аспектом постає й фільтрація інформаційних потоків, адже факти подробиці різноманітних даних або поширення недостовірних відомостей вже не викликають жодного здивування. У зв'язку з цим, в умовах глобального інформування, гостро постає питання необхідності здійснення аналітичних операцій. Саме аналітичний підхід до інформаційних масивів може допомогти встановленню сумнівності чи необ'єктивності наявних даних після їх співставлення з іншими фактами та іншими джерелами.

Світовий та вітчизняний досвід антикорупційної політики переконує в тому, що наявність достовірної інформації щодо рівня корупції, присутності корупційних ризиків та їх впливу на суспільне життя виступає важливим чинником в загальній системі протидії та запобігання корупційній

злочинності. Антикорупційна сфера не є виключенням в підтвердженні загальновідомого висловлювання: «Хто володіє інформацією – той володіє світом». Разом з тим, інформацією не завжди необхідно безпосередньо володіти, аби ефективно використовувати її антикорупційний потенціал. Наявність безперешкодного доступу до певної інформації, яку легко можна отримати в будь-який час, вже слугує відмінним механізмом запобігання корупції. Наведена теза підтверджується безпосередньо українським досвідом.

В березні 2015 року Міністерство юстиції України видало наказ № 466/5, відповідно до якого затверджувалася процедура надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних-осіб підприємців [353]. Цей наказ регламентував особливості надання достовірних відомостей про юридичні особи та фізичних осіб-підприємців через відповідні сервісні ресурси, доступних не тільки державним органам чи спеціальним суб'єктам, а й пересічним громадянам. Відмічені відомості – це розширена версія тих виписок з Єдиного державного реєстру, які згідно із діючим законодавством обов'язково видаються при проведенні реєстраційних дій. Слід додати, що наказ Міністерства юстиції № 466/5 наразі втратив чинність, адже замість нього було видано наказ № 1657/5, який не змінив глобальної суті регульованих правовідносин [364].

Доступ до інформації щодо формування статутного капіталу, його розміру, відкритість даних стосовно кола засновників та визначення із масштабами мобілізації фінансових ресурсів – все це підвищує вірогідність виявлення корупційних схем й, як наслідок, утримує осіб від вдавання до незаконних дій.

Взагалі відкритість та безоплатність багатьох даних, доступних через звернення до автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, покликаних контролювати виконання посадовцями їх прямих обов'язків, вдалий крок на шляху до подолання корупції. Природно, що, окрім Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та

громадських формувань, в Україні достатньо інших відкритих веб-порталів, на кшталт, системи електронних публічних закупівель або сервісів, де доступні для перегляду декларації про майно, доходи та витрати державних службовців [113]. Актуальним ресурсом в контексті запобігання корупційній злочинності вбачається й Єдиний веб-портал використання публічних коштів, на якому оприлюднюється інформація у відповідності до положень Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» [346]. Інформація зазначеного веб-порталу задовольняє публічний інтерес громадян стосовно розподілу та використання державними органами та представниками місцевого самоврядування коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Схожі функції притаманні й інформаційно-аналітичній системі «Прозорий бюджет», яка стандартизує вимоги до публічної звітності конкретних суб'єктів з метою автоматизації бюджетного процесу та викорінення корупційної складової в цьому процесі. «Прозорий бюджет» покликаний забезпечити відкритість роботи в бюджетній сфері на державному та місцевих рівнях та є частиною партнерської програми «Відкритий Уряд України» [318, с. 118-119].

Поряд з переліченими відкритими інформаційними ресурсами існують й такі, що мають обмежений доступ та в основному використовуються в оперативній роботі правоохоронних органів. Одною з найбільш популярних таких інформаційно-пошукових систем виступає «Скорпіон» [362]. Відмічена система акумулює різні відомості щодо злочинності, забезпечуючи максимально зручну їх систематизацію. База даних сформована в «Скорпіоні» дозволяє правоохоронним органам з користю застосовувати інформацію заради дієвої протидії різним видам злочинів, в тому числі економічним та корупційним.

Робота інформаційно-аналітичного типу допомагає виявити та пізнати певні закономірності в рамках досліджень кримінологічної природи. Діюче українське законодавство прямо передбачає, що якісне інформаційно-аналітичне забезпечення державних та правоохоронних органів, громадських

організацій та органів місцевого самоврядування являє собою основу для ефективної протидії корупційній злочинності [373]. При цьому параметр якості інформаційно-аналітичного забезпечення розкривається через системний аналіз та моніторинг криміногенної ситуації в країні, а також побудову реалістичних прогнозів стосовно динаміки корупційних проявів. Не варто применшувати й значення швидкості в обробці інформаційних потоків. Не даремно С. А. Шепетько вказує, що в епоху тотального збільшення обсягів інформації швидкість роботи з нею має визначальний вплив на прийняття оптимальних управлінських рішень [487, с. 103].

Завдяки інформаційно-аналітичному забезпеченню, громадськість та правоохоронні органи антикорупційного спрямування мають в своєму розпорядженні головне – обізнаність щодо реального стану корупції. Наявність подібних даних, заснованих на об'єктивних показниках, дозволяє видозмінювати загальний вектор антикорупційної політики, модернізувати антикорупційну діяльність відповідно до нагальних потреб суспільства. В цьому контексті слід додати, що одною з домінуючих позицій сучасної кримінологічної науки є те, що продуктивне функціонування будь-якої соціальної системи обов'язково супроводжується інформаційним забезпеченням. Не є виключенням й система протидії корупційній злочинності. Якщо соціальна система не містить інформаційних зв'язків, під великим питанням перебуває не тільки спроможність окремих системних елементів взаємодіяти один з одним, а й існування самої системи [410, с. 76]. Разом з тим, доцільно зауважити думку В. Глушкова, згідно із якою структура інформаційно-аналітичного забезпечення не обмежується лише інформаційною складовою. Вона повинна містити й аналітичний компонент, й інтелектуально-технологічну діяльність з формування баз даних, які повинні охоплювати інформаційний пошук, мету, мотиви, засоби й прийоми їх реалізації [115].

З огляду на вище перераховане непорушною виглядає теза, що інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії й тактики протидії

корупційній злочинності відіграє надзвичайно важливу роль у розкритті та попередженні вчинюваних корупційних діянь. Зрозуміло, що відмічений кримінологічний інститут потребує всебічного та повного дослідження, яке доцільно починати з аналізу понятійного апарату.

Термін «інформаційно-аналітичне забезпечення» активно використовується в різних наукових галузях. Окрім кримінології та пов'язаних з нею наук, категорія інформаційно-аналітичного забезпечення часто зустрічається в державному управлінні, банківській та економічній сфері, в соціології, війсьній сфері тощо. Природно, що при такій затребуваності питання інформаційно-аналітичної діяльності знайшли своє відображення в численних публікаціях, монографіях та інших науково-практичних виданнях. В той же час, як слушно наголошує Ю. О. Саричев, серед науковців відсутня єдність в розумінні сутності інформаційно-аналітичного забезпечення. Більш того, непоодинокі випадки, коли інформаційно-аналітичне забезпечення помилково ототожнюється з іншими процесами, пов'язаними з отриманням та використанням інформації (наприклад інформаційно-довідковою діяльністю), через що створюється плутанина та ускладнюється процес реалізації інформаційно-аналітичних функцій в тій чи іншій галузі [413, с. 121-122]. Неузгодженість наукових підходів до тлумачення дефініції «інформаційно-аналітичного забезпечення» призводить до появи, прямо скажемо, екзотичних пропозицій. Так, серед вітчизняних науковців-правників зустрічаються представники, які знаходять підстави для виокремлення інформаційно-аналітичного забезпечення в окрему галузь права. Зокрема, таку позицію активно обстоює І. С. Стаценко-Сургучова [428]. Щоправда прихильники такого погляду на інформаційно-аналітичне забезпечення перебувають в очевидній меншості, адже в українській правовій доктрині в переважній більшості панує відношення до відміченого інституту, як до складової частини кримінологічного забезпечення протидії та запобігання злочинності. Не викликає сумнівів, що розрізненість наукових поглядів в розумінні інформаційно-аналітичної

діяльності негативно відображається на формуванні фундаментальної бази відміченої кримінологічної категорії та зумовлює низку практичних складнощів. Суттєво сприяти усуненню зазначених практичних складнощів в інформаційно-аналітичній діяльності повинна уніфікація позицій вчених до єдиного загальноприйнятого вектору.

Переважно, підґрунтям до визначення того чи іншого поняття виступають енциклопедичні дані. Доцільність дотримання цього правила вбачається й в питаннях тлумачення дефініції «інформаційно-аналітичного забезпечення».

В енциклопедичних виданнях з державного управління інформаційно-аналітичне забезпечення розглядається, як комплекс спеціальних, цілеспрямованих дій, направлених на збір, аналіз, структурування, збереження, поділ та подальше використання інформації спеціально уповноваженими суб'єктами, які застосовують отримані дані в ході здійснення своїх прямих обов'язків. Отримання відповідних даних досягається завдяки використанню конкретних методів збирання та обробки, технологій та алгоритмів [114, с. 226, 232].

Схожий підхід до тлумачення інформаційно-аналітичного забезпечення спостерігається й в А. Жалинського та М. Костицького, які, в цілому дублюючи наведене енциклопедичне визначення, додатково відмічали, що інформаційно-аналітична діяльність спирається на передумови правового, організаційного, технічного та методичного характеру [127, с. 145].

Дещо інакше інформаційно-аналітичне забезпечення розглядав в своїх роботах Р. А. Коваль, на думку якого відмічений процес являє собою максимальне задоволення інформаційних потреб низки уповноважених органів, що сприяє ефективній реалізації їх обов'язків. Завдяки наявності необхідних інформаційних ресурсів, уповноважені органи здатні приймати якісні управлінські рішення, націлені на досягнення результату [162, с. 8].

Привертає увагу й позиція В. М. Бесчастного, за твердженнями якого інформаційно-аналітичне забезпечення представляє собою систему заходів

отримання стратегічно важливої інформації, яка прямо впливає на точність та правильність управлінських рішень, направлених на нейтралізацію криміногенних факторів. При цьому автор висловлює впевненість, що майбутнє всієї правоохоронної системи та ефективність її роботи перебуває в прямій залежності від якості інформаційно-аналітичного забезпечення. Визнаючи той факт, що сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, які успішно інтегруються в злочинний світ, законодавець повинен проводити відповідні реформи органів, що забезпечують протидію злочинності, аби останні впроваджували технологічні здобутки в рамках власної антизлочинної діяльності [32, с. 220].

Крім цього, автор зауважує, що успіх будь-яких дій із запобігання, виявлення або протидії злочинності залежить від двох факторів: високого рівня кадрового та матеріально-технічного забезпечення уповноважених правоохоронних структур та вміння службових осіб швидко орієнтуватися в сучасних умовах щоденного прогресу.

Частина науковців вважає діяльність інформаційно-аналітичного типу продуктом інтелектуальних, творчих, загально-цивілізаційних тенденцій, які характеризують розвиток людства та направлені на утворення стійких пріоритетів цивілізаційного та інформативного розвитку [136, с. 45-46].

Цікавою в усіх сенсах здається позиція О. В. Корнійчука, який розглядав інформаційно-аналітичне забезпечення через сукупність дій спеціально навчених фахівців, які здійснюють пошук, відбір, обробку, узагальнення та збереження інформаційних масивів й після аналітичного аналізу зібраних даних створюють нову інформацію, яка надає нові знання щодо конкретного об'єкта (коли мова йде про інформаційно-аналітичне забезпечення в сфері запобігання та протидії корупційній злочинності, таким об'єктом виступає корупція) [175, с. 332].

Важливо розуміти, що інформаційно-аналітичне забезпечення це збірне поняття, в якому знайшли своє відображення два окремих об'ємних процеси, кожен з яких в рівній мірі впливає на досягнення загальної мети. Власне

подібне впливає з самої смислової концепції словосполучення. Тобто інформаційно-аналітичне забезпечення буде повним лише у разі, коли інформаційна складова буде гармонійно сполучатися з аналітичною складовою. Сама по собі інформація, без її аналітичної обробки не містить жодного практичного зиску, вона, так би мовити, стерильна – є простим накопиченням різноманітних даних. Теж саме стосується протилежної ситуації. Якщо аналітична робота проводиться на базі неповних, недостовірних чи неактуальних відомостей, її результат не принесе жодних покращень в тій чи іншій сфері. Не буде зайвим послатися на дослідження А. О. Пугача, який зауважував, що інформаційна діяльність завжди є першим етапом інформаційно-аналітичного забезпечення, який виражається у роботі спеціально навчених фахівців, які відшуковують, збирають, накопичують та зберігають інформаційні ресурси. Другий етап, аналітичний, характеризується вже роботою інших фахівців, які, керуючись наявними даними та застосовуючи алгоритми розумових процесів, формують нове знання щодо явища, яке вивчається [393].

Для більш повного усвідомлення змодельємо таку ситуацію: допустимо в кінці чергового року українські органи кримінальної юстиції антикорупційного спрямування накопичили терабайти інформації на електронних носіях й тонни оперативних даних на матеріальних носіях. Наявні дані свідчать про величезну кількість вчинюваних корупційних злочинів та істотні проблеми в реалізації антикорупційної політики. Якщо гіпотетично допустити, що така інформація не буде проаналізована задля виявлення певних закономірностей та нюансів, які повинні лягти в основу управлінських рішень коригуючого характеру, сенс всієї річної роботи із виявлення та збору оперативних даних зводиться нанівець, адже необроблена інформація – мертвий вантаж. В той же час, за умови аналізування всіх наявних відомостей, виявивши корупційні тенденції та ризики, встановивши найбільш уражені корумпованістю регіони та сфери суспільного буття, уповноважені антикорупційні суб'єкти на майбутнє можуть забезпечити

відповідне оперативне реагування, виходячи з фактичної корупційної обстановки в державі. Вдумливий перерозподіл пріоритетів, зміна недієздатних антикорупційних заходів на більш виважені, неодмінно сприятливо відгукнуться на зниженні загального рівня корупції.

Інформаційна робота завжди пов'язана із забезпеченням уповноважених органів необхідними даними, коли як аналітична робота, зазвичай, має на увазі певний творчий процес з оцінювання наявних матеріалів та одержання нового знання – вивідної інформації. І. М. Кузнецов відмічає, що аналітична робота передбачає застосування розумових законів, теорій та закономірностей в тісній співпраці із технічними пристроями та технологічними засобами з метою отримання з наявних даних всього, що вони здатні надати [224, с. 21].

Ряд вчених акцентують значну увагу на тому, що аналітична складова інформаційно-аналітичної діяльності опирається на методи герменевтичного характеру, які включають тлумачення документів, аналізування наявних концепцій, пропозицій та теорій із використанням інструментарію по формуванню моделювання математичного типу (Mathematical simulation), застосовуючи моделі статичного (аби описати оперативну обстановку) й динамічного характеру (аби описати результати діяльності уповноважених правоохоронних органів на місцях) [116]. В розрізі інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупційній злочинності аналітична складова направлена на опрацювання даних про вчинювані корупційні злочини, окреслення тенденцій злочинності (за безліччю ознак), знаходження можливих місць та сфер потенційного вчинення злочину, прогнозування появи нових корупційних дій та супроводження розкриття тих злочинів та правопорушень, які наразі розслідуються уповноваженими структурами.

Завдяки наданій аналітикам можливості опрацювання даних щодо злочинів, працівники правоохоронних органів одержують можливість застосовувати готовий продукт оперативно-аналітичного характеру, а не просто первинну інформацію. При цьому вони одержують такі переваги:

- по-перше, відмічений продукт оперативно-аналітичного характеру окреслює конкретні злочинні тенденції за багатьма параметрами – від географічних ознак до часових рамок;
- по-друге, наявність інформації про місце ймовірного вчинення злочину дозволяє суттєво економити час та зусилля окремих структур, які можна перерозподілити на попереджувальну діяльність;
- по-третє, більш продуктивне використання часу та зусиль дозволяє за потреби надавати допомогу одним органом іншому [127, с. 61].

Підсумовуючи дослідження понятійного апарату інформаційно-аналітичного забезпечення, можемо зробити висновок щодо різноманітності наукових поглядів на відмічену кримінологічну категорію. Щоправда основні характерні риси інформаційно-аналітичної діяльності схожі майже в усіх тлумаченнях. Задля закріплення певного домінуючого наукового погляду на термін «інформаційно-аналітичне забезпечення» в рамках даної роботи, наведемо найбільш усереднене та, що головніше, вдале на авторський погляд твердження, яке сформулював в своїх роботах П. М. Сніцаренко. Отже, інформаційно-аналітичне забезпечення – це система заходів, направлених на формування аналітичних документів, заснованих на інформаційних ресурсах, моделювання можливих ситуацій, прогнозування динаміки розвитку певних процесів з єдиною глибинною метою – підтримки прийняття конкретних управлінських рішень [421, с. 53].

Основу інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції складає відповідна інформація, яку від інших видів інформаційних даних відрізняє мета, методи одержання та особливий режим використання – виключно спеціальними суб'єктами [317, с. 25-31]. Заслуговує уваги призначення тих відомостей, які складають зміст такої інформації. Перший варіант передбачає, що отримані дані безпосередньо сприяють розслідуванню конкретного злочину та потенційно можуть слугувати доказами вини чи невинуватості особи. В іншому випадку інформація рясніє відомостями, які можуть бути використані для загальної антикорупційної

політики, тобто в глобалізованій державній діяльності по винищенню корупційних проявів. Для обох з наведених випадків не будь-яка інформація прийнятна: в першому випадку – відомості повинні відповідати вимозі кримінально-процесуальної допустимості, в другому – бути достовірними та об'єктивними.

До інформаційних відомостей треба підходити з прискіпливою увагою, адже оперування в антикорупційній діяльності помилковими даними призводить до непоправних прорахунків стратегічного й тактичного характеру.

Виходячи з того, що при інформаційно-аналітичній діяльності інформація виступає не тільки засобом пізнання, а й використовується безпосередньо на практиці, її доцільно поділити на такі групи:

- відомості процесуального значення;
- відомості, які сприяють запобіганню корупційній злочинності;
- відомості, завдяки яким антикорупційні суб'єкти можуть більш ефективно виконувати свою роботу;
- відомості, на основі яких можливо розробити окремі положення політики, стратегії й тактики протидії корупції [23, с. 110].

Не зважаючи на те, що на перший погляд інформаційно-аналітична діяльність виглядає зрозумілою та набагато простішою за деякі інші кримінологічні інститути, насправді вона передбачає не абиякі складнощі в безпосередній реалізації. Так інформаційно-аналітичне забезпечення характеризується низкою компонентів, важливість яких не варто недооцінювати. Основними компонентами й засобами здійснення діяльності інформаційно-аналітичного типу є: системи інформаційного характеру; зв'язкові системи й системи передачі даних; сучасна інфраструктура інформаційно-телекомунікаційного типу; бази даних легітимної інформації; засоби технічної, програмної, лінгвістичної, правової, організаційної природи.

Більш детально слід зупинитися на такому компоненті, як системи зв'язку. Відмічена система функціонує в певній чітко визначеній послідовності, яка зводиться до наступних трьох стадій: інформаційне джерело, приймач та передач інформації, кінцевий адресат – користувач інформацією. Не викликає сумнівів, що ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупційній злочинності напряду залежить від якості функціонування зв'язкової системи. За умови, що джерело інформації правильно визначено, а сама інформація не тільки придатна до використання, а й буде швидко й повно передана та згодом грамотно використана уповноваженим органом, позитивний результат не змусить довго чекати. Інше питання, що не допустити збою на жодному етапі системи зв'язку вкрай складно.

З інформаційними джерелами ситуація більш-менш зрозуміла. Головне завдання обачно підходити до формування інформаційної бази, використовуючи лише допустиму, об'єктивну та реалістичну інформацію. Подібне важливо, адже використання необ'єктивних даних в підсумку призведе до марності антикорупційних заходів, звівши нанівець делікатну й тривалу роботу багатьох органів [508, с. 65]. Куди складніше не допустити помилок на етапі приймання та передачі інформації. Адекватне прийняття та оформлення інформації з її якомога швидшою доставкою адресату мало не ключовий фактор всієї системи зв'язку. Певна річ, що технічний прогрес людства дозволив значно скоротити час на передачу та обробку різноманітної інформації. Крім того, істотно знизилася вартість обробки та передачі повідомлень. Якщо декілька сторіч тому, послуги пристроїв зв'язку були доступні далеко не кожній людині, то зараз, за незначним виключенням, швидкісний Інтернет та телефонний зв'язок перебуває в зоні досяжності масового споживача [226, с. 11]. Перш ніж цифрові технології остаточно закріпилися в житті людини, було пройдено важкий та довготривалий шлях усного накопичення інформації, писемності та друкування.

Найголовніша проблема на етапі приймання та передачі інформації зводиться до того, що адресату доходять дані зовсім відмінні від тих, що початково були здобуті в інформаційному джерелі. Таке урізання є наслідком як суб'єктивних, так й об'єктивних чинників, що втім не має принципового значення, оскільки головне це втрата цінних оперативних відомостей й зовсім не цікаво, внаслідок яких саме чинників така втрата відбулася. Не можна оминати увагою й той факт, що обмін інформацією, зазвичай, відбувається в трьох видах, за наступними схемами: «людина – людина» (офіційне листування, особисте спілкування тощо); «комп'ютер – людина» (особа одержує інформацію, яка її цікавить, через звернення до певних баз даних); «комп'ютер – комп'ютер» (автоматизоване поповнення баз даних інформацією). Зрозуміло, що наведений перелік прикладів до кожного виду прийому-передачі інформації не є вичерпним та може бути продовжений.

Свої проблеми характерні й для кінцевої стадії системи зв'язку. Основне питання – наскільки оптимально уповноважений суб'єкт зможе розпорядитися отриманими відомостями для вирішення функціональних задач. Природно, що на даному етапі багато що залежить від кадрового потенціалу органу, який використовує оперативну інформацію. Особи, які використовують інформацію для протидії корупційній злочинності, повинні бути захищені від можливого впливу з боку політичної чи олігархічної верхівки, не зацікавленої у викритті корупційних фактів.

Компоненти, які складають невід'ємну частину інформаційно-аналітичної діяльності доцільно розглядати з точки зору науки кібернетики, яка вивчає загальні закони отримання, зберігання, передачі й перетворення інформації в межах складних систем управління [12, с. 14]. Активного застосування кібернетика зазнала в діяльності правоохоронних органів, зокрема, в діяльності підрозділів забезпечення організаційно-аналітичного типу й оперативного реагування, які на підставі наказу МВС змінили своїх попередників – оперативні штаби [376], й покликані за допомогою кібернетичних основ вести облік, контроль та аналіз інформаційних даних з

метою побудування оптимальної роботи свого органу [302, с. 31]. Кібернетичні підрозділи правоохоронних органів повинні також досліджувати інформаційні потоки на предмет їх справжності. Про важливість даного аспекту вже неодноразово наголошувалося, але повторимося ще раз – фальсифіковані дані унеможливають ефективну охорону правопорядку та громадської безпеки.

Таким чином, інформаційно-аналітична діяльність досить багатогранна, оскільки під час її здійснення треба задіяти значні технологічні, людські та управлінські ресурси, а також залучити вчених зі спеціальними знаннями й все заради створення належного нормативно-правового підґрунтя, яке дозволить відповідним базам даних функціонувати ефективно.

У процесі інформаційно-аналітичного забезпечення регулярно відбувається цілеспрямований вплив суб'єкта (уповноваженої структури) на об'єкт (інформацію). Об'єктом інформаційно-аналітичного забезпечення може бути будь-яка інформація, яка представляє собою певну цінність для суб'єкта. Так само різноманітними можуть бути й джерела надходження такої інформації. Інформаційно-аналітична діяльність, направлена на реалізацію державної антикорупційної політики, має на увазі отримання інформації з довідкових обліків правоохоронних органів, показників органів державного управління, відомостей широкого кола державних органів та громадських організацій, баз даних науково-технічного характеру, міжнародних методичних рекомендацій, кримінальної статистики, повідомлень ЗМІ тощо [23, с. 114-115]. Деякі джерела отримання інформації характеризуються низьким рівнем надійності й відповідно до відомостей з таких джерел необхідно підходити з подвійною прискіпливістю. В першу чергу мова йде про інформацію, яка отримується з мережі Інтернет та ЗМІ. Абсолютно вірним є твердження, що ЗМІ не відносяться до надійних інформаційних джерел, адже не поодинокі випадки, коли журналістські сюжети, які начебто викривають корупційні схеми, мають замовний характер

та публікуються в політико-підприємницьких цілях. Зазвичай, замовниками подібних матеріалів виступають олігархи, політична опозиція та різного роду провокатори, кожен з яких має власні приховані прагнення. Зрозуміло, що інформаційно-аналітичні підрозділи правоохоронних органів повинні обачно підходити до журналістських розслідувань та сюжетів, не приймаючи будь-який сигнал за правду в останній інстанції. Відомості, отримані через засоби масової інформації необхідно не тільки комплексно проаналізувати, а й зіставити з даними, отриманими з інших джерел. При цьому не можна допустити й суцільного ігнорування відомостей з альтернативних розслідувань, адже виникає загроза допущення стратегічних помилок в загальнодержавній діяльності з викорінення злочинності.

Неточність інформації характерна й для даних кримінальної статистики, адже останні можуть бути отримані внаслідок статистичних досліджень з вузьким охопленням, не даючи об'єктивних показників. Також недостовірність наданих відомостей притаманна органам державного управління, які подекуди навмисно завищують або занижують реальні корупційні показники залежно від різноманітних чинників, на кшталт політичної ситуації в країні [88, с. 45]. За таких обставин без належної фільтрації інформаційних потоків з різних джерел не може вестися мови про об'єктивне оцінювання корупційних реалій в Україні.

Сутність регулярного впливу суб'єктів на об'єкт в інформаційно-аналітичній діяльності проявляється в низці дій, які можуть бути вчинені з інформацією. Як відомо, інформацію можна збирати, створювати, використовувати, сприймати, зберігати, обробляти, фільтрувати, поширювати, розділяти, компанувати тощо. Зрозуміло, що наведений перелік інформаційних процесів не вичерпний та може бути продовженим. Інформаційні процеси відбуваються не хаотично, а в чіткому логічному ланцюгу, коли кожен наступний процес розпочинається на основі завершеного. Зібрали дані, зберегли їх, обробили, проаналізували, передали

до кінцевого користувача. Порушення даного ланцюга зводить нанівець всю інформаційно-аналітичну діяльність.

Обробка інформаційних ресурсів тісно пов'язана з її подальшим аналізом. Саме зіставлення певних фактів та відомостей між собою, відділення правильної інформації від дезінформації та інші подібні аналітичні дії зумовлюють вирішення кримінологічного завдання або висування наукової гіпотези. Іншими словами аналітика дає певний поштовх для вчинення конкретних дій чи прийняття необхідного управлінського рішення [235, с. 88]. При цьому не викликає сумнівів, що інформація повинна аналізуватися вчасно, адже в іншому випадку вона втратить свою актуальність і стане марною.

В зв'язку з наведеним вище, слід звернути увагу на гідну згадки позицію К. Ростовської, яка стверджує, що кінцевим продуктом всієї інформаційно-аналітичної роботи виступає аналітичний документ, в якому здійснено оцінку корупційного стану в державі, з'ясовано успішність заходів реалізації Антикорупційної стратегії й антикорупційних програм, простежено динаміку поширення корупційних проявів, проведено оцінку корупційних ризиків. На підставі отриманих даних уповноваженими органами готуються необхідні повномасштабні або точкові зміни до державної антикорупційної політики [403, с. 91].

Результативність інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції знаходиться в прямій залежності від скоординованості дій щодо встановлення зв'язків та взаємообміну інформацією. Тому побудова його функціональної системи буде неможлива без відповідних заходів організаційного характеру, до яких можна віднести: оптимальне використання інформації; послідовність дій, пов'язаних з інформаційними ресурсами; здійснення регламентації операцій, яка забезпечить їх узгодженість між собою; застосування в загальній системі інформаційно-аналітичного забезпечення підсистем; впорядкування та консолідація інформаційних потоків; визначення головного суб'єкта, який в змозі

ефективно використовувати інформаційні ресурси задля досягнення глобальної мети, тощо [310, с. 248].

Станом на сьогоднішній день результативність інформаційно-аналітичного забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності перебуває не дещо нижчому рівні, ніж того вимагає корупційна ситуація в країні. Дослідники в один голос заявляють про існування ряду недоліків в інформаційно-аналітичній діяльності антикорупційного спрямування, найбільш гострими серед яких є: нестача технологічних ресурсів для збору та обробки інформації; неспроможність швидкого реагування на постійні зміни в інформаційно-комунікаційних технологіях; майже повна відсутність використання систем зі штучним інтелектом; низький рівень обміну оперативною інформацією між суб'єктами запобігання корупції; відсутність в багатьох правоохоронних органах сучасних та якісних комп'ютерів та комп'ютерних систем, замість яких правоохоронці користуються застарілими іноземними комп'ютерними засобами; недостатньо висока якість підготовки фахівців до роботи в інформаційно-аналітичних підрозділах органів кримінальної юстиції; досі не розроблена національна система державного моніторингу корупції.

Кожен з відмічених недоліків не виглядає катастрофічним та, за умови зацікавленості з боку держави, може бути виправлений в досить стислі терміни. Насамперед необхідно приділити увагу розробці національної системи державного моніторингу корупції (НСДМК), яка дозволить кожній особі в державі мати актуальну, достовірну та об'єктивну інформацію щодо реального стану корупції, що дозволить підвищити ефективність всієї антикорупційної діяльності [311, с. 68-70].

Розробка та впровадження НСДМК має бути інструментом державної антикорупційної політики, направленим на гарантування конституційних прав й свобод людини та громадянина, реалізацію соціальних трансформацій та розвиток економіки, відновлення іміджу державних інститутів, створення

позитивного та інвестиційно привабливого вигляду держави в міжнародному середовищі.

До мети національної системи державного моніторингу корупції можна віднести забезпечення потреб у інформації достовірного й оперативного типу, яка зумовлює можливість попередження та/або зменшення негативних наслідків від різного роду корупційних проявів.

Враховуючи те, що моніторингова функція законодавством покладена на Національне агентство з питань запобігання корупції, як центральний орган відповідальний за формування антикорупційної політики та запобігання корупції в Україні, забезпечення функціонування національної системи державного моніторингу корупції логічно закріпити за даним органом.

НСДМК можна визначити, як сукупність дій зі спостереження, збору, обробки, сортування та аналізування інформації, завдяки яким забезпечується ефективне антикорупційне реформування та системно застосовуються заходи антикорупційної стратегії. Як наслідок, відмічені дії призводять до якісної оцінки ймовірних корупційних ризиків та допомагають відшукати раціональні управлінські рішення, спрямованні на подолання корупційних проявів в суспільстві. Крім того, НСДМК покликано позбавити інформаційні дані зайвої розпливчатості, забезпечивши їх структурування.

Варто зауважити, що система державного моніторингу корупції також може сприяти виконанню інших антикорупційних функцій, покладених на НАЗК. Перш за все, мова йде про комплексне представлення показників якості роботи Агентства, узагальнення даних щодо загального стану корупції в Україні та надання даних щодо дієвості антикорупційних реформ [402, с. 245]. Подібне має вагоме значення, адже на даний момент звітні, статистичні показники Агентства оперативно не оприлюднюються. У відкритому доступі представлені лише громадські оцінки та альтернативні звіти щодо рівня сприйняття корупції суспільством та досвіду застосування невдалих антикорупційних механізмів.

Науковці-правники, які активно обстоюють ідею створення та запровадження національної системи державного моніторингу корупції, в своїй більшості єдині у погляді на структурну ієрархію такої системи та передбачають такий її вигляд:

- стратегічна гарантія антикорупційних реформ;
- закріплення векторів антикорупційної політики та принципів, відповідно до яких антикорупційна політика повинна здійснюватися;
- забезпечення антикорупційних реформ належною базою нормативно-правових актів;
- чіткий поділ рівнів моніторингу;
- визначення повноважень, відповідальності та обсягу контролюючих функцій на кожному рівні моніторингу;
- з'ясування всіх можливих внутрішніх та зовнішніх корупційних ризиків та загроз;
- розробка якісної системи оцінювання антикорупційних заходів, передбачених в рамках антикорупційної політики;
- здійснення корегування антикорупційних реформ відповідно до результатів моніторингу [311, с. 69].

Важливо, аби НСДМК після початку її функціонування в загальнодержавних масштабах була запроваджена в регіонах та відповідала за координацію антикорупційних заходів на місцях відповідно до локальних корупційних викликів. Природно, що подібне повсюдне запровадження системи моніторингу повинно відбуватися із залученням провідних фахівців не тільки з юриспруденції та кримінології, а й з науково-технічних галузей.

Виходячи з інформації наведеної вище, прикладна значущість НСДМК не викликає сумнівів, втім Україна досі так й не спромоглася запустити систему моніторингу корупції. Таке становище пояснюється низкою проблем, які необхідно вирішити перш, аніж запроваджувати систему моніторингу. В нашій державі, як і раніше, залишаються проблеми з

недосконалістю антикорупційного законодавства, присутня недосконалість організаційного забезпечення на різних рівнях, а також відсутня єдина система оцінювання антикорупційних реформ та заходів. Крім того, не слід забувати й про технологічні та програмні бар'єри між окремими учасниками інформаційно-аналітичної діяльності. Далеко не всі правоохоронні органи, державні органи, структури та відомства знаходяться на однаковому рівні матеріально-технічного забезпечення, що неодмінно негативно відображається на ефективності всього інституту інформаційно-аналітичного забезпечення.

Практичний досвід переконує в тому, що Україні не вистачає впорядкованості в побудові певних систем. Багато уваги зосереджується на окремих деталях, через що страждає вся інша сфера, хоча зрозуміло, що специфічні властивості об'єкта можуть бути оцінені тільки з позиції всієї системи. Спочатку українським державним інститутам треба навчитися застосовувати системний підхід, а вже потім розмірковувати про побудову різноманітних систем у сфері державної безпеки [280, с. 79-80].

Необхідно відмітити, що майбутня НСДМК повинна керуватися в своїй діяльності загальносвітовими маркерами в дослідженні корумпованості країни, такими як: глобальний індекс чесності, індекс корупційної ураженості населення, індекс корупційної ураженості «спеціальний» та інші. Не менш важливо, аби державна система моніторингу корупції приділяла достатню увагу соціологічним опитуванням, адже через високу латентність корупційної злочинності спиратися на експертні та інтегральні оцінки не завжди вбачається доцільним.

Поряд з результатами роботи НСДМК повинні існувати результати досліджень громадських та міжнародних організацій, аби можливо було більш якісно корегувати антикорупційну політику. За наявності розбіжностей в результатах НСДМК та інших організацій, найбільш вірним буде проведення громадських обговорень задля вирішення всіх спірних аспектів та знаходження спільного знаменника.

Таким чином в результаті дослідження, проведеного в рамках даного підрозділу, можна дійти наступних висновків. Сучасний стан інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері протидії корупції не відповідає існуючим викликам, що постали перед українським суспільством. Життєво необхідно гнучко реагувати на зміни в оперативній обстановці та переглядати системи інформаційно-аналітичного забезпечення державної безпеки в сфері корупційної злочинності.

Очевидно, що для якісної протидії корупції недостатньо заходів лише кримінально-правового впливу чи правоохоронної діяльності. При всій значимості останніх, корупція, як явище, має куди більш глибоке походження, яке сягає корінням в соціокультурні процеси розвитку людства й тільки масштабне вивчення цих процесів вкупі з їх усвідомленням можуть сприяти напрацюванню дійсно ефективних антикорупційних механізмів. В даному контексті суттєвою підмогою в розумінні сутності корупційних діянь може стати національна система державного моніторингу корупції, мова про необхідність запровадження якої ведеться вже декілька останніх років.

В сучасному високотехнологічному світі суб'єкти запобігання корупції повинні по максимуму використовувати здобутки науки й техніки заради системного та нищівного впливу на корупцію. Використання сучасних інформаційних технологій та баз і банків даних дозволяють значно підвищити якісну складову антикорупційної діяльності, а саме: підвищити «інтелектуальність» управління, оптимізувати планування, удосконалити процеси ухвалення рішень та врешті-решт розширити інформаційну компетентність фахівців усіх рівнів.

4.4. Удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності

З моменту закладення курсу на євроінтеграцію в Україні спостерігається сплеск завзятого прагнення подолати корупційну злочинність, звівши її прояви до мінімальних показників. На практиці відмічене прагнення позитивних антикорупційних зрушень знайшло вираз у прийнятті низки нормативно-правових актів антикорупційного спрямування та створенні спеціалізованих суб'єктів запобігання корупції. При цьому законодавчі новели не завжди мали досконалий характер, а створення окремих суб'єктів запобігання корупції, часом, виглядало досить суперечливим. Як доречно вказують в своїх дослідженнях О. М. Костенко та О. Ю. Бусол, сподіватися на вирішення всіх внутрішньодержавних корупційних проблем, покладаючись лише на спеціалізовані антикорупційні суб'єкти та декларативні правові норми, занадто наївно [183, с. 143].

Вже більше п'яти років українська держава начебто активно протистоїть корупційній злочинності, втім корупція не те що не зникла, а навпаки поглибилася, набувши ще більшого поширення. Виходить, що ані антикорупційна нормативно-правова база, ані розгалужена мережа суб'єктів антикорупційної діяльності не відіграють вирішальної ролі в ефективному викоріненні корупційної загрози. В умовах сьогоденної України будь-які заходи та механізми антикорупційної діяльності, спрямовані на вдосконалення загальнодержавної антикорупційної політики, повинні відрізнитися адекватністю та враховувати особливості кризового стану життя суспільства. Примітно, що дієвий механізм реагування на прояви корупції можливо виробити лише за умови системного підходу до запобігання злочинності подібного роду. На системності антикорупційних заходів активно наголошує й засновник відомої неурядової організації по боротьбі з корупцією Transparency International Пітер Айген. На думку німецького

правника, виключно кримінальними санкціями чи різкою реакцією неможливо вирішити корупційну проблематику. Тільки цілісність антикорупційної політики може сприяти реальному зменшенню рівня корупції в державі [510].

Здавалося б наведені тези зрозумілі, неодноразово перевірені, підтверджені світовим та вітчизняним досвідом та вимагають свого закріплення у практичній діяльності, але в підсумку вони так й залишаються теоретичним напрацюванням. Одна з ключових причин такої тенденції – велика питома вага спекуляції на антикорупційних заходах. Всі без виключення правоохоронні органи (як застарілі, так й нові), політичні рухи та громадські організації антикорупційного характеру, не соромлячись спекулюють на тематиці боротьби з корупцією, намагаючись вигідно виглядати в очах суспільства, для якого корупційна проблематика – болюча рана. Велика кількість активних борців з корупцією згодом потрапляють до державних органів влади, на чому їх антикорупційне завзяття припиняється та залишаються лише особисті інтереси. З огляду на дедалі більше поширення подібних випадків, не викликає здивування, що Україні не вдається досягти реального прогресу в боротьбі з корупцією.

Сучасні дослідження корупції переконують, що її рівень напряду залежить від багатьох соціально-економічних, правових та морально-культурних чинників. На думку А. І. Берлач основними причинами повальної корумпованості українського буття слід визнати наступне:

- відсутність в Україні так званого «середнього класу» та величезна прірва між бідними та заможними особами;
- загальноекономічний занепад країни;
- низький рівень оплати праці на державній службі порівняно із приватним сектором;
- невідповідність діючого законодавства постійним змінам в ринковій економіці;
- відсутність ідеологічного гальмування корупційних процесів;

- поширена мережа корупційних можливостей та постійні зміни апарату чиновників;
- правовий нігілізм населення, а також відсутність ефективної системи моніторингу корупційної злочинності [30, с. 76].

Зрозуміло, що антикорупційна політика України повинна враховувати перелічені причини та видозмінюватися згідно із сучасними реаліями. Будь-який успіх або провал антикорупційної діяльності безпосередньо залежить від того, наскільки розумно уповноважені суб'єкти акумулюють досвід минулої протидії корупційним проявам. Саме уважна робота над помилками стимулює майбутнє покращення результатів. На жаль, за недоброю звичкою, Україна досить фрагментарно підходить до виявлення прорахунків, допущених в антикорупційній діяльності. Такі упущення та промахи антикорупційної політики, як формальність, декларативність норм, відсутність послідовності, зволікання з прийняттям необхідних управлінських рішень або нормативних актів, а також політизованість активно повторюються раз по раз. В повсюдному дублюванні похибок криється не тільки відсутність політичної волі урядовців або низький рівень професіоналізму уповноважених структур. Наявною та особливо загрозливою вбачається проблематика внутрішньодержавного стримування прогресивних починань з боку впливових осіб та організацій, зазвичай, олігархічного типу. На сьогоднішній день все частіше зустрічаються наукові дослідження, відповідно до яких в Україні не існує політичних партій та сил, які б функціонували відокремлено від олігархічних угруповань. За різними оцінками в Україні наразі панує від п'яти до десяти олігархічних кланів, які згідно із своїми інтересами координують роботу уряду [166, с. 32-33]. Скупчення олігархів біля влади та фактичне взяття ними державного управління в свої руки вкрай негативний процес, який проявляється у політичних зловживаннях різного роду, що тягнуть за собою не тільки створення сприятливого середовища для поширення корупції, а й безпосередньо унеможлиблює демократичний розвиток держави [52, с. 17].

Загалом симбіоз політичних сил з бізнес середовищем вбачається одним з найбільш загрозливих корупційних явищ, яке може призвести до непоправних наслідків.

Розбираючись в причинах допущення олігархічних кланів до влади, висувуються різноманітні думки, проте спільним аспектом для будь-яких позицій виступає той факт, що український народ своєю пасивністю та недосконалістю політичної культури апріорі позбавив себе шансу на вчасне зупинення процесу злиття політики з бізнесом. В даному контексті цікавими виглядають дослідження О. Я. Прохоренка, який зауважував, що для подолання корупції, в тому числі політико-олігархічної, державна антикорупційна політика вимагає вдосконалення багатьох напрямків та повинна зосереджуватися на захисті бюджетних інтересів, зміцненні економічної та політичної стабільності, створенні комплексної системи контролю за реалізацією антикорупційних заходів, залученні до заходів протидії корупції міжнародних установ та міжнародних експертів, приведенні вітчизняного законодавства до європейських зразків, перезавантаженні суспільної свідомості та формуванні громадянського суспільства з вірними ідеологічними уявленнями [391, с. 72]. Окремим блоком необхідних дій повинні стояти питання стосовно знищення, так званих, «корупційних символів», тобто очищення державної влади від олігархів та корумпованих посадовців. Важливо, аби подібне очищення влади відбувалося прозоро та відкрито для кожної пересічної особи.

Цілком зрозуміло, що протидія корупції залежить від загальнонаціональної стратегії держави по викоріненню цього явища, адже остання постає істотною структурною складовою всієї антикорупційної політики. З перших років незалежності та по теперішній час в Україні було видано досить багато стратегічних антикорупційних документів, які втім не принесли суттєвих здобутків у вигляді зменшення корупційних проявів. Стратегічні зміни широкого розмаху були прийняті та впроваджені в правову доктрину України у 2014 році, коли антикорупційне законодавство зазнало

масштабного реформування. В той період була офіційно оприлюднена Антикорупційна стратегія на період 2014-2017 роки, в якій вперше сформувавши необхідність корупційного моніторингу всередині держави, аргументували необхідність превентивної антикорупційної діяльності та заклали вектор на рішуче переслідування корупційних злочинів. Слід зазначити, що потенціал відміченої Антикорупційної стратегії не було використано на повну потужність, проте головне надбання цього загальнодержавного документу проявилось в перезавантаженні політичної та правової культури людей, які поступово дійшли до розуміння важливості та впливовості інституту громадянського суспільства.

Як вже неодноразово наголошувалося в рамках даного наукового дослідження, Антикорупційна стратегія на 2014-2017 роки, за планом, повинна була закінчити свою дію в грудні 2017 року та втратити чинність, чого однак не відбулося. Справа в тому, що новітня Антикорупційна стратегія на 2018-2020 роки не була затверджена Верховною Радою України, адже її проект, запропонований Національним агентством з питань запобігання корупції та схвалений Кабінетом Міністрів України [458], був очевидно недопрацьованим. За експертними оцінками зазначений проект центрального державного антикорупційного документу залишав стійке відчуття, що його розробляли не для мети корупційного запобігання, а із турботою про корупціонерів й до них наближених.

Таким чином, починаючи з 2018 року в нашій державі фактично відсутній сучасний комплексний документ загальнодержавного рівня, яким визначалися б заходи із запобігання та протидії корупції. Подібне, безсумнівно, негативно відображається на протидії корупційній злочинності, оскільки державні стратегічні плани по боротьбі з корупцією повинні оновлюватися, тому що сама корупція зазнає постійних динамічних змін. Через відсутність актуального аналога Україна продовжує керуватися в державній антикорупційній діяльності положеннями застарілої Антикорупційної стратегії на 2014-2017 роки та намагається запобігти

повторенню ситуації із Антикорупційної стратегією на 2018-2020 роки, наголошуючи на необхідності якомога швидшого прийняття антикорупційного стратегічного документу вже на 2019-2023 роки, проект якого було презентовано Центром політико-правових реформ. При цьому не можна оминати увагою, що проект Антикорупційної стратегії на 2019-2023 роки розробив саме Центр політико-правових реформ, а не НАЗК, на яке законодавством покладено відповідний обов'язок. Проте, в даному випадку немає жодного бажання акцентувати увагу на тому, ким розроблено проект, а хто повинен був би його розробити. Головне, що Україна конче потребує нової Антикорупційної стратегії, адже за відсутності стратегічних концептуальних ідей й мети, принципів й пріоритетів, довгострокових програм загальнодержавного типу, що засновуються на науковому підґрунті, не може бути жодної антикорупційної політики, а виключно її видимість. В свою чергу через стратегічні напрямки антикорупційної політики формується антикорупційна тактика, якою передбачено розробку визначених задач та способів їхнього вирішення. Системне поєднання проаналізованих стратегічних напрямків корупційної протидії виступає запорукою ефективності антикорупційної політики та вимагає подальшого наукового поглибленого аналізу [229, с. 180].

Здійснюючи розгляд удосконалення антикорупційної політики держави, варто звернути увагу на те, що обов'язковою умовою функціонування всякої системи заходів управління державної природи постає певне вимушене обмеження громадської свободи. У зв'язку із цим зобов'язання відповідальної і чесної влади полягає в забезпеченні задля громадян найвигіднішого балансу між негативними наслідками від обмеження свободи та перевагами, котрі з'являються через удосконалення антикорупційної політики держави. В той же час потрібно зауважити, що запровадження обмеження базових людських прав та свобод, заради забезпечення сталого суспільного розвитку, можливе тільки на основі досягнення консенсусу між країною й її громадянами [27, с. 154-155].

Необхідно додати, що дійти згоди державі та приватним особам часом досить важко й складнощі в цьому процесі відчувають навіть добре розвинуті країни, на кшталт США. Одним з класичних прикладів консенсусу між державним та приватним сектором можна вважати ситуацію, коли держава, прагнучи залучити приватні інвестиції до стратегічно важливих галузей, запроваджує систему пільгового оподаткування для суб'єктів підприємницької діяльності. В свою чергу бізнес корпорації, простимульовані вигідним оподаткуванням, забезпечують надходження необхідних вкладень.

Коли мова заходить про удосконалення вітчизняних стратегічних й тактичних напрямків протидії корупційній злочинності, найбільш популярною та поширеною пропозицією слід визнати запозичення міжнародного досвіду антикорупційної діяльності. Таке запозичення, на думку Є. В. Невмержицького, окрім позитивних наслідків антикорупційного характеру, буде істотно сприяти підвищенню якості політичної та економічної співпраці України із зарубіжними партнерами [301, с. 275]. Разом з тим, у вітчизняних науково-правничих колах спостерігається дещо хибне відношення до використання іноземного досвіду, яке знаходить вияв у думці, що копіювання закордонних успішних здобутків є справжньою панацеєю в боротьбі з корупцією. Поступове зміцнення переконань щодо чарівного впливу зарубіжних антикорупційних моделей на корупційну злочинність зумовило формування в українському суспільстві помилкових суджень, що для покращення ситуації з корупцією в країні достатньо просто відтворити чужі ефективні антикорупційні заходи. Напевно що, про тотальну оманливість подібних поглядів не варто й говорити, адже механічно привнесена зарубіжна антикорупційна модель заздалегідь приречена на фіаско. Будь-який іноземний антикорупційний механізм, незважаючи на його безпрецедентну потенційну корисність, в першу чергу, необхідно адаптувати до економічних, соціокультурних, історичних та правових особливостей країни [157, с. 29].

Головна глобальна суть в орієнтуванні на іноземні успіхи полягає в тому, аби переконатися, що об'єктивно існують моделі антикорупційних заходів, які здатні знизити рівень корупційних проявів до прийнятних меж. Підтвердженням відміченому виступають значні антикорупційні досягнення таких держав, як Сінгапур, Гонконг, Данія, Ісландія, Швеція, Фінляндія, Люксембург тощо. За умови, якщо Україна буде брати за основу власної антикорупційної політики напрацювання наведених країн та узгоджувати їх з реаліями українського буття, таке запозичення в перспективі дійсно може мати позитивні наслідки. Наприклад, Україні було б доцільно почерпнути деякі напрацювання антикорупційної політики Сінгапуру, звернувши особливо пильну увагу на цілеспрямоване зменшення, як корупційних можливостей, так й стимулів до вчинення корупційних дій, забезпечення сприятливого клімату для надходження іноземних інвестицій, усунення зайвого бюрократизму та дискреційних повноважень органів публічного управління, а також виключення можливості двоякого трактування законодавчих приписів. Зрозуміло, що наведеним діям повинні сприяти такі обов'язкові фактори, як сильна політична воля та неминучість покарання за корупційне діяння незалежно від соціального статусу винної особи.

В той же час, такий аспект успішного запобігання корупції, як високий культурний рівень та моральний авторитет уряду, притаманний Швеції, Фінляндії та іншим скандинавським країнам, очевидно, немає нічого спільного з Україною з огляду на суттєві відмінності у світогляді та культурних звичаях.

Насправді запозичення успішного антикорупційного досвіду з-за кордону більш логічно проводити, дотримуючись ментальної та історичної наближеності замість того, аби задивлятися на екзотичні країни, на кшталт Гонконгу. Антикорупційні механізми Грузії, Естонії та Литви, хоча й не доцільно порівнювати з переліком загальновизнаних авторитетних борців з корупцією, перелічених вище, все одно можуть похизуватися гідною результативністю та, що найголовніше, можуть бути впроваджені в

українську доктрину запобігання корупції, майже безболісно. Виходячи з відміченого, розглянемо ті напрямки удосконалення антикорупційної політики, що свого часу були запропоновані фахівцями Світового банку для Грузії [41, с. 10-11], а наразі можуть слугувати корисними рекомендаціями Україні. Основні кроки передбачали наступний вигляд:

– зародження сильної політичної волі по відношенню до втілення заходів антикорупційної політики в життя (враховуючи те, що загальноприйнятих критеріїв, за якими можна було б оцінити наявність чи відсутність в державі сильної політичної волі, наразі не сформовано, необхідно виходити із порівняння наявних можливостей виконання реформ й одержаних результатів) [4, с. 5];

– утворення довіри суспільства до дій владних органів з самого початку (для формування відміченої довіри антикорупційна політика повинна здійснюватися за такою схемою: сильна політична воля знаходить прояв у прийнятті стратегії протидії корупції, розробленої максимально прагматично, яка призводить до отримання конкретних, бажано швидких, результатів, покликаних зміцнити політичну волю щодо подальшого викорінення корупційної злочинності) [27, с. 157];

– масштабний натиск на корупцію (мається на увазі перехід від точкових запобіжних антикорупційних заходів до глобальних державних дій проти корупції винищувального характеру, адже лише завдяки повсюдній атаці по всіх фронтах можливо подолати корупційну ураженість суспільства та домогтися позитивних зрушень) [28, с. 208-209];

– перезавантаження кадрового потенціалу (в даному контексті актуальною видається думка Д. О. Берези, який зауважує, що відсутність компетентних фахівців різного спектру зумовлює постійні прорахунки державного управління й, як наслідок, призводить до безпорадності антикорупційної моделі; очевидно, що дієва антикорупційна політика вимагає залучення до здійснення антикорупційних реформ спеціалістів з

досвідом роботи в приватному секторі, а також поступового створення ідеологічно-нового типу службовців) [29, с. 142];

– обмеження державної ролі (подібне вимагає реформування багатьох сфер державного впливу: від приватизаційних процесів до податкової системи та потенційно може сприятливо відобразитися на економічній складовій державної політики);

– застосування незвичних та нестандартних методів антикорупційної діяльності (оригінальність в підходах щодо подолання корупційних проявів набуває все більшої кількості прихильників та поступово затверджується, як один з спеціальних принципів побудови державної антикорупційної політики; на сьогоднішній день однією з найбільш популярних пропозицій нестандартної протидії корупції визнається діяльність антикорупційних органів під гаслом «Аби перемогти свого ворога, треба думати, як ваш ворог», яка передбачає фундаментальні наукові дослідження корупційного середовища та безпосередніх корупційних схем, задля досягнення мети у вигляді кращої орієнтації в злочинно-тіньових державних процесах);

– тісна взаємодія всіх суб'єктів антикорупційної діяльності та об'єднання зусиль заради досягнення загальної мети (даний пункт передбачає співпрацю уряду з правоохоронними структурами та громадськістю, а також чітке розмежування повноважень двох центральних суб'єктів запобігання корупції в Україні – НАБУ та НАЗК);

– адаптація досвіду закордонних колег до місцевих умов (важливо, аби аналізувалися та враховувалися не лише вдалі антикорупційні механізми, а й підлягали всебічному дослідженню причини невдачі конкретних антикорупційних кампаній);

– активне використання в антикорупційній діяльності здобутків науково-технічного прогресу (відмічений пункт покликаний зменшити особисте спілкування між громадянами та посадовцями завдяки використанню високотехнологічних ресурсів з надання адміністративних

послуг, а крім цього забезпечити прозорість роботи державних органів; як відзначає П. І. Гаман, постійний динамічний розвиток злочинності вимагає від держави застосування новітніх технологій та залучення компетентних фахівців, здатних працювати з ними, що дозволяє зв'язати даний напрямок з вдосконаленням кадрового забезпечення антикорупційної діяльності [70]).

Факультативно експерти Світового банку виокремлювали ще один крок, необхідний для якісних зрушень в антикорупційній політиці. Таким кроком розглядається стратегічна комунікація між державою та громадськістю, адже саме остання є основним суб'єктом зацікавленим у покращенні корупційного стану. У зв'язку з цим під час формування державної антикорупційної політики або внесення до неї змін необхідно враховувати громадську думку та суспільні настрої.

Варто відмітити, що Грузія прислухалась до порад Світового банку та розгорнула масштабні антикорупційні реформи за відміченими напрямками, що в підсумку призвело до якісного антикорупційного ривка. Сьогодні, за даними незалежних міжнародних статистичних інститутів, аудиторських та консалтингових компаній, Грузія на ряду з Естонією має найнижчий показник корупційної злочинності серед всіх колишніх радянських республік. Вчасно зрозумівши смертельну небезпеку корупції для держави, грузинський уряд, заручившись підтримкою міжнародної спільноти, зміг реорганізувати поліцію, звільнити численних корумпованих посадовців у всіх сферах суспільних відносин, забезпечити поступове збільшення заробітної плати, знизити податки та суми адміністративних зборів за реєстраційні дії різного характеру, заохотити надходження іноземних інвестицій та зрештою втілити в життя безпрецедентну освітню реформу, яка допомогла виховати професіоналів з антикорупційним світоглядом [337, с. 168].

Виходячи з того, що Грузії вдалося домогтися позитивних зрушень в антикорупційній політиці, а також, враховуючи те, як сильно перегукуються українські та грузинські шляхи розбудови внутрішньодержавної демократії,

нашій країні доцільно прискіпливо дослідити «грузинські» пропозиції Світового банку, уникаючи їх нехтування, й спробувати провести вдосконалення вітчизняної антикорупційної політики за вищеперерахованими напрямками.

Не викликає жодних заперечень той факт, що удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності в Україні не повинно зосереджуватися виключно на можливостях запозичення іноземного досвіду. Існує достатня кількість способів покращення ситуації з корупцією всередині держави, керуючись суто національним досвідом та внутрішніми ресурсами. Так, наприклад, незалежна судова система, сформована з професійних та добросовісних кадрів, цілком спроможна вивести на якісно новий рівень принцип невідворотності покарання, коли кожен посадовець, за умови вдавання до корупційної діяльності, буде отримувати належне покарання. Очевидно, що неминучість відповідальності за власні незаконні дії істотно знизить потенційну корупційну привабливість.

Доволі ефективним механізмом контролю за корупцією вбачаються й незалежні ЗМІ, які в своїй роботі демонструють неупередженість та не залежать від заступництва політиків чи бізнесменів [512, с. 1801-1802]. До речі, могутній антикорупційний потенціал засобів масової інформації, працюючих порядно та професійно, вже докладно досліджувався в підрозділі 3.3. даної наукової роботи.

За твердженнями І. Є. Мезенцевої, заради підвищення ефективності антикорупційної діяльності держави обов'язково потрібно впорядкувати нормативно-правове забезпечення протидії корупції, зокрема, внести певні зміни до Кримінального кодексу України [259, с. 145]. Детальний аналіз кримінально-правових норм, які регламентують питання притягнення осіб до відповідальності за вчинення корупційних злочинів, дозволив виявити ряд прогалин, які потребують термінового заповнення. Так, діючий КК України в деяких статтях порушує одні з базових законодавчої технік – стислість та емність. Низка однакових приписів (до кожної букви та коми) дублюються в

різних статтях кодексу. Прикладом може слугувати визначення службової особи, яке міститься як у ч. 4 ст. 18 КК України, так й в ч. 2 примітки до ст. 364 КК України [208]. Законодавче визначення службової особи важлива категорія в справах щодо корупційної злочинності та безпосередньо пов'язана з іншими статтями кодексу, на кшталт ст. 368, втім повністю однакове визначення, яке помістили в різних частинах КК України виглядає неорганічно й зайве. З огляду на це, доцільною здається пропозиція вище загаданої І. Є. Мезенцевої щодо вилучення ч. 2 примітки до ст. 364 з тексту кодексу. Зрозуміло, що наведений приклад непоодиноким й подібне усунення повторень в кримінально-правових нормах антикорупційного спрямування повинно відбуватися в усіх випадках, де спостерігається тотожність одних й тих самих приписів. Так, визначення неправомірної вигоди знаходить своє відображення в різних статтях кодексу за номером, але зовсім не відрізняється за суттю. Для злочинів передбачених ст. 354 тлумачення неправомірної вигоди міститься у ч. 2 примітки до відміченої статті КК України, а для злочинів, що регулюються ст. ст. 368, 368-3, 368-4 роз'яснення неправомірної вигоди необхідно шукати в примітці до ст. 364-1 КК України, хоча обидва варіанта ідентичні.

Крім відміченого, в діючому КК України в деяких статтях, що стосуються корупційної злочинності, порушено логіку послідовного розміщення конкретних норм, а також далеко не всі поняття мають повні та об'єктивні визначення. Більш того, частина понять взагалі не розкриті. В першу чергу це стосується зловживання впливом, яке залишається досить дискусійною нормою, адже сутність даного діяння, особливо відносно осіб, уповноважених на здійснення державних функцій, залишає багато запитань. По суті закон навіть не вимагає обов'язкового встановлення реальної можливості застосування такого впливу під час отримання неправомірної вигоди. Для визначення кримінальної караності діяння достатньо обіцянки чи пропозиції здійснити вплив з боку уповноваженого суб'єкта [16, с. 294]. Між іншим, відносно зловживання впливом (ст. 369-2 КК України) є ще один

цікавий аспект, на який слід звернути увагу. Справа в тому, що примітка до відміченої статті кодексу довгий час містила відсилку на положення Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», який втратив чинність ще у вересні 2016 року. Подібне яскраво свідчило про упущення законодавця щодо внесення необхідних змін у зв'язку з прийняттям нових антикорупційних законів (Закону України «Про запобігання корупції») та представляло собою законодавчу прогалину – свідомий чи несвідомий пропуск під час регулювання певних суспільних відносин, який часто розглядається, як корупційний чинник [502, с. 17]. Й, хоча чинна редакція КК України від 20 березня 2020 року прибрала відмічену неузгодженість, необхідно зауважити, що редакція кодексу від 17 березня 2020 року у примітці до ст. 369-2 ще містила посилення на нечинний закон. Позитивно слід відмітити й відносно нещодавнє внесення до примітки ст. 45 КК України в перелік злочинів, що вважаються корупційними, ст. 366-1 (декларування недостовірної інформації), адже даний вид злочинів, який за всіма ознаками прямо належить до корупційних, в редакції КК України від 25 вересня 2019 року ще не мав свого закріплення у відповідній примітці. Факт, нехай й запізнитого, виправлення неточностей заслуговує схвалення, втім зрозуміло, що внесення правок в наведених випадках повинно було відбутися набагато раніше. Важливо, аби в майбутньому такі прорахунки прибиралися з тексту кодексу в найкоротші терміни.

Проведений аналіз положень КК України, пов'язаних з корупційною злочинністю дає змогу прийти до висновку, що велика частина кримінально-правових норм відрізняється складністю розуміння, надмірною завантаженістю текстового змісту, рясніє безліччю роз'яснень, а також містить певні прогалини, колізії та конкуруючі між собою положення. Відмічене зумовлюється різноманітними причинами, основними з яких є неврахування законодавцем всіх можливих життєвих ситуацій в тих чи інших суспільних правовідносинах або недалекоглядність щодо потенційного виникнення нових ситуацій, невідомих раніше. Недоліки в кодексі досить

системні та вимагають своєчасного й адекватного виправлення. Безперечно, що приведення кримінально-правових норм, регламентуючих відповідальність за вчинення корупційних діянь, до належного вигляду сприятливо відіб'ється на загальнодержавній боротьбі з корупцією, адже зникне спекулятивний фактор та для правоохоронних органів значно простішим стане процес кваліфікації злочинних дій. Приводячи положення кодексу щодо корупційної злочинності до належного вигляду, неодмінно слід враховувати пропозиції науковців, які ретельно підходять до вивчення означеної проблематики (наприклад, заслуговує уваги Узагальнення проблем застосування законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні злочини під редакцією М. І. Хавронюка [453, с. 31-32]).

З Кримінальним Кодексом України, точніше змінами до нього, пов'язаний й такий захід стратегічного удосконалення антикорупційної діяльності, як посилення санкцій за вчинення корупційних злочинів. На даний момент риторика прихильників посилення покарань за корупційні злочини не зводиться до збільшення одних лише строків позбавлення волі, а стосується й збільшення строків щодо позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, яке найчастіше виступає додатковим покаранням винної особи. Після внесення змін до ст. 55 Кримінального кодексу України у 2014 році, які багато в чому зумовлювалися тодішньою активною антикорупційною реформою й, зокрема, прийняттям Закону України «Про очищення влади» [378], заборона обіймати певну посаду чи займатися певною діяльністю для осіб, винних у вчиненні корупційного злочину, в конкретних випадках була збільшена з трьох до п'яти років. При цьому ряд дослідників, як вітчизняних, так й іноземних наголошують на необхідності закріплення заборони на значно більший термін – десятирічний або навіть п'ятнадцятирічний.

На авторський погляд ініціативи схожого типу навряд чи допоможуть викоріненню корупційних проявів. Як безпосередньо в даній науковій роботі, так й в роботах інших науковців, вже неодноразово акцентувалася увага на

тому, що корупцію неможливо перемогти ані силовими методами, ані жорсткими санкціями, адже її витoki набагато глибші. До того ж, як зауважує відомий київський адвокат Д. Титаренко, котрий часто представляє в судах інтереси осіб, яким інкримінують вчинення корупційних правопорушень, в Україні санкції за корупційні злочини та сам процес притягнення корупціонерів до відповідальності аж ніяк не відрізняються надмірною лояльністю [320]. Справа в тому, що для осіб, які вчинили корупційний злочин, закон виключає, майже всі, випадки звільнення від кримінальної відповідальності. Примітно, що негаразди обвинуваченого за корупційне діяння на цьому не вичерпуються. Діючий КК України містить положення, відповідно до яких потенційний корупціонер не вправі розраховувати на звільнення від відбування покарання з випробуванням, про що прямо йдеться у ч. 1 ст. 75 відміченого кодексу. В даному випадку простежується навіть певна дискримінація та упередженість, адже неможливість розраховувати на, так званий, «умовний термін ув'язнення» притаманна лише корупційним злочинам. Також особи, яких засуджено за корупційний злочин, не можуть очікувати умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, доки не мине дві третини фактичного відбуття присудженого строку.

Підсумовуючи викладене, можемо сміливо стверджувати, що притягнення винних осіб до відповідальності за корупційну злочинність ґрунтується на доволі жорстких положеннях законодавства, що втім не приносить значного покращення корупційного стану в державі. Відтак, маємо додаткове підтвердження того, що реакційними методами корупцію не подолати й треба рухатися іншим шляхом, насамперед – підвищувати рівень правової свідомості.

Природно, що підвищення правової свідомості населення довготривалий процес, який вимагає неухильного руху за наміченим курсом. Обов'язковим складовим елементом даного процесу виступає інформаційне забезпечення людей. Так, кожен громадянин України повинен мати чітке

розуміння своїх прав та обов'язків та виразно уявляти собі наслідки від можливих незаконних дій. Домогтися такого розуміння можливо завдяки роз'ясненню законодавчих приписів, доведенню до широких мас зрозумілих узагальнень судової практики та підвищенню прозорості в роботі державних органів та всього апарату чиновників.

Стосовно чиновницького апарату слід відмітити, що з поліпшенням його матеріального забезпечення теж пов'язують потенційне удосконалення державної антикорупційної політики. Гідна зарплатня, соціальні та медичні пільги, а також висока пенсія – все це повинно стимулювати чиновників до якісного виконання службових обов'язків. До того ж можливість втрати всіх благ, що витікають зі службового становища, покликана застерегти особу від вдавання до злочинних дій. Ефективність такого механізму запобігання корупційній злочинності детально описує та завзято обстоює в своїй дисертаційній роботі О. Ю. Бусол [52, с. 282]. Головні аргументи за покращення умов роботи посадовців зводяться до того, що, по-перше, корупційні надходження де-факто компенсують низьку зарплатню, а, по-друге, низький рівень оплати праці не дозволяє залучити на державну службу професійні кадри, які віддають перевагу приватному сектору. Свого часу ще на початку січня 2020 року, вже колишній прем'єр-міністр України О. В. Гончарук, ґрунтуючись на зазначених доводах відмічав, що офіційна висока зарплатня посадовців сприяє подоланню корупційної практики у владних колах та унеможливорює спокусу зловживання службовим становищем [135]. Й, хоча в наведеному дійсно простежується логіка, на превеликий жаль, досвід демонструє, що матеріальна та соціальна забезпеченість чиновницького апарату не гарантує відсутності корупційних прагнень. Яскравим підтвердженням цього може виступати відносно нещодавній гучний корупційний скандал з Південної Кореї. В 2018 році за зловживання службовими повноваженнями та корупцію там було засуджено колишнього президента країни Пак Кин Хе, процедура імпичменту відносно якої розпочалася ще у 2016 році, а офіційно завершилася рішенням

Конституційного Суду Кореї в березні 2017 року [255, с. 29]. Цікаво, що дійсно висока офіційна зарплатня, еквівалентна приблизно 18 000 доларів США на місяць, не змогла утримати засуджену особу від участі в корупційних діяннях. Щось подібне стосується й українських реалій, де чиновники найвищого рангу отримують за свою роботу гідну винагороду, але ж це далеко не завжди утримує їх від участі в корупційних схемах. Так само фінансова забезпеченість міністрів не може розглядатися й як запорука якості їхньої роботи.

Останнім часом інформаційне поле України було підірвано даними різноманітних ЗМІ щодо величезних розмірів зарплат та премій серед високопосадовців. Зокрема, загальновідомий резонанс із щомісячною зарплатою керівника «Укрпошти» в розмірі майже двох мільйонів гривень. Були й обурливі відомості про мільйонні премії деяких представників «Нафтогазу» за виграш справи в російського «Газпрому» у Стокгольмському арбітражі. Таким чином, посадовці найвищого рангу отримують величезні грошові кошти за свою роботу, але це не стимулює загального покращення ситуації з корупцією в державі. Більш того, мільйонні зарплати викликають подив в державі, де наявною є очевидна економічна криза. Цілком обґрунтованою здається думка, відповідно до якої до влади люди не повинні йти з метою розбагатіти чи покращити матеріальний стан. При владі повинні знаходитися особи, які насамперед думають про державу, її інтереси та її процвітання, а не про розмір свого окладу. В цьому контексті обов'язково треба звернути увагу на німецький чи польський досвід. Як Німеччина, так й Польща характеризуються високим соціальним та матеріальним забезпеченням більшості професій, де особливо престижними та високооплачуваними є педагогічні та медичні спеціальності. Чого вартий лише один той факт, що в більшості німецьких земель викладач с десятирічним досвідом роботи отримує зарплатню на 15-20 % вище, аніж, майже весь, чиновницький апарат. При таких вихідних положеннях, безсумнівно, що викладач, який вирішує стати чиновником, не має на меті

покращення свого фінансового стану, адже основна професія приносила йому більше грошей.

Тому, всупереч пропозиціям щодо поголовного підвищення матеріального та соціального забезпечення посадовців, пропонується даний захід стратегічного удосконалення протидії корупції уявити в дещо іншому вигляді. Так, підвищення окладу необхідно повсюдно впроваджувати серед нижчих управлінських ланок, де дійсно спостерігаються мізерні зарплати (наприклад, спеціалісти державної виконавчої служби, навіть з урахуванням надбавок до посадового окладу, заробляють трохи більше п'яти тисяч гривень на місяць). Як варіант, подібне підвищення можливо реалізувати за рахунок завищених окладів вищих управлінських ланок. Варто пам'ятати, що ідеальна модель менеджменту передбачає лише невеличке переважання фінансових статків вищої ланки над нижчою. В такому разі в апараті чиновників буде усунуто прірву між різними посадами.

Важливо розуміти аксіому, яка зводиться до того, що без ефективної роботи нижчих ланок управління неможливо досягти якісних результатів в діяльності вищих. Що ж до безпосередньо посадовців вищого рангу, то їх фінансове заохочення необхідно здійснювати через премії, але з дотриманням двох аспектів: по-перше, розмір премій не повинен обчислюватися мільйонами гривень, а доцільно прив'язувати до середніх заробітних плат по країні, а, по-друге, будь-яке преміювання повинно застосовуватися лише в разі досягнення реальних та відчутних для держави результатів в тій чи іншій сфері. Наприклад, якщо корупційна ситуація в країні за звітний період не покращилася, суб'єкти боротьби з корупцією не можуть розраховувати на жодні премії.

Проводити зміни, покликані вдосконалити вітчизняну антикорупційну політику вбачається можливим й через застосування новітніх технологій та нестандартних методів наукового аналізу та пізнання. В останні роки досить часто лунають заклики щодо більш ширшого застосування кібернетики під час протидії корупційній злочинності. Кібернетичні методи, зокрема ті, що

пов'язані з математичним моделюванням, повинні тягти за собою поглиблення знань в області соціокультурних процесів й, як наслідок, можуть допомогти в розумінні сутності корупції та відшукуванні більш тонких інструментів протидії корупційним проявам. При цьому, вітчизняні органи кримінальної юстиції досі підходять до застосування науки кібернетики в своїй роботі вкрай консервативно. Очевидно, що таку тенденцію треба змінювати та, заради підвищення якості антикорупційної діяльності, приділяти більше уваги можливостям математичного моделювання [50, с. 28].

Неможливо оминати увагою й ті цікаві шляхи протидії корупційним проявам в Україні, що свого часу були запропоновані в рамках Антикорупційної школи, яка відбулася у 2018 році. Не дивлячись на той факт, що висновки, зроблені внаслідок теоретичного обговорення корупційної проблематики, зроблені два роки тому назад, їх актуальність на сьогоднішній день не викликає сумнівів. Подібні школи проходять в багатьох державах з високим рівнем корумпованості за підтримки Організації Об'єднаних Націй та неприбуткових фондів розвитку [323]. Головними тезами щодо можливих шляхів протидії корупції на зазначеному заході були:

- усунення конфлікту інтересів на публічній службі, які подекуди ще зустрічаються та створюють неоднозначні ситуації, наповнені корупційними ризиками;
- більш якісне інформаційне забезпечення громадськості, в тому числі більш дієве функціонування Закону України «Про доступ до публічної інформації» [354] (наразі частина інформації, пов'язаної з виконанням службових обов'язків посадовцем не є відкритою, як повинно бути; більш того, на запити, сформовані відповідно до законодавства, відповідають відмовами із посиланням на якісь неточності запиту бюрократичного характеру або взагалі не відповідають);

- одним з пріоритетних шляхів протидії корупції визнано поглиблену децентралізацію, що пояснюється через потенційно більш якісне викорінення корупційної злочинності громадою на місцях;
- запропоновано створити та наділити необхідними повноваженнями певні наглядові ради при лікарнях, адже медична сфера одна з найбільш корумпованих (наглядова рада повинна здійснювати контроль за рухом фінансових коштів в лікарнях, унеможливлувати хабарництво та відкатні схеми; зрозуміло, що для подібного органу треба створити відповідну нормативну базу, аби його діяльність не була голослівною);
- висунуто думку щодо впровадження більшої кількості ресурсів на кшталт ProZorro, YouControl та інших їм подібних (за допомогою таких ресурсів вбачається можливим попередити корупційні схеми та зробити тендерну діяльність більш відкритою).

В цілому робота, проведена в рамках Антикорупційної школи громадськими активістами, є доволі змістовною, а тісна співпраця уряду з подібними форумами дала б змогу спільно відшукати найкращі шляхи подолання корупційних проявів в Україні.

Не можна залишити поза увагою й, відносно молодий, вид корупційної злочинності – корпоративної (корупційні діяння, вчиненні в інтересах юридичних осіб або з їх безпосереднім використанням) [99, с. 226]. Варто розуміти, що в сучасному світі правопорушення юридичних осіб вже не вичерпуються лише фінансовими махінаціями з метою обійти податкове законодавство чи недотриманням екологічних норм. Дедалі поширенішими стають саме корупційні схеми, в яких активно беруть участь різноманітні холдинги, концерни та корпорації. Так, наприклад, в 2006 році американська Комісія з ринку цінних паперів приголомшила світову спільноту розкриттям хабарницької складової в діяльності відомого німецького електротехнічного конгломерату «Siemens». Весь світ був шокований розмірами розданих менеджерами «Siemens» хабарів, широкою географією країн, які брали

участь в корупційних схемах, та неспростовними доказами участі високопосадовців цих країн в злочинних діяннях. Останнім часом корупційні скандали за участю юридичних осіб стали не поодинокими й в Україні. Особливою чутливістю до поширення корупційних схем відрізняється тендерна сфера. Непорядні представники бізнесу навіть навчилися в рамках законної площині обходити корупційно-запобіжні механізми системи закупівель «ProZorro». Не менш популярними є випадки, коли юридичні особи легалізують доходи, отримані злочинним шляхом. Подібне зростання корпоративної корупційної злочинності змушує всі держави світу конструювати новітні юридично-кримінальні конструкції із санкціями, пропорційними вчиненому, які покликані не тільки припиняти корупційні діяння, а й запобігати їх майбутній появі. Й, хоча відповідальність юридичних осіб довгий час була яскраво виділеною рисою англосаксонської правової сім'ї, наразі такий правовий інститут притаманний, майже всім, країнам. Разом з тим специфічність юридичної особи, як суб'єкта правовідносин, створює низку практичних складнощів під час притягнення її до відповідальності. Розуміючи широту таких складнощів, яка може бути темою окремого наукового дослідження, в рамках даної роботи зосередимося лише на деяких з них, аби виявити можливі заходи удосконалення.

В першу чергу знов звернемося до Кримінального кодексу України, зокрема, до ст. 96-6, яка передбачає, що до юридичних осіб можуть застосуватися такі заходи кримінально-правового характеру, як: штраф, конфіскація майна та ліквідація. При чому, штраф та ліквідація являють собою основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація – додатковий [354]. Всупереч вітчизняним нормам, в більшості світових держав перелік заходів кримінально-правового характеру, що можуть застосовуватися до юридичних осіб більш детальний та містить ще такі додаткові санкції, як обмеження діяльності юридичної особи (в тому числі заборону займатися певними видами діяльності чи примусове закриття

підрозділів/філіалів), а також тимчасове припинення діяльності юридичної особи [326, с. 12].

Аналізуючи наведене, можна дійти думки, що санкції, передбачені міжнародними кримінально-правовими приписами, аналогів яким не містить українське законодавство, могли б значно допомогти нашій державі в протидії корпоративній корупційній злочинності. Суто теоретично заборона займатися певними видами діяльності виглядає чи не найбільш сумірною реакцією держави на суспільно небезпечні діяння, що вчинюються юридичними особами. Така заборона повинна накладатися судом та варіюватися в часовому проміжку залежно від ступені тяжкості скоєного корупційного діяння, наприклад від трьох місяців до трьох років. При цьому, якщо заборона встановлюється за декількома різними видами діяльності одночасно, то в кожному випадку строк встановлюється судом окремо [91, с. 168]. Зрозуміло, що основна мета заборони займатися певними видами діяльності юридичній особі направлена на застосування по відношенню до неї фінансового впливу. Потенційна втрата величезних коштів від заборони на зайняття своєю профільною діяльністю може виступати дієвим запобіжним механізмом, який буде утримувати юридичну особу від участі в корупційних схемах.

Говорячи про викорінення специфічної корпоративно-корупційної злочинності, не варто ігнорувати той факт, що юридичні особи мають певний інструментарій, який в рамках закону дозволяє уникнути можливої відповідальності. Під відміченим інструментарієм маються на увазі численні способи трансформації юридичної особи шляхом реорганізації. Як відомо, юридична особа може бути не тільки ліквідована, а й припинена через перетворення, злиття, поділ, приєднання та виділ й кожен з наведених випадків, окрім виділу, тягне за собою появу нової юридичної особи на тлі минулої. Нова юридична особа має нову назву, новий ЄДРПОУ та теоретично може мати нові органи управління з новим керівництвом, що свідчить про фактичне створення зовсім іншого суб'єкта, аніж той, що був

замішаний в корупційних діяннях. В такому випадку виникає логічне, але вкрай важке запитання, а саме: якщо в проміжок часу між вчиненням корупційного злочину юридичною особою та притягненням її до відповідальності, відбудеться процес реорганізації, яким чином застосувати кримінально-правові норми? З одного боку цілком доцільним вбачається піти цивільно-правовим шляхом, застосовуючи інститут правонаступництва, при якому новостворена внаслідок реорганізації юридична особа буде в повній мірі відповідати за попередню незаконну діяльність припиненої юридичної особи. Зокрема, таку позицію в своїх дослідженнях обстоюють вітчизняні вчені-правники В. К. Грищук та О. Ф. Пасека, на думку яких притягнення реорганізованих юридичних осіб до кримінальної відповідальності повинно відбуватися наступним чином:

- 1) якщо декілька юридичних осіб зливаються одна з одною – кримінальній відповідальності підлягає новостворена юридична особа;
- 2) якщо одна юридична особа приєднується до іншої – кримінальній відповідальності підлягає юридична особа, що здійснила приєднання;
- 3) якщо юридична особа була поділена чи з її складу виділилася одна чи декілька інших юридичних осіб – кримінальній відповідальності підлягає та юридична особа, до якої перейшли права та обов'язки, майно, в зв'язку з якими було вчинено злочин; а у разі, коли таку юридичну особу не представляється можливим встановити, кримінальна відповідальність застосовується до кожної із зазначених реорганізованих юридичних осіб;
- 4) якщо юридична особа одного виду перетворилася на юридичну особу іншого виду – кримінальній відповідальності підлягає новостворена юридична особа [91, с. 182].

Проте, з іншого боку, такий підхід не без вад, адже під час реорганізації юридичної особи не завжди є змога чітко розмежувати майно та безготівкові кошти на рахунках, які зливаються воєдино та, зазвичай, знеособлюються. Куди більш слушною здається інша пропозиція наведених авторів щодо заборони реорганізації або ліквідації юридичної особи на час, доки триває

розслідування. Логічно, аби подібна постанова оформлювалася постановою слідчого судді, який уповноважений здійснювати контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб в рамках кримінального провадження. В наведеній пропозиції вчених мова йде про заборону не тільки реорганізації юридичної особи, а й ліквідації, адже, якщо юридична особа в проміжок часу між вчиненням корупційного злочину та фактичним притягненням її до кримінальної відповідальності встигне провести ліквідаційну процедуру, то зникне деліктоздатність суб'єкта. А, крім того, на законних підставах зміниться власник всього майна юридичної особи, яке перейде кредиторам. За такої ситуації неможливо застосувати цивільно-правовий інститут правонаступництва, тому що юридична особа перестає існувати, як фактично, так й юридично – її виключають з державних реєстрів [259, с. 160]. Авжеж, забороняючи ліквідацію юридичної особи на час досудового слідства, а це не один місяць, існує загроза, що збанкрутіла юридична особа дедалі більше загрузне в боргах, не зможе виплачувати заробітну платню працівникам та зустрінеться ще з тисячею складнощів.

Враховуючи всі каверзні моменти, які існують з притягненням юридичної особи до кримінальної відповідальності за злочини, в тому числі й корупційні, очевидно, що дане питання потребує подальшої розробки та прискіпливої уваги з боку законодавця. Юридична практика все частіше потребує чіткої регламентації різних ситуацій й держава повинна на це належно реагувати.

Таким чином, підводячи підсумки та зважаючи на все проведене вище аналізування, аби удосконалити стратегію й тактику протидії корупційній злочинності в Україні можна виокремити такі пропозиції:

- будувати сучасну та прогресивну загальнодержавну Стратегію антикорупційного розвитку країни;
- надалі розвивати систему спеціальних антикорупційних органів, більш чітко прописувати їх повноваження, нормативно закріплювати принципи взаємодії цих органів;

- працювати над створенням дійсно незалежної судової системи;
- створити при Міністерстві юстиції України постійно діючий науково-дослідницький комітет, який би вивчав явище корупції, його видозміни та розробляв би наукові методи запобігання корупції, виходячи із даних, отриманих шляхом наукових досліджень та державного моніторингу;
  - внести необхідні зміни до Кримінального кодексу України, аби впорядкувати неузгодженість та прорахунки, які там містяться в статтях щодо притягнення до кримінальної відповідальності за корупційну злочинність;
  - інформувати громадськість стосовно результатів реалізації антикорупційної політики держави із зазначенням її конкретних показників;
  - вчиняти дії, направлені на підвищення правосвідомості громадян, здійснювати просвітницьку діяльність щодо явища корупції серед населення, підвищуючи обізнаність останнього та сприяючи формуванню антикорупційної культури (крайньої нетерпимості до корупції);
  - приділяти увагу успішному міжнародному досвіду протидії корупції, заздалегідь адаптуючи його до українських культурних, соціальних, правових та економічних реалій

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

Узагальнено найбільш вагомі аспекти забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності та їх удосконалення, що можна представити в наступних тезах:

1. Протидія корупції залежить від загальнонаціональної стратегії держави по викоріненню цього явища, яка пізніше конкретизується в безпосередній тактиці антикорупційної діяльності. Починаючи з років незалежності, Україна, в цілому, видала вже багато нормативно-правових актів, направлених на протидію корупції, проте, суттєвих доробків у вигляді зменшення проявів корупційної злочинності наразі не спостерігається. Стратегічні зміни широкого розмаху були прийняті та впроваджені у вітчизняну правову доктрину в 2014 році, коли антикорупційне законодавство зазнало чи не найбільш якісного реформування.

2. В сьогоденних українських реаліях ефективна протидія будь-якому виду злочинності ґрунтується на оперативній та якісній розробці відповідної антизлочинної стратегії та заходах тактичного характеру, які пізніше деталізуються у комплексних програмах та можуть бути скореговані та скоординовані за необхідністю. При цьому головна функція програмування – дати зрозуміти, як саме необхідно протидіяти певному виду злочинності в сучасних геополітичних умовах з урахуванням всіх можливих внутрішніх та зовнішніх загроз. Антикорупційна програма покликана виявити корупційній ризики та поступово їх знизити чи взагалі прибрати, а також впровадити механізм прозорості в роботі державних органів та органів місцевого самоврядування.

3. Структура кримінологічного програмування завжди включає в себе принципи, етапи, систему програми та показники. Елемент показників є вкрай важливим, адже він наочно демонструє ефективність тієї чи іншої програми щодо протидії злочинності та висвітлює слабкі місця, що потребують точкового чи системного корегування.

4. Програмування антикорупційної стратегії й тактики в сьогоденній Україні має ряд проблем, головна з яких вже дворічна відсутність сучасної Антикорупційної стратегії та відповідної Державної програми на її виконання. Окрім цього, також існує ряд інших проблем, зокрема: приділення недостатньої уваги думці громадськості, не дивлячись на те, що саме остання найбільше зазнає шкоди від корупції; низький рівень фінансування кожної програми; відсутність належних індикаторів якості проведених дій, які б дали чітке уявлення щодо успішності втілення програмних задач в реальне життя; неналежний рівень професіоналізму та дисципліни виконавців програми; відсутність належного моніторингу отриманих результатів тощо. Усунення перелічених недоліків можливе за умови напрацювання постійно діючої моделі програмно-цільового забезпечення державної антикорупційної політики та через удосконалення антикорупційних програм на національному й регіональному рівнях. Також завжди необхідно зберігати логіку розробки та затвердження окремих антикорупційних документів, яка виражається в дотриманні схеми: стратегія – програма.

5. Обґрунтовано, що у відміченій концепції провідне місце повинно відводитися ідеологічному напрямку запобігання корупції. Формування різко негативного ставлення громадян до будь-яких корупційних проявів – пріоритетне завдання України на найближче майбутнє. Виконання цього завдання повинно відбуватися через системний вплив на свідомість суспільства. Грамотне використання державного інструментарію допоможе сформувати в людей належний світогляд. Загальнодержавне антикорупційне виховання повинно стати відправною точкою в формуванні стійкої антикорупційної громадянської позиції в кожного українця. Разом з тим, варто пам'ятати, що подолати корупцію можливо лише через системний вплив на неї. Тому, зосереджуючись на ідеологічній складовій державної антикорупційної політики, не слід забувати й про інші антикорупційні заходи.

6. В даному розділі відмічається, що інформація та новітні технології для сучасної боротьби із злочинністю набувають все більшого значення. Інформаційно-аналітична діяльність вбачається важливим складником антикорупційної політики. Світовий та вітчизняний досвід переконує в тому, що наявність достовірної інформації щодо рівня корупції, присутності корупційних ризиків та їх впливу на суспільне життя виступає важливим чинником в загальній системі протидії та запобігання корупційній злочинності. Антикорупційна сфера не є виключенням в підтвердженні загальновідомого висловлювання: «Хто володіє інформацією – той володіє світом».

7. Сучасний стан інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері протидії корупції не завжди відповідає існуючим викликам, що постали перед українським суспільством. Життєво необхідно гнучко реагувати на зміни в оперативній обстановці та переглядати системи інформаційно-аналітичного забезпечення державної безпеки в сфері корупційної злочинності. В сучасному високотехнологічному світі суб'єкти запобігання корупції повинні по максимуму використовувати здобутки науки й техніки, заради системного та нищівного впливу на корупцію. Використання сучасних інформаційних технологій та баз і банків даних дозволяють значно підвищити якісну складову антикорупційної діяльності, а саме: підвищити «інтелектуальність» управління, оптимізувати планування, удосконалити процеси ухвалення рішень та врешті-решт розширити інформаційну компетентність фахівців усіх рівнів.

8. Зроблено пропозицію щодо формування та запровадження в державну антикорупційну діяльність національної системи державного моніторингу корупції, яка покликана забезпечити масштабне вивчення корупційних процесів з їх подальшим усвідомленням й напрацюванням дійсно ефективних антикорупційних механізмів.

9. В останньому підрозділі (4.4.) аналізуються основні проблеми удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності та

висуваються пропозиції щодо усунення відмічених проблем. Так, на авторський погляд, здійснення якісного ривка в антикорупційній боротьбі повинно базуватися на таких найближчих змінах в державній антикорупційній політиці, як: внесення необхідних змін до Кримінального кодексу України, аби впорядкувати неузгодженість та прорахунки, які там містяться в статтях щодо притягнення до кримінальної відповідальності за корупційну злочинність; створення незалежної судової системи із остаточним закріпленням в українському правосудді панівного принципу щодо невідворотності покарання; створення певних науково-дослідницьких комітетів при різних структурах та відомствах, які повинні вивчати явище корупції та розробляти наукові методики запобігання йому, виходячи з тих даних, що отримуються завдяки науковим дослідженням та державному моніторингу; будівництва сучасної та прогресивної загальнодержавної Стратегії антикорупційного розвитку країни; подальший розвиток системи спеціальних антикорупційних органів з більш якісною їх взаємодією (при цьому необхідно розуміти, що наявність антикорупційних органів, сама по собі, не є панацеєю від корупційної злочинності); поглиблення досліджень закордонних успішних антикорупційних моделей; підвищення правової культури громадян.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі узагальнення концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та багаторічної практики правоохоронних органів України та інших країн розроблено наукові положення й отримано результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему формування цілісної концепції стратегії й тактики протидії корупції злочинності в Україні. Найголовніші з них такі:

Питання корупції постає одним із найгостріших проблем сучасного суспільства. Разом з тим, даному явищу притаманна давня історія, однак, як засвідчує досвід, жодна держава все ще не змогла її побороти. Зовсім не новина, що корупція представляє собою реальну загрозу національній безпеці країни та виступає тим чинником, який підриває імідж держави в очах світового співтовариства.

Корупційні прояви пройняли всі ланки суспільних відносин в Україні. За даними авторитетних статистичних порталів, наша держава перебуває на найнижчих щаблях рейтингів щодо рівня корупції в світі. Протягом тривалого часу Україна, за даними міжнародної організації Transparency International, знаходиться в числі країн з високим рівнем корупції.

Як вітчизняний, так і міжнародний досвід в питаннях корупційної протидії свідчить, що її повноцінна ліквідація як соціального зла є практично неможливим завданням. Корупцію та владу можна визнати одночасно вічними супутниками та антагоністами, адже владою породжується корупція, без влади явище корупції є неможливим взагалі, а корупція як соціальна аномалія повсякчас руйнує державні структури, що в свою чергу разом із державною владою постійно прагнуть її знищити. Ні корупція, ні державна влада не можуть здобути повноцінної перемоги, як і зазнати повної поразки, адже абсолютне розповсюдження корупції по суспільних відносинах в сфері реалізації влади ознаменувало б державний крах, а повноцінне викорінення корумпованих зв'язків є неможливим, зважаючи на соціальну сутність як

корупції, так і влади. Справжньою метою національної антикорупційної політики має бути відчутне зменшення кількості й локалізація корупції в суспільстві, зміна її природи, обмеження її впливу на процеси соціально-політичного та економічного характеру.

Корупція – це небезпечне явище, яке притаманне будь-якій державі сучасного світу. Різниця полягає в тому, що деякі країни змогли побудувати дієві моделі стратегії протидії корупційній злочинності й їх досвід не завадило би проаналізувати та вибірково застосувати Україні, особливо з огляду на її євроінтеграційні прагнення. Більшість західноєвропейських держав мають низький рівень корупції, навіть, якщо сама антикорупційна стратегія цих держав не є ідеальною. Подібне пояснюється через високий рівень правової культури та загальну заможність населення цих держав. Головні елементи західноєвропейських моделей стратегії протидії корупційній злочинності, які б Україна могла запозичити у вітчизняну Антикорупційну стратегію є наступними: детальний кодекс честі чиновників; тотальний контроль за діяльністю державних службовців із заборонаю ним бути будь-яким чином зв'язаними із політикою; детальна регламентація інституту подарунків; контроль за діяльністю юридичних осіб на предмет їх корумпованих зв'язків із державними органами (створення відповідного реєстру); запровадження великих штрафів за корупційні правопорушення; активне залучення громадськості до профілактичних та запобіжних антикорупційних дій; постійне та системне підвищення правового виховання всього населення, особливо молоді. Цілком природно, що використання зарубіжного досвіду може істотно допомогти нашій державі у подоланні негативного явища корупції, але подібне використання зарубіжного досвіду повинно відбуватися із розумом та з урахуванням специфічних особливостей українського буття.

З року в рік корупційна злочинність в Україні зростає з геометричною прогресією, завдаючи непоправної шкоди базовим основам демократичного устрою нашої держави. Проблеми корупційної злочинності й боротьби з нею

відіграють істотну роль в межах сфери протидії злочинності загалом. Корупційна злочинність є однією з головних проблем для будь-якої держави, яка прагне побудувати демократію та в повній мірі дати змогу населенню реалізовувати свої конституційні права.

Корупційна злочинність найбільш очевидно проявляється у корупційних злочинах. Під корупційним злочином розуміємо передбачене в положеннях Кримінального кодексу України (зокрема статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 (у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем); 210, 354, 364, 364¹, 365², 368-369² КК України) діяння суспільно-небезпечного характеру, яке містить ознаки корупції та вчинене посадовою особою органу державної влади або місцевого самоврядування із застосуванням власного службового становища заради власного збагачення, корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості чи аби задовольнити інтереси третіх осіб.

Корупційні злочини несуть в собі істотну загрозу суспільному буттю, адже підривають довіру до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших владних організацій, а крім того завдають шкоду фізичним та юридичним особам чи створюють загрозу заподіяння шкоди. Проте необхідно звернути увагу на те, що корупційну злочинність не мають ототожнювати із загальною кількістю вчинених корупційних злочинів, адже їй додатково притаманні ознаки, котрими надаються специфічні властивості соціального явища негативної природи.

Проаналізувавши стан, структуру, динаміку корупційної злочинності, було зроблено наступні висновки:

1. Вивчення сучасного стану корупційної злочинності показує, що на протязі 2017–2019 рр. вона має досить нестійку позицію. Так, у 2018 році був значний стрибок зареєстрованих корупційних злочинів, майже на 700 випадків злочинів у порівнянні з 2019 роком та 900 у порівнянні з 2017 роком.

2. Аналіз поточних кількісних і якісних показників корупційної злочинності та порівняння з відповідними даними за попередні роки загалом свідчать про наявність низки негативних тенденцій у поширенні корупційних злочинів в Україні, зокрема активно розвивається та збільшується кількість вчинених злочинів, передбачених ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем) та ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) КК України.

3. Статистичними даними стосовно результатів по боротьбі із корупцією характеризується тільки одна сторона проблеми – правоохоронна активність та дієвість таких органів, однак ніяк не корупційний рівень і самотійно не може бути забезпечено утворення повної картини стосовно стану, структури, динаміки і тенденцій корупції в Україні.

4. Відомостями офіційних статистичних даних не можна відобразити справжній рівень корупційної злочинності, оскільки: в корумпованій державі правоохоронні органи також вражені корупцією, як й інші сфери державної діяльності; офіційній статистиці характерні недоліки форм статистичної звітності; статистикою не відображається інформація про велику кількість корупційних правопорушень, адже вона не є методикою по дослідженню латентності корупційної злочинності тощо.

5. На сучасному етапі розвитку України, в нашій державі спостерігається ряд негативних тенденцій щодо корупційної злочинності. Корупційні злочини погано розслідуються, а позитивна динаміка створюється штучно при відсутності реальних змін. Корупційна злочинність стає дедалі більш латентною та все більше охоплює політичні кола.

Вирішення наведених вище проблем вимагає від законодавчої й виконавчої гілок влади неординарних заходів із розповсюдження і контролювання законності, посилення функцій по контролюванню, фінансових та владних функцій, а також вироблення сучасної державної

антикорупційної політики. Останнє вимагає постійного комплексного науково-практичного аналізування усіх сфер діяльності та реалізації вжиття всіма державними органами й громадянським суспільством скоординованих заходів.

Антикорупційною політикою постає головний вектор політики протидії корупційній злочинності, що перетворюється в стратегію й тактику реалізації політики протидії корупції. Антикорупційною стратегією є той компас, що дозволяє віднайти єдино вірний шлях до науково обґрунтованих, раціональних рішень в межах сфери протидії корупційній злочинності, а тактика протидії корупційній злочинності допомагає реалізувати такі рішення та саму стратегію. Здійснюючи співвідношення двох елементів антикорупційної політики – стратегії та тактики, можна сказати, що стратегія і тактика дають відповіді на два одвічні питання: що робити і як робити. На перше питання дає відповідь стратегія, на друге – тактика.

Стратегія займає одне з провідних місць у загальній протидії корупційній злочинності. Стратегія протидії корупції постає важливим елементом всієї антикорупційної політики держави. За відсутності стратегії, яка визначає довгострокові цілі та пріоритети, а також затверджує заходи протидії корупції, неможливо казати про дієву антикорупційну політику, адже такої політики по суті немає, існує лише її видимість. З 2018 року в нашій державі нема Антикорупційної стратегії – комплексного документу загальнодержавного рівня, котрим визначаються заходи із запобігання та протидії корупції.

За аналізування та розробку антикорупційної стратегії в Україні відповідає Національне агентство з питань запобігання корупції, що по факту саботувало аналізування виконання попередньої стратегії (Антикорупційна стратегія на 2014-2017 роки) і нормальну розробку нової, актуалізованої. Зважаючи на таке ставлення до власних повноважень та обов'язків, було вирішено «перезавантажити» НАЗК, адже Україна більше не може виживати

без чіткої антикорупційної стратегії, котра б спрямувала нашу державу до вектору зниження рівня корупції.

При формуванні нової стратегії протидії корупції потрібно звертати увагу на погляд експертного середовища, громадян, міжнародних експертів, а також на засади термінологічної визначеності, абсолютного забезпечення додержання людських прав та верховенства права, враховувати попередні досягнення й недоліки. Під час формування стратегії протидії корупції варто продумати гарантії належного виконання такої стратегії, не забути про заходи відповідальності за порушення стратегії, а також сформувані механізм належного контролювання в даній галузі.

Сучасні корупційні реалії України та рівень корумпованості державних інститутів вимагають проведення якісної протидії корупції, не останнє місце в котрій відводиться забезпеченню системного профілактичного впливу на сукупність корупційних детермінантів. Під час реалізації профілактичних заходів, спрямованих на усунення причин виникнення корупційних злочинів важливе місце відводиться тактиці діяльності такого роду. Під тактикою профілактичної діяльності прийнято розуміти систему положень та рекомендацій щодо організації та реалізації заходів, спрямованих на запобігання злочинним проявам. Весь профілактично-тактичний інструментарій розробляється на основі психоемоційних, логіко-управлінських та організаційних конструкцій, які неодмінно враховують специфіку такого об'єкту впливу, як людина.

Аби окремо виділити основоположні аспекти тактики протидії корупційній злочинності, зазначимо таке:

1. Заходи протидії корупційній злочинності повинні спрямовуватися на зменшення корупційної криміналізації суспільства, дотримання принципів верховенства права та законності, сприяння розвитку демократії в державі, а також на корегування громадської правосвідомості. Разом з тим важливо, аби заходи протидії корупційній злочинності усували не тільки наслідки корупційних діянь, а безпосередньо впливали на причини

виникнення корупції. Допомогти у подібному впливі на причини корупції покликана антикорупційна профілактика, пріоритетність якої обов'язково має закріплюватися в державній антикорупційній політиці та відповідних антикорупційних стратегічних документах загальнодержавного значення.

2. В структурі протидії корупційній злочинності важливе місце займає напрямок запобігання, центральним в якому виступає профілактична діяльність. Профілактика корупційних злочинів являє собою стратегічний вектор антикорупційної політики будь-якої сучасної держави світу. За критерієм цільової спрямованості розрізняють такі форми профілактичної діяльності, як: загально-соціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна.

3. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних діянь виражається у діяльності органів кримінальної юстиції із недопущення злочинної поведінки в суспільстві та вчиненні дій, направлених на захист кожного члена суспільства від конкретних злочинних проявів. Дана форма профілактичної діяльності покликана чинити нищівний вплив на явища та процеси, які сприяють активізації криміногенного потенціалу суспільства, а також забезпечувати оперативне реагування на формування та просування антисоціальної поведінки суб'єктів.

4. Спеціально-кримінологічна профілактика доповнюється та посилюється заходами індивідуальної профілактики, що в сукупності створює певний превентивно-просвітницький комплекс. Серед всіх інших форм профілактичної діяльності індивідуальна профілактика є однією з найбільш складних, адже завжди пов'язана із конкретною людиною та зі всіма їй властивими особливостями. Але, завдяки цьому, вона і є вкрай ефективною. Основне призначення індивідуальної профілактики корупційних злочинів – усунути ймовірність вчинення корупційного діяння. Примітно, що досягнення індивідуальною профілактикою свого призначення прямо пов'язано з використанням спеціальних знань та досліджень, які не вичерпуються вивченням виключно складної соціальної категорії особи

злочинця, а стосуються безпосереднього осягнення інформації щодо людини загалом.

5. При правильній та обережній дії на людську свідомість здатні формувати в населення вірний світогляд, сутність якого полягає в різкій нетерпимості до будь-яких корупційних проявів і медійні структури. При цьому важливо домогтися незалежності від політиків й олігархів, аби медіа могли проводити об'єктивні журналістські розслідування та самостійно формувати редакційну політику. Вітчизняні ЗМІ не мають належного рівня автономії від політичної верхівки та різноманітних приватних холдингів. Не потребує зайвих доказів думка, що всі сили медіа повинні бути направлені на здійснення антикорупційної політики держави, а не на боротьбу за власну незалежність від впливових осіб.

Коли корупційна загроза формує новітні виклики не тільки для уряду, а й для всього українського народу, на перший план виходить оперативність та доцільність прийняття управлінських рішень, направлених на зміну стратегічних напрямків антикорупційної політики. Тільки завдяки негайному та адекватному реагуванню вбачається за можливе дати гідну відсіч корупції із подальшим суцільним її викоріненням з суспільного життя.

На сьогоднішній день, як би не було важко це визнавати, але кожний складовий компонент забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності в сучасній Україні, починаючи з програмування антикорупційної діяльності, її інформаційно-аналітичної підтримки та завершуючи політико-ідеологічними аспектами, потребує вдосконалення та перегляду.

Найбільш вагомими аспектами забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності та їх удосконалення можна представити в наступних тезах:

1. Протидія корупції залежить від загальнонаціональної стратегії держави по викоріненню цього явища, яка пізніше конкретизується в безпосередній тактиці антикорупційної діяльності. Починаючи з років

незалежності, Україна видала вже багато нормативно-правових актів, направлених на протидію корупції, проте відчутних результатів у вигляді зменшення проявів корупційної злочинності це не принесло.

2. Програмування антикорупційної стратегії й тактики в сьогоденній Україні має ряд проблем, головна з яких вже більш як дворічна відсутність сучасної Антикорупційної стратегії та відповідної Державної програми на її виконання. Окрім цього, також існує ряд інших проблем, зокрема: приділення недостатньої уваги думці громадськості; низький рівень фінансування кожної програми; відсутність належних індикаторів якості проведених дій, які б дали чітке уявлення щодо успішності втілення програмних задач в реальне життя; неналежний рівень професіоналізму та дисципліни виконавців програми; відсутність належного моніторингу отриманих результатів тощо. Усунення перелічених недоліків можливе за умови напрацювання постійно діючої моделі програмно-цільового забезпечення державної антикорупційної політики та через удосконалення антикорупційних програм на національному й регіональному рівнях. Також завжди необхідно зберігати логіку розробки та затвердження окремих антикорупційних документів.

3. Високий рівень корупційної ураженості в Україні зумовлює необхідність у системному видозмінненні антикорупційної політики відповідно до світових тенденцій, але з урахуванням національних особливостей. Нашій державі слід розробити загальну Концепцію впливу на корупцію, для розробки якої варто залучити науковців та фахівців різних галузей. В цій концепції провідне місце повинно відводитися ідеологічному напрямку запобігання корупції. Формування різко негативного ставлення громадян до будь-яких корупційних проявів – пріоритетне завдання України на найближче майбутнє. Виконання цього завдання повинно відбуватися через системний вплив на свідомість суспільства. Загальнодержавне антикорупційне виховання повинно стати відправною точкою в формуванні стійкої антикорупційної громадянської позиції в кожного українця.

4. Інформація та новітні технології для сучасної боротьби із злочинністю набувають все більшого значення. Інформаційно-аналітична діяльність вбачається важливим складником антикорупційної політики. Світовий та вітчизняний досвід переконує в тому, що наявність достовірної інформації щодо рівня корупції, присутності корупційних ризиків та їх впливу на суспільне життя виступає важливим чинником в загальній системі протидії та запобігання корупційній злочинності. Антикорупційна сфера не є виключенням в підтвердженні загальновідомого висловлювання: «Хто володіє інформацією – той володіє світом». Інформацією не завжди необхідно безпосередньо «володіти», аби ефективно використовувати її антикорупційний потенціал. Наявність безперешкодного доступу до деяких даних, які легко можна отримати в будь-який час, вже слугує відмінним механізмом запобігання корупції.

5. Зроблено пропозицію щодо формування та запровадження в державну антикорупційну діяльність національної системи державного моніторингу корупції, яка покликана забезпечити масштабне вивчення корупційних процесів з їх подальшим усвідомленням й напрацюванням дійсно ефективних антикорупційних механізмів.

6. Без реальної політичної волі неможливе реформування будь-якої сфери, тим більше антикорупційної. Якщо в країні нестабільне економічне становище, то наскільки би хорошими не були закони, їх просто неможливо втілити в життя. Кумівство в державних організаціях, бюрократизація процесів, мізерна заробітна плата, нечіткі закони, котрі допомагають уникати кримінальну відповідальність, халатна поведінка представників правоохоронних органів та суддів веде до загального розчарування суспільства та їх небажання мобілізуватися для реалізації активної антикорупційної діяльності. Правдива оцінка владної корумпованості, масштабів розповсюдження корупції, природи корупційних проявів допомагає здійснити правильну оцінку ситуації зі станом корупції, її структурою, спрогнозувати її можливий розвиток та наслідки, сформулювати

дієві стратегію та тактику антикорупційної діяльності, а також визначити адекватні засоби запобігання корупції в Україні.

7. Задля радикальної трансформації українського населення й системи державного управління, необхідно займатися подоланням не тільки традиційності українського суспільства, його терпимості до хабарництва та перевагу нестримного споживання матеріальних цінностей. Варто не забувати про незаконну поведінку в межах всіх ланок суспільства, побороти правовий нігілізм суспільства, більш активно утворювати механізми зовнішніх обмежень стосовно неетичності суспільно-значимої поведінки, подолати умови соціального характеру, котрими здійснюється сприяння корупції, істотно поліпшити умови праці та життя рядових робітників державної служби, покращити інститути правового та політичного типу, котрими забезпечуються внутрішні й зовнішні системи корупційного стримування й попередження корупції.

8. Запобігання корупції в Україні, окрім політичної волі потребує відповідного законодавчого забезпечення, створення ефективної системи антикорупційних органів в державі, забезпечення належного формування й виконання антикорупційної політики, превентивних заходів по запобіганню корупції, а також її подоланню. Особливу увагу варто звернути на подальше науково-теоретичне обґрунтування методів формування й виконання ефективної антикорупційної стратегії України, засновуючись на врахуванні національних ознак та найліпшого міжнародного досвіду, а також на розробку рекомендацій і пропозицій по вдосконаленню аспектів теоретико-організаційної природи стосовно організації системної протидії корупції в Україні.

9. Здійснення якісного ривка в антикорупційній боротьбі повинно базуватися на таких найближчих змінах в державній антикорупційній політиці, як: внесення необхідних змін до Кримінального кодексу України, аби впорядкувати неузгодженість та прорахунки, які там містяться в статтях щодо притягнення до кримінальної відповідальності за корупційну

злочинність; створення незалежної судової системи із остаточним закріпленням в українському правосудді панівного принципу щодо невідворотності покарання; створення певних науково-дослідницьких комітетів при різних структурах та відомствах, які повинні вивчати явище корупції та розробляти наукові методики запобігання йому, виходячи з тих даних, що отримуються завдяки науковим дослідженням та державному моніторингу; будівництва сучасної та прогресивної загальнодержавної Стратегії антикорупційного розвитку країни; подальший розвиток системи спеціальних антикорупційних органів з більш якісною їх взаємодією (при цьому необхідно розуміти, що наявність антикорупційних органів, сама по собі, не є панацеєю від корупційної злочинності); поглиблення досліджень закордонних успішних антикорупційних моделей; підвищення правової культури громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика: учебник для Академии МВД СССР. М.: Из-во Академии МВД СССР, 1980. 526 с.
2. Акімов О.О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 181–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_1_23
3. Актуальні проблеми превентивної та профілактичної діяльності Національної поліції: конспект лекцій. Дніпро: ДДУВС, 2016. 91 с.
4. Альтернативний (тіньовий) звіт про виконання Україною рекомендацій, наданих за результатами третього раунду оцінювання в рамках Стамбульського плану дій Антикорупційної мережі ОЕСР для країн Східної Європи та Центральної Азії. Результати громадської оцінки станом на лютий 2014 / за заг. ред. Р. Рябошапки, О. Хмари. Київ, 2014. 69 с.
5. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / [О. В. Калітенко, Д. О. Калмиков, І. Б. Коліушко та ін.]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Москаленко О. М., 2019. 366 с.
6. Андрушко П.П. Реформування антикорупційного законодавства України: процес продовжується. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (10–11 жовтня 2013 р.)* / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2013. С. 481–485.
7. Антикорупційна стратегія – як основа боротьби із корупцією. Аналіз запропонованої новою владою Антикорупційної стратегії на 2019-2023 роки URL: https://protocol.ua/ua/antikoruptionsyna_strategiya_yak_osnova_borotbi_z_koruptionsie_yu/

8. Антикору́пційна стратегія повинна бути спрямована на максимальне переведення послуг в он-лайн та охоплювати напрямки, що мають найбільші корупційні ризики – Руслан Рябошапка. URL: <https://www.president.gov.ua/news/antikorupciyna-strategiya-povinna-butispryamovana-na-maksim-56613>
9. Антикору́пційний комплаєнс: посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми / О.О. Окунєв, О. І. Бойко, С. Ю. Лукін та ін. Професійна асоціація корпоративного управління, Центр міжнародного приватного підприємництва (CIPE). м. Київ, 2018. 177 с. URL: <https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/Compliance.pdf>
10. Антикору́пційні програми як складова системи запобігання і протидії корупції URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/antikorupciyni-programi-yak-skladova-sistemi-zapobigannya-i-protidiyi-korupciyi.html>
11. Антикору́пційні стратегії для країн з перехідною економікою. за ред. І. Сікори. Київ, Візкам, 2002. 132 с.
12. Антоненко В.М. Мамченко С.Д. Економічна кібернетика: введення в спеціальність: навчальний посібник. Ірпінь: Видавництво НУДПСУ, 2016. 138 с.
13. Анто́нян Ю.М. О понятии профилактики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1977. Вып. 26. С. 25–34.
14. Аркуша Л.И. Выявление и расследование организованной преступной деятельности при наличии коррупционных связей. Одесса: Одесская нац. юр. академия, 2003. 207 с.
15. Аркуша Л. Коррупция – элемент организованной преступной деятельности. *Юридический вестник*. 2000. № 2. С. 118–121.
16. Арманов М. Перспективи вдосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення. *Протидія злочинності: теорія та практика*: матеріали V Міжвузівської

науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (18 жовтня 2013 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2013. С. 293–297.

17. Асанов Ж.К. Десять мер по снижению «тюремного населения». *Право и государство*. 2013. № 4 (61). С. 78–81.

18. Бабаєв В.Ю., Дрожжин Д.Ю. Методологічні аспекти вдосконалення державних і регіональних цільових програм. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1. С. 133–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2013_1_18.

19. Багрій-Шахматов Л.В. Організована злочинність і корупція. *Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ*. 1999. № 2. С. 3–5.

20. Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. 368 с.

21. Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика. *Право і Безпека*. 2004. Т. 3, № 3. С. 7–11.

22. Бандурка О.М. Профілактика злочинності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. №1. С. 115–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2014_1_14.

23. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Х.: НікаНова, 2012. 318 с.

24. Батан Ю.Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 4. С. 11–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2017_4_3.

25. Башмаков И.С. Особенности первоначального этапа расследования коррупционных преступлений, совершаемых представителями органов местной власти: автореф. дис. канд. юрид. наук. URL:

<https://www.dissercat.com/content/osobennosti-pervonachalnogo-etapa-rassledovaniya-korrupsionnykh-prestuplenii-sovershaemykh->

26. Беглиця В.П. Досвід європейських країн щодо формування антикорупційної стратегії. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Державне управління. 2015. Т. 263, Вип. 252. С. 17–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2015_263_252_5.

27. Береза О.Д. Державна антикорупційна політика: сутність та особливості реалізації в постіндустріальному суспільстві: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління: 25.00.01. Київ, 2016. 218 с.

28. Береза О.Д. Напрями та сутність реформування державної антикорупційної політики України: питання законотворчості. *Корупційні ризики у законотворчості України: моніторинг та перспективи подолання*. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2015. С. 201–215.

29. Береза О.Д., Соснін О.В. Про нові акценти у вирішенні проблем національної безпеки матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (28 травня 2010 р.): у 2 т.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2010. Т. 1. С. 142–143.

30. Берлач А.І. Основні принципи запобігання та протидії корупції в Україні: характеристика та стан додержання. *Сучасний стан та перспективи розвитку адміністративного права та процесу: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10-11 жовтня 2014 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2014. 208 с.

31. Бернадський П. Й. Система антикорупційного законодавства України URL: http://www.rusnauka.com/19_DSN_2010/Economics/69941.doc.htm

32. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: 12.00.08. Харків, 2018. 400 с.

33. Більше ніж півтора роки без антикорупційної стратегії. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/bilshe-nizh-pivtora-roky-bez-antikorupciynoyi-strategiyi>
34. Богомоллов А. В., Неретина А. Д., Мурар В. И. Некоторые аспекты международного опыта борьбы с коррупцией. *ScienceTime*. 2014. № 12. С. 47–52.
35. Бодрухіна Т. А., Манич Н. Є. Медіа конвергентність і нові медіа як тренд сучасної журналістики. *Мас-медіа України на зламі епох: реалії та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20-21 березня 2018 року). Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2018. С. 133–137.
36. Бойко А. М. Методологія пізнання корупційної злочинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 29. С. 192–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2012_29_22.
37. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрям. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 232–242.
38. Бородин С. В. Борьба с преступностью: теоретическая модель комплексной программы. М.: Наука, 1990. 272 с.
39. Боротьба з корупцією навпомацки, або чому в Україні досі немає Антикорупційної стратегії на 2018-2020 роки. URL: <http://www.pravo.org.ua/ua/news/20873157-borotba-z-koruptsieyu-navpomatski,-abo-chomu-v-ukrayini-dosi-nemaie-antikorupciynoyi-strategiyi-na-20182020-roki>
40. Бортник С.М. Проблемні питання запобігання корупції в органах місцевого самоврядування. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 2. С. 51–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2016_2_7.

41. Борьба с коррупцией в сфере государственных услуг. Хроника реформ в Грузии / Междунар. банк реконструкции и развития; Междунар. ассоциац. развития. Washington: The World Bank, 2012. 108 с.
42. Бочарникова Л. Н. Профилактика коррупционной преступности. *Вестник Белгородского юридического института МВД России*. 2010. № 1. С. 21–23.
43. Брайант Д., Томпсон С. Основы воздействия СМИ /В. В. Кулеба, Я. А. Лебеденко (пер. с англ.). М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. 432 с.
44. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
45. Бугера О. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності з використанням мережі Інтернет. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 186–190.
46. Бурдін В.М. Звільнення від відбування покарання із випробуванням за корупційні злочини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 233–244.
47. Бурлаков В. Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования. СПб.: Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. 235 с.
48. Буроменський М., Сердюк О., Підкурова І. Суди у відносинах з журналістами та ЗМІ: посібник для суддів. Проект «Україна: верховенство права»; Інститут прикладних гуманітарних досліджень. Х.: Яшма, 2008. 64 с.
49. Бусол О. Корупційна злочинність та організована корупційна злочинність: поняття та проблеми співвідношення. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 121–126.
50. Бусол О. Ю. Застосування математичного (комп'ютерного) моделювання до аналізу організованої злочинної діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журнал*. 2011. № 24. С. 28–36.

51. Бусол О. Ю. Криміналізація «медіа-корупції» як альтернатива запровадження кримінальної відповідальності за наклеп та образу. *Громадська думка про право творення*. 2016. № 19 (122). С. 12–20.

52. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.

53. Бусол О. Ю. Стан запобігання корупції та протидії корупційній злочинності в контексті національної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2019. Т. 30 (69), № 2. С. 101–109.

54. Бусол О. Ю. Термінологічні проблеми визначення поняття «протидія корупційній злочинності». *Поняття та категорії юридичної науки*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (18 листопада 2014 року). До 145-річчя академіка Всеукраїнської академії наук Миколи Івановича Палієнка (1869-1937). К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. С. 181–185.

55. Васильєв О. С. Концептуалізація поняття «державна політика»: сучасне розуміння. *Державне будівництво*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_7.

56. Васильєва В. П. Сучасні підходи в профілактиці корупційних правопорушень у США. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С. 192–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2019_68_17.

57. Веклич В. О. До питання щодо проблеми організації антикорупційної боротьби за умов корупційного середовища. *Наукові праці МАУП*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 1. С. 39–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupun_2017_1_9.

58. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/ уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

59. Виговський Д. Л. Визначення поняття та змісту кримінальної субкультури. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 188–196.
60. Висновок Центру політико-правових реформ на проект Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки». URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20872350-visnovok-tsentru-politiko-pravovihreform-na-proekt-zakonu-ukrayini-pro-antikoruptionsynu-strategiyu-na-20182020-roki>.
61. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі: збірник прикладів (компедіум) позитивного досвіду / кол. авторів; за заг. ред. Годора Тагарєва; вид. укр. мовою.– Женева-Київ: Женевський Центр демократичного контролю над збройними силами; Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння та інформаційно-консалтинговою компанією Defence Express Group, 2010. 384 с.
62. Вінер Н. Кібернетика: навч. посіб. М.: Таксон, 2000. 360 с.
63. Владленова І. В. Концептуальне оформлення поняття «ідеологія»: філософські підходи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2014. № 2. С. 50–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2014_2_8.
64. Возьний В. І. Антикорупційна політика в Україні: навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНЕУ. 2013. 241 с.
65. Воловик В. И. Философия политического сознания: монография. Запорожье: Просвіта, 2006. 204 с.
66. Волошенко А. В. Проблеми здійснення антикорупційних реформ в сучасній Україні та шляхи їх реалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 8. С. 51-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_8_9.
67. Волянська О. В. Антикорупційний потенціал громадянського суспільства в Україні та чинники, що його зумовлюють. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2014. Вип. 20. С. 212–220. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mtpsa_2014_20_37
68. Вплив трудової міграції українських працівників на ринки праці України і ЄС (на прикладі будівельників) / упоряд. В. Андреев, О. Борисов.

Київ: Профспілка працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів України, 2018. 32 с. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vplyv-trudovoyi-migratsiyi-ukrayinskyh-pratsivnykiv-na-rynky-pratsi-Ukrayiny-i-YES-na-prykladi-budivelnykiv-1.pdf>

69. Галькевич О. Причини корупції в Україні в 2000-2018 роках (збірка з 25-ти есе). URL: <https://pravo.org.ua/img/books/files/1577462413students%20essays.pdf>

70. Гаман П. І. Антикорупційна державна політика: проблеми та перспективи розвитку. *Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2018. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/3.pdf.

71. Гвоздецький В. Д. Оновлення адміністративно-правового механізму запобігання і протидії корупції в Україні, урухомлене революцією гідності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 4 (75). С. 4–23

72. Гладкова Є. О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні: автореф. дис... доктора юридичних наук. Харків. 2019. 36 с.

73. Гладкова Є. О. Стратегія й тактика протидії наркозлочинності в Україні: монографія. Харків: Панов, 2019. 416 с.

74. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 62–69.

75. Гладкова Є.О. Міжнародно-правовий вимір протидії корупції в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., (31 березня 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т. внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2017. С. 59–60.

76. Говоруха В. В. Патріотизм державного службовця України. *Державне будівництво*. 2009. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/4/01.pdf>.
77. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений: учеб. Пособие. К.: УЖ ВО при Минвузе УССР, 1989. 72 с.
78. Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні: монографія; за заг. ред. В. В. Голіни. Х.: Право, 2012. 304 с.
79. Голіна В. В., Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. Х.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2010. Вип. 108. С. 169–177.
80. Голіна В. В. Криминологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Проблеми законності*. 2015. № 130. С. 145–154.
81. Голіна В. В. Криминологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і криминологічне дослідження: монографія. Х.: Регіон-інформ, 2004. 212 с.
82. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2. С. 92–100.
83. Голіна В., Колодяжний М. Запобігання корупції з використанням регіонального досвіду її дослідження. *Право України*. 2015. №12. С. 22–29.
84. Головкін О., Беляков М. Сучасні тенденції розвитку антикорупційного законодавства України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 67–75. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/5-2015/golovkin.pdf>.

85. Голощапов А. М. Место и роль Государственной Думы в функционировании государственно-правовой стратегии. *«Черные дыры» в российском законодательстве*. 2004. № 1. С. 429–433.

86. Гончарова М. В. Основные проблемы деятельности органов внутренних дел по индивидуальной профилактике преступлений. *Наука. Мысль: электронный периодический журнал (Юридические науки)*. 2016. № 5-1. С. 30–40.

87. Горлач С. В. Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання насильницькій злочинності в Україні. *Митна справа*. 2014. № 6 (2.1). С. 133–139. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_6\(2.1\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_6(2.1)_25)

88. Государственная антикоррупционная политика: учебник / Р. А. Абрамов, Р. Т. Мухаев, Л. А. Жигун и др.; под общ. ред. Р. А. Абрамова и Р. Т. Мухаева. М.: ИНФРА-М, 2018. 429 с.

89. Гречанюк Р. В. Національні антикорупційні стратегії в системі запобігання корупції України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 3. С. 29–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2019_3_7.

90. Гринь І. О. Мас-медіа та корупція: українські реалії. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*. 2018. Вип. 34. С. 54–58. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/12652/12052>

91. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.

92. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х.: Право, 2017. 284 с.

93. Гудков Д. В. Адміністративно-правові засоби запобігання і протидії корупції: дис... кандидата юридичних наук: 12.00.07. Суми, 2018. 249 с.
94. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. М.: Юридическая литература, 1990. 303 с.
95. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. Т. 3: П. – М.: РИПОЛ классик (Золотая коллекция), 2006. 544 с.
96. Данильчук Л. Роль засобів масової інформації у соціальній профілактиці торгівлі людьми. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 6. С. 190–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_6_21
97. Даньшин І. Кримінологічне планування заходів протидії злочинності та її прогнозування. *Вісник Академії правових наук України*. Х.: Право, 2004. №4 (39). С. 145–152.
98. Дем'янчук Ю. В. Актуальні проблеми протидії корупції з урахуванням зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 17. С. 112–115.
99. Демин С. Г. Пределы уголовной ответственности юридических лиц в России: дис... кандидата юридических наук: 12.00.08. Ставрополь, 2014. 251 с.
100. Денисов С. Ф., Денисова Т. А. Послідовники та руйнівники (міркування щодо запобігання злочинам та застосування покарання). *Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.). НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України, Одес. відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права». Одеса: Юрид. л-ра, 2014. С. 43–50.
101. Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності: монографія / за ред. С. Ф. Денисова. Чернігів: Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 306 с.

102. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / автор. кол.: В. В. Василевич, Т. Е. Василевська, В. Ф. Нестерович, Е. В. Расюк, А. В. Савченко, В. Л. Федоренко (кер.) та ін.; за ред. проф. Ю. В. Ковбасюка і проф. В. Л. Федоренка. К.: Вид-во Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

103. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні / за ред. В. А. Рехкала, В. В. Тертички. К.: УАДУ, 2000. 232 с.

104. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (Голова), К. О. Ващенко (заст. Голови), Ю. П. Сурмін (заст. Голови) та ін. К.: НАДУ, 2014. 448 с.

105. Державна служба в Європейському Союзі. Європеїзація та розвиток державної служби в Україні: навч. посіб./ Н. М. Колісніченко; за заг. ред. М. Бойцуна, О. Рудіка, Я. Мудрого; М-во освіти і науки України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр., Ун-т Лондон Метрополітен (Великобританія). К. : Міленіум, 2009. 247 с.

106. Демідова А. А., Ярова А. Б. Засоби масової інформації як «четверта неформальна гілка публічної влади»: способи медіа-маніпуляції. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2018. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/102.pdf

107. Джужа О. М. Тлумачення кримінологічних понять. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 14–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2014_1_4

108. Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні: опитування IRI – URL: <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/0063e745819871f4c681514866a6c0cf.html>

109. Дорошенко А. Д. Транснаціональна організована злочинність та її вплив на сучасні міжнародні відносини. Дипломна робота: Ін-т міжнар. відносин при Київському держ. ун-ті ім. Т. Г. Шевченка. К., 1997. 67 с.

110. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією URL: <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>.
111. Дрьомін В. М. Особливості формування кримінальної субкультури. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 498–503. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2005_25_117.
112. Економічно стійкі засоби масової інформації – ключ до незалежності URL: <https://www.euneighbours.eu/uk/east/eu-in-action/stories/ekonomichno-stiiki-zasobi-masovoi-informacii-kluc-do-nezaleznosti>.
113. Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч./ за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. – К., 2017. Частина 5: Інструменти електронного урядування та електронної демократії у запобіганні корупції в органах публічної влади / Ю. Б. Пігарев, І. С. Куспляк, В. М. Дрешпак. К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. 58 с.
114. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління/ наук.-ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.
115. Енциклопедія кібернетики / відпов. ред. Глушков В. М. Т. 2 (М-Я). К.: Вид-во УРЕ, 1973. 576 с.
116. Єсімов С. С. Юридична природа інформаційно-аналітичної діяльності Національної поліції. *IT право: Проблеми і перспективи розвитку в Україні*. 2016. URL: <http://aphd.ua/publication-151/>.
117. Жалинский А. Э., Костицкий М. В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов: Атлас, 1980. 216 с.
118. Жданов І. Корупція в Україні: спроба аналізу. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2004. № 32. С. 18–22 URL: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/ji-junior/N32-1/32-1.pdf>.

119. Желік М. Б. Об'єктивна сторона складів злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди. *Науковий вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія юридична*. 2017. № 4. С. 138–145.

120. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис... кандидата юридичних наук: 12.00.08. Львів, 2018. 258 с.

121. Жугай В. Концепції функціонування якісної преси в Україні. *Вісник Львівського університету. Сер.: Журналістика*. 2001. Вип. 21. С. 145–153.

122. Журналісти назвали п'ятірку найбільших хабарів в українській історії. URL: <https://stopcor.org/kredytnyh-borgiv-slugy-narodu-tyshhenka-vystachylo-b-ukrayinskomu-rajczentru-na-piv-roku/>.

123. Заброда Д. Г. Поняття державної антикорупційної політики. *Право і Безпека*. 2012. № 2. С. 98–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_2_24.

124. Заброда Д. Г. Сучасні підходи до розуміння сутності корупції. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2005. № 3 (22). С. 271–279.

125. Загальна теорія політики: навчальний посібник / Т. Ф. Герасимчук, А. М. Киридон, С. С. Троян. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 226 с.

126. Загинець З.А. Звільнення від кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.): у 2 ч. / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 60–63.

127. Заєць О. М. Імплементация методів аналітичної діяльності в діяльність органів правопорядку України в умовах інтегрування до

Європейського співтовариства. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції*: збірник наукових статей за матеріалами доповідей Всеукраїнського науково-практичного семінару (23 березня 2018 року) / упорядники А. В. Баб'як, В. В. Сенік, Т. В. Магеровська. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 60–64.

128. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

129. Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. М.: Юрид. лит., 1986. 191 с.

130. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавний дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

131. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / В. В. Голіна. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

132. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. Івано-Франківськ, 2012. 237 с.

133. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / [Д. О. Калмиков, Д. В. Сінченко, О. О. Сорока, М. І. Хавронюк, Г. Л. Шведова]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К. : ФОП Москаленко О. М., 2017. 242 с.

134. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко та ін.; за ред. А. М. Михненка; Акад. фін. упр. Вид. 4-те, переробл. й доповн. Київ: Акад. фін. упр., 2013. 664 с.

135. Зарплати чиновників: у кого, на скільки і чому вони зросли? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51119985>.

136. Захарова В. І., Філіпова В. Я. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 336 с.

137. Звіт Національного антикорупційного бюро України за друге півріччя 2019 року. 2019. 96 с. URL: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-druge-pivrichchya-2019-roku>
138. Звіт про стан протидії корупції за 2017 рік за формою № 1–КОР. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/kopiya_f0661712.xls
139. Звіт про стан протидії корупції за 2018 рік за формою № 1–КОР. URL: [https://mvs.gov.ua/upload/file/f0661812_2_\(2\).xls](https://mvs.gov.ua/upload/file/f0661812_2_(2).xls)
140. Звіт про стан протидії корупції за 2019 рік за формою № 1–КОР. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/f0661912_2.xls
141. Зелінський А. Ф., Коржанський М. Й. Корислива злочинна діяльність: монографія. К.: Генеза, 1998. 144 с.
142. Зубкова Л. А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 34–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2017_3_5
143. Зубкова Л.А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 34–44.
144. Иншаков С. М. Исследование преступности. Проблемы методики и методологии: монография. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 202. 335 с.
145. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія: навч. посіб. К.: Вид-во ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с.
146. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 71–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_2_11
147. Індекс сприяння корупції за 2019 рік. Transparency International URL: https://www.transparency.org/files/content/pages/2019_CPI_Report_EN.pdf
148. Інформація – зброя: кому належать українські ЗМІ URL: http://www.theinsider.ua/infographics/2014/2015_smi/vlasnyky.html

149. Йосипів А. О. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти. *Науковий вісник Львівськ. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична*. 2010. № 1. С. 315–324.
150. Камлик М. І., Невмержицький Є. В. Про результати дослідження проблем, що пов'язані з протидією корупції в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2000. № 2. С. 85–114.
151. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 4. С. 17–24.
152. Карпенко М. І., Пашковський В. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. *Юридична наука*. 2013. № 5. С. 54–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_5_8.
153. Кимлик Н. В. Тактичні прийоми розслідування злочинних корупційних діянь за новим КПК України. *Європейські перспективи*. 2012. № 4 (1). С. 142–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2012_4%281%29_26.
154. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Х.: Право, 2013. 424 с.
155. Кирпичников А. И. Взятка и коррупция в России. Санкт-Петербург: АЛЬФА, 1997. 351 с.
156. Кладченко А. О. Становлення та розвиток сучасного антикорупційного законодавства України: теоретико-правове дослідження: дис... кандидата юридичних наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 226 с.
157. Клеменчич Г., Стусек Я., Гайка І. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей. *OECD. Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії*. Paris: OECD Publication, 2007. 131 с. URL: <https://www.oecd.org/corruption/acn/39972270.pdf>.
158. Клімова С. М., Ковальова Т. В. Організація та протидія корупції в Україні: навч. посіб. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. 200 с.

159. Клокотун И. Н. Индивидуальная профилактика преступлений в уголовно-исправительных учреждениях. *Человек: преступление и наказание*. 2013. № 2 (81). С. 147–150.

160. Ключев М. М. Функціональна та процедурна характеристика програмування протидії злочинності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 29–37.

161. Ключовская И. Н. Теоретические основы криминологического исследования антикоррупционной политики: автореф. дис. доктора юрид. наук. М., 2004. 58 с.

162. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади: автореф. дис. канд. наук з держ. управління. Запоріжжя, 2008. 20 с.

163. Кодекс етики українського журналіста (веб-портал Національної спілки журналістів України). URL: <http://archive.nsju.org/page/196>.

164. Кодекс поведінки службовців органів правопорядку (затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року). Переклад з англійської мови здійснено Н. Добрянською. С. 8–11 URL: https://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/PS_05_4_2_001.pdf.

165. Колб І. О. Заходи профілактики корупційної злочинності. *Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії*: матеріали Міжнародного круглого столу (9-10 листопада 2017 року)/ редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 152–155 URL: <https://www.naiu.kiev.ua/pravova-prosvita/osnovi-antikorupcijnogo-zakonodavstva-ukrayini/naukovi-statti-ta-tezi-z-antikorupciyjnoyi-tematiki/korupcijna-zlochinnist-u-mizhnarodnomu-vimiri-formi-metodi-ta-zasobi-protidiyi.pdf>.

166. Колодій А. Ф. «Олігархи» й «олігархія»: зміст понять та українська політична дійсність. *Наукові записки НаУКМА*. Том 19: Політичні науки. К.: Видавничий дім «КМ Академія». 2001. С. 31–36.

167. Коломієць Ю. Ю. Поняття ідеології: її сутність, зміст, форма. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68) № 3. С. 1–6. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29\(68\)_3_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29(68)_3_3).

168. Комплаєнс для малого та середнього бізнесу. Як ефективно боротися з корупцією (Проект USAID «Впевнений бізнес – заможна громада») URL: <https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/images/files/1/comics.pdf>.

169. Комплексное изучение системы воздействия на преступность (методологические и теоретические основы) / под. ред. П. П. Осипова. Л.: Изд-во Ленинградского государственного университета, 1978. 150 с.

170. Конах В. К. Виникнення та еволюція поняття «медіа-простір» в науковій думці. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2015. № 2. С. 112-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_2_17.

171. Кондратов Д. Ю. Кримінологічна характеристика сучасної корупційної злочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. № 2 (19). 2018. С. 141–154. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4438>.

172. Коновалова В. Е., Сербулов А. М. Следственная тактика: принципы и функции. К.: РИО МВД УССР, 1983. 132 с.

173. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996, № 30. Ст. 141.

174. Копачев В. П. Факторы реализации антикоррупционных программ (опыт зарубежных стран). *Теория и практика общественного развития*. 2012. № 2. С. 237–240.

175. Корнійчук О. В. Проблемні питання інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. *Демократичні стандарти публічного*

врядування: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (4 квітня 2008 року). Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2008. Ч. 1. С. 331–334.

176. Коруля І. В. Зарубіжний досвід у сфері протидії корупції та можливість його використання в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 230–233.

177. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб. / автор, кол.: В.В. Василевич, О.М. Джужа, А.О. Джужа, О.Г. Колб, О.І. Колб, Н.В. Кулакова, Ю.О. Левченко, А.В. Микитчик, С.І. Мінченко, С.А. Мозоль, Т.В. Миронюк, Г.С. Поліщук, Е.В. Расюк, А.В. Савченко; за ред. проф. О.М. Джужи та доц. Е.В. Расюка. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 340 с.

178. Корупційні ризики надання адміністративних послуг та контрольно-наглядової діяльності в Україні / І. Каліушко, В. Тимощук, О. Банчук та ін.; І. Бекешкіна; Центр політико-правових реформ, Фонд «Демократичні ініціативи». К.: ФОП Москаленко О. М., 2009. 196 с.

179. Корупцію неможливо подолати, а лише загнати «під плінтус» – Холодницький URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1678391-koruptsiuu-nemozhlyvo-podolaty-a-lyshe-zahnaty-pid-plintus-kholodnytskyi>.

180. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.

181. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І. О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.

182. Костенко Б. О. Національна антикорупційна стратегія та її інституційне забезпечення: навч.-метод. Матеріали / Б. О. Костенко, Л. М. Хотієва, М. І. Вакулік. К.: НАДУ, 2013. 68 с.

183. Костенко О. М., Бусол О. Ю. Концепція протидії корупційній злочинності в Україні потребує нових підходів: основні тези. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 143–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_2_21.

184. Костенко О. М. Корупційна злочинність в Україні – наслідок соціальної аномалії. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2019. № 9. С. 6–8.

185. Костенко О. М. Культура і закон у протидії злу: монографія. К.: Атіка, 2008. 352 с.
186. Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В. Корупція як перманентна властивість влади: філософський погляд на проблему. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (08 грудня 2017 року) / редкол. В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 37–41.*
187. Кострубіцька А. В. Особливості державного регулювання діяльності засобів масової комунікації у Європейському Союзі: дис. ... кандидата наук з державного управління: 25.00.02. Київ, 2017. 203 с.
188. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: автореф. дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2000. 20 с.
189. Кравчук В. Інститут люстрації як елемент публічного контролю: юридичний аналіз. *Науковий часопис НАПУ*. 2016. № 1. С. 65–72.
190. Крайник Г.С. Щодо доцільності заміни терміна «хабар» на «неправомірна вигода» у КК України. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (10–11 жовтня 2013 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2013. С. 527–530.*
191. Краснобрижний А. М. Сучасні тенденції протидії корупції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 4. С. 123–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2016_4_30.
192. Кривенко В.В. Корупційні правопорушення в органах місцевого самоврядування України як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Випуск 34. Ч. 2. С. 184–189.
193. Кривенко В.В. Окремі напрямки запобігання корупційним правопорушенням серед представників органів місцевого самоврядування. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної*

функції: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 30 жовтня 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 131–135.

194. Кривенко В.В. Про проблеми функціонування Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані із корупцією правопорушення. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 198–201.

195. Кривенко В.В. Результати дослідження проблеми запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушенням в органах місцевого самоврядування України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 36. С. 123–128.

196. Кривенко В.В. Стан дослідження проблеми запобігання корупційним правопорушенням в органах місцевого самоврядування України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 2. С. 212–217.

197. Кривенко В.В. Теоретичне моделювання особи злочинця, який вчиняє корупційні правопорушення в органах місцевого самоврядування. *Юридичний бюлетень*. 2017. №5. С. 189–193.

198. Крижна В. В. Антикоруptionна стратегія Сполучених Штатів Америки. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ 2017. С. 260–264.

199. Криминология: учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: Инфра-М-НОРМА, 1997. 784 с.

200. Криминология: учебник для вузов / под ред. проф. В. Д. Малкова. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЗАО «Юстицинформ», 2006. 528 с.

201. Криминология: учебник [под ред. проф. В. Д. Малкова]. М.: ЗАО Юстицинформ, 2004. 527 с.
202. Криминология: учебник для вузов/ под общ. ред. д. ю. н., проф. А. И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2005. 912 с.
203. Криминология: учебник / Н. А. Беляев, И. В. Волгарева, Н. М. Кропачев и др.; под ред. В. В. Орехова. СПб: Издательство СПб ун-та, 1992. 216 с.
204. Криминология: учебник / под общ. ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2010. 800 с.
205. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. Х.: Право, 2010. 580 с.
206. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2015. 680 с.
207. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013. Т. 2 (Особлива частина) 1040 с.
208. Кримінальний кодекс України: Кодекс, Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
209. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88.
210. Криминологія (Особлива частина): навч. посіб./ за заг. ред. О. М. Литвинова; наук. ред. серії О. М. Бандурка: Харків, нац. ун-т внутр. справ, 2011. 347 с.

211. Кримінологія та профілактика злочинів: конспект лекцій / розроб. В. С. Березняк. Дніпро: ДДУВС, 2019. 101 с.
212. Кримінологія. Академічний курс / Кол. авторів; за заг. ред. О.М. Литвинова. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
213. Кримінологія. Академічний курс / кол. авт.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.
214. Кримінологія. Загальна та Особлива частини: підручник [для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисолед; за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.
215. Кримінологія. Загальна частина: навч. посіб. / А.Б. Блага, І.Г. Богатирьов, Л.М. Давиденко та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. 240 с.
216. Кримінологія. Особлива частина: навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман; За ред. І. М. Даньшина. Х.: Право, 1999. 232 с.
217. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
218. Кримінологія: загальна частина (курс лекцій): навчальний посібник / В. І. Курило, О. Є. Михайлов, О. С. Яра. К.: Кондор, 2006. 192 с.
219. Кримінологія: науково-практичний посібник. К.: Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 126 с.
220. Кримінологія: питання та відповіді / за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2015. 324 с.
221. Кримінологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Юрінком Інтер, 2002. 414 с.
222. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Л.С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління, 2010. 496 с.

223. Крюков О. І., Пахнин М. Л. До питання взаємодії публічної влади та засобів масової комунікації в сучасному політичному процесі. *Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. (Серія «Державне управління»)*. Х.: Вид-во НУЦЗУ. 2018. Вип. 1 (8). С. 230–238. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6956/1/31%20.pdf>.

224. Кузнецов И. Н. Учебник по информационно-аналитической работе (укороченная электронная версия). М.: Яуза, 2001. 320 с. URL: http://flexp.com.ua/data/blog_dwnl/UchebnikPoInfoAnalytRabote.pdf

225. Кулик Л. М. Проблема асоціального у людській свідомості та поведінці. *Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 квітня 2015 року) / упоряд. к. ю. н., доц. В. В. Шаблистий*. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 59–61.

226. Кулицький С. П. Основи організацій інформаційної діяльності у сфері управління: навч. посіб. К.: МАУП, 2002. 224 с.

227. Кутєпов М. Ю., Левицький С. А. Люстрація як засіб запобігання корупції. *Молодий вчений. Серія: Юридичні науки*. 2018. № 1 (53). С. 654–659. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/1/153.pdf>.

228. Кушнар'ов І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Видавництво «Юридична думка», 2018. 408 с.

229. Кушнар'ов І. В. Стратегія протидії корупції як складова антикорупційної політики. *Право і Безпека*. 2012. № 5. С. 177–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_5_40

230. Ландовська М. В. Боротьба з корупцією: спеціально-кримінологічні заходи протидії в Україні. *Закарпатські правові читання: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (25-27 квітня 2014 року)*. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2014. . 2. С. 259–264.

231. Лесько Н. В. Проблеми правового регулювання профілактики правопорушень в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 807. С. 231–235. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_42.

232. Лизогуб Я. Г. Закон як дишло, чи суддівське свавілля: рецидив = повторність під кутом зору обставин, що обтяжують покарання. *Право і безпека*. 2019. № 2 (73). С. 75–81.

233. Литвак О. М. Загальнотеоретичні підвалини соціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Право України*. 2001. № 5. С. 34–37.

234. Литвиненко В. І. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні: дис. ... доктора юридичних наук: 12.00.07. Київ, 2015. 481 с.

235. Литвинов А. Н., Тагаев Н. Н., Лапта С. П. Логика в следственной и экспертной деятельности: проблемы применения и оценки: учеб. пособ. М.: Юркнига, 2005. 112 с.

236. Литвинов О. М. Кримінологічна стратегія як компонент стратегії національної безпеки України. *Право і Безпека*. 2010. № 3. С. 137–141.

237. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 377–387. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2460/strategiya_prot_idiyi_zlochinnosti.pdf?sequence=2.

238. Литвинов О. М. Тактика запобігання злочинам. *Право і Безпека*. 2011. № 1. С. 131–135.

239. Литвинов О.М., Гладкова Є.О. Сучасний стан і перспективи протидії корупції в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.): у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 100–104.

240. Литвинов О.М., Машлякевич Д.С. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія / за загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків: ТОВ «В деле», 2016. 260 с.

241. Ліпич Л. Г., Грицюк Н. О. Підходи до визначення поняття стратегія. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 8. С. 131–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_8_38.

242. Ліховіцький Я. О. Про зміст індивідуального запобігання корупційним злочинам. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції (31 березня 2017 року)*. м. Харків: ХНУВС, 2017. С. 121–122.

243. Лозинський О. Корупційна субкультура та психологічні чинники антикорупційної спроможності. *Психологічні виміри культури, економіки, управління: науковий журнал*. Львів, 2018. Том 11. С. 181–197. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/42262>

244. Лозинський О. М. Соціально-психологічні чинники відтворення корупціогенної політичної культури. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2014. Вип. 2. С. 208–220.

245. Лопашенко Н. А. Уголовная политика. М.: Волтерс-Клувер, 2009. 579 с.

246. Лукашевич С. Ю. Програмування і планування заходів запобігання злочинності та корупції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. № 5. С. 41–46.

247. Луман Ніклас Реальність мас-медіа / за ред. В. Іванова та М. Мінакова. К.: ЦВП, 2010. 158 с.

248. Майже половина громадських організацій в Україні відчуває тиск влади – опитування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28994141.html>

249. Маклюэн Г. М. Понимание медиа: внешние расширения человека/ пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова. М.; Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. 464 с.

250. Малков В. Д. Предупреждение и профилактика преступлений и иных правонарушений в системе борьбы с преступностью. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия: Образование и педагогические науки*. 2014. Вып. 25 (711). С. 78–88.

251. Мар'ян В. Ю., Кравченко Т. М. Лінгвокреативні особливості мовної гри в сфері ЗМІ та реклами. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених/ гол. ред. В. В. Гоблик, І. І. Алмашій. Мукачево: МДУ, 2018. Вип. № 1(1). С. 147–150.*

252. Марич М. І. Поняття і сутність корупції та корупційної злочинності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 310–317.

253. Маршуба М. О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 31. С. 123–134.

254. Матвієнків С. Мас-медіа і демократизації сучасного суспільства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія / редкол.: М. Вегеш (гол. ред.), В. Андрущенко, М. Блецкан та ін. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2005. Вип. 2. С. 216–223.* URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/17809>.

255. Матлай Л. С. Завершення президентства Пак Кин Хе: відголоски корейського політичного скандалу. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 4. С. 27–33.

256. Машлякевич Д.С. Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання і протидії корупції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 251 с.

257. Медіа в антикорупційній боротьбі URL: <https://ti-ukraine.org/news/media-v-antykoriuptsiinii-borotbi/>

258. Международная защита прав и свобод человека: сб. документов. М., 1990. 323 с.

259. Мезенцева І. Є. Корупційна злочинність в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади протидії: монографія. Київ: Арттек, 2019. 453 с.
260. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 106–113. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2015/mezenceva.pdf>
261. Мейтус В. Ю. Коррупция. Экономический и информационный анализ. К.: Норапринт, 2003. 257 с.
262. Мельник Д. Засоби масової інформації як елемент системи протидії корупції. *Вісник прокуратури: загальнодержавне фахове юридичне видання*. 2010. № 7. С. 68–73.
263. Мельник М. І. Корупційні злочини: сутність і поняття. *Право України*. 2000. № 11. С. 126–130.
264. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. К.: Юридична думка, 2004. 400 с.
265. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. К.: Атіка, 2001. 304 с.
266. Мельничук Т. В. Формування кримінологічних компетентностей при підготовці фахівців для ДБР. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16 червня 2018 р.). Одеса: Юридична література, 2018. С. 379–383.
267. Методичні рекомендації «Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування»: Рекомендації від 16.10.2013 р., ідентифікатор n0020323-13/Міністерство юстиції України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-13>.
268. Мизерий А. И. Коррупция, власть, бизнес. *Право. Бизнес. Население*: материалы Всероссийской науч.-практ. конф.: в 3 ч. Н.-Новгород, 2000. Ч. I: Бизнес и население: правовые аспекты. С. 94–95.

269. Минькович-Слободяник О. В. Юридична стратегія і тактика в правовій політиці України. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 70–74.

270. Миронов Н. Р. Укрепление законности и правопорядка в общенародном государстве – программная задача партии. М.: Юрид. лит., 1964. 243 с.

271. Миронова Г. Сучасна позитивно-правова система України: типові риси і властивості. Миронова. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XIII регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8-9 лют. 2007 р.). – Л.: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2007. С. 56–58.

272. Мисливий В.А. Пропозиція як кримінально-правова категорія у злочинах з ознаками корупції. *Актуальні питання протидії корупції у сучасних умовах* : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 122–125.

273. Миськевич Т. Стратегія антикорупційної політики України. *Громадська думка про правотворення (Інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів)*. № 10 (154). 2018. С. 10–14 URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2018/10.pdf>

274. Михайленко Д. Проблеми формування та реалізації політичної волі протидіяти корупції в Україні. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 207–238.

275. Михайленко Д.Г. Генезис норми про незаконне збагачення у контексті проблем кримінальної законотворчості. Теоретичні аспекти кримінальної юриспруденції: монографія / голов. ред.: С.В. Ківалов, В.О. Туляков. Одеса: Юрид. літ., 2016. С. 297–324.

276. Михайленко Д.Г. Загальні властивості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Сучасне кримінальне право України: наукові нариси: монографія / за

ред. Н.А. Мирошниченко, Є.Л. Стрельцова. Одеса: Юрид. літ., 2017. С. 378–400.

277. Михайленко Д.Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи: монографія. Одеса: Гельветика, 2017. 582 с.

278. Михайленко Д.Г., Туляков В.О. Кримінальна відповідальність державного службовця: підстави та особливості. Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті оновленого законодавства: монографія / за заг. ред. С.В. Ківалова, Л.Р. Білої-Тіунової / [С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова та ін.]. Одеса: Фенікс, 2013. С. 354–374.

279. Михальченко О. М. Кримінологічний аналіз корупції як один із елементів системи антикорупційних заходів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44 (2). С. 94–97.

280. Мишишин Н. Щодо інформаційно-аналітичного забезпечення протидії організованій злочинності та корупції правоохоронними органами України. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2015. С. 78–80.

281. Міжнародний досвід протидії корупції. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/09/mizhnarodnij-dosvid-protidiyi-korupciyi.html>.

282. Міжнародні науково-практичні семінари з питань боротьби з корупцією. *Вісник Академії правових наук*. 2000. № 2. С. 208–216.

283. Мізік Ю. І. Антикорупційний аудит: конспект лекцій для студентів денної і заочної форм навчання спеціальності 073 «Менеджмент» (магістерська програма «Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки – Аналітичне забезпечення антикорупційної діяльності»)/ Ю. І. Мізік; Харків, Нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 65 с.

284. Мілер В. Звичаєва корупція? Громадяни та уряд у посткомуністичній Європі / Вільям Мілер, Осє Гределанд, Тетяна Кошечкіна; пер. Дмитро Складенко. К. : Видавництво «К.І.С.», 2004. 328 с.

285. Молдован Е. С. Ідеологічні засади запобігання і протидії корупції на державній службі України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012/2. № 15. С. 108–110.

286. Молдован Е. С. Морально-світоглядні принципи подолання корупції на державній службі. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 291–295.

287. Морозов Б., Митко А. До питання про визначення поняття «люстрація». *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 1 (3). С. 103–107.

288. Москалева М. Н. Імплементация норм международного права как направление антикоррупционной политики. *Следователь*. 2008 № 1 С. 23–27.

289. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам: монографія; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: Диса плюс, 2013. 523 с.

290. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М.І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2016. 496 с.

291. Натуркач Р. П. Корупція як соціально-психологічний «феномен» українського суспільства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 7. С. 34–40.

292. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / наук. ред. М.І. Хавронюк. К.: Ваіте, 2018. 472 с.

293. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / О.А. Банчук, О.О. Дудоров, В.В. Луцик, В.П. Попович, О.В. Сорока, М.І. Хавронюк; наук. ред. М.І. Хавронюк. К.: Ваіте, 2018. 472 с.

294. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / Н.О. Армаш, Т.О. Коломоєць, Д.В. Приймаченко,

В.В. Шаблистий та ін.; за заг. ред. Т.О. Коломоець, В.К. Колпакова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 588 с.

295. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / В.С. Ковальський, О.І. Миколенко, Є.Л. Стрельцов, О.І. Клименко. К.: Юрінком Інтер, 2019. 380 с.

296. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

297. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Литвинова. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 536 с.

298. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. і допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

299. Наумова М. Ю. Нові медіа та традиційні ЗМІ: моделі співіснування. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2011. Вип. 13. С. 86–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2011_13_16.

300. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2018 році. 2019 208 с. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/07/Natsdopovid-2018.pdf>

301. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К.: КНТ, 2008. 368 с.

302. Негодченко О. В. Завдання та функції штабів органів внутрішніх справ щодо інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту*. 2015. Вип. 3. Т 5. С. 31–35.

303. Недюха М. Корупція як соціально-правовий феномен. *Юридична Україна*. 2014/2. № 8. С. 21–27.

304. Новак А. М. Принципи формування національної антикорупційної політики. Публічне адміністрування: теорія та практика: електронний збірник наук. пр./ редкол.: С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.].

Д.: ДРІДУ НАДУ, 2017. Вип. 1(17). 15 с. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01\(17\)/index.html](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2017-01(17)/index.html).

305. Новак А. М. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації національної антикорупційної політики: дис. доктора наук з державного управління: спец. 25.00.01. Дніпро. 2019. 562 с.

306. Новак А. М. Формування основ національної антикорупційної стратегії в умовах суспільно-політичних трансформацій в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 1-2 (27-28). С. 92–98. URL: Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/aplup_2016_1-2_13.pdf

307. Новак А. М. Формування та реалізація національної антикорупційної політики в умовах глобалізації: сучасні виклики. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2 (37). С. 35–41. URL: Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_02\(37\)/7.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_02(37)/7.pdf).

308. Новіков О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку корупції у приватному секторі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 67. С. 65–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jousepr_2019_67_11.

309. Новіков О. Світовий досвід функціонування спеціалізованих антикорупційних органів. *Ефективність державного управління*. 2015. № 43. С. 52–57.

310. Нонік В. В. Механізм формування та реалізації антикорупційної політики в Україні: дис. ... доктора наук з державного управління: 25.00.02. Миколаїв, 2019. 402 с.

311. Нонік В. В. Сучасні антикорупційні механізми: морально-етичний та діагностичний ракурс. Інвестиції: практика та досвід: Аналіз. Прогнози. *Коментар*. 2018/1. № 5. С. 73–78.

312. Нонік В. В. Формування інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції в органах державної влади та місцевого

самоврядування. Інвестиції: практика та досвід: Аналіз. Прогнози. *Коментар*. 2018/2. № 18. С. 67–72. URL: http://investplan.com.ua/pdf/18_2018/15.pdf.

313. Одинцова О.В. Стан протидії корупційним злочинам у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, в Україні у 2013–2017 роках. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.): у 2 ч. / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 2. С. 209–212.

314. Однолько І. В. Теоретичні засади запобігання злочинності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 141–145.

315. Олигархи правят бал: кому належать українські телеканали URL: <https://www.capital.ua/ru/publication/129230-oligarkhi-pravyat-bal-komu-prinadlezhat-ukrainskie-telekanaly>

316. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб./ Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін.; за ред. О. М. Джужі. Київ: Правова єдність, 2009. 310 с.

317. Оперативно-розшукова інформація: проблеми реалізації: монографія/ О. П. Снігерьев, Г. О. Душейко, О. А. Долгий та ін.; за заг. ред. А. М. Подоляки і П. В. Коляди. Суми: ВВП «Мрія-1», 2003. 204 с.

318. Організаційно-правове забезпечення сучасної антикорупційної політики: навчальний посібник/ С. М. Клімова, Т. В. Ковальова. Харків, 2015. 252 с. URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/pk/pk_nmr.html.

319. Ороховська Л. А. Мас-медіа як складова людської комунікації. *Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія*. 2011. № 1. С. 135–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2011_1_34.

320. Особливості захисту у справах про корупційні злочини. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/182538_osoblivost-zakhistu-u-spravakh-pro-koruptsyn-zlochini.

321. Остаточне рішення Європейського суду з прав людини по справі «Полях та інші проти України» від 24.02.2020 р., Заяви № 58812/15 та 4 інші URL:

<https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-202334%22%5D%7D>

322. Офіційний сайт Національного антикорупційного бюро України. – URL: <https://nabu.gov.ua/>

323. П'ять способів боротьби з корупцією URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2018/five-ways-to-fight-graft.html>

324. Панов М., Герасіна Л. Правова політика як універсальний феномен соціального буття. *Право України*. 2001. № 8. С. 36–40.

325. Параметр – матеріал з Вікіпедії URL: Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Параметр>

326. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на канд. юрид. наук. Львів, 2010. 20 с.

327. Пахнін М. Л. Взаємодія засобів масової комунікації з органами публічного управління як чинник державотворення в Україні: дис. ... кандидата наук з державного управління: 25.00.01. Харків, 2018. 216 с.

328. Петраченко А. Е. Коррупционная составляющая политической системы современной России: автореф. дис. канд. полит. наук. Санкт-Петербург, 2012. 21 с.

329. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче*. 2011. № 10. С. 23–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2011_10_10

330. Петров В.О. Абсолютний рівень корупційної злочинності: поняття та сучасний стан. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., (31 берез. 2017

р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2017. С. 143–144.

331. Петрова Э. И. Криминология и организация предупреждения преступлений: учеб. пособие. М.: Академия МВД России, 1995. 243 с.

332. Підбережник Н. П. Антикорупційна політика в країнах західної Європи: досвід для України. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 37. С. 123–132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_37_18

333. Підбережник Н. П. Участь громадськості у запобіганні та протидії корупції в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 131–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2016_3_15

334. Плахтій Д. Причини корупції в Україні в 2000-2018 роках (збірка з 25-ти есе). URL: <https://pravo.org.ua/img/books/files/1577462413students%20essays.pdf>

335. Погляд громадян на проблему корупції в Україні: Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження (загальнонаціональне опитування) / Підготовлено Центром «Імідж-Контроль» для програми «Партнерство за прозоре суспільство» К., 2003. 94 с.

336. Політова А. С. Корупційна злочинність в Україні: стан і тенденції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 152–162.

337. Поліщук А. Правила протидії корупції і досвід для України: Грузія та Сінгапур. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 5. С. 166–169.

338. Поняття і структура кримінологічного прогнозування і програмування URL: https://stud.com.ua/96728/pravo/ponyattya_struktura_kriminologichnogo_prognoz_uvannya_programuvannya.

339. Попов С. В. Организационно-деятельностные игры: мышление в зоне риска. М., 1994. 68 с.

340. Порта Д., Ванучі А. Брудні об'єкти: учасники, ресурси та механізми політичної корупції [пер. з англ. С.Кокізіюка]. К.: «К.І.С.», 2006. 302 с.

341. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.

342. Права людини та мас-медіа в Україні: збірник конспектів лекцій / А. Близнюк, І. Бондаренко, Т. Бондаренко та ін.; за заг. ред. І. Виртосу, К. Шендеровського. К.: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018. 260 с.

343. Правові засади та практичні аспекти запобігання корупції. URL: <https://dabi.gov.ua/wp-content/uploads/2016/10/Pravovi-zasady-ta-praktychni-aspekty-zapobigannya-koruptsiyi.pdf>.

344. Практикум із журналістської етики: навчальний посібник / В. Ф. Іванов, С. В. Штурхецький; передм. В. П. Мостового; під ред. проф. В. Ф. Іванова. К.: видавець О. Зень, 2012. – 320 с.

345. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 р. № 264/94-ВР/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 52. Ст. 455.

346. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11.02.2015 р. № 183-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 16. Ст. 109.

347. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 02.10.2019 р. № 140-IX/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 47. Ст. 311.

348. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення прозорості у сфері відносин власності з метою запобігання корупції: Закон України від 14.07.2015 р. № 597-VIII/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 35. Ст. 343.

349. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18.04.2013 р. № 221-VII. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 10. Ст. 119.

350. Про двадцять принципів боротьби з корупцією: резолюція № 97/24, прийнята на 101-й сесії Комітету міністрів Ради Європи 6 листопада 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_845

351. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03. 2004 р. №162-IV/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 25. Ст. 352.

352. Про Державну програму боротьби із злочинністю: Постанова від 25.06.1993 р. № 3325-XII/ Верховна Рада України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12>.

353. Про деякі питання надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Наказ від 31.03.2015 р. № 466/5/ Міністерство юстиції України// (втратив чинність 17.06.2016 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0349-15>.

354. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 32. Ст. 314.

355. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань: Закон України від 03.11.2015 р. № 743-VIII/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 51. Ст. 472.

356. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII/ Верховна Рада України//*Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49. Ст. 2056.

357. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014

№ 1699- VII/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 46. Ст. 2047.

358. Про затвердження Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки: Постанова від 28.11.2011 р. № 1240/ Кабінет Міністрів України// (втрата чинності від 13.05.2015 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-2011-%D0%BF>.

359. Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки: Постанова від 20.12.2006 р. № 1767/Кабінет Міністрів України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-2006-%D0%BF>.

360. Про затвердження Методології оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади: від 02.12.2016 р. № 126/ Національне агентство з питань запобігання корупції// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1718-16>.

361. Про затвердження плану першочергових заходів з подолання корупції: Розпорядження від 02.07.2014 р. № 647-р/ Кабінет Міністрів України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2014-%D1%80>.

362. Про затвердження положення Про інформаційно-пошукову систему «Скорпіон» Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України: Наказ від 24.09.2012 р. № 825/ Міністерство внутрішніх справ України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1726-12>.

363. Про затвердження положення про профілактику правопорушень, пов'язаних із здійсненням службової діяльності працівниками митної служби України: Наказ від 24.05.2004 р. № 380/ Державна митна служба України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0875-04>.

364. Про затвердження Порядку надання відомостей з єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Наказ від 10.06.2016 р. № 1657/5/ Міністерство юстиції України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0839-16>.

365. Про затвердження Порядку підготовки, подання антикорупційних програм на погодження до Національного агентства з питань запобігання корупції та здійснення їх погодження: Рішення від 08.12.2017 р. № 1379/ Національне агентство з питань запобігання корупції// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-18>.

366. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: Постанова від 31.01.2007 р. № 106/ Кабінет Міністрів України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF>.

367. Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві: Наказ від 22.01.2016 р. № 39/ Міністерство внутрішніх справ України// URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0216-16/paran7#n7>.

368. Про затвердження Типової антикорупційної програми юридичної особи: Рішення від 02.03.2017 р. № 75/ Національне агентство з питань запобігання корупції// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-17>.

369. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 13. Ст. 83.

370. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 48. Ст. 650.

371. Про комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки: Указ від 19.09.1996 р. № 837/96/ Президент України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/96>.

372. Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998-2005 роки: Указ від 24.04.1998 р. № 367/98/ Президент України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/367/98>.

373. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ від 21.10.2011 р. № 1000/2011/ Президент України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>.

374. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII./ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 47. Ст. 2051.

375. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 роки: Указ, Стратегія від 21.10.2011 № 1001/2011./ Президент України. *Офіційний вісник Президента України* від 03.11.2011 2011 р., № 29. Стор. 13. Ст. 1139.

376. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018, № 31. Ст. 241.

377. Про Національну програму боротьби з корупцією: Указ від 10.04.1997 р. № 319/97/ Президент України// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/319/97>.

378. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 р. № 1682-VII/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 44. Ст. 2041.

379. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18.10.2006 р. № 253-V/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. N 50. Ст. 498.

380. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18.10.2006 р. № 252-V/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006, N 50. Ст. 497.

381. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 16.03.2005 р. № 2476-IV/ Верховна Рада України// *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. N 16. Ст. 266.

382. Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації: Закон України від 24.12.2015 р. № 917-VIII/Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 3. Ст. 34.

383. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287. // *Офіційний вісник Президента України* від 03.06.2015 р., № 13. Стор. 50. Стаття 874.

384. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII/ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 10. Ст. 43.

385. Проблеми кваліфікації корупційних і пов'язаних з корупцією злочинів: навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять для студентів 4-го курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції першого (бакалаврського) рівня галузь знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»/ авт.: В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. М. Киричко та ін. – Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. 114 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12091/1/NMP_178.pdf

386. Проблеми протидії злочинності: підручн./ [Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В., Лизогуб Б. В., Мірошніченко С. С., Подільчак О. М., Толочко А. М., Туркот М. С.]; за ред. проф. О. Г. Кальмана. Харків: Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. 352 с.

387. Проект Закону України «Про медіа», від 27.12.2019 р. за № 2693 внесений народним депутатом України від фракції «Слуга народу» О. В. Ткаченком URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812

388. Протидія злочинності URL: <https://visnikkau.webnode.com.ua/news/protidiya-zlochinnosti/>

389. Протидія корупції у 2020: перемоги поки не очікувати / Ігор Попов. Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/popov/5e04639c8577b/>

390. Профілактика злочинів: підручник / І. Г. Богатирьов, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. К.: Атіка, 2010. 967 с.
391. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи (сутність, стан, проблеми): монографія. К.: вид-во НАДУ, 2005. 456 с.
392. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект): дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.03. К., 2004. 206 с.
393. Пугач А. О. Сутність процесу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної виконавчої влади в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_8_6.
394. Пчолкін В. Д. Поняття та роль оперативно-розшукової профілактики у запобіганні злочинам. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: матеріали науково-практичної конференції (17 грудня 2010 року)*. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. С. 15–17.
395. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_786.
396. Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів). Переклад з англійської мови здійснено Н. Добрянською. с. 19–50 URL: <https://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>
397. Рєвунова І. Поняття онлайн-медій в медіа-дослідженнях. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2013. Вип. 38. С. 509–515.
398. Ризак Я. Регламентация підкупу службової особи приватного права в міжнародних документах. *Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали V Міжвузівської науково-практичної конференції*

студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (18 жовтня 2013 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2013. С. 300–305.

399. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук. К., 2005. 19 с.

400. Романюк Б. В. Ефективна політика держави у сфері протидії організованій злочинності та корупції – політика зміцнення національної безпеки України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 23. С. 3–6.

401. Романюк Б. В. Законодавство України та зарубіжних країн щодо протидії корупції. Міжнародний досвід боротьби з корупцією: монографія / Б. В. Романюк, О. Ю. Бусол; Рада нац. безпеки і оборони України, Міжвідом. наук.-дослід. центр пробл. боротьби з організованою злочинністю. К.: ТОВ «Поліграф-Сервіс», 2010. 627 с.

402. Ростовська К. В. Актуальні питання інформаційно-аналітичного забезпечення державної антикорупційної політики. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 244–246. URL: http://www.pap.in.ua/5_2018/70.pdf.

403. Ростовська К. Шляхи удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення державної антикорупційної політики. *Національний юридичний журнал: теорія й практика*. 2018. Вип. 6 (34). С. 90–92. Режим доступу: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/6/part_1/20.pdf.

404. Рудой К. М. Запобігання корупції як напрямок забезпечення міжнародної безпеки. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 69–73.

405. Рум'янцев Ю. В. Система заходів запобігання та протидії корупції в органах місцевого самоврядування України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 98–100. URL: http://lsej.org.ua/2_2017/31.pdf

406. Рябченко О. П. Генезис антикорупційної стратегії держави у новелах адміністративного законодавства і практики його застосування. *Правова просвіта*. 2016. № 1. С. 4–22.

407. Савінова Н. А. Нові тренди кримінально-правової доктрини: рефлексія віктимологічних девіацій уразливості у глобальному інформаційному суспільстві. *Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.) / МОН України, НУ ОЮА, ПРЦ НАПрН України, Одес. відділ. ГО «Всеукр. асоц. кримін. права». Одеса: Юрид. л-ра, 2014. С. 69–74.

408. Савінова Н.А. Умисне поширення недостовірної інформації ЗМІ: аргументи на користь потреби криміналізації. *Вісник асоціації кримінального права*. 2014. № 2. С. 100–112.

409. Савенков А. Н. Как победить коррупцию: юридические практики Великобритании. *Правовое поле современной экономики*. 2012. № 7. С. 7–16.

410. Садовский В. Н. Основания общей теории систем: логико-методологический анализ. М.: Наука, 1974. 280 с.

411. Саламатов В. О. Соціально-психологічні й організаційні підґрунтя корупції. *Психологія і особистість*. 2012. № 2. С. 68–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psios_2012_2_7.

412. Салтевский М. В., Литвинов А. Н., Чернец Н. Г. Проблемы противодействия преступности в сфере компьютерных технологий: науч.-практ. издание. М.: Юркнига, 2006. 96 с.

413. Саричев Ю. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення як вид інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. 2017. № 3. С. 120–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2017_3_19.

414. Саркисов Г. С. Индивидуальная профилактика преступлений. Ереван: Айастан, 1986. 184 с.

415. Сергеев С. А. Молодежные субкультуры в республике. *Социология молодежи*. 1998. № 5. С. 34. URL: <http://www.kulichki.com/tolkien/spletni/podshivka/virezki/980000.htm>

416. Сівашова І. Роздержавлення друкованих засобів масової інформації в контексті розвитку інформаційного простору *України. Вісник Книжкової палати*. 2010. № 7. С. 41–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2010_7_12

417. Скулиш Є. Державне бюро розслідувань як спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції. *Право України*. 2015. № 12. С. 30–35.

418. Словник української мови в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 3: ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 1972. 744 с.

419. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка. Т. 6 : П-Поїти / ред.: А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. 1975. 832 с.

420. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка. Т. 10: Т-Ф / ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 1979. 658 с.

421. Сніцаренко П. М., Саричев Ю. О. Роль та місце інформаційного забезпечення в системі державного управління. *Державне управління: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 46–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2016_1_6.

422. Современные проблемы и стратегия борьбы с преступностью / науч. ред. В. Н. Бурлаков, Б. В. Волженкин. СПб: Изд. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Изд-во юрид. ф-та С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. 592 с.

423. Соловйов В. М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України: монографія. К.: Ін-т законодавства ВРУ, 2012. 508 с.

424. Социологический энциклопедический словарь: слов. – справоч./ [авт. – сост. Осипов Г.В.]. М.: ИНФРА – М – НОРМА, 1998. 939 с.

425. Ставлення громадян України до судової системи. Результати загальнонаціонального опитування (Оцініть рівень корумпованості кожного з

наступних державних органів). Разумков центр. URL: [http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia-stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy](http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy).

426. Стало відомо, скільки безробітних встали на облік з початку карантину в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/16/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-bezrobitnyx-vstaly-oblik-pochatku-karantynu-ukrayini>

427. Статут групи держав у боротьбі з корупцією (GRECO) Ради Європи від 05.05.1998. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_144.

428. Стаценко-Сургучова І. С. Організаційно-правові засади інформаційно-аналітичної роботи в органах державної безпеки України: автореф. дис. канд. юрид. наук. Ірпінь, 2008. 20 с.

429. Структура та обсяг бюджетних коштів Національного антикорупційного бюро України у 2019 році (відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23.11.2018 № 2629-VIII). URL: <https://nabu.gov.ua/struktura-ta-obsyag-byudzhethnyh-koshtiv-nacionalnogo-antikorupciynogo-byuro-ukrayiny-u-2019-roci>.

430. Структура та обсяг бюджетних коштів Національного антикорупційного бюро України у 2020 році (відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14.11.2019 N 294-IX) – URL: <https://nabu.gov.ua/struktura-ta-obsyag-byudzhethnyh-koshtiv-nacionalnogo-antikorupciynogo-byuro-ukrayiny-u-2020-roci>.

431. Суббот А. Дем'янчук Ю. Засоби протидії та запобігання корупції в умовах реформування законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 113–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_6_26

432. Суббот А. І., Костенко В. М. Шляхи покращання правового забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 1. С. 115–120.

433. Сунгуров А. Ю. Гражданские инициативы и предотвращение коррупции. СПб: Норма, 2000. 224 с.
434. Супрун Т. М. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2-3. С. 199–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2017_2-3_41
435. Тактика розслідування злочинів. Поняття криміналістичної тактики, її значення в діяльності приватних детективів та детективних агентств. URL: <http://www.detektiff.com.ua/rozsliduvannya-zlochiviv/>
436. Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняються жінками в Україні: дис. ... кандидата юридичних наук спец.: 12.00.08. Київ, 2019. 235 с.
437. Тенденція. Матеріал з Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Тенденція>
438. Теоретико-правові засади протидії корупції: науково-аналітична доповідь / авторський колектив: Дейнека В. Ф., Кармаліта М. В., Розум О. М., Шавло І. А., Шкуренко Н. Г. Ірпінь: НДІ фінансового права, 2014. 39 с.
439. Теоретические основы исследования и анализа латентной преступности: монография / под. ред. С. М. Иншакова. М.: ЮНИТИ-ДА-НА: Закон и право, 2011. 839 с.
440. Теремецький В. І., Дем'янчук В. А. Міжнародний досвід реалізації антикорупційної політики. *Право і Безпека*. 2017. № 4. С. 67–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_4_13.
441. Тильчик В. В. Детермінація поняття «адміністративно-правова протидія». *Visegrad Journal on Human Rights*. № 5/1. 2016. С. 161–166.
442. Титаренко О. О. Зарубіжний досвід програмування протидії злочинності: можливості для України: монограф. К.: ФОП Маслаков, 2019. 192 с.
443. Титаренко О. О. Стан стратегічного планування та програмного забезпечення у сфері протидії злочинності в сучасних умовах. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1 (20). С. 66–79.

444. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп./ Т. А. Тишук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла. К.: НІСД, 2011. 96 с.
445. Трепак В. М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 233–246.
446. Трепак В. М. Система заходів антикорупційної діяльності у розвинутих країнах світу. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 193–201.
447. Трепак В. М. [Корупційні правопорушення: поняття, види та заходи протидії](#). К. : Атіка-Н, 2014. 335 с.
448. Трунцевский Ю. В. Защита авторского права и смежных прав в аудиовизуальной сфере (уголовно-правовой и криминологический аспекты): дис. ... доктора юридических наук: 12.00.08. Москва, 2003. 514 с.
449. Туєв О. Кримінологічна політика і стратегії протидії рейдерству. *Публічне право*. 2012. № 4. С. 185–190.
450. Тучак Р.М. Адміністративно-правові засади боротьби з корупцією: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 226 с.
451. Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб./ В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізимчук; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2014. 232 с.
452. Тютюгін В. І., Косінова К. С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. 2015. Вип. 1 (4). С. 388–396. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/4_26.pdf
453. Узагальнення проблем застосування законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні злочини: наук.-практ. рекомендації/ М. І. Хавронюк, К. П. Задоя; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – м. Київ: ЦППР (Центр політико-правових реформ), 2019. 32 с.

454. Україна в рейтинге корупції. Почему лениво растем – URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/4059063-ukrayna-v-reitynhe-korruptsyyu-pochemu-lenyvo-rastem>

455. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В.В. Чернея, В.В. Сокурєнка; упоряд. О.М. Джу́жа, О.М. Литвинов. Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля. 2017. 804 с.

456. Українці невдоволені рівнем боротьби з корупцією – дослідження Transparency International. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/global-corruption-barometer/3598555.html>

457. Уряд схвалив проект Закону України «Про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки». URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-shvaliv-proekt-zakonu-ukrayini-pro-antikorupcijnu-strategiyu-na-2018-2020-roki>

458. Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-shvaliv-proekt-zakonu-ukrayini-pro-antikorupcijnu-strategiyu-na-2018-2020-roki>

459. Усаченко Л., Сибирякова М. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянської антикорупційної культури українського суспільства. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2010. Вип. № 5. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik5/fail/+Usachenko.pdf

460. Филимонов О. В. Социально-правовой контроль – направление борьбы с коррупцией. *Коррупция в России: состояние и проблемы*: материалы науч.-практ. конф. (26 -27 марта 1996 г.). М.: Моск. ин-т МВД РФ, 1996. Вып. 2. С. 36–43.

461. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. праць, Укр. акад. держ. упр. при Президентові України/ за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К.: Вид-во УАДУ, 2001. 248 с.

462. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке, [пер. с англ.]. М: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2006. 220 с.

463. Харченко В. Реалізація принципів кримінальної політики. Віче. 2009. № 6 (березень). URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1383/>.
464. Хома В. О., Молдован С. Е. Сінгапурська модель запобігання і протидії корупції: досвід для України. *Митна безпека*. 2013. № 2. С. 94–99.
465. Хохряков Г. Ф. Криминология: учебник / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, В. С. Овчинський. М.: Юристъ, 1999. 350 с.
466. Цагикян С. Ш. Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения коррупции. *Журнал социальных наук (перевод названия с армянского языка)*. 2004. № 2. С. 68–83.
467. Цимбал П. В., Кимлик Н. В., Ляшенко М. М. Попередження корупційних злочинів. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2012. № 4. С. 211–216.
468. Чемерис І. В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3 (12). С. 110–118.
469. Черняк А. М. Поняття та зміст запобігання оперативними підрозділами злочинам у сфері міжнародного студентського обміну. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 260–270.
470. Чубенко І. В. Роль засобів масової інформації у формуванні антикорупційної свідомості громадян України. *Часопис Київського університету права*. 2008/2. № 4. С. 219–222.
471. Чуйков А. С. Деякі питання спеціально-криминологічної профілактики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 433–441.
472. Шаблистий В. В. Дискусійні питання притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень. *Дискусійні питання*

застосування антикорупційного законодавства: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 15 листопада 2019 року, м. Дніпро, ДДУВС Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 49–52.

473. Шаблистий В. В. Корупція з необережності (до проблеми встановлення вини та моменту виявлення пов'язаних із корупцією адміністративних і кримінальних правопорушень). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 230–233.

474. Шаблистий В. В. Особливості антикорупційної поліцейської діяльності в сучасних умовах. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 1. (м. Київ, 12 грудня 2019 року). Київ: НАВС, 2019. С. 247–249.

475. Шаблистий В. В. Особливості вітчизняної антикорупційної політики або як хабар став некорупційною неправомірною вигодою. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (17 квітня 2014 року, м. Харків) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. Х.: Золота миля, 2014. С. 98–101.

476. Шаблистий В. В. Питання системності кримінально-правового забезпечення протидії корупції в Україні. *Актуальні питання протидії корупції у сучасних умовах*: матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. С. 168–171.

477. Шаблистий В. В. Про «новели» кримінально-правового забезпечення протидії корупції та про наслідки нівелювання його традицій. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації*: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 15 трав. 2020 р. / [редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), Л.М. Демидова (заст. голов. ред.), А.П. Гетьман та ін.]. Харків: Право, 2020. С. 413–417.

478. Шаблистий В. В. Способи забезпечення доступу до правосуддя посадових осіб місцевого самоврядування у справах про їх необережні адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією. *Доступ до правосуддя в контексті реформи децентралізації в Україні*: матер. Загальнонаціонального юридичного форуму (м. Сєверодонецьк, 13 грудня 2019 р.). Сєверодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2020. С. 53–58.

479. Шаблистий В.В. Конфіскація та спеціальна конфіскація як можливі наслідки вчинення корупційних правопорушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2018. № 1. С. 130–139.

480. Шаблистий В.В. Питання безкарних службових (корупційних) злочинів. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 груд. 2018 р.): у 2 ч. / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 178–183.

481. Шаблистий В.В. Постійно оновлювана політика в сфері боротьби із корупцією або безкарність службової злочинності в Україні. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Політика в сфері боротьби зі злочинністю*». Івано-Франківськ, 2016. С. 135–140.

482. Шаблистий В.В. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення протидії найпоширенішим корупційним злочинам. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2017. С. 207–208.

483. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К.: НАВС, 2012. 241 с.

484. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2012. 19 с.
485. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції. *Вісник вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 129–133.
486. Шевченко О.В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. № 3 (7). 2011. С. 122–132.
487. Шепетько С. А. Міжвідомче інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності суб'єктів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 43(2). С. 102–105.
488. Шеремет О.С. Корупція в органах місцевого самоврядування та її запобігання в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 182–192. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/10_Sheremet_O.pdf.
489. Шестопалова Л. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 193–197.
490. Шинкаренко І. О. Соціально-психологічні детермінанти корупційної поведінки працівників поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 316–321.
491. Шишкіна Е. В. Люстрація і права людини. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 21–27.
492. Шкелебей В. А. Морально-етичні засади запобігання та протидії корупції в органах публічної влади. *Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2017 року)*. / редкол. В. В. Топчій, Н. А. Жерж. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 517–519.

493. Шкуропат О. В. Міжнародний досвід антикорупційної політики. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління*. 2014. Вип. 1. С. 356–369. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2014_1_46.

494. Шостко О. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. Х.: Право, 2014. Вил. 28. С. 69–78.*

495. Шостко О. Типологія осіб, які вчиняють корупційні злочини. *Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали II Регіонального круглого столу (28-29 вересня 2017 року)*. К.: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 203–205.

496. Шостко О. Ю. Стан і тенденції виявлення кримінальних корупційних правопорушень в Україні. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 175–184.

497. Шрамко С. С. Поняття та специфіка стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017 № 1 (8). С. 193–202. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/07/11_Shramko.pdf.

498. Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности: учеб. пособие. Красноярск, 1999. 58 с.

499. Юртаєва К. В. Сучасні тенденції економічної злочинності в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2. С. 109–119. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4203/Suchasni%20tendentsii%20ekonomichnoi%20zlochynnosti%20v%20Ukraini_Yurtaieva_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

500. Юхно А. О., Юхно О. О. Актуальні аспекти застосування новітньої і спеціальної техніки при запобіганні, розкритті та розслідуванні злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 4. С. 103–105.

501. Як італійські журналісти висвітлюють корупцію. URL: <https://ua.ejo-online.eu/3944/media-i-politika/yak-italiiski-media-vysvitliuut-koruptsiu>

502. Як провести громадську антикорупційну експертизу? Методичні рекомендації / за заг. ред. О. С. Хмари. 2013. 40 с. URL: <https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2016/11/guidelines.pdf>.

503. Якімова С. В. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст. Науковий вісник ЛДУВС. 2010. № 3. С. 292–301.

504. Якимюк Б. М. Програмно-цільове забезпечення державної антикорупційної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_8_8.

505. Які заходи боротьби із корупцією треба запровадити у найближчі 5 років. URL: <https://rpr.org.ua/news/yaki-zakhody-borot-by-z-koruptsiiei-u-treba-zaprovadyty-u-nastupni-5-rokiv/>

506. Ярмиш Н.М. Чи є корупціонером корисливий суддя? *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Кримінологічна асоціація України. Х.: ХНУВС, 2017. С. 78–79.

507. Ясиневич С. Л. Місце і роль мас-медіа у процесі формування соціально-комунікаційної сфери громадянського суспільства. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 3. С. 138–145.

508. Яцків І. І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. Вип. XXV. С. 64–68.

509. 236 корупціонерів притягнуто до кримінальної відповідальності з початку року НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/bez-kategoriyi/236-koruptsioneriv-prytyagnuto-do-kryminalnoyi-vidpovidalnosti-z-pochatku-roku-nazk/>

510. 7 практичних поряд як подолати корупцію від Пітера Айгена
URL: <https://1vbs.com.ua/knowledge/uk/news/831>

511. Alberts M., Mollema N. Developing Legal Terminology in African Languages as Aid to the Court Interpreter: A South African Perspective. *Lexikos*. 2013. Vol. 23. P. 29-58

512. Brunetti Aymo, Weder Beatrice A free press is bad news for corruption. *Journal of Public Economics*. 2003. Vol. 87. P. 1801–1824.

513. Friedrich Carl J. Corruption Concepts in Historical Perspective/
Edited by A. J. Heidenheimer, M. Johnston// *Political Corruption: Concepts and Contexts*. 2017. Third Edition, New York: Routledge. P. 850.

514. Kryvenko V. Regulatory and Legal Framework for the Prevention of Corruption Violations in the Local Self-Government Bodies of Ukraine (International Dimension). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 1. Volume 1. P. 66–70.

515. The free dictionary by Farlex. URL:
<https://www.thefreedictionary.com/counteraction>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Кікалішвілі М.В. Стратегія й тактика протидії корупційній злочинності в Україні: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 416 с.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Кікалішвілі М.В. Основні проблеми в здійсненні сучасної антикорупційної політики України. *Правові новели*. 2019. № 9. С. 146–153.

2. Кікалішвілі М.В. Незалежність в роботі як ключовий фактор ефективної протидії корупції з боку мас-медіа. *Приватне та публічне право*. 2019. № 4. С. 170–175.

3. Кікалішвілі М.В. Західноєвропейські моделі стратегії протидії корупційній злочинності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського Серія: Юридичні науки*. 2019. Том 30 (69) № 6. С. 124–130.

4. Кікалішвілі М.В. Визначення поняття стратегії й тактики протидії корупційній злочинності як елементів антикорупційної політики та їх співвідношення. *Право і суспільство*. 2019. № 6. Ч. 2. С. 86–92.

5. Кікалішвілі М.В. Удосконалення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 143–146.

6. Кікалішвілі М.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. *Правова позиція*. 2019. № 4. С. 173–178.

7. Кікалішвілі М.В. Політика й ідеологія протидії корупційній злочинності. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. № 24. С. 57–65.

8. Кікалішвілі М.В. Програмування стратегії й тактики протидії корупційній злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 59. Т. 2. С. 90–94.

9. Кікалішвілі М.В. Методи індивідуальної профілактики корупційних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 300–306.

10. Кікалішвілі М.В. Роль мас-медіа у профілактиці корупційних злочинів. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск Т. 2. С. 102–106.

11. Кікалішвілі М.В. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 66–69.

12. Кікалішвілі М.В. Параметри національної стратегії протидії корупційній злочинності. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 10. С. 141–147.

13. Кікалішвілі М.В. Світові моделі стратегії протидії корупційній злочинності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 41. С. 79–83.

14. Кікалішвілі М.В. Сучасні тенденції корупційної злочинності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 63–67.

15. Кікалішвілі М.В. Соціально-психологічні чинники корупції та корупційного середовища. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 136–141.

16. Кікалішвілі М.В. Стан, структура й динаміка корупційної злочинності в Україні. *Правові новели*. 2020. Вип. 10. Т. 2. С. 117–125.

Публікації в наукових періодичних виданнях іноземних держав за профілем дисертації

1. Kikalishvili M. Socio-psychological and subcultural characteristics of the corrupt environment. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 6. С. 125–131.

2. Кікалішвілі М.В. Світовий досвід реалізації антикорупційної політики та його застосування в Україні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 6. С. 151–154.

3. Кікалішвілі М.В. Місце стратегії у протидії корупційній злочинності. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2020. № 1. С. 114–117.

4. Kikalishvili M. The phenomenon of corruption criminality. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. P. 2. С. 113–116.

Праці апробаційного характеру

1. Кікалішвілі М.В. Окремі питання удосконалення антикорупційної діяльності в Україні. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Одеса, 12–13 квітня 2019 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2019. С. 117–119.

2. Кікалішвілі М.В. Особливості індивідуальної профілактики корупційних злочинів. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Одеса, 13–14 травня 2016 р. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 95–98.

3. Кікалішвілі М.В. Профілактика корупційних злочинів крізь призму діяльності засобів масової інформації. *Права та обов'язки людини у сучасному світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Одеса, 8–9 листопада 2019 р. Одеса: ГО «Причорно-морська фундація права», 2019. С. 167–171.

4. Кікалішвілі М.В. Про головні елементи антикорупційної політики держави. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22–

23 березня 2019 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 97–100.

5. Кікалішвілі М.В. Про роль стратегії у протидії корупційній злочинності. *Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22–23 вересня 2017 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 88–93.

6. Кікалішвілі М.В. Про ідеологію протидії корупційній злочинності. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С. 98–102.

7. Кікалішвілі М.В. До питання про системність протидії корупційній злочинності. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 15–16 лютого 2019 року. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2019. С. 84–87.

8. Кікалішвілі М.В. До питання про інформаційно-аналітичне забезпечення протидії корупційній злочинності. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 18–19 листопада 2016 року. Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 130–132.

9. Кікалішвілі М.В. Про базові складові протидії корупційній злочинності. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 2–3 червня 2017 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 86–89.

10. Кікалішвілі М.В. Окремі питання спеціально-кримінологічної профілактики корупційних злочинів. *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України*

майбутнього: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 11–12 січня 2019 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 68–71.

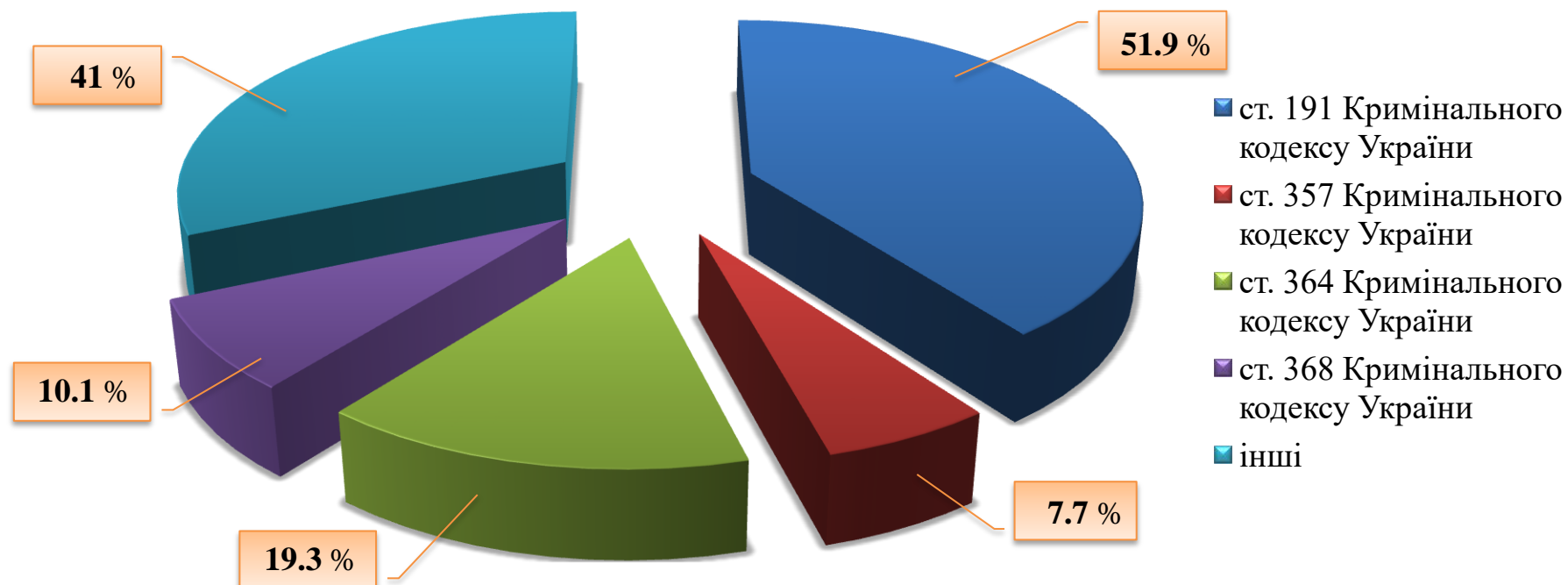
11. Кікалішвілі М.В. Корупційне середовище як культурологічний феномен. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6–7 грудня 2019 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. Ч. 1. С. 109–113.

12. Кікалішвілі М.В. Нормативно-правове забезпечення національної стратегії протидії корупційній злочинності. *Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин*: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 5–6 жовтня 2018 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 98–103.

13. Кікалішвілі М.В. Корупційна злочинності я об'єкт наукового дослідження. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 червня 2018 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2018. С. 45–47.

14. Кікалішвілі М.В. Досвід окремих зарубіжних країн у сфері протидії корупції. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 вересня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 31–35.

Структура корупційної злочинності в Україні за 2013-2017 рр.

ст. 191 КК України – «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»

ст. 357 КК України – «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штамтів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження»

ст. 364 КК України – «Зловживання владою або службовим становищем»

ст. 368 КК України – «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»

**Кримінально-правова структура корупційних злочинів в Україні у
динаміці за 2013-2019 рр. ***

Кримінальні правопорушення, кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч.ч. 2-5 ст.191 КК України)	410	524	735	525	1031	1733	1106
Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара) (ст. 368 КК України)	1072	1038	942	840	744	691	506
Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)	247	169	175	181	252	277	199
Зловживання впливом (ст. 369 ² КК України)	80	122	184	241	229	270	165
Комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368 ³ КК України)	75	66	66	34	35	27	61
Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364 ¹ КК України)	17	16	28	42	56	62	44
Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ч.ч. 2, 3 ст.410 КК України)	37	24	30	31	26	6	4

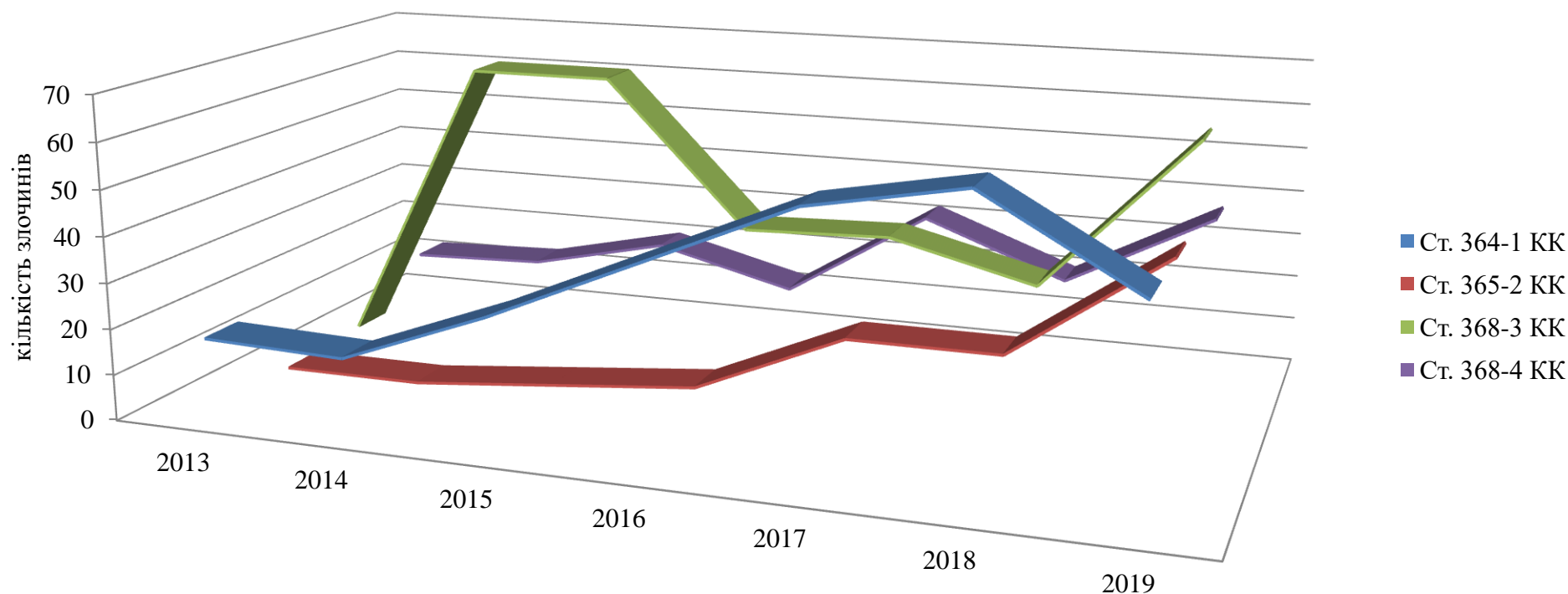
Підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368 ⁴ КК України)	12	13	20	12	32	20	37
Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365 ² КК України)	1	1	4	7	21	21	44
Перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України)	23	20	4	0	3	0	0
Незаконне збагачення (ст. 368 ² КК України)	2	1	1	6	1	5	2
Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ч. ч. 2, 3 ст. 358 КК України)	1	2	3	1	0	0	0
інші корупційні правопорушення	320	364	280	249	391	566	818

*за даними МВС України (Звіти про стан протидії корупції за 2013-2019 рр. за формою № 1–КОР

)

Динаміка корупційних злочинів у приватному секторі в Україні за 2013-2018 рр.

Статті Кримінального кодексу України	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Ст. 364¹ КК</i> – зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми	17	16	28	42	56	62	44
<i>Ст. 365² КК</i> – зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги	1	1	4	7	21	21	44
<i>Ст. 368³ КК</i> – комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми	2	66	66	34	35	27	61

<i>Ст. 368⁴ КК</i> – підкуп особи, яка надає публічні послуги	12	13	20	12	32	20	37